

SZOCIÁLIS VÁROSREHABILITÁCIÓ TEMATIKUS FEJLESZTÉSI PROGRAM

KÉZIKÖNYV

BUDA **PEST**

TEMATIKUS FEJLESZTÉSI PROGRAMOK

Szociális városrehabilitáció

Tematikus Fejlesztési Program

KÉZIKÖNYV

Budapest

2015. április

Budapest Főváros Önkormányzata megbízásából készítette a Városkutatás Kft.

Balás Gábor

Baranyai Zsolt

Csengődi Sándor

Csizmady Adrienne

ifj. Erdősi Sándor

Hegedüs József

Horváth Vera

Ivanics Zsófia

Sárkány Csilla

Somogyi Eszter

dr. Szabó Julianna

BUDA **PEST**

TARTALOMJEGYZÉK

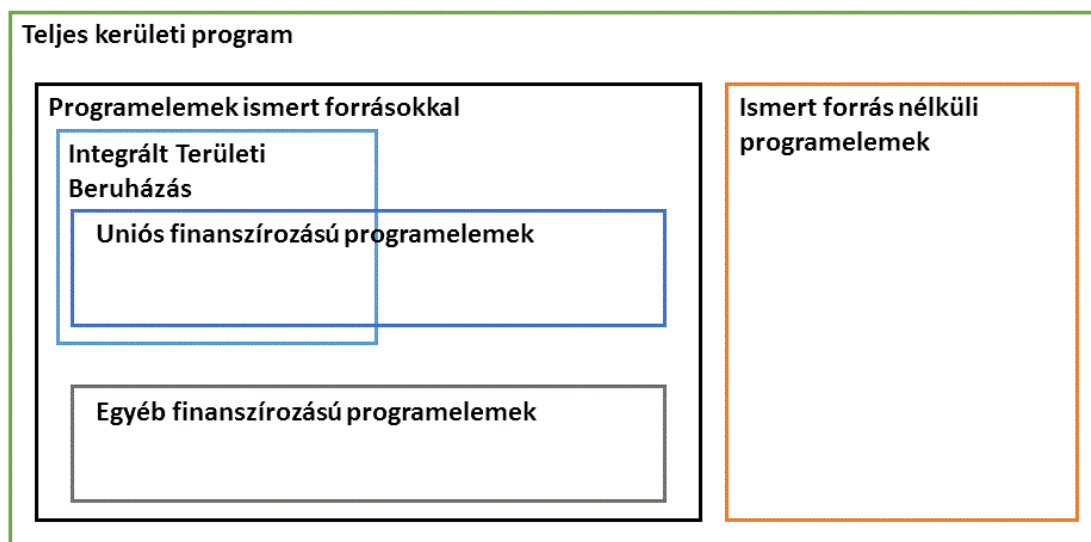
A kézikönyv bemutatása	4
A szociális városrehabilitációs projektek tervezésének áttekintése	6
1. Az ideális projekt ismérvei.....	6
2. Iránymutatások a szociális városrehabilitációs projektek tervezéséhez.....	14
A programtervezés szabályozási háttere	19
1. A szabályozási források áttekintése	19
2. A Főváros programtervezési munkájának háttere.....	19
3. Hátér: az EU2020 Stratégia és az Integrált Területi Befektetés eszköze.....	19
4. A 2014-2020-as pályázati időszak kerete: a 272/2014. (XI. 5.) kormányrendelet.....	20
5. A Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program	21
6. Kapcsolódó hosszú távú koncepciók.....	26
7. A fővárosi tervezési munka folyamata.....	26
8. A Szociális városrehabilitáció TFP.....	26
9. Tágabban kapcsolódó szabályozási keretek	27
A tervezés folyamata.....	28
1. Projektstruktúra kialakítása	28
2. Projektelemegek tervezése	30
3. Bevonás, partnerség.....	31
Akcióterületi lehatárolás és forrásallokáció.....	34
1. A lehatárolás logikája	34
2. Lehatárolási szabályok	35
3. Kapcsolódó tudnivalók	38
Helyzetelemzés és problémafeltárás	39
1. A helyzetelemzés tématerületeinek módszertana	39
2. Akcióterület kijelölésének módszertana.....	41
3. Szociális problémák.....	43
4. Foglalkoztatási helyzet, munkanélküliség.....	51
5. Egészségügyi helyzet.....	59
6. Oktatási helyzet.....	62
7. Lakhatási helyzet	67
8. Az épített környezet elemzése	71
9. Közbiztonság – bűnmegelőzés / Szenvedélybetegségek, függőségek.....	80
10. Közösségfejlesztés	99
A javasolt eszközök leírása	103
1. A szociális szféra beavatkozásai	103

2.	Foglalkoztatást javító, helyi gazdaságot fejlesztő beavatkozások.....	113
3.	Egészségügyi problémák a főváros társadalmilag leromlott negyedeiben	125
4.	Oktatási eszközök.....	131
5.	Lakhatási eszközök	137
6.	Az épített környezet fizikai megújítása	151
7.	A bűnmegelőzési és közbiztonságot javító eszközök.....	161
8.	Közösségépítés, közösségfejlesztés.....	179
9.	Problémák és eszközök összekötése	189
	Végrehajtási keretek, visszacsatolás	202
10.	Javasolt projektmenedzsment-struktúra	202
11.	Nyomon követési és visszacsatolási javaslatok.....	204
	Irodalomjegyzék	207

A KÉZIKÖNYV BEMUTATÁSA

Jelen kézikönyv a Szociális városrehabilitáció Tematikus Fejlesztési Program (továbbiakban: TFP) keretein belül projektet tervező és megvalósító fővárosi kerületi szervezetek számára készült. A kerületek képviselőinek együttműködésében elkészült TFP alapján a szociális városrehabilitációs beavatkozásoknak integrált szemléletű, egymásra épülő eszközökből felépülő, komplex helyi programok formájában kell megvalósulniuk, mert csak az ilyen módon összeállított és megvalósított beavatkozások képesek fenntartható eredményeket elérve hozzájárulni a hosszú távú szociális városrehabilitációhoz.

A TFP alapján a szociális városrehabilitációs programok különféle forrásokra alapozott eszközöket, beavatkozásokat foglalhatnak egységes keretbe, amelynek részét képezheti egy integrált területi beruházás formájában (önmagában is komplex részprogramként) uniós forrásokból megvalósítható projekt. Ám a TFP által meghatározott elvek a legkülönbözőbb további – önkormányzat saját forrásai, uniós forrásokra épülő tematikus/ágazati operatív programok, központi költségvetési források, stb. – forrásokra alapozott programelemek egységes (integrált) szemléletben és keretek között történő tervezését és végrehajtását irányozzák elő, így az uniós forrásokra alapozott beavatkozások tervezésével párhuzamosan kívánatos az összes lehetőséget számba venni és „teljes programot” tervezni. A kézikönyv e komplex tervezéshez kíván segítséget nyújtani.

A fővárosi kerületek által a TFP-ben megfogalmazott végrehajtási irányelvek szerint a kerületi programok végrehajtását a főváros által működtetett szociális városrehabilitációs koordinációs szervezet (várható elnevezése: Fővárosi Szociális Városrehabilitációs Tudásközpont) segíti egységes monitorozó és koordinációs funkcióval, továbbá közvetítőként lépve fel a finanszírozásban érintett operatív program(ok) irányító hatósága(i) és a projektgazdák között. A Főváros elsősorban a szociális városrehabilitációs programokhoz kapcsolódó általános, rendszer szintű problémák esetén működik közre, lép fel aktívan, ugyanakkor a projektgazdák közvetlen kapcsolatban állnak az irányító hatóság(ok)al a pályázati útmutatókban lefektetett kiválasztási, tervezési, kivitelezési, elszámolási, nyomon követési és elszámolási feltételek teljesítése kapcsán. A szociális városrehabilitációt célzó komplex projekteken kívüli – de a szociális városrehabilitáció részeként megvalósuló –, egyéb uniós vagy más forrásokból támogatott projektek esetében a projektgazdák szintén közvetlenül állnak kapcsolatban az adott fejlesztések finanszírozóival és koordinatív szereplőivel.

A kézikönyv nyolc fejezetből épül fel, e bemutatkozó fejezetet is beszámítva:

- A 2. fejezet bemutatja a városrehabilitációs projektek tervezését meghatározó releváns kereteket, elsősorban a 2014 során, az érintett területi, állami és civil szereplők bevonásával kidolgozott, majd a Főváros és a kerületek döntéshozói által közösen elfogadott Szociális városrehabilitáció Tematikus Fejlesztési Program által kijelölt szociális **városrehabilitációs célokat** és **végrehajtási irányelveket**.
- A 3. fejezet egy tágabb kitekintést ad a TFP-tervezést meghatározó, illetve a városrehabilitációs projektek tervezése és végrehajtása szempontjából releváns szabályozási háttérre, számba veszi és összegzi annak legfontosabb dokumentumait.
- A 4. fejezet a – TFP-tervezés folyamata során felmerült, elsősorban – korábbi projektek kidolgozásához és végrehajtásához kapcsolódó tapasztalatokat és az azokból származtatott javaslatokat tartalmazza.
- Az 5. fejezet az akcióterületek lehatárolásához ad iránymutatást.
- A 6. fejezet a szociális városrehabilitációs beavatkozásokat megalapozó – tematikus – helyzetelemzéshez, problémafeltáráshoz fogalmaz meg módszertani javaslatokat, definiál elvárt és javasolt tartalmi elemeket.
- A 7. fejezet az egyes szakterületeken felmerülő problémák kezelésére, lehetőségek kihasználására alkalmazható beavatkozási eszközök kidolgozásához és kiválasztásához ad praktikus segítséget, számos konkrét, közvetlenül alkalmazható eszköz vázlatos ismertetésével.
- A 8. fejezet a végrehajtási keretek és a visszacsatolási rutinok kialakításához kínál segédletet.

A SZOCIÁLIS VÁROSREHABILITÁCIÓS PROJEKTEK TERVEZÉSÉNEK ÁTTEKINTÉSE

A következőkben röviden áttekintjük a szociális városrehabilitáció tervezésével kapcsolatos legfontosabb állításokat, javaslatokat. E fejezet célja, hogy rövid összefoglalóját adja a könyvben elérhető részletesen kifejtett javaslatoknak.

A fejezetben összefoglalt célok tekintetében a Tematikus Fejlesztési Program kidolgozásakor a kerületek és a Főváros együttműködésében meghatározott elvárások kerültek összefoglalásra. A jövőben megjelenő tervezési felhívás ezen felül is meghatározhat tervezési elvárásokat, ezért azzal kiegészítve érdemes e fejezet elvárásait követni a tervezésben.

1. Az ideális projekt ismérvei

A követendő célrendszer

Az **Integrált Területi Beruházás** (ITB) a kohéziós politika 2014-2020-as szabályozásának egy új – opcionális – **végrehajtási eszköze**, amely lehetőséget nyújt területi stratégiák átfogó, kiszámítható és rugalmasabb keretek között történő megvalósítására. Az eszköz megengedi a (területi) stratégia végrehajtását szolgáló – egymáshoz kapcsolódó, integrált módon megtervezett – projekteknek egy operatív program (OP) több prioritási tengelye, vagy akár több operatív program forrásainak terhére történő finanszírozását. Az ITB-t és annak végrehajtását az operatív program(ok) végrehajtásának teljes időszakára lehet tervezni, vagyis akár 2023-ig terjedő időszakokra lehet egységes, egymásra épülő projektekből, beavatkozásokból álló komplex fejlesztéseket kidolgozni, amelyek forrásigényét az OP(-k) biztosítják. Ily módon egyrészt biztosítható, hogy az integrált szemléletű, egymáshoz kapcsolódó és/vagy egymásra épülő beavatkozásokhoz rendelkezésre álljanak a szükséges források a teljes programozási időszakra, másrészt ezáltal csökkenthetők a projektek megtervezéséhez, kiválasztásához kapcsolódó – mind a projektgazdákat, mind a finanszírozó szervezeteket érintő – adminisztratív terhek is.

A 2.1 alfejezet a hosszú és középtávú célokat tekinti át, míg a projektek tervezéséhez és végrehajtásához, továbbá dokumentációjának elkészítéséhez szükséges gyakorlati iránymutatásokat a 2.2 alfejezet vázolja.

Az ITB-k előkészítésének minőségét, a szükségletek és a forrásigény megalapozottságát, továbbá a megvalósítás, lebonyolítás zökkenőmentességét segíti elő a finanszírozókkal és a végrehajtásban érintett további szervezetekkel zajló aktív partnerség.

Bár a hazai eljárási jogszabály az ITB eljárásrendjét nem ültette át a magyar gyakorlatba, az eljárásrendi szabályok elég rugalmasságot biztosítanak ahhoz az Irányító Hatóságnak, hogy az abban foglaltaknak megfelelő integráltsággal kerüljön megtervezésre egy-egy komplex szociális városrehabilitációs projekt.

Hosszú távú célok

A Szociális városrehabilitáció Tematikus Fejlesztési Program – a Budapest 2030 Hosszú Távú Városfejlesztési Koncepcióval, az Integrált Településfejlesztési Stratégiával, az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepcióval összhangban – az alábbi **hat hosszú távú célt** fogalmazza meg.

- 1.) A toleráns, befogadó társadalom aktív részesévé válik a városrehabilitáció eredményei megőrzésének, fenntartásának.
 - A toleráns, befogadó társadalom aktív részesei az erős helyi, civil támogató közösségek, melyek elősegítik az öngondoskodás növelését, hozzájárulnak annak megvalósításához.
 - Lakókörnyezeti közösségépítő programok, önkéntes alapú tevékenységek szervezésével elősegíthető a különböző szociális helyzetben élő emberek összehozása, a köztük lévő kapcsolatok és szolidaritás erősítése. Megerősödnek a helyi közösségek és a civil társadalmi tevékenységek.
 - Olyan társadalmi programok kerülnek kidolgozásra, amelyek lehetővé teszik a leszakadó rétegek integrációját.
 - A nemzetiségi hagyományokat, kultúrát helyi események szervezésével is népszerűsítik. A fővárosban élő különböző nemzetiségek szokásainak, életének megismerését elősegítő kulturális programok növelik a toleranciát.
 - A fogyatékkal élő, illetve speciális igényű emberek megismerését és elfogadását szorgalmazó programoknak, tréningeknek (pl. érzékenyítő tréning) köszönhetően javulnak az ilyen problémákkal küzdő emberek munkavállalási esélyei.
- 2.) A jelenleg szegregációval veszélyeztetett területeken élő lakosság képzettségi szintje, foglalkoztatási mutatói és egészségi állapota javulnak.
 - Az egészségügyi ellátórendszer fejlesztése, a prevenció erősítése, valamint az egészséges életmódra való nevelés és ösztönzés következtében az egészségben eltöltött évek száma jelentősen megnövekszik.
 - A diákok képességeihez igazodó oktatási rendszer kialakítását követően jelentős mértékben növekszik az oktatás hatékonysága, a társadalmi programok, a szemléletformálás már iskoláskorban elkezdődnek.
 - A tanulási hátrányokkal, illetve a kiemelkedő képességekkel bíró, de szociálisan hátrányos helyzetben lévők felkutatásával és felkarolásával foglalkozó szervezetek jönnek létre és programok valósulnak meg. Csökken az iskolai szegregáció.
 - Sikeres munkahelyteremtő programok következtében könnyen és gyorsan megközelíthető, lakóterületekbe integrált, befogadó munkahelyek jönnek létre.
 - Hatékonyabb képzési és foglalkoztatási programok, illetve munkaközvetítő rendszer révén növekszik a foglalkoztatottak száma.
 - A munkanélküliség csökkentésével a létbizonytalanságtól való félelem visszaszorul, melynek következtében javul a lakosság biztonságérzete és mobilitási képessége.

- 3.) Budapestet térbeli-társadalmi szempontból kiegyensúlyozott városrészek alkotják az összehangolt és integrált programoknak köszönhetően.
- A kerületek és a Főváros összefogásával elkészül egy átfogó, a városrehabilitáció minden elemét lefedő jogszabályi környezet, valamint azok a fejlesztési stratégiák, melyek alapján lehetőség nyílik a főváros összehangolt és hatékony várostervezésére.
 - Komplex programok kerülnek kidolgozásra a társadalmi-gazdasági problémákkal sújtott területek – különösen a krízisterületek – rehabilitációjára, zárvány helyzetben lévő, alacsony lakásszámú szegregátum esetében felszámolására, melynek következtében az ott élők társadalmi státusza emelkedik, életkörülményei javulnak, nő a terület gazdasági aktivitása. Az esetleges lakhatási mobilizációs beavatkozások kontrollált módon és az eredeti lakosság integrált lakókörnyezetbe való elhelyezésével történnek (mobilizációs terv). A beavatkozások eredményeként nem alakulnak ki újabb szegregátumok, és senki sem kerülhet hátrányosabb helyzetbe.
- 4.) Budapest a társadalmi igényeknek megfelelő, korszerű és megfizethető lakásállománnyal rendelkezik.
- A Főváros kezdeményező szerepének köszönhetően megtörténik a bérlakásszektor országos szintű szabályozásának újragondolása, melynek egyik fő célja az alacsony jövedelmű társadalmi csoportok számára is megfizethető szociális bérlakásszektor növelése, az ehhez kapcsolódó eszközrendszer megteremtése. Egységes, központilag koordinált és fenntartható bérlakásszektor működik a fővárosban, ahol a lakbérek (bérleti díjak és lakbértámogatás) fedezik a szektor működési költségeit, és megszűnik a tulajdonosi önkormányzat privatizációs érdekeltsége.
 - Az önkormányzati tulajdonban lévő épületek célzott és mintaértékű energiahatékonysági felújítása, valamint energiahatékonysági beruházásainak támogatása révén a lakhatás megfizethetősége és az energia megtakarítás jelentősen javul.
 - Az uniós lakóépület felújítási program (KEHOP) keretében megvalósult energetikai felújítások eredményeképp csökken a városi hőszigetelés, nő az energiahatékony és az alacsony károsanyag-kibocsátású épített környezet aránya.
 - Az önkormányzati tulajdonban lévő lakásállomány mellett a magántulajdonban lévő állomány fenntartása is korszerűsödik, megfizethetőbbé válik.
 - Az emberek energiatakarékossági és megújuló energiaforrások használatával kapcsolatos szemléletformálása terén jelentős előrelépés történik.
- 5.) Az épített környezet a megőrzött értékekkel és a minőségi, új beépítésekkel teljes.
- A települési örökségre, a történeti városi tájra, a védett értékekben rejlő erőforrásokra építve megerősödik a belső térségek komplex fejlesztése.
 - Az újonnan beépülő területeken alapkövetelménnyé válik a korszerű, innovatív, fenntartható megoldások alkalmazása.
- 6.) Az integrált programok eredményeként a lakásállományon túl a fizikai környezet komplex megújítása is megvalósul.

- A rehabilitációval érintett területeken az épületállomány megújulásával párhuzamosan a közterületek közlekedési infrastruktúrája is megújításra kerül, a gyalogos és kerékpáros közlekedést szolgáló felületek kiemelt fejlesztésével.
- A slumosodott, leromlott városrészek területén a már meglévő parkok rehabilitációjával, továbbá újabb parkok és terek differenciált igényeknek megfelelő kialakításával, a területek élhetőbbé válnak.
- A közösségi közlekedési hálózat fejlesztésével, ezen keresztül a nehezen megközelíthető területek elérhetőségének javításával integrálódnak az elszigetelt, hátrányos helyzetben lévő városrészek.

Középtávú célok

A fentiek érvényre juttatására a TFP-ben **hét középtávú célt** határozott meg a Főváros a kerületekkel közösen:

1. középtávú cél: Közszolgáltatási rendszerek integrált, összehangolt működése

A szociális városrehabilitációs programok nem lehetnek hosszú távon sikeresek, fenntarthatóak a nagy közszolgáltató rendszerek (pl. oktatás, egészségügy, szociális, munkaerő-piaci szolgáltatások) részvétele nélkül. A Főváros kezdeményező szerepet vállal a helyi igények közvetítésében az országos közszolgáltató rendszerek felé azok hatékonyabb koordinációja érdekében.

A krízisterületeken, szegregáció által veszélyeztetett területeken nemcsak a többletkapacitások biztosítása és az általános minőség- és hatékonyságjavítás elengedhetetlen, hanem az olyan hiányzó vagy hiányos szolgáltatási elemek fejlesztése is, mint a közösségi szociális munka, intenzív családsegítés, családterápia, a korai megelőzési feladatok és a mentálhigiénés, illetve alacsony küszöbű szolgáltatások. A szociális szolgáltatások terén szemléletváltás szükséges a probléma- és célcsoport-orientált megközelítést, a valós igényekre időben reagáló szolgáltatásokat és a szolgáltatások összehangolt szerepvállalását illetően. Különösen fontos az alapvető háztartás-gazdálkodási és munkahely-keresési (életviteli) készségek fejlesztését, a munkahely-közvetítés területén a bevontak és azon belül a munkaadók körének bővítését elősegítő programok, valamint a súlyos díjhátralékosságot és lakhatási bizonytalanságot megelőzendő támogatási rendszer kidolgozása. Kívánatos a civil szervezetek aktívabb bevonása a humán közszolgáltatások ellátásába.

2. középtávú cél: Városi területek, épített környezet fizikai megújítása

A szociális városrehabilitáció egyik meghatározó eleme a krízisterületek lakókörnyezetének fizikai megújítása. A közterek és közösségi terek minőségi megújítása, illetve létesítése használaton kívüli épületek, területek újrahasznosításával az élhetőség növelésének és a helyi közösségek megerősítésének fontos eszköze lehet. A lakóépületek energiahatékonysági szempontú felújítása során az örökségvédelmi szempontokat is figyelembe véve hangsúlyosan kell érvényesíteni azokat az energetikai szempontokat, amelyek hozzájárulnak a lakásfenntartási költségek csökkentéséhez és így szociálisan fenntarthatóbb, megfizethető lakhatáshoz vezethetnek. A felújítások eredményeinek fenntarthatósága érdekében szükséges a szociálisan rászoruló társasházak állagmegóvását, felújítását segítő rendszer kereteinek kidolgozása. A rehabilitálandó területek – közösségi és kerékpáros közlekedéssel történő – elérhetőségének fejlesztése javítja a szolgáltatásokhoz való hozzáférést, oldja a térbeli szegregációt.

3. középtávú cél: Közösségek erősítése, közösségfejlesztés, bizalom erősítése

A szociális városrehabilitáció sikerének egyik kulcseleme az érintett szereplők közötti bizalom és a jól működő kapcsolati hálók megtartása, újak kiépülésének elősegítése. A helyi szociális háló szerepe, amely a helyi szintű problémákat helyben tudja kezelni, még egy, az integrációt segítő, jól működő intézményrendszerrel sem váltható ki. A szomszédsági együttműködések, önkéntes mozgalmak, a társadalmi problémák kezelése mellett a társadalmi integráció, a kisebbségi csoportok be- és elfogadásának elősegítésére is alkalmasak. Ugyanakkor számos szociális probléma megoldását is elősegítheti vagy akár kialakulásukat gátolhatja meg, ha megelőzzük a közösségektől való elszakadást, atomizálódást, illetve teret biztosítunk a helyi szociális védőhálóként szolgáló kisközösségek működésének, erőteljesebben bekapcsoljuk a családsegítőket és a közösségi szociális munkát a problémák kezelésébe, illetve figyelmet fordítunk a civilek és lakók közvetlen elérésére.

4. középtávú cél: Helyi gazdaságfejlesztés a foglalkoztatás bővítése érdekében

A szociális városrehabilitáció által kezelendő problémák nagyobb része visszavezethető a lakók alacsony iskolai végzettségére, az ettől nem független alacsony jövedelmére, illetve a munkanélküliségre. E helyzetet csak a foglalkoztatási lehetőségeknek a rászorulókra optimalizált bővítésével lehet fenntartható módon kezelni. A rendszeres jövedelem megszerzését biztosító foglalkoztatás a jövőbeli problémák megjelenését, elmélyülését is megelőzheti. Kívánatos ezért a helyi gazdasági szereplők bevonásával – vagy egyéb módon – a szociális városrehabilitációs beavatkozások célcsoportja foglalkoztatási és jövedelemszerzési lehetőségeinek körét bővíteni, melynek többek között eszköze lehet a munkavállalói kompetenciákat fejlesztő programok, szakképzés, a foglalkoztatás utáni kedvezmények és a szociális vállalkozások létrejöttének támogatása is.

5. középtávú cél: Integrált, differenciált fővárosi lakáspolitikai rendszer kialakítása

A szociális problémák nagymértékben összekapcsolódnak a lakásrendszerben megjelenő problémákkal. Egyre több olyan család van, akik számára komoly nehézséget jelent a lakhatáshoz kapcsolódó költségek kiegyenlítése, akik ezért olcsón fenntartható, megfizethető lakhatási formákat keresnek. Az utóbbi időben növekszik az önálló lakhatási igény, ugyanakkor a fiatal, egyszülős, valamint a hátrányos helyzetű családok egy része a jelenlegi gazdasági helyzetben nem képes saját lakás vásárlására, ezért várhatóan a bérlakások iránti igény növekedni fog. Mivel az igények kielégítésére és a helyzet szabályozására a jelenlegi rendszer nem képes, szükség van a bérlakásszektor egységes rendezésére és fejlesztésére, beleértve a szociális bérlakásellátás lehetőségeinek növelését is.

A lakásállomány leromlott állapotán túl többek között a tulajdonosi lakások magas és a szociális bérlakások alacsony arányának, az önkormányzati bérlakásrendszer finanszírozási és intézményi problémáinak következményei a magas lakhatási költségek, hajléktalanság, valamint a fiatalok lakáshoz jutásának nehézségei lehetnek. A problémák megoldása érdekében az országos lakáspolitikai újragondolása szükséges. Cél egy integrált, azaz a lakásállományra egységként tekintő, és egyben differenciált, azaz a különböző igényekkel rendelkező lakókat és bérlőket, valamint azok problémáit eltérő eszközökkel és szemléletben kezelő lakásrendszer kialakítása. Az önkormányzati szociális bérlakásrendszer kerülethatárokra átnyúló hatása miatt szükséges az önkormányzati bérlakás-gazdálkodás egységes elveinek kidolgozása, a lakástámogatási rendszer átalakításának ösztönzése. Törekedni kell az energetikai korszerűsítések és a szociális célok összekapcsolásában rejlő lehetőségek kihasználására, mintaprogramok indítására, továbbá a hajléktalanok önálló lakhatásba való visszavezetésére.

6. középtávú cél: Bűnmegelőzés, droprevenció, közbiztonság javítása

A szociális problémák és a bűnözés kölcsönösen összefüggnek egymással. A szociális problémák elmélyülését gátolhatják, megelőzhetik a bűnmegelőzés érdekében tett intézkedések (ideértve többek között a droprevenciót, gyermekvédelmet), amelyek eredményességét javíthatják a természetes védőhálót jelentő, támogató közösségek, innovatív közösségi megoldások.

7. középtávú cél: Tolerancia, elfogadás erősítése, diszkrimináció csökkentése

A szociális problémákat tovább mélyítheti a tolerancia és elfogadás hiánya, illetve a diszkrimináció. A szemléletformálás, az egyéni és közösségi felelősség erősítése a szociális városrehabilitáció sikerei fenntartásának záloga. Lényeges, hogy a szemléletformálás ne csak a szociális városrehabilitációs tevékenységek által érintett területeken élőkét célozza, hanem összvárosi szinten fejtsen ki hatást. A szociális városrehabilitációs tevékenységek érintettjeit a munkahelyi diszkrimináció csökkentésével, az esélyegyenlőséget elősegítő képzési programokkal, valamint az iskolákban a szegregációt csökkentő, illetve a lemorzsolódást megelőző programok indításával célravezető segíteni. Általánosságban – nem csak az adott területre vonatkozóan – munkahelyi tolerancianövelő programokat kell indítani a befogadó munkahelyi gyakorlatok elterjesztésére. A szakembereket fel kell készíteni a speciális igényű csoportokkal és azokhoz tartozókkal való foglalkozásra. Szükség van az utcai szociális munka fejlesztésére.

Tervezési és integráltsági alapelvek

Az integrált szemléletű tervezés és végrehajtás terén viszonylag kevés tapasztalattal rendelkező hazai finanszírozási intézményrendszer és (kerületi) önkormányzatok számára egyaránt szükséges és kívánatos a szociális városrehabilitációs projektek integráltságával kapcsolatos közös elvárások megfogalmazása és rögzítése.

Az akcióterületek lehatárolására vonatkozó elveket és paramétereket az 5. fejezetben mutatjuk be részletesen.

- A szociális városrehabilitáció integrált projektek formájában valósul meg.

Az integrált projektek többféle beavatkozási eszköz összehangolt alkalmazásával, jellemzően egymásra épülő, egymást erősítő módon, több érintett (pl. közszolgáltató) szervezet együttműködésével valósulnak meg, kihasználva a soft (azaz ESZA-forrásokra alapozott) beavatkozásokban rejlő lehetőségeket. Ilyen projektek tervezéséhez és eredményes megvalósításához elengedhetetlen, hogy **alapos helyzetfeltárást követően a célterületek egyedi problémáit ténylegesen megoldani képes integrált beavatkozás csomagok kerüljenek összeállításra.**

- A projektek tervezésébe, megvalósításába egyaránt bevonásra kerül az érintett lakosság, valamint a releváns helyi/civil szervezetek.

A programok sikerét alapozza meg, ha az érintett szervezetek bevonására már a kezdeti, tervezési fázisban sor kerül, továbbá partnerként lehetnek jelen a projektek végrehajtása során is. Különösen fontos a szociális városrehabilitáció által érintett területek esetében a közszolgáltató szervezetek közreműködése (pl. célzott kapacitások és helyszíni jelenlét megteremtése), illetve a szektorközi és civilekkel való együttműködés. A programok kidolgozása és megvalósítása során **építeni kell a programokban a helyi intézmények és civil szereplők,** releváns korábbi szociális városrehabilitációs (vagy másol megvalósított) programokból felhalmozott **tudására. Elengedhetetlen a célterület**

lakosságának tervezésbe való bevonása is, akárcsak a projektek végrehajtása során **a velük fenntartott folyamatos kapcsolat, a velük folytatott folyamatos kommunikáció.**

- A rendelkezésre álló források koncentráltan kerülnek felhasználásra a krízisterületeken, annak érdekében, hogy a legnagyobb hatást váltsák ki.

A szűkösen rendelkezésre álló források csak akkor vezethetnek eredményekhez, ha azok felhasználására koncentráltan kerül sor és jól definiált, egzakt mutatók alapján meghatározott krízisterületek problémáinak megoldására irányulnak, az előzőekben meghatározott módon. A koncentrációt biztosítja annak előírása, hogy **a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program városrehabilitációs infrastruktúrafejlesztési (azaz ERFA) forrásait 80%-ban csak ezeken a krízisterületeken lehet felhasználni.**

- Elegendő időt kell biztosítani a tervezésre és a végrehajtásra.

Az irányelveknek megfelelő, jó minőségű elemzéssel megalapozott, az érintett szervezetekkel partnerségben és a lakosság bevonásával megvalósuló tervezés időt és kapacitásokat igényel, ezért **legalább 12 hónapot kívánatos biztosítani a tervezésre, továbbá gondoskodni kell a megfelelő kapacitások és szakmai támogatás tervezésbe való becsatornázásáról.** A szociális városrehabilitációs projektek így leghamarabb **2016. január 1-től indulhatnak.** Az integráltan, többféle szervezet együttműködésével, egymásra épülő intézkedések formájában megvalósuló szociális városrehabilitációs projektek eredményei csak hosszabb távon érvényesülhetnek, ezért elegendő időt kell biztosítani azok megvalósítására. Az új keretek között **lehetőség van arra, hogy több (akár 5-7) év alatt valósulhassanak meg a projektek** (azaz 2016-2022 között). A hosszabb projektek **szakaszos tervezésben is megvalósulhatnak** (mérőföldkövek és éves forráslelvárási ütemezés mellett), hogy lehetőség nyíljon a visszacsatolási rendszer által jelzett esetleges problémák korrekációjára.

- A projektgazdák és projektek közti koordinációt a Főváros is segíti.

A szociális városrehabilitációs projekteket a kerületek valósítják meg. Munkájukat a projektek tervezéséhez és megvalósításához kapcsolódó tartalmi és eljárásrendi kérdésekben, illetve az IH felé irányuló kapcsolattartásban a Főváros koordinációs szervezete (tervezett elnevezése Szociális Városrehabilitációs Tudásközpont) segíti, amely:

- egységben kezeli a kerületek szociális városrehabilitációs projektjeit és egységesen lép fel a projektekhez forrásokat biztosító operatív program(ok) irányító hatósága(i), valamint a Kormány felé a projektek végrehajtásához szükséges kérdésekben;
- a projektek tervezési, előkészítési szakaszában tervezési módszertani útmutatóval segíti a projektcsomagok kidolgozását;
- részt vesz a projektek kiválasztásában, értékelésében;
- a végrehajtási szakaszában részt vesz a projektek monitorozásában, javaslatot tesz a projektek időközi módosítására;
- szakmai, módszertani segítséget, támogatást biztosít a helyi/kerületi programok tervezéséhez, előkészítéséhez;
- koordinálja a projektekben felgyülemlett tudás megosztását, adatgyűjtést, kutatásokat végez.

A koordinációs szervezeti egységet **a Főváros hozza létre és azt a szociális városrehabilitációs projekteken érintett kerületekkel partnerségben működteti.**

Projektpriorizálási alapelvek

- A szociális városrehabilitációs projektek és beavatkozások a célterületeket alapvetően a krízis- és veszélyeztetett területek lehatárolása határozza meg.

A szociális városrehabilitációs projektek célterületei a kerületeken belül azonosított krízisterületek. Krízisterületek azon területek, ahol a társadalmi problémák és hátrányok koncentrációja magas. Az egyes problémák koncentrációjának mértéke eltérő lehet az egyes területeken, attól függően, hogy az érintett terület a társadalmilag végletesen leromlott területek (**krízisterületek**) közé tartozik; vagy olyan terület, ahol a negatív folyamatok már elkezdődtek és közbeavatkozás nélkül azok továbbmélyülésével akár új krízisterületté is válhatnak (**veszélyeztetett területek**). E lehatárolás nem egyezik meg az Integrált Településfejlesztési Stratégiák tervezéséből ismert szegregátumlehatárolás fogalomrendszerével – a különbség részletesebb leírása az 5. fejezetben (Akcióterületi lehatárolás és forrásallokáció) olvasható.

- A krízisterületek alapvetően társadalmi helyzetet jellemző mutatók alapján kerülnek azonosításra.

Jóllehet a lakásállomány, a lakókörnyezet jellemzői és a városszerkezeti elhelyezkedés is összefügghet a krízisterületeken kialakult/elmélyülő problémákkal, azok gyökerei alapvetően társadalmi folyamatokra, jelenségekre vezethetők vissza, így a krízisterületek azonosítása **társadalmi helyzetet jellemző mutatók** alapján történik.

- Problémaorientált megközelítés, fókuszában az emberrel.

A szociális városrehabilitációs projektek célja, hogy a krízisterületen élő lakosság problémáira fenntartható megoldásokat, helyzetüket tartósan javítani képes beavatkozásokat dolgozzon ki és valósítsa meg. Ily módon **minden beavatkozásnak** (ideértve a fizikai környezetet érintő beavatkozásokat is) igazolhatóan **a szociális városrehabilitáció célcsoportjaként kiválasztott** (krízisterületeken élő) **emberek helyzetének javítását kell segítenie**.

- Differenciált forrásfelhasználás.

A szociális városrehabilitációs projektek megvalósításához szükséges támogatás megítélésénél **a projektek által megoldani kívánt problémák súlyossága, valamint a projekt által alkalmazni kívánt eszközök integráltsága képezi a kiválasztás, értékelés legfontosabb szempontjait**. A problémák súlyosságát a krízisterületek lakosságának jövedelmi és munkaerő-piaci helyzete, iskolázottsága, egészségügyi, szociális, oktatási, foglalkoztatási szolgáltatásokhoz való hozzáférése és lakhatási viszonyai tükrében kell értékelni.

- Integrált eszközök alkalmazásának ösztönzése forrásallokációval.

Törekedni kell arra, hogy többségében az egyének problémáit megoldani képes beavatkozások kerüljenek kidolgozásra, ami megköveteli a soft – **ESZA – források** jelentős, legalább a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program 6. prioritásának 6.2-es szociális városrehabilitációt szolgáló intézkedéséből elnyert infrastruktúrafejlesztési – **ERFA – összeg 50%-ának megfelelő nagyságrendben történő bevonását** a szociális városrehabilitációs projektek költségvetésébe.

- Szociális innovációkat ösztönző forrásallokáció.

A szociális városrehabilitáció eszköztárát, módszereit fejlesztő mintaprojekteket kívánatos ösztönözni a megvalósításukhoz esetlegesen szükséges fizikai beavatkozásokat garantáló (ERFA) források

biztosításával. **Ilyen célokra allokálható** a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program 6.2-es intézkedéséből biztosított **források 20%-a**, amelyeket nem feltétlenül a krízisterületeken kell felhasználni. (Országos hatású és/vagy módszertani fejlesztési, kísérleti projektekhez igénybe vehetők lesznek az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program ESZA-alapú forrásai, ha a beavatkozások Budapesten valósulnak meg.)

2. Iránymutatások a szociális városrehabilitációs projektek tervezéséhez

A dokumentáció összeállítása

A szociális városrehabilitációs projektek eredményes végrehajtásának és sikerességének alapvető feltétele az alapos és körültekintő tervezés. Ennek legfontosabb eredményeit dokumentálni kell, a projekt leírását az alábbi struktúrában célszerű összeállítani:

- vezetői összefoglaló
- a szociális városrehabilitáció legfontosabb céljainak bemutatása, a célok illeszkedése és kapcsolódása a város/kerület/városrész egyéb stratégiai és programdokumentumaiban megfogalmazott célokhoz, beavatkozásokhoz
- helyzetelemzés és az akcióterület lehatárolása
- a projekt célrendszere
- beavatkozások
- projektmenedzsment
- forrásallokáció
- nyomon követés és visszacsatolások rendszere

A (max. 3 oldal terjedelemben készülő) **vezetői összefoglaló** rövid áttekintést ad a projekt lényegi elemeiről, köztük a szociális városrehabilitáció fókuszában álló kiemelt problémák azonosítása, a kijelölt akcióterület és problémáinak jellemzése, a megoldásukra irányuló eszközök és beavatkozások megjelölése. Ezenfelül be kell mutatni a projekt megvalósítását támogató projektmenedzsment-struktúrát, a projekt legfontosabb mérföldköveit és monitoring mutatóit, valamint meg kell adni a szükséges költségvetés és forrásallokáció fő számaint.

Elsőként (max. 5 oldal terjedelemben) kívánatos **a projekt legfontosabb céljainak bemutatása**. (Jóllehet a célok a projekt kidolgozásának folyamatában a helyzetelemzést, problémafeltárást követően és azok ismeretében kerülnek kijelölésre, a projektdokumentumban foglaltak értelmezését segíti, ha a projekt céljait elsőként tesszük világossá.) A célokat a kerület és az akcióterület szintjén egyaránt – a relevanciájuk rövid indoklása mellett – egyértelműen, mérhető terminusokban és határidőkkel, céldátumokkal ellátva kell megadni. Ezt követően át kell tekinteni a kerületi fejlesztési dokumentumok, stratégiák legfontosabb céljait – és ahol van, azok területi fókuszait – és röviden indokolni kell, hogyan illeszkedik a projekt a legfontosabb kerületfejlesztési (pl. ITS, illetve ha van olyan, akkor azon belül a szociális városrehabilitációs) célokhoz, hogyan járulhat hozzá azok eléréséhez (igazolva a projekt külső konzisztenciáját). Kívánatos továbbá releváns ágazati fejlesztési programok, dokumentumok fentiekben

leírtak szerinti áttekintése és vizsgálata is. A projektdokumentáció e fejezetében egyértelműen meg kell nevezni a kapcsolódó – fővárosi, kerületi, ágazati – fejlesztési stratégiákat, programokat, majd szükséges az azokban foglalt, és a szociális városrehabilitációs projekthez kapcsolódó célok, illetve azok eléréséhez rendelt eszközök, beavatkozások rövid bemutatása is, rámutatva arra, hogy ezek közül melyekhez járulhat hozzá a projektünk.

A projekt céljait és beavatkozásait alapos, körültekintő, a problémák okainak azonosítására irányuló **helyzetelemzés** eredményei alapján kell meghatározni. A helyzetelemzés elvégzéséhez a kézikönyv 6. fejezete ad részletes módszertani iránymutatást, ezért itt csak a legfontosabbakat emeljük ki. A helyzetelemzés keretében elsőként általános jellemzést kell adni a kerületről, előtérbe helyezve a szociális városrehabilitációs szempontból releváns témaköröket (azaz pozícionálni a kerületet a főváros egésze, illetve a szomszédos vagy legjobb/legrosszabb helyzetű kerületekhez viszonyítva). Ezt követően azonosítani kell és be kell mutatni azokat a – kerületen belül található – városrészeket, amelyek esetében a szociális városrehabilitáció szempontjából releváns problémák elmélyültek, koncentráltan, illetve egymással összefüggő módon vannak jelen. E városrészek közül kerül(nek) kiválasztásra az akcióterület(ek), ahol szociális városrehabilitáció valósul majd meg. Kívánatos az akcióterület körülhatárolása és a szociális városrehabilitációs elvárásoknak való megfelelés (jogosultság) igazolása. Ezt követően kerül sor a kiválasztott akcióterület mélyreható, fókuszált helyzetelemzésére. Cél, hogy ennek az elemzésnek az eredményei azonosítsák az összes releváns probléma jellegét, okait és azok közötti összefüggéseket, hogy ezen információk alapján a problémákat kiváltó, generáló körülményekre koncentrált beavatkozásokat dolgozhassunk ki. Csak ilyen eszközökkel érhető el ugyanis hosszabb távon fenntartható (és nem tüneti kezelés jellegű) eredmények.

A **projekt célrendszerét** a helyzetelemzésben feltárt problémák és azok okainak, illetve a problémák között azonosított összefüggések tükrében kell kidolgozni. A projektnek az akcióterületen élő emberek (pl. jövedelmi, munkavállalási, társadalmi stb.) helyzetének fenntartható javítását kell céloznia. A fizikai környezet minőségének javítására irányuló beavatkozások az emberek helyzetének javításához szükségesek, de önmagukban nem értelmezhető célok, erre különösen figyelni kell a projekt célrendszerének összeállításánál. Praktikus lehet többszintű célrendszert meghatározni, amely a szociális városrehabilitáció során különböző témakörök mentén azonosított kulcsproblémák okaira fókuszál, azok kezelésére, megoldására irányuló célokat fogalmaz meg és meg is jelöli, hogyan járul hozzá ezen problémák megoldása a „fő cél” eléréséhez. Ezeket a(z ok-okozati jellegű) kapcsolódásokat részletesen is érdemes és kívánatos kifejteni. A céloknak mérhetőeknek kell lenniük, minden esetben meg kell határozni a kiinduló és az elérni kívánt célértéket is. Ha egy-egy cél számszerű meghatározásához nem áll rendelkezésre pontos információ, akkor annak az információnak az előállításához szükséges erőforrásokat (pl. kérdőíves adatfelvétel, mérések, speciális területi adatok lekérése meglévő adatbázisokból) be kell tervezni a projektbe és a projekt első lépéseként meg kell határozni a bázisértékeket (majd az adatfelvételt meg kell ismételni a projekt beavatkozásainak lezárását követően is).

A projekt céljai az akcióterületen jelen lévő problémák megoldására kidolgozott **beavatkozások** eredményeként érhetőek el. A problémák gyakran koncentrálnak nem csak területileg, hanem társadalmi csoportok vonatkozásában is, ezért az akcióterületen élők helyzetének javítását célzó beavatkozásokat is gyakran egymással összefüggésben vagy egymás eredményeire építve kell kidolgozni és megvalósítani – ezt tükrözi a szociális városrehabilitáció integrált szemlélete. Az egyes beavatkozások esetén elsőként be kell mutatni, hogy az milyen problémát kíván megoldani, mely célcsoport helyzetén kíván javítani, milyen – számszerűsíthető, mérhető – célokat érünk el a végrehajtásának eredményeként. Ezt követően részletesen le kell írni, milyen tevékenységekkel, módszerekkel és milyen

hatásmechanizmusok segítségével fogják az alkalmazott eszközök közelebb vinni a célcsoportot az elérni kívánt állapothoz. Végül azonosítani kell a beavatkozás megvalósításához szükséges humán- és pénzügyi erőforrásokat, meg kell határozni a végrehajtás legfontosabb lépéseit, mérföldköveit és az azokhoz szükséges időkeretet.

Egymásra épülő beavatkozások vagy ugyanazon célcsoportot érintő, de egymással párhuzamosan megvalósuló beavatkozások esetén körültekintően ki kell dolgozni és be kell mutatni a beavatkozások közötti koordináció mechanizmusait, fel kell tárni a koordinációs kockázatokat és azok kezelésére, csökkentésére megoldásokat kell kidolgozni. A koordinációt igénylő projektek esetén külön a „koordinációt” figyelő monitoringrendszerrel kell működtetni. Végül összegezni kell – akár ábra segítségével – azt, hogyan erősítik egymást, illetve miként járulnak hozzá az egyes beavatkozások a szociális városrehabilitációs projekt rész céljainak, illetve fő céljának eléréséhez.

Az egyes beavatkozások ütemezésének, humánerőforrás és koordinációs igényeinek azonosítását követően ki kell alakítani a szociális városrehabilitációs **projektmenedzsment-struktúráját**. Ehhez elsőként azonosítani kell a projekt beavatkozásainak megvalósítását biztosító pénzügyi források, támogatás megszerzéséhez és szabályos felhasználásához szükséges feladatokat (pl. pályázat- és projektdokumentáció elkészítése, támogatási szerződés megkötése, kifizetési kérelmek, előrehaladási és monitoringjelentések készítése, kommunikáció és nyilvánosság, kapcsolatmenedzsment), valamint a projekt beavatkozásainak megvalósításához szükséges támogató, koordinációs és menedzsment feladatokat (pl. közbeszerzések, szerződések megkötése a munkatársakkal, szállítókkal és szolgáltatókkal, kifizetések, kapcsolattartás). Szükséges lehet továbbá bizonyos speciális szaktudásokat igénylő feladatok (pl. adatgyűjtés és -elemzés, értékelések, jogi feladatok) ellátását is „központilag” megszervezni. E feladatok ellátásához szükséges kompetenciák és becsült munkaigény tükrében kell meghatározni a szociális városrehabilitációs projekt menedzsmentjének humánerőforrás igényét (létszám, szakmai összetétel), eszközigényét (pl. számítógépek, iroda, speciális szoftverek, adatokhoz való hozzáférés, médiafelületek), majd megbecsülni a bérköltségeket és a nem bér jellegű költségeket (irodabérlés, közbeszerzési tanácsadók és jogászok költségei, adatbeszerzés, hirdetések stb.). A projektmenedzsment feladata a folyamatos koordináció és kapcsolattartás a támogatást nyújtó irányító hatósággal, a Főváros szociális városrehabilitációs projekteket koordináló egységével, az önkormányzat döntéshozóival, az esetleges konzorciumi partnerekkel, a kerületben működő és releváns (köz)szolgáltatásokat biztosító szervezetekkel, a projekt megvalósításában közreműködő szervezetekkel, az akcióterületeken élő érintettekkel. A program dokumentációjában részletesen be kell mutatni, hogy milyen döntésekben kompetens a projektmenedzsment és milyen jellegű döntések meghozatalát kell az önkormányzati döntéshozatalra delegálni, illetve egyeztetni az IH-val, Fővárossal.

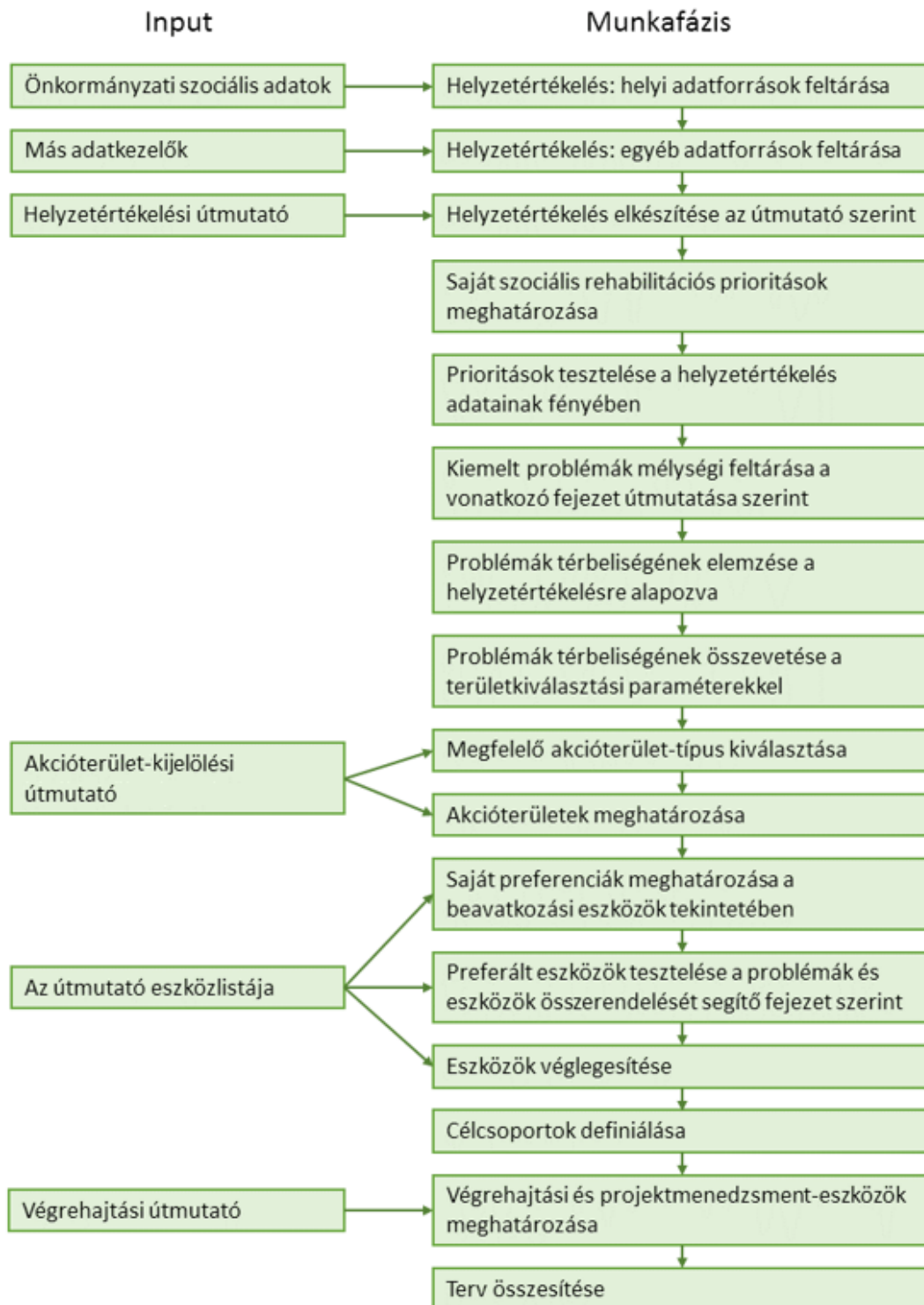
A projektmenedzsment és az egyes beavatkozások pontos tevékenységeinek, valamint azok megvalósítása során létrejövő fizikai eredmények és költségigényük pontos ismeretében lehet meghatározni a projekt megvalósításához szükséges **forrásallokációt**. A tevékenységek és eredményeik jellegének tükrében lehet a forrásokat a finanszírozó uniós alapok szempontjából értelmezett elszámolhatósági kategóriák szerint, valamint a finanszírozást biztosító szervezet (pl. EU, önkormányzati önrész, egyéb bevont forrás gazdája) szerint összegezni.

A projektmenedzsment feladata a projekt előrehaladásának folyamatos **nyomon követése**, monitoringja, és arról információk szolgáltatása a projekt megrendelői (önkormányzati döntéshozók), finanszírozói (önkormányzat, IH), illetve a végrehajtásban érintett további releváns szereplők (pl. Főváros koordinációs szervezeti egysége, konzorciumi partnerek) részére. A rendszeres és azonos tartalommal, struktúrában

történő információszolgáltatás segít, hogy a legfontosabb érintettek tájékozottak legyenek a kijelölt célok elérése irányába történő elmozdulásokról, illetve azok akadályairól, hogy szükség esetén tájékozottan és a lehető leghamarabb meghozhassák az esetleges változtatásokra irányuló döntéseket. A folyamatos információszolgáltatás csökkenti annak a veszélyét, hogy nem születnek meg fontos döntések a kellő időben, illetve nem áll rendelkezésre elegendő információ a megalapozott döntéshozatalhoz. A folyamatos információáramlás elősegíti a projekt rugalmas végrehajtását, időben jelzi, ha beavatkozást, döntést igénylő helyzet áll elő. A projekt kidolgozása során részletesen meg kell határozni, hogy milyen érintettek számára milyen gyakorisággal történik tájékoztatás és annak pontosan milyen információk, adatok képezik a tárgyát. Ennek ismeretében a belső visszacsatolási rendszer működtetéséhez strukturált adat-, információgyűjtési és adatösszegzési tevékenységet kell folytatni, rendszeres módon. Az információk többségét a projekt beavatkozásainak megvalósításában közreműködő szakértőktől, szervezetektől kell összegyűjteni, ami a projektmenedzsment feladata, hasonlóképpen ezek rendszerezéséhez, összegzéséhez és mindezek alapján az érintettek rendszeres tájékoztatásához.

A tervezés folyamata

A fenti dokumentum elkészítésének folyamata bár a helyi viszonyokhoz illeszkedő módon többféleképpen is elkészíthető, de alapvetően a következő oldalon lévő ábrában összefoglalt lépéssorozaton és döntési pontokon kell a tervezésnek végighaladnia.

A PROGRAMTERVEZÉS SZABÁLYOZÁSI HÁTTERE

1. A szabályozási források áttekintése

KÖTELEZŐ ÉRVÉNYŰ	FIGYELEMBE VEENDŐ	KAPCSOLÓDÓ, HÁTTÉR JELLEGŰ
Tematikus Fejlesztési Program	Budapest 2030 Hosszú Távú Városfejlesztési Koncepció	EU2020 stratégia
Integrált Településfejlesztési Stratégia	Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció	
Majdani pályázati útmutatók		

2. A Főváros programtervezési munkájának háttere

2013-ban kérte fel a Regionális Operatív Programok Irányító Hatósága Budapest Főváros Önkormányzatát, hogy a kerületi önkormányzatokkal közösen, partnerségi tervezési folyamat keretében dolgozza ki az egységes szemléletű, ugyanakkor területi megközelítést alkalmazó Szociális városrehabilitáció Tematikus Fejlesztési Programot. E felkérés tükrözi a Területfejlesztési törvény 2013. decemberi változásait, melynek részeként a területi tervezés megyei hatáskörbe, és Budapesten a Fővárosi Önkormányzat hatáskörébe került.

A tervezési munka finanszírozási hátterét a KMOP-5.1.1/D2-13 kódszámú, Fenntartható városfejlesztési programok előkészítése című dedikált pályázat biztosította.

A KMOP-5.1.1/D2-13 konstrukció pályázati felhívása és részletei:
<http://palyazat.gov.hu/doc/4234>

3. Háttér: az EU2020 Stratégia és az Integrált Területi Befektetés eszköze

Az Európa 2020 Stratégia öt uniós szintű cél elérését tűzi ki 2020-ig. Ezek közül az egyik a szegénységre és a társadalmi kirekesztésre vonatkozik: csökkenjen legalább 20 millió fővel azok száma, akik nyomorban és társadalmi kirekesztettségben élnek, illetve akik esetében a szegénység és a kirekesztődés reális veszélyt jelent. Ez a magyarországi nemzeti célokban 450 ezer embert jelent. Minthogy a lakhatás, a lakókörnyezet minősége jelentős szereppel bír a szegénység és a kirekesztődés kezelése terén, a szociális városrehabilitációs erőfeszítéseknek szükségszerűen jelentős szerep jut a vonatkozó célok teljesítésében.

A kohéziós politika 2014-2020-as szabályozása jelentősen megerősítette az eredményesség alapelvét, és ehhez kapcsolódóan a beavatkozások nagyobb fokú

Az Európa 2020 Stratégiáról bővebben:
http://ec.europa.eu/europe2020/targets/eu-targets/index_hu.htm

fókuszálásának, az adminisztratív terhek csökkentésének szükségességét, illetve az egymással összefüggő problémák hathatós megoldása érdekében az integrált megközelítés alkalmazását. Az Integrált Területi Befektetés (ITB) a jogszabálycsomag egy új – opcionális – végrehajtási eszköze, amely lehetőséget nyújt területi stratégiák átfogó, kiszámítható és rugalmasabb keretek között történő megvalósítására. Az eszköz megengedi a stratégia végrehajtásának több prioritás vagy akár operatív program terhére történő finanszírozását. Az ITB a 2014-2020 közötti uniós fejlesztési periódus teljes időszakára tervezhető, az ITB projektjeinek megvalósításához szükséges források, így a teljes – 2022-ig tartó – végrehajtási időszakra rendelkezésre állnak. Ezáltal csökkenthető mind a források (pl. egymásra épülő projektek, eszközök végrehajtásához szükséges újabb pályázatok kiírásának késlekedéséből adódó) szükséges időben és mértékben történő rendelkezésre állásának bizonytalansága, mind a projektgazdát és a közreműködő szervezetet érintő adminisztratív terhek. Az ilyen hosszabb távú tervezés sikerességét nagyban segíti mind az előkészítés, mind a megvalósítás során az érintett szervezetekkel, résztvevőkkel folytatott érdemi partnerség.

A szociális városrehabilitációs projektek kereteit adó TFP tervezése az ITB szemléletet alkalmazva történt, annak ellenére, hogy az ITB-eljárás alkalmazásának lehetőségét a hazai eljárásrendi jogszabály (272/2014 Korm. rendelet) végül nem nevesítette, vagyis nincs arra lehetőség, hogy a projekttervezők egy pályázatuk keretében integrált és tervezhető módon beépítsék városrehabilitációs

projektjükbe a más prioritásokból vagy OP-kból finanszírozható beavatkozásokat. Ugyanakkor érdemes számba venni azt, hogy főként a VEKOP más prioritásaiból, az EFOP módszertani fejlesztéseket támogató kiírásaiból, illetve adott esetben a KEHOP-ból és az IKOP-ból, milyen az akcióterületet is érintő beavatkozások valósíthatók meg az önkormányzat vagy más szereplők által (pl. állami intézményrendszer, Főváros), az utóbbiak tényleges megvalósításának érdekében az önkormányzatnak érdemes az érintett szereplőkkel a kapcsolatot mihamarabb felvennie és egyeztetnie a fejlesztési szükségleteket. Ugyanakkor a szociális városrehabilitáció azon projektelemeit, melyek kulcsfontosságúak a projekt céljainak elérése érdekében, érdemes a szociális városrehabilitációs projektbe beépíteni, mert biztos finanszírozásra csak így számíthat az önkormányzat, amennyiben jóváhagyásra kerül a projektje.

*Az Integrált Területi Befektetés
eszközéről bővebben:
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/iti_hu.pdf*

4. A 2014-2020-as pályázati időszak kerete: a 272/2014. (XI. 5.) kormányrendelet

A 2014–2020 programozási időszakban az egyes európai uniós alapokból származó támogatások felhasználásának rendjéről szóló 272/2014. (XI. 5.) kormányrendelet szabályozza az európai uniós fejlesztési források terhére történő kötelezettségek vállalását, programok tervezését, végrehajtását és nyomon követését. Szintén e rendelet szabja meg a teljesítések ellenőrzésével, a felhasználással, a lebonyolítással, az ellenőrzéssel kapcsolatos teendőket, az e tevékenységben érintett szervezetek, valamint a támogatást igénylők és a támogatásban részesülők feladatait, szerepeit. A rendelet mellékletei között szerepel többek közt a támogatások felhasználásával kapcsolatos konkrét teendőket leíró

*A 272/2014. (XI. 5.) kormányrendelet a Magyar Közlöny 2014/151. számában olvasható:
<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK14151.pdf>*

Egységes Működési Kézikönyv, illetve az elszámolható költségekről szóló nemzeti szabályozás kézikönyve.

A rendelet által megszabott keretek a 2014-2020-as programozási időszak egészét szolgálják. A konkrét projektek kapcsán betartandó szabályozásokat az egyes, a jövőben kiírásra kerülő pályázati konstrukciók tartalmazni fogják, így a rendelet beható ismeretére a pályázati csomag összeállítása kapcsán jellemzően nem lesz szükség; inkább a részletes szabályok megalapozójaként bír relevanciával.

5. A Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program 1

Szociális városrehabilitációs projektek finanszírozása számos módon lehetséges, mindazonáltal az uniós programok, amint az elmúlt években, úgy a jövőben is a rendelkezésre álló források meghatározó hányadát fogják alkotni. A 2014-2020-as programozási időszak operatív programjai közül a legtöbb kapcsolódik ugyan valamilyen módon a lehetséges szociális városrehabilitációs eszközök köréhez, a Közép-Magyarország régió sajátos státuszából fakadóan (fejlettsége okán más elbírálásban részesül, mint az ország többi régiója) a VEKOP, a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program különös jelentőséggel bír a tervezés során.²

A VEKOP kilenc prioritástengelyből áll össze, melyek a következők:

1. Vállalkozások versenyképességének javítása
2. Kutatás, fejlesztés és technológiai innováció
3. Infokommunikációs fejlesztések
4. A Közép-Magyarország régió turisztikai és természetvédelmi fejlesztései
5. Az energiahatékonyság, az intelligens energiahasználat és a megújuló energiák felhasználásának támogatása
6. Települési környezet és közszolgáltatás-fejlesztés
7. Társadalmi együttműködést szolgáló és a humán erőforrás fejlesztését támogató programok
8. Foglalkoztathatóságot szolgáló programok
9. Közigazgatás

A VEKOP számos **további alapelvet, iránymutatást** is megfogalmaz a leginkább fejlesztésre szoruló témákat illetően. Megállapítása szerint Budapesten belül elkülöníthető egy fejletlenebb, hátrányosabb helyzetben lévő összefüggő terület, a pesti oldal belső területén kívüli, ún. északi és déli **külső periféria**, ahol a lakosság jövedelmi

*A Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Programról bővebben:
http://palyazat.gov.hu/download/52394/Versenykes_Kozep-Magyarorszag_Operativ_Program.pdf*

¹ Készült a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program 5.0. verziója (2014. november 7.) alapján.

² A Közép-magyarországi régió forrást lehívni csak a VEKOP-ból, illetve az Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Programból (IKOP) és a Környezeti és Energhatékonsági Operatív Programból (KEHOP) jogosult. Továbbá a GINOP és az EFOP bizonyos prioritásaiból, amennyiben a fejlesztések hatása túlnyúlik a region határain vagy, amennyiben országos lefedettségű Programok valósulnak meg Budapesten.

helyzete messze elmarad a gazdagabb budai oldal egyes részeihez képest.

Az alacsony jövedelmi státusz által **legveszélyeztetettebb csoportba** az álláskeresők, az egyszülős háztartások, valamint a három vagy több gyermeket nevelő családok tartoznak. Az alacsony jövedelmi státusz kockázata az életkor előrehaladásával fokozatosan csökken, a legveszélyeztetettebb réteg a 18 év alattiak, vagyis a gyermekek (alacsony jövedelmi státuszba kerülési kockázatuk 1,6-szorosa az országos átlagnak). A másik jelentősen veszélyeztetett társadalmi csoport az álláskeresők (közel felüket érinti az alacsony jövedelmi helyzet), alacsony jövedelmi státuszba kerülésüknek kockázata az országos átlag több mint négyszerese.

A VEKOP számos fejlesztése kapcsolódik a **társadalmi kirekesztés** legnagyobb kockázatával szembenező társadalmi csoportokhoz. Ezek közül a legjelentősebb fejlesztések:

- A bölcsődék és családi napközik, valamint óvodák infrastrukturális fejlesztéseinek elsődleges célja a kapacitások bővítése a kisgyermeket nevelő nők elhelyezkedésének segítése érdekében.
- A társadalmilag és fizikailag leromlott vagy leromlással veszélyeztetett településrészekben élő lakosság életminőségének javítása Integrált Területi Program (ITP) keretében, a területi szereplők által valósul meg ERFA- és ESZA-források bevonásával.
- Az ESZA-forrásból támogatni tervezett, kiemelt társadalmi felzárkózási programok megvalósítása hozzájárul
 - a rászoruló családokban élő gyermekek esélyteremtéséhez;
 - az alacsony státuszú népességgel rendelkező területeken élők felzárkózásához;
 - a helyi közösségek és a hátrányos helyzetűek, romák civil szerveződéseinek fejlesztéséhez;
 - a társadalmi integrációt segítő szakmai együttműködések (szakmai műhelyek) létrehozásához.

További kiemelt cél a lakosság megfelelő minőségű közszolgáltatásokkal való ellátása, az intézményben élők kitagolási folyamatának támogatása, a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók végzettségi szintjének emelése. Kapcsolódó támogatandó terület a kompetenciafejlesztés a foglalkoztathatóság javítása és egyes humán közszolgáltatások színvonalának emelése érdekében.

A fejlesztéseknél kiemelt célcsoportot képeznek a hátrányos helyzetű gyermekek, a nagyarányú alacsony státuszú népességgel rendelkező területeken élő lakosság, a romák, a hátrányos helyzetű csoportok.

Szociális városrehabilitáció a VEKOP-ban

A VEKOP prioritási tengelyei, illetve a hozzájuk tartozó egyedi célkitűzések és intézkedések szinte mindegyike kapcsolódik valamilyen módon a szociális városrehabilitációs projektek lehetséges tartalmaihoz. Kiemelkedik közülük a dedikáltan szociális városrehabilitációs célokra szánt 6.2. egyedi célkitűzés, „**A leromlott településrészekben élő alacsony státuszú lakosság életkörülményeinek javítása, társadalmi és fizikai rehabilitációja**”, amelynek legfontosabb elemeit az alábbiakban összegezzük.

- Elérni kívánt eredmények: a Közép-Magyarország régióban társadalmilag és fizikailag leszakadó és leszakadással veszélyeztetett településrészekben élő lakosság életminősége javul.

- **Eredménymutatók:** a lakóhely környékén lévő közterületeken tapasztalt biztonságérzet (a lakosság mennyire érzi biztonságban magát sötétedés után, egyedül az utcán) növekszik 2023-ra.
- **Kimeneti mutatók:**
 - 150 000 m² városi környezetben létrehozott vagy helyreállított nyitott tér 2023-ra,
 - 2500 m² városi környezetben épített vagy helyreállított köz- vagy kereskedelmi épület 2023-ra,
 - 1000 lakóegységnyi helyreállított lakás városi területeken.
- **Célcsoport:** a településrehabilitációban érintett helyi önkormányzatok, a rehabilitált területen és környezetében élő lakosság (különösen az alacsony státuszú lakosság), valamint az ott működő vállalkozások, civil szervezetek, kulturális intézmények.
- **Célterület:** A Közép-Magyarország régióban található leromlott **lakótelepek**, települési szövetbe ágyazott leszakadással veszélyeztetett vagy leszakadó, jellemzően **hagyományos beépítésű településrészek** vagy településtesttől elkülönült **telepek, kolóniák**. A területek megfelelő indikátorrendszer segítségével kerülnek kiválasztásra³.
- **Kedvezményezett:** helyi, nemzetiségi önkormányzatok, szociális és kulturális intézmények, civil szervezetek, egyházi jogi személyek, társasházak, vállalkozások.

Az intézkedés célja a társadalmilag és fizikailag leszakadó vagy leszakadással veszélyeztetett településrészekben élő lakosság életminőségének javítása, és a terület további leromlásának/leszakadásának megakadályozása. **Az alábbi tevékenységek megvalósítása támogatható:**

- **lakhatási körülmények javítása** (társasházak, lakásszövetkezeti lakóépületek, önkormányzati bérházak), szociális bérlakások felújítása, komfortfokozatának emelése, továbbá az életveszélyes lakóépületek bontása mellett új szociális bérlakások építése, vásárlása;
- fókuszált szociális, közösségi, közterületi, rekreációs **infrastruktúra kialakítása**, fejlesztése: közterek, közparkok, közterületi játszóterek, szabadtéri közösségi terek, városi zöldfelületek, gyalogoszónák infrastrukturális fejlesztése, kiegészítő jellegű közlekedési fejlesztések;
- társadalmi hátrányok kompenzálását célzó **soft típusú tevékenységek** (szociális, oktatási, foglalkoztatási, egészségügyi, közösségfejlesztési és közbiztonsági programok).

Integrált szociális jellegű városrehabilitációt azokban a településrészekben kell elsősorban megvalósítani, ahol a kedvezőtlen demográfiai helyzet, az alacsony iskolázottság, az alacsony gazdasági aktivitás, a tartós munkanélküliség magas szintje, az alacsony státusz, az erősen leromlott környezet ezt indokolja. A projekteknek összhangban kell lennie a település/kerület **Integrált Településfejlesztési Stratégiájával** és ezen belül is annak **Antiszegregációs Tervével**, valamint a **Helyi Esélyegyenlőségi Programmal**. Ennek megfelelően és ezenfelül az intézkedés keretében ellátandó tevékenységeknek összhangban kell

³ Az akcióterületi lehatárolást szolgáló indikátorrendszert az irányító hatóság még nem fogadta el, a pontos jogosultsági kritériumok csak az elfogadott indikátorrendszer után lesznek ismertek.

lennie a VEKOP keretében támogatással érintett többi intézkedés tevékenységeivel. A programok három típusú akcióterületre irányulnak:

- **Ipari technológiával épült lakótelepek**, ahol a cél annak megelőzése, hogy a lakótelepek a későbbi gettósodás színhelyeivé váljanak.
- Városi szövetbe ágyazott, **hagyományos építésű**, vegyes összetételű lakossággal jellemezhető, leszakadással veszélyeztetett városrészek, ahol a cél a további szegregációs folyamatok megállítása, lehetőség szerint a terület státuszának emelése.
- Városi szövetbe ágyazott vagy a településtesttől elkülönült (**telepek, kolóniák**), jellemzően hagyományos építésű leszakadó városrészek, ahol marginalizált közösségek élnek és a cél az illegális lakhatás, a veszélyes lakókörfelmények felszámolása, az ott élők integrálása a városi környezetbe.

Cél, hogy olyan projektek kerüljenek kiválasztásra, amelyek hozzájárulnak a férfiak és nők közötti egyenlőség előmozdításához, a megkülönböztetés tilalmának érvényesítéséhez, a hozzáférhetőség biztosításához és a fenntartható fejlődéshez. A projekteknek továbbá integrált módon kell megvalósulniuk, hozzá kell járulniuk a területi és társadalmi különbségek csökkenéséhez, az alacsony státuszú népesség – így részben a roma közösségek – felzárkóztatásához, ezáltal az elmaradott területek mielőbbi, fenntartható növekedési pályára állításához.

Az intézkedés további részletei a későbbiekben nyilvánosságra kerülő tervezési útmutatóból lesznek megismerhetőek.

Egyéb, tematikusan kapcsolódó egyedi célkitűzések a VEKOP-ban

Prioritástengely	Releváns egyedi célkitűzések
1. Vállalkozások versenyképességének javítása	Versenyképes vállalkozói tudás elterjesztése
2. Kutatás, fejlesztés és technológiai innováció	-
3. Infokommunikációs fejlesztések	Nagy sáv szélességű kapcsolat biztosítása az ellátatlan állami intézményeknél
4. A Közép-Magyarország régió turisztikai és természetvédelmi fejlesztései	-
5. Az energiahatékonyság, az intelligens energiahasználat és a megújuló energiák felhasználásának támogatása	Az energiahatékonyság és a megújuló energiaforrások alkalmazásának növelése a vállalkozói szektorban Lakóépületek energetikai korszerűsítése, valamint távhő- és hőellátó rendszerek energiahatékony fejlesztése, a megújuló energiaforrások alkalmazásának növelése a Közép-Magyarország régióban Fenntartható multimodális mobilitás elősegítése
6. Települési környezet és közszolgáltatás-fejlesztés	Kisgyermeket nevelő szülők munkavállalásának támogatása A leromlott településrészekben élő alacsony státuszú lakosság életkörülményeinek javítása, társadalmi és fizikai rehabilitációja
7. Társadalmi együttműködést szolgáló és a humán erőforrás fejlesztését támogató programok	Társadalmi együttműködés erősítése Magasabb színvonalú humán közszolgáltatások nyújtása A köznevelés esélyteremtő szerepének javítása és hátránykompenzációs képességének erősítése A felsőfokúknak megfelelő szintű oktatás hozzáférhetőségének javítása Az egész életen át tartó tanulásban való részvétel növelése
8. Foglalkoztathatóságot szolgáló programok	Az álláskeresők – különösen az alacsony iskolai végzettségűek – növekvő körének munkaerő-piaci integrációja A sem foglalkoztatásban, sem oktatásban vagy képzésben nem részt vevő (ún. NEET) fiatalok Ifjúsági Garanciához való hozzáféréseinek biztosítása A fiatalok részvétele nő a gyakornoki és a vállalkozóvá válást segítő programokban A munkaerő-piaci szereplők munkaszervezési módszerek és munka minősége terén történő aktivitásának és tudatosságának növekedése A munkavállalási korú lakosság, különösen az alacsony képzettségűek részvétele nő a munkaerő-piaci kompetenciákat javító formális képzésekben Kompetenciaalapú képzések elterjedtsége nő
9. Közigazgatás	-

6. Kapcsolódó hosszú távú koncepciók

A Szociális városrehabilitáció TFP szempontjából kiemelt jelentőséggel bír a 2013 tavaszán elkészült Budapest 2030 Hosszú Távú Városfejlesztési Koncepció, amely a Fővárosi fejlesztések legfontosabb irányát és céljait határozza meg.

A TFP összeállítása Budapest készülő Integrált Településfejlesztési Stratégiájával összhangban történt, amely a város közép távra szóló céljait rögzíti. Beépítésre kerültek továbbá az ország hosszú távú fejlesztéspolitikai céljait és elveit megfogalmazó, 2014 januárjában elfogadott Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció releváns állításai is.

*Budapest 2030 Hosszú Távú
Városfejlesztési Koncepció,
Budapest Integrált
Településfejlesztési Stratégia:
<http://budapest.hu/Lapok/Hivatal/Varosfejlesztas.aspx>*

*Országos Fejlesztési és
Területfejlesztési Koncepció:
<https://www.nth.gov.hu/hu/media/download/321>*

E három koncepció határozza meg a Szociális városrehabilitáció TFP hosszú távú céljait, melyek – kifejtésükkel együtt – a 2.1 fejezetben olvashatóak.

7. A fővárosi tervezési munka folyamata

Míg a Tematikus Fejlesztési Program stratégiai szintje, hosszú távú céljai a fent említett dokumentumok nyomán álltak elő, a jelen kézikönyv tartalmát nagymértékben meghatározó tartalmi elemek zömét az ún. szakmai munkacsoport határozta meg. E testület a Fővárosi Önkormányzat, az érintett fővárosi kerületek, valamint érintett állami, szakmai és civil szervezetek képviselőiből állt össze. A munkacsoport szakértői helyzetértékelések alapján bontotta le a hosszú távú célokat közép távú tematikus célokra (melyek szintén a 2.1 fejezetben találhatóak meg), majd az így összeállt célrendszer alapján határozta meg a kézikönyv további fejezeteiben olvasható tervezési-végrehajtási irányelveket, javasolt beavatkozásokat és egyéb paramétereket.

A szakmai munkacsoport által elfogadásra javasolt program politikai legitimációját az ún. döntéshozói munkacsoport biztosította, amely a Fővárosi Önkormányzat és a kerületi önkormányzatok képviselőiből (polgármesterekből, alpolgármesterekből, illetve delegáltjaikból) állt össze. A döntéshozói munkacsoport a tervezési munka során három alkalommal ült össze, megerősíteni, illetve alkalmanként korigálni a szakmai munkacsoport időközben összeállított előterjesztéseit. A végleges TFP-dokumentációt a Fővárosi Közgyűlés, 1211/2014. (VI.30.) számú határozata hagyta jóvá.

8. A Szociális városrehabilitáció TFP

A Szociális városrehabilitáció Tematikus Fejlesztési Program a Főváros, a kerületek és a releváns állami, szakmai, illetve civil szervezetek által alkotott szakmai munkacsoport 2014. februártól májusig tartó munkája eredményeként állt elő. Az elfogadott és jóváhagyott fejlesztési program célja, hogy meghatározza a szociális városrehabilitáció terén megvalósuló jövőbeli fejlesztések, beavatkozások

irányait és koordinátáit, egységes keretbe rendezze a stratégiai célok megvalósítását, az érintett területek potenciáljának kiaknázását leginkább segítő projekteket. Ennek jegyében ismerteti:

- a szociális városrehabilitációhoz Budapesten kapcsolódó hosszú távú célokat és víziókat,
- a kapcsolódó helyzetértékelést,
- a témához kötődő korábbi fejlesztési tapasztalatokat,
- valamint a közép távú tematikus fejlesztési célokat.

Leírja továbbá a kívánatosnak tartott:

- projekttervezési és -végrehajtási irányelveket,
- beavatkozási területek kijelölési szabályait,
- valamint az egyes javasolt beavatkozási módokat.

Jelen kézikönyv legnagyobb részt a Szociális városrehabilitáció Tematikus Fejlesztési Program dokumentumára épül, annak tartalmát bontja le a konkrét projekttervezési feladatok szintjére, illetve egészíti ki példákkal, segédletekkel és kapcsolódó dokumentumokkal.

A Tematikus Fejlesztési Program keretében megvalósuló projektek kiválasztásáról, tervezéséről, végrehajtásáról és finanszírozásáról számos részlet csak a 2014-2020-as uniós költségvetési ciklus operatív programjainak konstrukció szintű tervezésével együtt lesz ismert. Ennek megfelelően a pályázáshoz és a projektmenedzsmenthez kapcsolódó információk nem képezik a kézikönyv részét (és a teljes TFP-programdokumentum sem tér ki rájuk), pontos meghatározásukra a későbbiekben kerül sor. A majdani pályázati útmutatók és azok kiegészítő dokumentumai (mint az elmúlt költségvetési ciklusban alkalmazott Városfejlesztési Kézikönyv) természetesen a projektelés során kötelezően betartandó forrásoknak számítanak.

*A Szociális városrehabilitáció TFP programdokumentuma:
http://budapestfejlesztes.hu/wp-content/uploads/2014/08/Szocrehab_TFP_full_0630.pdf*

9. Tágabban kapcsolódó szabályozási keretek

Általános érvényükből fakadóan nem kapcsolódnak szorosan a Tematikus Fejlesztési Program instrukciói közé, mindazonáltal a projektek tervezése során minden kapcsolódó építési, tervezési előírás, szakági szabvány stb. (pl. városrendezési és építési szabályzatok, kerületi szabályozási tervek) maradéktalanul figyelembe veendő.

A TERVEZÉS FOLYAMATA

1. Projektstruktúra kialakítása

Tapasztalatok

A korábbi – főként a 2007-2013-as időszak – gyakorlata és tapasztalatai szerint elsősorban **fizikai beavatkozások orientáltak** a szociális városrehabilitációs projektek tervezését, míg a humán fókuszú, ún. soft programok inkább csak kiegészítő jelleggel jelentek meg. A projektek – különösen a soft elemek – tervezése és megvalósítása gyakran nélkülözte a **tényleges stratégiai gondolkodást**. A szociális városrehabilitációs projektek akcióterületeinek – előre meghatározott indikátorokra alapozott – kiválasztása ténylegesen a leromlottabb területekre irányította a forrásokat, ugyanakkor gyakorta érdemi, hosszabb távon fenntartható hatás nélküli, „**látszat beavatkozások**” valósultak meg. A szociálisnak szánt városrehabilitációs projektek – a kiírások megfogalmazásában rejlő mozgástér kihasználásával – gyakorta valójában olyan **funkcióbővítést valósítottak meg**, amely nem járult hozzá érdemben az akcióterületen élő, a hátrányos helyzetű lakók (célcsoport) helyzetének javításához, felzárkózásuk elősegítéséhez. A projektek kidolgozása – részben idő, részben a tervezés kereteinek hiánya miatt – gyakorta nélkülözte a **helyi stratégiai tervezés** logikáját és mechanizmusait, a projekt tervezése és a végrehajtás elkülönülten zajlott. A szociális városrehabilitációs projektek megvalósítását, végrehajtását koordináló városfejlesztési társaságokban a szociális szakemberek súlya a műszaki tervezőknél és a projektmenedzsmentnél jelentősen csekélyebb volt. Ahol tényleges eredményekhez vezető szociális városrehabilitáció történt, ott jellemzően volt egy olyan holisztikus látásmóddal rendelkező **kulcsszereplő**, aki vezető szerepet vállalt a megvalósításban.

Javaslatok

A programtervezés egyik alapja, hogy **legyen egy felelős szervezet** (szervezeti egység), amelyik világos célokkal, jövőképpel rendelkezik, azok érvényre juttatására megfelelő jogosultságokkal, kompetenciákkal és politikai legitimitációval is bír. A célok lefektetésekor általában kevésbé hatékony, ha túl sok szereplő kooperációjaként kíván a projektmenedzsment konszenzust teremteni, mivel a partikuláris szervezeti szándékok, célok könnyen szétzilálják a projekt belső koherenciáját. A projekt céljainak alapvetően a helyzetfeltárásban feltárt problémákra, és a területtel kapcsolatos víziókra kell épülnie úgy, hogy szem előtt tartja a szociális városrehabilitációnak azt az alapvető szándékát, hogy a hátrányos helyzetű, marginalizált területen élő lakosság életkörülményeit javítsa. A projekt céljainak megvalósításában érintett szervezetekkel inkább a célok eléréséhez szükséges eszközök, akciók kiválasztására irányuló, tényleges partnerséget célszerű kialakítani.

A **programtervezésért felelős szervezet** akkor tudja feladatait eredményesen ellátni, ha **tényleges felelősséggel** tartozik a megfelelő program kidolgozásáért, ugyanakkor rendelkezik a feladatának ellátásához **szükséges jogosultságokkal, eszközökkel és kompetenciával** is. A felelősség és a kompetenciák fontosabbak az eredmény szempontjából, mint a tervezésért felelős szervezet formája, hiszen sok tényezőtől – köztük a projekt(ek) mérete, a fennálló szervezeti struktúra, a korábbi rutin léte vagy nemléte – függhet, hogy érdemes-e önálló projekttervezési és -menedzsment szervezetet felállítani. Pozitív példák bizonyítják, hogy nemcsak önálló szervezetek, de önkormányzatok részeként működő

egységek is képesek – az említett körülmények biztosítása esetén – eredményesen elvégezni a tervezési feladatot, amennyiben ott is rendelkezésre állnak a **megfelelő humánerő- és tudáskapacitások** (pl. a marginalizált helyzetű emberekre irányuló soft programokban tapasztalt szociális szakember).

A projekt tervezéséért és menedzsmentjéért felelős szervezet és/vagy szakértők víziójának, céljainak meghatározásakor célszerű a tevékenységeik, felelősségeik révén kapcsolódó – adott esetben a projekt tervezésében, végrehajtásában részt vállaló – állami, önkormányzati, szakmai, civil **szervezetek céljait és vízióit, is megismerni** és integrálni a projektbe, amennyiben az összhang megteremthető. Ez is segítheti, hogy a projekt, a konkrét beavatkozások eredményein felül koordináló erőt is kifejtve hatásosabb beavatkozáshoz vezessen, ahol a projekten kívüli **szereplők tevékenysége is összehangolásra kerül**: például egy képessé tevő programra épüljön foglalkoztatási, szakképzési elem, megfelelő, a támogatott emberek igényeihez illeszkedő diverzifikációval – akkor is, ha az egyes elemek más-más szervezetek kompetenciájába tartoznak.

A **tervezés ütemezése** során különös figyelmet kell fordítani a **közbeszerzések időigényére**, ugyanis könnyen felborulhat az eredeti ütemterv, ha nem számolunk bizonyos valószínűsíthető események (pl. sikertelen közbeszerzés, eredmények megtámadása) miatt bekövetkező csúszásokkal. **Közbeszerzési szakjogász** bevonását sem nélkülöző gondos előkészítés ugyan csökkentheti az ilyen események bekövetkezésének valószínűségét, de – különösen újszerű vagy nehezen definiálható tárgyú szolgáltatásokra irányuló beszerzésnél – mindig számolni kell az ilyen kockázatokkal és az ütemezést erre tekintettel kell kialakítani, megfelelő **pufferidők betervezésével**. A projekt szakmai/tartalmi megvalósításához kapcsolódó ütemezés kialakítása, megtervezése is jelentős végrehajtási kockázatokat generál, ha annak során nem támaszkodunk olyan szakértő tudására, közreműködésére, aki tényleges tapasztalatokkal rendelkezik, és azokra építve **képes realiztikusan megítélni a megvalósítás időigényét**. Amennyiben ilyen szakértők bevonása nem megoldható, érdemes kellően hosszú, rugalmasságot is biztosító időt szánni az ütemezésben az egyes fázisok végrehajtására és minden döntési helyzetben ragaszkodni ahhoz. Érdemes figyelembe venni, hogy az infrastruktúrafejlesztést magában foglaló fejlesztések esetében gyakoribb és valószínűbb csúszások bekövetkezése, mint a soft fejlesztéseknél. Mivel azonban gyakran a soft elemek (legalábbis részben) épülnek a létrehozandó infrastruktúrára, az ütemezésben gondoskodni kell arról, hogy az előbbiek várható csúszása **ne okozza a soft elemek ellehetetlenülését** (pl. alternatív helyiségek biztosítása, akár bérlés útján).

A legtöbb esetben ugyanis a megvalósítás során már nem lehetséges az ütemezésben foglalt határidőktől való eltérés, általában inkább arra érdemes számítani, hogy a tervezettnél kevesebb idő fog rendelkezésre állni egy-egy fázis végrehajtásához. Az ütemtervet tehát mindenre kiterjedően, a releváns kockázatok (különösen az egymásra épülésből eredő kockázatok) számbavételével kell megtervezni, ugyanis az ütemterv jelentősebb módosítása is nagyon időigényes és csak korlátozottan lehetséges. A tervezés során gondosan kell **eljárni a tartalmi és költségelemek megtervezése** során is, hiszen projekt végrehajtása során a megszabott költségnormák, a költségvetés végösszege, illetve a tevékenységekhez kapcsolódó fő indikátorok sem módosíthatók.

Az **önkormányzati hatáskörön belül** folyó munkafolyamatok gördülékenyebbé tétele érdekében, amennyiben lehetséges, érdemes létrehozni egy **stratégiai szintet**, amely autonóm módon képes az egyes osztályokat utasítani. Ily módon kiküszöbölhetőek a hivatali működés logikájából eredő, a projektek előrehaladásában a tapasztalatok szerint gyakorta akár komoly akadályt is jelenteni képes kompetencia- és motivációs problémák.

2. Projektelemekek tervezése

Tapasztalatok

A 2007-2013 közötti időszakban megvalósított szociális városrehabilitációs projektekkel kapcsolatban gyakori tapasztalat, hogy fizikai beavatkozásokra elsősorban önkormányzati feladatokhoz kapcsolódó fejlesztések képében került sor, így például a lakhatási fejlesztések a legtöbb esetben nem képviseltek megfelelő súlyt. Ritkán lett kielégítően végiggondolva a **létrehozott szolgáltatási infrastruktúrák fenntarthatósága**, így előfordult, hogy a projekt lezárultát követően funkcióváltásra került sor, esetleg a hangsúly eltolódott kevésbé problémás – így a szociális városrehabilitáció szempontjából kevésbé releváns – célcsoportok kiszolgálása felé. A jelentős **kapacitásbővítések** általában **fenntarthatósági problémákhoz** vezettek, különösen például a közösségi házak esetében. Más szolgáltatásoknál is, de különösen a közoktatás, szociális és közösségi szolgáltatások fejlesztése esetében csak akkor várhatunk tényleges eredményt a fejlesztésektől, ha az infrastruktúra felújítása tartalom- és eszközfejlesztéssel együtt valósul meg – ez sokszor nem így történt a korábbi időszakok gyakorlatában.

Hiába bizonyul a **lakhatás** az egyik legnagyobb problémának, **komplex szemléletű fejlesztését nem célozták programok** (azokban az esetekben sem, mikor történtek a lakhatás fizikai feltételeit javító beavatkozások), nem került sor az eladósodott háztartások felmérésére, nem lettek kidolgozva helyzetük kezelését, a lakhatás megfizethetőségét, legalizálását segítő programok, intézkedések. A megvalósult lakhatási beavatkozások **többsége nem kapcsolódott a helyi szociális lakáspolitikához**, a foglalkoztatási programok nem fókuszáltak a lakhatásukban veszélyeztetett háztartásokra. A társasházak aktív bevonása, az ezt megalapozó esetleges képessé tétele a programban való részvételre számos alkalommal elmaradt, így elsősorban a kevésbé problémás társasházak tudtak részt venni a programban.

A projektekben megvalósított **soft programok** gyakorta **nem kapcsolódtak az alapellátásokhoz** (pl. szociális ellátáshoz, foglalkoztatáshoz, oktatáshoz kapcsolódó alapellátásokhoz) és ritkán került sor intézmények és civil szereplők aktív együttműködésére. Az esetek többségében az elvárhatónál és szükségesnél csekélyebb mértékben sikerült a helyi lakosság, társadalom bevonása. Ennek egyik legfontosabb oka a **helyi társadalom alacsony aktivitása** volt, ami többek között az őket eredményesen bevonni képes civil szervezetek segítő közreműködésének az általános hiányára vezethető vissza.

A soft programok végrehajtására jellemzően rendelkezésre álló **egy-két év** alatt nem lehetett érdemi eredményeket elérni a komplex problémák megoldása és a hátrányos helyzetű célcsoportok helyzetének javítása terén. A tapasztalatok szerint e leghátrányosabb helyzetű, **leginkább rászoruló rétegeket érték el legkevésbé a programok**; a projektgazdák kockázatkerülő magatartása nyomán (amit erősített a végrehajtásra túlságosan szűkösen rendelkezésre álló idő) általában a legnehezebben, legnagyobb ráfordítással bevonható csoportok kezelése maradt el. A soft projekt tartalmak közül leginkább a valós közösségfejlesztés, a közösségi szociális munka, a rászorultakra irányuló intenzív szociális munka hiányzott. Elmaradt olyan **kapacitások kiépülésének elősegítése** is, amelyek hosszabb távon továbbvihették volna a programok tevékenységeit és eredményeit (vagy éppen a finanszírozási hiány miatt szűntek meg a kiépített kapacitások), mint ahogy hasonló tartalmi hiányosságnak bizonyult, hogy a legtöbb esetben **nem épült ki kapcsolat a soft programok és az ágazati szolgáltatások között**.

Javaslatok

A projektelemelek **tervezésekor** érdemes nagy hangsúlyt fektetni arra, hogy az egyes aktivitások, **projektelemelek szervesen egymásra épüljenek**, azok illeszkedjenek a tényleges szükségletekhez és a realitásokhoz, forrásaik pedig megfelelően tudjanak egymáshoz kapcsolódni. Az intézményi és civil szervezetek szorosabb együttműködése, egymás programjaiban való részvételük elősegíti az alapellátások tehermentesítését, másrészt hozzájárul ahhoz, hogy az innovatívabb gyakorlatok beépülhessenek az ellátórendszer folyamataiba.

A soft programokat a projekt kezdetétől egészen a végéig szükséges betervezni, tehát 5-6 évre. A projekt kezdeti szakaszában olyan programok szükségesek, melyek a helyi lakosság aktivizálását és a leghátrányosabb helyzetű rétegek elérését szolgálják. Ezek a programok jellemzően a közösségfejlesztési és közösségi szociális munkaprogramok, illetve az ezekre épülő egyéni szociális munka. Ezután történhet a specifikusabb programok megindítása (foglalkoztatási, oktatási stb.), melybe a már felkészített célcsoportok bevonhatók. A soft programok sikerének érdekében fontos, hogy azokat az adott szolgáltatásban tapasztalt, a célcsoportot megfelelően ismerő szakemberek és/vagy szervezetek hajtsák végre.

A fenntarthatóság érdekében olyan infrastruktúrát érdemes létrehozni, melynek finanszírozását az önkormányzat is vállalni tudja a projekt lejárta után is, és biztosítani tudja, hogy hosszabb távon a minimálisan szükséges humánkapacitással működjön.

Az infrastruktúrafejlesztési projektelemelek közül talán a lakóépület-felújítások rejtik a legtöbb buktatót. A tapasztalatok szerint önkormányzati bérlakások felújítása során **csak egységes módon szabad fejleszteni a lakásokat**, mivel az esetleges különbségek – pl. egyes lakók eltérő kezelésére irányuló féltékenységek miatt – konfliktusokat generálhatnak, ami rombolóan hat a házakon belüli közhangulatra, a projekttel szembeni lakossági bizalomra.

A lakhatással kapcsolatos beavatkozásoknál a fenntarthatóság problémája szintén erőteljesen megjelenik, felvetve egyrészt azt, hogy olyan szintű fejlesztéseket kell végezni, melyek fenntartását a lakók meg tudják fizetni, másrészt hogy a fejlesztéseknek az energiahatékonyt növelő módon kell megtörténniük. Továbbá az is szükséges, hogy az önkormányzat meghatározza, hogy milyen intézkedésekkel tudja a lakás fenntartását segíteni, vagyis a szociális lakáspolitikai intézkedések is szükségessé válhatnak (pl. adósságkezelés, lakbértámogatás terén).

3. Bevonás, partnerség

Tapasztalatok

A 2007-2013-as támogatási időszakban a helyi támogató csoportok kialakítása követelmény volt, gyakorta **mégsem került sor a releváns szervezetek tényleges bevonására** a projekttervezés során. A civil szervezetek és a helyi intézményrendszer között **nem alakult ki megfelelő kommunikáció**, a lakosság bevonása pedig jellemzően látszólagos volt a tervezés és a megvalósítás során egyaránt, mivel azt a tervezők gyakran kockázatosnak tartották a lehetséges konfliktusok miatt. **Konfliktuskezelés, mediáció** egyébként sem volt jellemző. A civil szervezetek bevonását jelentős mértékben hátráltatta,

hogy a közbeszerzési feltételek nehezítették a tervezési partnerségben részt vevő civil szervezetek részvételét a megvalósítási folyamatban.

Javaslatok

A témával kapcsolatos legalapvetőbb javaslat a minél kiterjedtebb partnerség, **lehetőség szerint minden releváns szervezet bevonása**, az önkormányzati egységeken, intézményeken felül az állami és a civil szférából is. Maga a tervezésbe való bevonás ugyanakkor nem elegendő, biztosítani szükséges a kapcsolat szervesülését a megvalósítás során is, mely biztosítja az egyes tevékenységek összhangba hozását is. Külön problémát jelenthet ebben, különösen civil szervezetek esetén, hogy a programtervezés, a **konceptióalkotás** során bevont szervezetek – a közbeszerzések logikájából fakadóan – nem feltétlenül esnek egybe azokkal, akik végül a **végrehajtásban** is megjelennek. Ennek feloldására több megoldás kínálkozik, a kötelező együttműködési megállapodástól a nagyon pontosan specifikált közbeszerzésig, melyek közül az adott helyzet ismeretében lehetséges választani. Ugyanakkor **ajánlható, hogy** – amennyiben az önkormányzati döntéshozatal erre nyitott, akkor – **a legfontosabb és erre projektmenedzsment gyakorlatukban is alkalmas partnerek, civil szervezetek konzorciumi partnerként is kerüljenek bevonásra a projektbe**. Ha a projekt a projektmenedzsmenten felül **további lebonyolító szervezetekkel** épül fel, érdemes előre ellenőrizni, hogy e résztvevők rendelkeznek-e a szükséges végrehajtási menedzsmentkapacitásokkal és -rutinnal – különösen önkormányzati intézmények esetén, amelyek működésétől általában idegen a projektlogika.

A konzorciumi partnerként bevont vagy a közbeszerzésen nyertes civil szervezetek, de akár társasházak sem mindig rendelkeznek kellő kapacitással, tapasztalattal az uniós projektek adminisztrációs terheinek teljesítésére. A rutin kapcsán megemlítendő, hogy **az Európai Szociális Alapból finanszírozott elemek adminisztrációja jelentősen eltér** az infrastruktúrafejlesztéseknél megszokottaktól, így a más alapok terén szerzett tapasztalat nem feltétlenül elégséges a sikeres lebonyolításhoz. A **menedzsmenti kapacitások tervezésekor** tehát érdemes felmérni, hogy a projektben szereplő partnereknek milyen típusú segítségre van szükségük a pályázás, megvalósítás során és azt is betervezni a projekt költségébe.

A bevonás hasznos eszköze a **helyi támogató csoport**, amelybe erős kapcsolatot teremtve vonhatóak be a potenciális partnerek, ugyanakkor ehhez figyelni szükséges arra, hogy a csoport kellő információkkal rendelkezzen a tervezés és megvalósítás tekintetében, továbbá, hogy valós kompetenciákkal bírjon – elsősorban javaslattételi, véleményezési szerep képében. A csoport felállítását sokban segítheti egy **előzetes érintett-elemzés**, amely megmutatja, milyen szereplők vannak jelen a területen, illetve foglalkoznak az ott élőkkel, továbbá hogy melyek azok az ellátási, tudás- és kompetenciaterületek, amelyekben hiány mutatkozik, és amelyeknek lefedésére érdemes a téma ismerőjét bevonni a kooperációba. A támogató csoport fő célja nem a programcélok meghatározása (amit a partikuláris célok különbségei általában egyébként sem engednének), hanem a projektgazda által meghatározott **vízió egyeztetése, finomítása**, tartalommal való feltöltése. A helyi támogató csoportok működésének gyakori akadálya a megfelelő időpontok egyeztetésének nehézsége, így személyes megbeszélések mellett **érdemes a csoport** működését, kommunikációját on-line eszközökkel is támogatni (e-mail, közös dokumentum-szerkesztő felületek, stb.). A folyamatos partnerség, egyeztetés általában a projekt sikeressége szempontjából gyümölcsöző erőbefektetés, az **intenzív kommunikáció** a támogatói csoportok működésétől függetlenül is jó eséllyel hozhat elő olyan addicionális, előre nem tervezett hozzáadott értékeket, mint például a foglalkoztatási gyakorlati helyektől az adókedvezmények kihasználásáig, melyek hozzájárulnak a projekt sikerességéhez.

A **lakossági kapcsolatok** kiépítése általában meglehetősen nehéz feladatot, főként azért, mert az élő, bizalmi kapcsolat kiépítése sok évbe telik, amit projektkeretek között nehéz biztosítani. Érdemes a projekt időtartamából áldozni a helyi társadalmi viszonyok megismerésére, elsősorban **terepmunkával**. Néhány kulcsembernek jelen kell lennie a projekthelyszínen ahhoz, hogy érdemi lakossági bevonódásra lehessen számítani, szerencsés esetben projektirodaként, strukturált, de emberközeli formában. Emellett szükség van a **közösségi szociális munka** és a közösségfejlesztés eszköztárának kiterjedt alkalmazására, mely szintén hatékony eszköz a bizalomépítésre, a partnerség lehetővé tételére. Ennek része lehet a házankénti, akár **informális kapcsolattartók** rendszerének kiépítése is. A bizalom feltétele a **teljes átláthatóság**, a projekt folyamatos kommunikációja, ami ugyanakkor tetemes pluszmunkát jelent, hiszen a projekt előrehaladásának elemeit közérthető módon kell közvetíteni a lakók felé, így érdemes e feladathoz megfelelő erőforrásokat rendelni.

A **lakosság döntéseibe való bevonása** bír bizonyos természetszerű korlátokkal: mivel a projektek fő sarokszámait, az előzetesen biztosítandó alátámasztó költségvetést az elszámolási szabályok jellemzően már a pályázás feltételeként előírják, így szükséges a fő beavatkozási pontok előzetes, szakmai alapú lefektetése. Lakossági döntéshozatalra elsősorban e pontokon belüli **résztermékben** nyílhat mód. Az engedélyköteles projektelemek (pl. épületek) dokumentációját is általában előzetesen szükséges elkészíteni, ami szűkíti a lehetséges résztermék körét. A bevonás kapcsán érdemes megemlíteni, hogy a rosszul megtervezett ütemezés a projektmenedzsment lakossággal szembeni hitelességét is rontja, mivel a csúszás a megígért fejlesztések (időleges) elmaradásaként élhető meg. Ugyanakkor tudatában kell annak lenni, hogy a lakosság bevonása generálhat konfliktusokat, amit a bevonás, a lakosság aktivizálódásának természetes velejárójának kell tekinteni, ám kezelni szükséges mediációs és konfliktuskezelési technikák alkalmazásával. Erre külön szakembert érdemes alkalmazni, mert a rossz konfliktuskezelés elmélyíti a problémákat, a hatékony konfliktuskezelés, mediáció azonban jelentős közösségépítő erővel bír.

AKCIÓTERÜLETI LEHATÁROLÁS ÉS FORRÁSALLOKÁCIÓ

1. A lehatárolás logikája

A projektek előkészítése során alapvető jelentőségű a beavatkozásra szánt akcióterületek kijelölése és lehatárolása, amely szorosan kapcsolódik a problémák térbeli definiálásához is. Ez utóbbi szempontból a lehatárolási munka erősen összefügg a 6. fejezetben olvasható helyzetelemzési-problémafeltárási instrukciókkal. Ebben a fejezetben a TFP készítése során a kerületek és a Főváros konszenzusa nyomán létrejött akcióterületi lehatárolás szabályait ismertetjük.

A forrásallokáció pontos mechanizmusai csak a vonatkozó pályázati konstrukciók kiírásával lesznek ismertek, addig a kapcsolódó, alapvetően lehatárolási szempontokban testet öltő alapelvek szolgálhatnak útmutatásul a tervezéshez. Ezek a következők:

- a célterületek alapvetően a **krízisterületek**, melyeket a krízistömbök⁴ és a veszélyeztetett tömbök⁵ alkotnak;
- a krízis- és veszélyeztetett tömbök alapvetően **társadalmi helyzetet jellemző mutatók** alapján kerülnek azonosításra;
- a fő cél a krízis- és veszélyeztetett tömbökben élő **lakosság problémáin tartósan javítani képes megoldások** keresése és megvalósítása;
- **differenciált forrásfelhasználás:** az akcióterületi kijelölés fő szempontja a megoldani kívánt problémák súlyossága (további részletek a 6.2 fejezetben található);

Alapvető paraméterek:

- 1. Krízisterületet krízistömbök és veszélyeztetett tömbök alkotnak*
 - *krízistömb, amely a megszabott társadalmi-területi mutatók közül legalább négy mentén Budapest tömbjeinek alsó 10%-ába, vagy legalább öt mentén az alsó 20%-ába kerül;*
 - *veszélyeztetett tömb, amely a megszabott társadalmi-területi mutatók közül legalább kettő mentén Budapest tömbjeinek alsó 10%-ába, vagy legalább három mentén az alsó 20%-ába kerül.*
- 2. Háromféle akcióterületi kijelölés lehetséges*
 - *egybefüggő akcióterület, legalább 200 lakás, lakásainak min. 70%-a krízis-, vagy veszélyeztetett tömb;*
 - *ahol ilyen nem jelölhető ki, a nem egybefüggő krízisterületek vagy egy részük az akcióterület;*
 - *bizonyos esetekben kerületi szintű közszolgáltató intézmény is lehet akcióterület.*
- 3. Finanszírozási korlátok*
 - *a társadalmi célú (ESZA) fejlesztések értéke tegye ki az infrastruktúrafejlesztések (ERFA) értékének 50%-át;*
 - *krízisterületeken kívüli fejlesztések innovatív mintaprojekteként lehetségesek, e célra a VEKOP 6. prioritás ERFA forrásainak 20%-a adott;*
 - *ESZA-forrás más, krízisterületen kívüli, de azt kiszolgáló helyszínen (pl. iskola) is felhasználható.*

⁴ A társadalmi és fizikai mutatóik szerint legrosszabb helyzetű tömbök, ahol a hátrányok a leginkább halmozódnak.

⁵ Tömbök, melyek társadalmi és fizikai mutatóik szerint nem tartoznak a legrosszabb helyzetűek közé, ugyanakkor nem kizárható helyzetük további romlása.

- **integrált eszközök alkalmazásának ösztönzése** forrásallokációval: elvárt a társadalmi célra fordítható (soft) – ESZA – források jelentős, legalább a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program 4. prioritásából biztosított infrastruktúrafejlesztési – ERFA – összeg 50%-ának megfelelő nagyságrendben történő bevonása;
- **szociális innovációkat ösztönző forrásallokáció:** országos hatású és/vagy módszertani fejlesztési, kísérleti projektekhez várhatóan igénybe vehetők az Emberierőforrás-fejlesztési Operatív Program további társadalmi célú, felhasználható (soft), ESZA-alapú forrásai; a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program 6. prioritása hard, ERFA-keretének 20%-a e mintaprogramokat hivatott támogatni. E források krízisterületeken kívül is felhasználhatóak.

2. Lehatárolási szabályok

Krízisterület, veszélyeztetett terület és szegregátum

Az e kézikönyvben használt, fent leírt lehatárolási fogalmak – krízisterület, veszélyeztetett terület – egyike sem egyezik meg a 314/2012. számú kormányrendelet 10. mellékletében meghatározott, az Integrált Településfejlesztési Konceptiók készítésekor használatos szegregátumok, illetve „szegregációval veszélyeztetett területek” fogalmával; definícióik ez utóbbinál jóval részletesebbek, a lehatárolás eltérő módszertannal történik. **E kézikönyvben a területi kiválasztás kapcsán csak a „krízisterület” és „veszélyeztetett terület” fogalmak relevánsak.** A hivatkozott „szegregátum” kifejezés szerint az a terület tekinthető szegregátumnak, ahol azon aktív korúaknak aránya, akik legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkeznek, és nem rendelkeznek rendszeres munkajövedelemmel, meghaladja a megadott határértéket. A budapesti kerületek esetében a szegregátumok lehatárolására két határérték van érvényben: legalább 20, illetve 25%, kerületenként differenciálva, illetve a szegregációval veszélyeztetett területek határértéke az előbbi határértékekénél 5%-kal alacsonyabb. Az Integrált Településfejlesztési Stratégiák Antiszegregációs Tervében szükséges felmérni ezeket a szegregált és szegregációval veszélyeztetett területeket és beavatkozási stratégiát kidolgozni rájuk. Jelen kézikönyv kapcsán azonban **e definíció, illetve az ahhoz kapcsolódó szegregátumfogalom nem használatos,** kizárólag a különbségek egyértelművé tétele végett került leírásra⁶.

Lehatárolási alapmutatók

Budapesten jellemzően nincsenek nagy kiterjedésű, társadalmilag szélsőségesen leromlott lakóterületek, ezért a társadalmi-térbeli problémák tömbszintű vizsgálatával lehet és kell a szociális városrehabilitációs

⁶ A TFP során meghatározott krízis- és veszélyeztetett területek jóval nagyobb lakóterületekre terjednek ki, mint a szegregátumok, illetve a szegregációval veszélyeztetett területek, mivel az utóbbiak célja a társadalmilag szélsőségesen leromlott területek (pl. romatelepek) lehatárolása, míg a TFP területek azokat a területeket is lehatárolja, melyeken az átlagosnál magasabb arányban élnek hátrányos helyzetűek, de még nem végletesen leromlottak. Az eltérő módszertan ellenére a TFP-ben meghatározott krízis- és veszélyeztetett területek, illetve a szegregációs mutató szerint lehatárolt szegregátumok és szegregációval veszélyeztetett területek között van átfedés, ami természetes, hiszen a szegregátumok, szegregációval veszélyeztetett területek „részhalmazai” a TFP krízis és veszélyeztetett területeknek.

projektek beavatkozásainak célterületeit azonosítani. A KSH 2011. évi népszámlálásának adatai, a kerületi önkormányzatok szociális segélyezési adatai, valamint az ezen információkra alapozott egyszerű módszertan alapján krízis- és veszélyeztetett tömböket azonosíthatunk.

A KSH 2011-es népszámlálása alapján a vizsgált hat statisztikai mutató a következő:

- legfeljebb 8 osztály végzettségűek aránya a 15-59 népességben,
- munkanélküliek aránya az aktív korúakon belül,
- felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya,
- túlzásúfolt lakások aránya az összes lakáson belül,
- szubstandard lakások aránya az összes lakáson belül,
- önkormányzati bérlakások aránya az összes lakáson belül.

A **hetedik mutató**, amelyet a kerület választhat ki, az alábbiak valamelyike vagy ezek közül többől képzett, komplex mutató lehet:

- rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő háztartások,
- lakásfenntartási támogatásban részesülő háztartások,
- közgyógyellátásban részesülő taggal rendelkező háztartások,
- aktív korúak ellátásában részesülő taggal rendelkező háztartások.

A hetedik mutató a 2011-14. év segélyezetteinek az összesített és az ismétléseket kiszűrt listájának felhasználásával állítható elő, ahol a segélyezettek számát kell a lakások, illetve a lakónépesség (bejelentett) népesség számához viszonyítani tömbszinten.

Az akcióterületek lehatárolásának alapját a krízisterületek, azaz a krízis- és veszélyeztetett tömbök képezik. A krízis- és veszélyeztetett tömbök a fent leírt mutatók felhasználásával kerülnek meghatározásra. A hat (vagy hét) mutató alapján

- krízistömbnek minősül az a tömb,
 - amelyben a vizsgált mutatók közül legalább négy mutatónál a tömb Budapest tömbjeinek legrosszabb 10%-ába kerül, vagy
 - amelyben a vizsgált mutatók közül legalább öt mutatónál a tömb Budapest tömbjeinek legrosszabb 20%-ába kerül;
- veszélyeztetett tömbnek minősül az a tömb,
 - amelyben a vizsgált mutatók közül legalább két mutatónál a tömb Budapest tömbjeinek legrosszabb 10%-ába kerül, vagy
 - amelyben a vizsgált mutatók közül legalább három mutatónál a tömb Budapest tömbjeinek legrosszabb 20%-ába kerül.

A segélyezési mutatónak azok a legmagasabb segélyezési aránnyal rendelkező tömbök felelnek meg, ahol a helyi lakásállomány/lakónépesség 10 vagy 20%-a található/él. A 10% vagy 20% közötti választást a szerint szükséges megtenni, hogy a népszámlálási mutatók alapján előállított krízistérképek közül a kerület a 10%-os vagy 20%-os határértékkel rendelkező lehatárolást választotta.

A legrosszabb helyzetűek problémáira fókuszáló és a források koncentrációjával megvalósuló **szociális városrehabilitációs beavatkozások** ennek fényében **olyan akcióterületen valósíthatók meg, amelyeken magas a krízis- és veszélyeztetett tömbökben élők koncentrációja.**

A nem kerületi kiválasztású mutatók szerint krízis- vagy veszélyeztetett minősítésű tömbök a kézikönyv mellékletében térképes formában, kerületi bontásban áttekinthetőek, a mögöttes statisztikákkal együtt.

További kijelölési szabályok

A források koncentrációját szolgálja, hogy az ERFA-forrásokra alapozott beavatkozások döntően (legalább a VEKOP-ban szociális városrehabilitációra allokált ERFA-források 80%-ának erejéig) a krízis- és veszélyeztetett tömbökből álló krízisterületen valósítandók meg. Ide értendők az olyan közszolgáltatások fejlesztésére irányuló intézkedések is, amelyek az akcióterületen lakók által igénybe vett, de nem az akcióterületen belül elhelyezkedő közszolgáltatások fejlesztésére irányulnak. Egy kerület több, egymással át nem fedő akcióterületen is megvalósíthat szociális városrehabilitációs projekteket.

Egy kerület a projektjének akcióterületét a következő lehatárolási módok valamelyikének megfelelően alakíthatja ki:

- Olyan **egybefüggő akcióterület**, amely legalább 200 lakást tartalmaz, és amely terület lakásainak 70%-a krízis- vagy veszélyeztetett tömbben helyezkedik el⁷. E módszerrel több akcióterület is kijelölhető átfedésmentesen.
- Ahol nem kijelölhető ilyen méretű, egybefüggő akcióterület, ott a programnak a kerületben található **veszélyeztetett és krízistömböket** vagy egy részüket kell kijelölni akcióterületnek. Ez esetben is több akcióterület kijelölhető átfedésmentesen.
- Azon kerületek esetén, ahol a projekt – ERFA-forrásra alapozott – fizikai beruházást tartalmazó beavatkozása kizárólag **kerületi szintű közszolgáltatás** fejlesztésére irányul, továbbá ahol a krízis- és veszélyeztetett területek szórványosan helyezkednek el, az akcióterület a kerület összes krízis- és veszélyeztetett területére is kiterjedhet, figyelembe véve, hogy a fejlesztésre kerülő szolgáltatásnak a krízis- és veszélyeztetett területeken élő lakosságra kell fókuszálnia.

⁷ Amennyiben a forrásgazda alacsonyabb határértéket is engedélyez, a 70%-os határ csökkentendő.

A forrásfelhasználás célterület szerinti kötöttségei

A következő táblázat illusztrálja az egyes területtípusok és a TFP-ben jóváhagyott finanszírozási lehetőségek kapcsolatait.

Célterület tipológiája	A célterület jellemzői	Források
Szűken értelmezett célterület	A krízisterület maga (itt kell felhasználni a VEKOP ERFA-forrásainak 80%-át).	ERFA ESZA
Tágabban értelmezett célterület	A krízisterület lakói szempontjából releváns terület (pl. az iskola, ahova az akcióterületen lakó gyermekek járnak, azonban kívül esik az akcióterületen).	ESZA
Innovációs terület	A város területén belül bárhol (ahol a kísérleti programokhoz – a VEKOP ERFA-forrásainak 20%-a erejéig – ERFA-forrásokat is igénybe lehet venni).	ESZA ERFA

3. Kapcsolódó tudnivalók

A VEKOP végleges változata, a pályázati kiírások és útmutatók majdani megjelenése kiegészítheti, korlátozhatja, illetve módosíthatja a jelen fejezetben foglalt instrukciókat. **A két feltételrendszer közti ellentmondás esetén az irányító hatóság által meghatározott irányadások a mérvadóak.**

HELYZETELEMZÉS ÉS PROBLÉMAFELTÁRÁS

1. A helyzetelemzés tématerületeinek módszertana

A helyzetelemzés célja

- egyrészt annak igazolása, hogy az akcióterület valóban a kerület legrosszabb helyzetű, leginkább problémás városrészei közül kerül kiválasztásra és a szociális városrehabilitációs intézkedések ténylegesen a legrosszabb helyzetű társadalmi csoportokra fókuszálnak;
- másrészt a szociális városrehabilitációs projekt(ek) akcióterületére/területein tervezett beavatkozások megalapozottságának elősegítése és igazolása az akcióterületet jellemző – gyakran egymással összefüggő, komplex – problémák okainak feltárásával (hiszen a szociális városrehabilitáció csak úgy érhet el fenntartható eredményeket, ha az akcióterületen azonosított problémák okait sikerül orvosolni).

A helyzetelemzés problémátípus szerinti alfejezetei az alábbi struktúrát követik:

1. a problémátípus súlyának kerületi szintű vizsgálata,
2. a probléma kerületen belüli területi koncentrációjának meghatározása,
3. a probléma megjelenésének mélyebb elemzése az akcióterületen (megjelenési formák és okok feltárása).

Az alábbiakban e három szinten, különböző céllal és fókusszal elvégzendő helyzetelemzés elkészítését segítő javaslatokat és tartalmi elvárásokat fogalmazunk meg, szakterületek és témakörök szerint.

A kerületi szintű elemzés célja, hogy általános helyzetképet adjon és néhány előre meghatározott mutató alapján, a szociális városrehabilitáció szempontjából releváns témakörökre fókuszálva pozicionálja a kerületet a főváros egészével, illetve más kerületekkel összevetve. Célja, hogy képet kapjunk a kerületben jelen lévő egyes problémákról és azoknak – a fővárosi átlag, illetve más kerületek hasonló jellemzői tükrében értelmezett – súlyosságáról. A kerületi szintű elemzés bemutatja, hogy fővárosi összehasonlításban az adott problémátípus milyen súllyal jelenik meg a kerületben, illetve azt, hogy a probléma milyen jellemzői jelennek meg, milyen okok állnak a probléma hátterében. A **fővárosi szintű összehasonlításban** elsősorban olyan adatokra érdemes támaszkodni, melyek a főváros egészére és az egyes kerületekre vonatkozóan is elérhetőek. A vizsgálatnál az összehasonlíthatóság érdekében fajlagos mutatókat érdemes használni, tehát például az egy főre, 1000 lakosra, egy lakásra jutó értékekkel lehet dolgozni. Az összehasonlítást több évre visszamenően is célszerű lehet végezni, hiszen csak így nyerhető információ arról, hogy az adott időszakban változott-e érdemben a kerület pozíciója. Időbeli összehasonlítást biztosító adatok hiányában csak az aktuális helyzet elemezhető, a legfrissebb elérhető adatok alapján. A kerület pozicionálása érdekében a mutatók csak szűkebb körét (problémátípusonként maximum három mutatót) kívánatos használni, azokat, melyek leginkább leírják az adott problémátípust.

A problémák területi koncentrációjára fókuszált kerületi szintű elemzés célja, hogy a kerületen belül azonosítsuk azokat a területeket, városrészeket, ahol bizonyos – a szociális városrehabilitáció szempontjából releváns – problémák kiemelkedően súlyosak és/vagy több probléma koncentrációja jellemző. Az elemzés célja ezen túl, hogy jellemezze e problémákat és azok érintettjeit, továbbá azonosítsa a problémák kiváltó okait. Így igazolhatjuk, hogy a kiválasztott akcióterületen megvalósuló szociális

városrehabilitáció releváns társadalmi és környezeti problémák megoldására irányul és ténylegesen a terület legrosszabb helyzetben lévő lakosságát érinti majd. A helyzetelemzés e szakaszában az adott problémák tekintetében releváns adatoknak a tágabb körére és idősoros adataira is érdemes támaszkodni, hogy bemutassuk a probléma megjelenésének formáit, a probléma súlyának, jelentőségének változását és azt, hogy az ellátórendszer mennyire képes kezelni a problémákat. Ebben a részben a probléma jellegének feltárásakor már szükséges kvalitatív információkra, a releváns szakemberekkel készített interjúkra is támaszkodni, melyek elsősorban az állami és önkormányzati intézményrendszer, illetve a civil szektor ellátóinak munkatársaival készülhetnek. Szintén fontos információforrások lehetnek a meglévő kutatások, koncepciók stb. Lényeges az is, hogy nem minden probléma leírásához tudunk megfelelő adatokat rendelni, ennek ellenére törekedni kell arra, hogy a kvalitatív információkat adatokkal is alátámasszuk.

A problémátípus területi dimenziójának vizsgálatakor a problémaköröket leíró adatok (kerületen belül értelmezett) területi eloszlását szükséges elemezni, fajlagos mutatók képzésével, hiszen ez mutatja meg az adott probléma lakossághoz, lakásszámhoz viszonyított súlyát. Ebben a részben néhány kulcsfontosságú mutató használata szükséges, melyek a leghatékonyabban tükrözik az egyes leromlott területeknek az adott problémával való érintettségének mélységét. A cél tehát, hogy a leromlott területeket rangsoroljuk az adott probléma szempontjából.

A területi vizsgálatot címlistas adatok alapján lehet elvégezni, melynek megvalósítása leginkább akkor reális, ha térinformatikai háttérrel használunk az elemzéshez. A térinformatikai programok segítségével tudjuk az egyes területi egységekre előállítani a viszonyítandó adat (pl. valamilyen támogatásfajtában részesültek) esetszámát. Viszonyítási alapként lakosságszámot vagy lakásszámot lehet használni. A területi egységek jelenlegi lakosságszám vagy lakásszám adata a népesség-nyilvántartó (Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala (KEKKH) szintén címlistas adatbázisának térinformatikai feldolgozásával állítható elő. Első körben kisebb területi egységek (pl. tömbszintű) használata javasolt, mivel ez jobban mutatja a kritikusnak tekinthető terület egységeket. Második lépésben érdemes a nagyobb lehatárolt területi egységekre is meghatározni a mutató értékét.

A problémák területi koncentrációjának elemzésekor a kvalitatív információk szintén nagyon fontosak, bár lehetséges, hogy a szakemberek leginkább a kirívó mértékű problémákat, problémás eseteket hangsúlyozzák.

A kiválasztott akcióterület(ek)re szükséges elvégezni a legmélyebb szintű elemzést. *Az akcióterület részletes vizsgálata során be kell mutatni a legfontosabb problémákat, egymással való kapcsolódásukat és feltárt vagy vélelmezett okait. A részletes oki elemzés célja, hogy segítsen a problémák okaira irányuló, és emiatt hosszabb távú, fenntartható hatásokat elérni képes intézkedések, beavatkozások kidolgozásában.*

Ez hasonlóan történik, mint a problémátípus területi dimenziójának elemzésekor, tehát adatok és kvalitatív információk összegyűjtése szükséges az akcióterületekre, ahol indokolt, fajlagos mutatók segítségével. A különbség az elemzés mélységében van, a kvalitatív információknál érdemes a területen jelen lévő, az adott területért felelős szakemberekkel interjúzni, míg az adatelemzésnél az adatok tágabb körét és árnyaltabb elemzését elvégezni. A cél, hogy megállapításra kerüljön, hogy

- milyen okok, mechanizmusok járulnak hozzá az akcióterületen a problémák koncentrált megjelenéséhez;

- a jelenlegi ellátórendszer (állami, önkormányzati, civil és egyházi) milyen mértékben tudja kezelni a problémát;
- milyen típusú kapacitások és beavatkozások hiányoznak az adott területen.

Az elemzéskor fókuszálni kell arra, hogy a vizsgálat megállapításai, következtetései alapját képezzék a hatékony beavatkozások tervezésének, illetve hogy alátámasszák azok szükségességét.

A helyzetelemzés módszertana az alábbi tematikus fejezetekből áll:

- Szociális helyzet
- Foglalkoztatási helyzet, munkanélküliség
- Egészségügyi helyzet
- Oktatási helyzet
- Lakáshelyzet
- Épített környezet
- Bűnmegelőzéssel és szenvedélybetegségekkel kapcsolatos problémák
- Közösségfejlesztés

A módszertani fejezet a különböző területi szintű (kerületi szintű, leromlott területek, akcióterületek) elemzéseket a problémátípusok szerint taglalja, a problémátípusok koherens módon való bemutatásának érdekében. A gyakorlatban az elemzés folyamatában érdemes az egyes területi szintek szerint haladni, tehát először a kerületi-fővárosi összehasonlítást, kerületi szintű elemzést elvégezni az összes problémátípusra. Az elemzésnek ez a szintje megmutatja, hogy melyek a kerületi szinten fontos problémák, melyek jellemzően területi dimenzióban is megjelenhetnek. Ezt követi a leromlott területek rangsorolása a problémák mélysége szerint, mely az alapját képezi az akcióterületi kijelölésnek. (Az akcióterület kijelölésekor alkalmazható szempontrendszert a következő alfejezet tartalmazza.) Az akcióterületi helyzetelemzést ezt követően szükséges elvégezni, az összes problémátípus párhuzamos vizsgálatával.

2. Akcióterület kijelölésének módszertana

Az akcióterületi lehatárolás kiindulópontja a TFP-módszertan szerint meghatározott krízistömböket és veszélyeztetett tömböket ábrázoló térképek (krízistérképek). Az akcióterületi lehatárolás három szakaszból áll:

1. **A krízistérképen lehatárolt tömbök helyben való ellenőrzése.** Ekkor kiszűrésre kerül, hogy egy tömb nem azért került-e be a krízis-, veszélyeztetett tömbök közé, mert valamilyen bentlakásos intézmény helyezkedik el benne. Erre azért van szükség, mert az intézményi háztartásokat, személyeket nem lehetett kiszűrni a lehatároláshoz használt népszámlálási adatbázisból, és azok az intézmény jellege szerint behozhatnak olyan tömböket is, ahol intézmények vannak és valójában nem leromlottak. Tehát azt szükséges ellenőrizni, hogy hol vannak szociális intézmények, esetleg kollégiumok, melyekben aktív korúak (15-59 évesek) élnek, továbbá ellenőrizni szükséges a tömbök lakosságszámát. Főként az ipari területeknél fordulhat elő, hogy

nagy kiterjedésű területek kerültek kijelölésre, amelyben csupán pár fő lakik. Első lépésben azt érdemes megnézni, hogy vannak-e olyan tömbök, melyek nem lakóövezeti besorolásban vannak, és ezekben ténylegesen mennyi lakás van, illetve mennyi a lakosságszámuk.

- **Leromlott területi egységek lehatárolása a krízistérkép alapján.** A krízistérkép tömbszinten határozza meg a leromlottsággal érintett tömböket. Térszerkezeti elemzés alapján lehet megállapítani, hogy mely tömbök tartoznak városszerkezetiileg egybe, vagyis mely tömbök vonhatók össze egy területi egységgé. A vizsgálat során szükséges annak feltárása, hogy mely területek helyezkednek el lakóövezetben, a városi szövetben; melyek ékelődnek ipari területekbe; melyek vannak esetleg külterületi típusú területeken; mely területek vannak egymástól, illetve az összefüggő lakóterületektől jelentősebb térszerkezeti elemekkel (nagy forgalmú út, vasút stb.) elválasztva. A vizsgálatához hozzátartozik az adott területek beépítési típusának vizsgálata: telep/kolóniaszerű beépítés, hagyományos kis- vagy nagyvárosias beépítés, lakótelepi beépítés, esetleg vegyes típusú beépítés jellemzi az adott területet. A térszerkezeti vizsgálat térképes elemzést, helyszíni bejárást és helyi intézményi interjúkat foglal magában. Az elemzéshez hasznos információt szolgáltat a korábbi Integrált Városfejlesztési Stratégia, a jelenlegi (vagy jelenleg készülő) Integrált Településfejlesztési Stratégia, illetve annak városszerkezeti, városrészi elemzései is, továbbá az Antiszegregációs Terv helyzetelemzési része.
2. **A leromlott területi egységek helyzetelemzése, a társadalmi és fizikai leromlottság fokának megállapítása, a területek tipizálása.** Ennek során először a leromlott területek rangsorolása történik meg: az egyes területeken, mely problémák, milyen mértékben jellemzőek, illetve mely problémák jelennek meg együttesen. Ez az elemzés megmutatja, hogy az egyes területek összességében milyen mértékben leromlottak, illetve egy sorrend állítható fel az egyes területek között. Az előző fejezetben leírt módszertan szerint történhet, tehát az egyes problémafajtákat megjelenítő kulcsfontosságú mutatók, illetve a kvalitatív információk segítségével állítható fel a sorrend. Ezt követheti az egyes területek tipizálása, mely tükrözi a területek leromlottsági fokát. A leromlott területeknek alapvetően három típusa határozható meg:
- a. **Végletesen/erősen leromlott területek** (már gettósodott vagy erősen gettósodó területek), melyeknél az összes problémátípus koncentráltan jelenik meg: magas munkanélküliség, gazdasági inaktivitás, a legális munkaerőpiacról való tartós kiszorulás, alacsony képzettségi szint, rossz egészségi állapot (fizikai és mentális állapot, szenvedély- és pszichés betegségek), rossz lakhatási körülmények, magas szintű lakhatási bizonytalanság, kedvezőtlen közbiztonsági helyzet, közösségi kohézió hiánya, negatív életvezetési minták dominanciája, pozitív életlehetőségek hiánya. Ezen típusú leromlott területek gyakran zárványjellegű területek, vagyis ipari területekbe ágyazódva, vagy a várostesttől más módon elzárva helyezkednek el (pl. vasút, forgalmas út).
 - b. **Társadalmilag vegyesebb összetételű területek**, melyek inkább csak néhány dimenzióban erőteljesen leromlottak, illetve tartalmaznak olyan tömböket, utcarészeket, melyek erőteljesebben leromlottak. Ezek a területek inkább a városszöveten belül jelennek meg, esetleg annak peremterületein. Előfordulhat, hogy ezeknek a területeknek az átalakulása már megindult, spontán vagy önkormányzati beavatkozás nyomán, így vegyesen vannak jelen a területen – akár egytömbnyi egységekben is – leromlott és megújuló részek. Ezeken a területeken jellemző lehet az önkormányzati bérlakások magasabb aránya is.

- c. **Társadalmilag alacsony státuszú területek**, ahol megjelennek a társadalmi problémák (munkanélküliség, alacsony képzettség, alacsony jövedelem, kedvezőtlen lakásösszetétel/ lakhatási problémák), de ezek területi koncentrátsága elmarad az előző két kategóriáétól. Ilyen területek lehetnek például a rosszabb státuszú lakótelepek, illetve a külső kerületekben a régi, hagyományos, kisvárosias beépítésű részek, melyek jellemzően az alsó középosztály számára adnak otthont. Ez a területtípus jellemzően a veszélyeztetett területeknél jelenik meg.

3. **Akcióterület(ek) kijelölése.** Az akcióterület kiválasztásánál – a már az 5. fejezetben leírt TFP-akcióterületi kritériumrendszer mellett – többféle szempont kombinációját érdemes figyelembe venni. Az egyik döntő szempont a terület leromlottsági foka, és annak lakosságszám szerinti súlya a leromlott területek között. Javasolható, hogy az önkormányzat az erőteljesebben leromlott területekre koncentráljon az akcióterület kiválasztásánál, ezen belül is a nagyobb lakosságszámú területekre, mivel ezek azok a területek, ahol nem várható, hogy a megújulási folyamatok spontán vagy kisebb mértékű ágazati szintű beavatkozások nyomán megindulnak. Ezeken a területeken tipikusan koncentrált és komplex beavatkozásokra van szükség.

Az akcióterületi kiválasztást befolyásolhatja még a majd rendelkezésre álló források nagysága, illetve az alkalmazható eszközrendszer. A források nagysága tekintetében olyan akcióterület kiválasztása célszerű, ahol a rendelkezésre álló források érzékelhető változást tudnak elindítani, ha nem is elegendőek a teljes terület kezeléséhez. (Egy nagyobb kiterjedésű/magas lakosságszámú leromlott terület megújítási folyamata hosszabb távon lehetséges csak, minimálisan is 10-15 éves folyamat, tehát a programok többségét több ütemben szükséges tervezni.)

Az alkalmazható eszközrendszer tekintetében jelenleg az látszik, hogy a lakásminőséget befolyásoló beavatkozásokon nagy hangsúly lesz, a beavatkozások egyik központi elemét fogják jelenteni. Ezért a lakhatási beavatkozások uniós szabályozása miatt, a magántulajdonú, nem társasházas (lakószövetkezeti) területek valószínűleg eleve nem jogosultak a beavatkozásokra.

Az akcióterületek kijelölésének szempontrendszerét, az esetleges prioritási sorrendet a leromlott területek tekintetében az irányító hatóság által kidolgozott szakmai útmutató fogja véglegesen meghatározni.

3. Szociális problémák

A szociális problémák a szegénységgel, hátrányos helyzettel, társadalmi kirekesztettséggel kapcsolatban megjelenő problémák. A **szegénység** alapvetően az elégtelen, vagyis az alacsony jövedelemszintet jelenti, mely nem teszi lehetővé, hogy az egyén, háztartás, család a szükségleteit megfelelő (társadalmilag elfogadott minimális szint – létminimum) szinten fedezze. A **hátrányos helyzet** arra utal, hogy az egyén bizonyos dimenziók mentén hátrányokat, hiányokat szenved el, például a munkaerőpiacon, az oktatásban, a jövedelemszerzésben, egészségi állapotban stb. A **társadalmi kirekesztettség** esetén az egyén tartósan el van zárva alapvető társadalmi-gazdasági erőforrásoktól. Látjuk tehát, hogy a három fogalom egymáshoz közel áll, de vannak köztük minőségi és megközelítésbeli különbségek. Például a szegények nem feltétlenül szenvednek társadalmi kirekesztettségtől, és a szegénységük nem feltétlenül tartós állapot.

A szociális városrehabilitáció célterületei alacsony státuszú, társadalmilag leromlott városi területek. A társadalmi leromlottság mértéke igen eltérő lehet az egyes területeken, hazánkban a lakótelepeken inkább a szegény, alacsony státuszú népesség a jellemző, a hagyományos városi területeken a szegények mellett nagyobb arányban megjelennek a hátrányos helyzetűek és a társadalmi kirekesztettséggel sújtott marginalizált helyzetű rétegek is. A szélsőségesen leromlott, gettószerű területek pedig szinte már csak marginalizált helyzetű háztartásoknak nyújtanak otthont.

A szociális problémák feltárása során beazonosítjuk azokat a hiányokat, hátrányokat melyek egy adott terület lakosságára, társadalmára jellemzőek. Az egyes hiányok, hátrányok egymással összekapcsolódhatnak, egymással ok-okozati összefüggésben lehetnek: vagyis a szegénység, az alacsony jövedelem gyakran nemcsak önmagában probléma, hanem összekapcsolódik más hátrányokkal, mely fenntartja, tartóssá teszi, adott helyzetben elmélyíti a meglévő hátrányokat. A hátrányok nem azonos mértékben jelennek meg a szegényeknél, bizonyos csoportoknál ezek halmozottan jelentkeznek. A cél az, hogy a szociális problémákat, amennyire lehet, területi dimenzióban is beazonosítsuk.

A kerületben jellemző szociális problémák fővárosi összehasonlításban

A kerületi szintű elemzés célja, hogy bemutassa különféle szociális problémák megjelenését, illetve elemezze, hogy az egyes problémák fővárosi összehasonlításban milyen mértékben tekinthetők súlyosnak. A kerület fővároson belüli helyzetének elemzéséhez alapvetően olyan mutatók használandók, melyek utalnak a kerület lakosainak jövedelmi helyzetére és a szociális problémák súlyára, ezek alapján pozicionálja a kerületet a fővároson belül. Az elemzéshez használandó mutatók az alábbiak:

- Egy lakosra jutó nettó belföldi jövedelem éves adatsora az egyes kerületekre és Budapestre vonatkozóan (TEIR, integrált településfejlesztési tervezését támogató alkalmazás⁸).
- Az egyes kerületek lakosainak személygépkocsival való ellátottsága (1000 főre jutó személygépkocsi száma – adatforrás: személygépkocsi száma az üzemeltető lakhelye szerint, illetve lakónépesség a KSH éves adatai szerint, a legutolsó elérhető év adatai alapján).
- Munkanélküliségi ráta (a munkanélküliek száma osztva a gazdaságilag aktívak számával, a KSH 2011-es népszámlálási adatbázisa alapján).
- Normatív alapon nyújtott segélyezési mutatók⁹:

⁸ <https://www.teir.hu/its/>

⁹ Az állam által, mindenkinek azonos feltételekkel nyújtott normatív szociális segélyek egy része 2015. február végével megszűnik, így a lakásfenntartási támogatás is. A Kézikönyv készülésének időpontjában még nincsenek megfelelő ismeretek arról, hogy az önkormányzatok mennyire eltérő feltételek mellett és milyen támogatásokat fognak folyósítani. Jelenleg úgy néz ki, hogy az aktív korúak ellátása és a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény még fennmarad, így ezeket a segélyezési adatokat lehet a vizsgálatban felhasználni.

A KSH éves adatbázisa elérhető a KSH honlapján a Tájékoztató adatbázisban. Kerületi szintű adatok a Területi adatbázisban találhatóak.

- 1000 lakott lakásra eső lakásfenntartási támogatások száma – adatforrás: lakásfenntartási támogatásban részesülők száma adott évben, a KSH éves adatai szerint, illetve lakott lakások száma a KSH 2011-es népszámlálási adatai szerint;
- 1000 gyermekre jutó rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény száma – adatforrás: rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyermekek évi átlagos száma a KSH éves adatai szerint, illetve állandó népességből 0-17 évesek száma az adott évben¹⁰, a KSH éves adataiban szereplő KEKKH források szerint.

A fenti mutatókat egyrészt fővárosi szinten, másrészt a kerület szintjén szükséges előállítani. Érdemes még a többi kerületre is lekérni az értékeket, mivel nemcsak a fővárosi átlaghoz, hanem a többi kerülethez viszonyítva (kerületek rangsora) pozícionáljuk a vizsgált kerületet. A többi kerülettel való összehasonlításakor azt nézzük, hogy a mutató szerinti kerületekre felállított rangsorban hányadik helyet foglalja el a kerület.

A kerületek jövedelmi helyzetét a rendelkezésre álló adatok közül az egy lakosra jutó nettó belföldi jövedelem adatok (Nemzeti Adó és Vámhivatal adata), illetve a kerületben regisztrált személygépkocsik számának (KSH adat) 1000 lakosra vetített aránya mutatják leginkább. Az utóbbi mutatónál az adott év lakónépesség adatát érdemes használni (KSH éves adat).

A munkanélküliségi ráta a munkaerőpiacon megjelenő (tehát aktív kategóriába eső), de munkához, foglalkoztatottsághoz nem jutó népességet jelöli. Kerületi szinten ez az adat csak a népszámlálásból állítható elő. A munkanélküliséggel kapcsolatos helyzet leírására e népszámlálási adatokat használjuk, mivel ez készül a hivatalos ILO nemzetközileg elfogadott definíciója szerint. Ez a mutató nemcsak a legális foglalkoztatási helyzetet tükrözi, hanem utal az egyéb jövedelemszerző tevékenységre is. A foglalkoztatási helyzettel foglalkozó 6.4 fejezet mutatja be a munkanélküliséggel kapcsolatos egyéb adatokat.

A szociális problémák súlyát a normatív segélyezési formák fajlagos mutatói jelzik, mivel e támogatások jogosultsági kritériumai mindenütt azonosak. Két segélyezési forma használata ajánlott, az egyik a lakásfenntartási támogatás, másik a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény, mivel e segélyezési formák érik el a legszélesebb körben a rászorult rétegeket, továbbá a szociális problémák közül a legsúlyosabb közé tartozókat érintik, mint a lakhatás megfizethetősége és gyermekszegénység.

A kerületre jellemző szociális problémák és azok területi koncentrációja

A kerületi szintű elemzés célja, hogy a helyi szociális problémákat és azok kezelési módját részletesebben feltárja. Ezért a lakosság szociális helyzetét leíró adatok, továbbá az ellátórendszer feltételeinek, beavatkozásainak mélyebb szintű elemzése szükséges.

Az elemzés során a legfőbb szociális problémák beazonosításával kapcsolatos adatok az alábbiak:

¹⁰ Ideálisabb lenne a gyermekek létszámát a lakónépesség kormegoszlásából előállítani, ezt azonban a KSH éves szinten nem tartja nyilván kerületi szinten, csak az állandó népesség adatai érhetők el, melyet a KEKKH szolgáltat. Kerületre vonatkozóan az önkormányzat kérheti a lakónépesség kormegoszlását előállítani, de ezt a KSH nem tekinti hivatalos adatnak.

Jövedelmi helyzet alakulása:

- idősoros egy lakosra jutó belföldi jövedelmi adatok (a TEIR alapján),
- regisztrált személygépkocsik száma.

Munkanélküliség alakulása:

- A munkanélküliséggel kapcsolatos adatok részletes elemzése a 6.4 Foglalkoztatás című fejezetben történik meg. A szociális problémák fejezetében hivatkozni szükséges az ott megállapított legfontosabb tendenciákat.

Szociális rászorultság kerületi szintű alakulása:

- normatív lakásfenntartási támogatásban részesülők számának alakulása, a támogatás teljes és egy főre jutó átlagos összege a vizsgálatot megelőző 5 évben;
- rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők számának alakulása, a támogatás évenkénti teljes összege a vizsgálatot megelőző 5 évben;
- adósságkezelési támogatásban részesülők száma, a támogatás évenkénti teljes összege a vizsgálatot megelőző 5 évben;
- rendszeres szociális segélyben részesülők száma, a támogatás teljes összege a vizsgálatot megelőző 5 évben;
- családsegítő szolgálat ellátottainak száma ügytípusonként és a szolgálat igénybevételének oka a vizsgálatot megelőző 3 évben (éves intézményi beszámolók);
- gyermekjóléti szolgálat ellátottainak száma ügytípusonként és a szolgálat igénybevételének oka a vizsgálatot megelőző 3 évben (éves intézményi beszámolók);
- védelembe vett gyermekek száma a vizsgálatot megelőző 3-5 évben, védelembe vétel okának alakulása (éves intézményi beszámolók);
- veszélyeztetett gyermekek száma a vizsgálatot megelőző 3-5 évben, veszélyeztetettség okának alakulása (éves intézményi beszámolók).

Az adatok elemzésénél egyrészt a trendeket szükséges felvázolni, másrészt a mögöttes okokat feltárni: a változás mennyiben köszönhető a lakosság helyzetében beállt változásnak, a lakosság összetételében bekövetkezett változásnak (demográfiai, mobilitási folyamatok), illetve a szabályozásbeli és ellátórendszerbeli változásnak. Az időtávok hosszát az egyes mutatóknál ajánlásszerűen adtuk meg, de mindenképpen érdemes, nem csupán az előző évi adatokat vizsgálni. A trendvizsgálatok fontos visszajelzések az ellátórendszernek is.

A szociális és gyermekjóléti/gyermekvédelmi segélyezési és ellátórendszer elemzése során feltárandó kérdések és problémák:

- Milyen típusú helyi segélyek (önkormányzati segélyek) léteznek?
- A segélyezési rendszer mennyiben képes kezelni a szociálisan rászorultak problémáit? Milyen típusú segélyeknél mutatkoznak a legnagyobb hiányok?
- Mely csoportokat éri el, és melyeket nem a segélyezési rendszer?

- Hol lenne a legnagyobb szükség a segélyek bővítésére (támogatás összegének emelése és/vagy jogosultsági kör bővítése)?
- Lakhatás megfizethetőségének problémái mely rétegeket érinti?
- Mely csoportoknál jelenik meg a jövedelemhiány? A lakhatás megfizethetőségén kívül milyen problémákban jelenik meg (pl. élelem-, gyógyszerfogyasztásra való hatás)?
- Milyen szolgáltatásokat nyújt az ellátórendszer, hol vannak kapacitáshiányok, milyen szolgáltatások vannak meg és melyek hiányoznak? Melyek azok a problémák, melyeket az ellátórendszer egyáltalán nem tud kezelni és kapacitásbővítésre, módszertani megújulásra lenne szükség. A szociális ellátórendszer az alábbi alapszolgáltatásokat nyújtja:
 - családsegítő szolgálat;
 - gyermekjóléti szolgálat;
 - idősellátások;
 - családok, illetve gyermekek átmeneti otthona;
 - pszichiátriai közösségi ellátás;
 - szenvedélybetegek nappali ellátása;
 - alacsony küszöbű szolgáltatások;
 - utcai szociális munka (gyermekek és fiatalok, illetve hajléktalan emberek számára);
 - hajléktalan ellátások (nappali melegedő);
 - egyéb, az önkormányzat által önként teljesített szolgáltatások.
- Milyen fenntartásban működnek az egyes szolgáltatások (állami, önkormányzati, civil/egyházi)?
- ennyire elérhetőek az egyes szolgáltatások (térbeli és egyéb elérhetőségi akadályok), illetve mennyire elegendő a szolgáltatás volumene a problémák nagyságához képest?
- A szolgáltatásokat működtető szervezetek közötti együttműködések léteznek-e, mennyire rendszerszerűek vagy informálisak? Hol tapasztalhatók hiányok az együttműködésben, ez mennyire befolyásolja a problémák kezelését?

A **beazonosított problémák térbeli megoszlásának elemzésénél** a fő kérdés az, hogy az egyes szociális problémák tekintetében vannak-e olyan területei a kerületnek, ahol azok sűrűsödnek, illetve ahol a problémák halmozottan fordulnak elő? A térbeli problémaeloszlás vizsgálatához használható adatok:

- Segélyezési formák – lakásfenntartási támogatás, adósságkezelés, FHT, RSZS, rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény címlistas adatbázisa alapján térképesített adatfeldolgozás, az egyes leromlott területekre eső fajlagos (egy főre, lakásra) segélyezési mutatók kiszámítása.

Az egyes leromlott területekre eső segélyezési arányokat érdemes térinformatika segítségével kiszámítani. Ehhez a segélyek címlistas (utca, házszám) és a népesség-nyilvántartás lakcím szerinti adatainak térinformatikai feldolgozása szükséges.

- Szakemberekkel lefolytatott interjúk alapján az egyes problémák fokozott mértékben való előfordulásának beazonosítása.

Az ellátórendszer (önkormányzati és a civil/egyházi) munkatársai rendelkeznek kvalitatív információkkal arról, hogy a kerület mely részei tekinthetők problémásnak bizonyos szempontokból. Mivel azonban ez a típusú információ nem kerül összegyűjtésre az intézmények által, ezért általában csak az összes érintett

munkatárs megkérdezésével lehet az információt begyűjteni (pl. védőnők, családsegítő és gyermekjóléti szolgálat munkatársai).

Akcióterület(ek) elemzése

A kiválasztott akcióterület(ek) helyzetelemzése során az adott terület(ek)ről szükséges részletekbe menő információkat összegyűjteni, melyek szintén a segélyezési fajták és a szociális szolgáltatások eseteinek abszolút értékű (darabszám) és fajlagos mutatói, illetve kvalitatív információk lehetnek.

- Milyen szociális problémák jelennek meg az adott területen? Milyen csoportokra, mennyire jellemzőek az alábbi problémák:
 - alacsony jövedelem (ez főként kvalitatív információ lehet, mivel kerületen belüli területegységre nem állítható elő ilyen adat, illetve más típusú mutatóval mérhető lásd pl. eladósodottság);
 - munkanélküliség/tartós munkanélküliség (lásd 6.4 fejezet);
 - gyermekszegénység (rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők száma, aránya, illetve a települési támogatáson belül a gyermekekkel kapcsolatos támogatások száma, aránya, továbbá a gyerekjóléti központban anyagi okok miatt veszélyeztetett gyermekek száma, aránya);
 - lakhatással kapcsolatos és más típusú eladósodottság (családsegítőnél anyagi okok miatt, krízishelyzet miatt megjelentek száma, adósságkezelést kérő, illetve kapó háztartások száma, aránya);
 - (egyedülálló) alacsony jövedelmű idősek (nappali idősellátásban, házi segítségnyújtásban térítési díjkedvezményt igénybe vevők, normatív és helyi méltányossági gyógyszer-támogatásokat igénybe vevők);
 - mélyszegény, marginalizált helyzetű háztartások, családok (azon családok száma, aránya, melyek több probléma miatt is az ellátórendszerben vannak: több típusú segélyt, támogatást is kapnak, pl. munkanélküliséggel, gyermekszegénységgel és eladósodottsággal kapcsolatos támogatások).
- A feltárt problémáknak milyen okai vannak? (pl. alacsony/nem piacképes képzettség, rossz egészségügyi állapot, szervenélybetegségek)
- Az intézményrendszer a szolgáltatásokkal, illetve a segélyekkel milyen szinten tudja a problémát kezelni? Van-e az önkormányzatnak lehetősége arra, hogy a probléma megoldása érdekében beavatkozzon? Van-e a probléma kezelésére elérhető szolgáltatás (önkormányzati vagy más típusú ellátásban)? Az akcióterületen élők mennyire képesek elérni ezeket a szolgáltatásokat?
- Általában a szociális szolgáltatások mennyire elérhetőek az akcióterületeken élők számára? Milyen szociális szolgáltatások vannak az akcióterületen, illetve közvetlen közelében? (A szolgáltatások elérhetőségének vizsgálatánál érdemes azt is figyelembe venni, hogy ha gyalog túlzottan nagy a távolság, akkor az egyes csoportok meg tudják-e fizetni a tömegközlekedést a szolgáltatásba való eljutáshoz.)
- Milyen szolgáltatási, ellátásbeli hiányok vannak? (Elsősorban a kerületi önkormányzati ellátások tekintetében, de más ellátások hiányait is érdemes feltárni.) Mely szolgáltatások fejlesztésére lenne szükség? A szolgáltatások ellátására milyen szereplők vonhatók be (önkormányzati intézmények, civil/egyházi szervezetek)?

Hajléktalanság problémájának elemzése

A hajléktalanság problémájával csupán érintőlegesen foglalkozunk a szociális problémák részeként. A hajléktalanság a legsúlyosabb szociális és egészségügyi probléma mind az egyén, mind a közösség szempontjából, amely okaiban és következményeiben átnyúlik a városrészek és a kerületek határain, kezelése (fő)városi és országos szinten lehetséges. Az integrált programok tervezésekor mégis foglalkozni kell vele, hiszen a városrészek közterületein élő hajléktalan emberek számára a város szolgáltatásokat nyújt, s e szolgáltatások mennyisége, minősége, térbeli koncentrációja döntően befolyásolja mind az érintett emberek, mind a városrészben élők életét, életminőségét.

Térbeli koncentráció

Az ellátó intézmények hivatalos adatai szerint 2007-ben a hajlék nélküli emberek éjszakai elhelyezésére szolgáló, Józsefváros területén található 677 férőhely (éjjeli melegedő / menedékhely, átmeneti szállás) közel fele (47%) a Magdolna-negyedben volt. A kerületi éjszakai szállásférőhelyek közül a csak éjszakai szállást nyújtók kétharmada (67%), az átmeneti szállást nyújtók harmada (32%) a városrészben volt található.

Mivel a hajléktalanság meghatározása és annak szintjei korántsem egyértelműek, a hajléktalanság mértékének helyi becsléséhez a FEANTSA nemzetközi szervezet „ETHOS – A hajléktalanság és a lakhatásból való kirekesztettség európai tipológiája”-nak alkalmazását ajánljuk. A definíció alapján legalább a „fedél nélküli” és a „lakástalan” kategóriákra vonatkozóan számszerű adat vagy becslés beszerzése szükséges, amiben a kerületben és a fővárosban működő ellátó szervezetek tudnak segíteni. A szakértői interjúk elkészítése itt is elengedhetetlen, amelyek szolgáltatói oldalról világítanak rá a problémára, annak térbeli koncentrációjára, a kezelés aktuális helyzetére, kihívásaira, sikereire, kudarcaira.

A helyzetértékelés másik alapvető forrása a hajléktalan emberek számára nyújtott, a „1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról” jogszabályban rögzített szociális szolgáltatások engedélyezett létszámadatai (pl. férőhelyszám, adag stb.), kapacitásmutatói, illetve a kihasználtságra vonatkozó adatok, becslések. A mutatókat a helyben szolgáltatást nyújtó szervezetek segítségével lehet összegyűjteni. Célszerű időszakos (féléves, éves) és adott időpontra vonatkozó adatot, becslést is kérni, így alkalmazkodva az időben változó és nehezen becsülhető információk jellegéhez.

Alapinformációk a hajléktalanság problémájának becsléséhez

	Becslés, fő	Intézményi ellátás engedélyezett férőhelyszáma/kapacitása (pl. fő, adag)/ kihasználtsága (% , becslés)
Fedél nélküli	Közterületen élő emberek (ezen belül külön a hajléktalan „telepek” számának becslése, pl. Kőbánya, Terebesi erdő). Krizisszálláson élő emberek.	Étkeztetés (pl. népkonyha). Utcai szociális munka. Nappali ellátás. Hajléktalanok éjjeli menedékhelye. Egyéb szálláslehetőségek (pl. „fűtött utca”).
Lakástalan	Hajléktalan szállón élő emberek. Anyaothonban élő emberek. Bevándorlók szálláshelyén élő emberek. Intézményi ellátásból kikerülő emberek. (Hajléktalan élethelyzetük miatt) tartós (lakhatási) támogatásban részesülő emberek.	Hajléktalanok átmeneti szállása. Hajléktalanok otthona. Hajléktalan személyek rehabilitációs intézménye. Támogatott lakhatás a hajléktalan személyek részére.

Az adatok előállíthatók kerületi szinten, illetve azt is szükséges megvizsgálni, hogy az akcióterület érintette-e a hajléktalanság problémájában: van-e a területén valamilyen hajléktalan ellátási forma vagy jellemző-e a hajléktalan emberek területen lévő jelenléte (éjjel és/vagy nappal).

A hajléktalanság problémájának feltáráshoz további információkkal szolgálnak a témában végzett kutatások, így például a „Február Harmadika” kutatás éves adatfelvételeinek eredményei¹¹ () és a kutatásban részt vevő szakemberek tapasztalatai.

¹¹ Bővebben lásd: <http://februarharmadika.blog.hu/> és <http://www.bmszki.hu/hu/februar-harmadika-munkacsoport>.

4. Foglalkoztatási helyzet, munkanélküliség

A kerület foglalkoztatási helyzetének általános jellemzése

A kerületi szintű helyzetelemzés célja, hogy képet kapjunk a kerületben jelen lévő egyes problémákról és azoknak – a fővárosi átlag, illetve más kerületek hasonló jellemzői tükrében értelmezett – súlyosságáról. Például a kerületben az általában jellemzőnél jelentősen magasabb-e a munkanélküliség, illetve az alacsony iskolai végzettségűek aránya az aktív korúak körében; és ha igen, akkor ezek összefügghetnek-e egymással, illetve eredménye/okozói lehetnek-e további releváns problémáknak. Többek között ezen összefüggések ismeretében lehet majd a leszakadó- és válságtömböket koncentráltan tartalmazó városrészeket és azok specifikus problémáit értékelni, majd az akcióterületek kiválasztását követően azokat a célokat kijelölni, amelyekre a szociális városrehabilitációs intézkedések fókuszálnak.

Budapest – és tágabban értelmezve annak agglomerációja is – egységes munkaerőpiacként értelmezhető. A különböző kerületek lakosai a főváros legkülönbözőbb területein (és agglomerációjában) keresnek és vállalnak munkát, a „kerületen belül maradás” még azokban az esetekben sem tekinthető a döntést befolyásoló érdemi szempontnak, amikor az emberek a lakóhelyükhöz közeli munkahelyet keresnek. A teljes fővárosi munkakeresletet ezért adottságként érdemes kezelni, és a szociális városrehabilitációs célú, kerületre fókuszált helyzetelemzést a munkaerőpiac kínálati oldalára, azaz a kerületi lakosok munkaerő-piaci helyzetére koncentrálni.

A kerület jellemzése során elsőként a **munkaképes korú lakosság gazdasági aktivitásának alakulását** érdemes áttekinteni, és ez alapján pozicionálni a kerületet a fővároson belül. Ezt követően részletesebben kívánatos elemezni a szociális városrehabilitáció szempontjából kiemelt réteg, a munkanélküliek és a munkaerőpiacról nem ismert indokok¹² miatt távol maradó inaktív helyzetét, hiszen azt várhatjuk, hogy a potenciális akcióterületen mind a munkanélküliség, mind a munkaerőpiacról való teljes kiszorulás és inaktivitásba vonulás jellemző problémák lehetnek. Ugyanezen indok miatt kívánatos áttekinteni a munkaerőpiacról – időlegesen vagy tartósan – kiszorulókat ellátó intézményeket és szolgáltatásaikat, hogy értékelhessük elégséges színvonalú szolgáltatásokat nyújtanak-e az intézmények, illetve azonosíthatjuk a legfontosabb hiányosságokat.

A kerület lakosságának foglalkoztatási/munkanélküliségi jellemzői

Általános helyzetkép

A kerület lakosságának munkaerő-piaci aktivitási jellemzőit – kitérve a nemek és iskolai végzettség szerint mutatkozó különbségekre – elsősorban a legutolsó teljes körű adatfelvétel, a 2011. évi népszámlálás adatai¹³ alapján lehet átfogóan bemutatni. Ezt követően ugyanezen mutatóknak a fővárosra vagy néhány más (pl. szomszédos) referenciakerületre adódó értékei alapján lehet a kerületet pozicionálni, annak relatív helyzetét értékelni (a népszámlálásból származó információk a főváros összes kerületére és lakosára vonatkozóan is rendelkezésre állnak). Az áttekintő elemzést az alábbi mutatók alapján kell elvégezni:

¹² Ismert indok lehet többek között az aktív tanuló/hallgatói státusz, nyugdíj, GYES/GYED.

¹³ http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tahlak_teruleti_01 (a 3. és 4. blokk – kerületi szintű – adatait érdemes használni)

- munkaképes korú lakosság száma,
- gazdaságilag aktív lakosság száma,
- a gazdaságilag aktív lakosságnak a munkaképes korú lakossághoz viszonyított aránya,
- gazdaságilag aktív népességen belül a
 - foglalkoztatottak száma és aránya,
 - munkanélküliek száma és aránya.

A foglalkoztatásból kiszoruló aktív korú emberek egy része a népszámlálás során alkalmazott definíció¹⁴ szerint nem sorolható a munkanélküliek körébe (mert pl. nem tudnának 2 héten belül munkába állni), őket a népszámlálás gazdaságilag nem tekinti aktívnek és az „egyéb eltartottak” kategóriába¹⁵ kerülnek besorolásra. Közöttük többen lehetnek azonban olyanok, akik – vélhetően nem piacképes tudásuk, készségeik vagy egyéb hátrányaik miatt őket ért korábbi kudarcok, sikertelen elhelyezkedési kísérletek okán – már nem keresnek aktívan munkát, ám ha lehetőségük nyílna rá, egy részük ismét munkába állna. Tehát ők a szociális városrehabilitációs intézkedések potenciális célcsoportja lehetnek, ezért az elemzés során számba kell venni az alábbi értékeket is:

- egyéb eltartottak száma,
- egyéb eltartottaknak a gazdaságilag aktív népességhez viszonyított aránya.
- (Figyelmet kell fordítani arra, hogy az egyéb eltartottaknak csak egy – az adatok alapján nem meghatározható nagyságú – része rendelkezik a fent említett tulajdonságokkal.)

Az ilyen összehasonlítás célja láttatni, hogy a kerületben az átlagosnál jelentősebbek-e a munkanélküliségi, aktivitási problémák és ezért kívánatos-e mélyebb figyelmet szentelni a probléma elemzésére.

Időbeli összehasonlítás, tendenciák elemzése

Az alapvető gazdasági aktivitási adatok időbeli alakulásának vizsgálata fontos tendenciákra hívhatja fel a figyelmet, ezért ha lehetséges, érdemes a KSH BP-STAR¹⁶ éves kerületi szintű adatokat tartalmazó adatgyűjtése vagy akár a 2001. évi népszámlálás alapján adódó hasonló értékekkel összevetni a 2011. évi állapotot.

A 2008. évi gazdasági válság miatt előfordulhat, hogy a 2001-es jellemzőknél rosszabb értékek adódnak 2011-ben, ám mégsem beszélhetünk negatív tendenciáról, ha feltételezhető, hogy a 2011. évi értékek valójában jobbak a 2008-2009-ben jellemzőknél. Mivel a kerületekre vonatkozóan csak népszámláláskor

¹⁴ A népszámlálás során alkalmazott módszertanra, megfontolásokra és definíciókra vonatkozó bővebb információkért lásd: <http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/modszertan.pdf>

¹⁵ E kategóriába sorolja a népszámlálás többek között a háztartásbelieket is

¹⁶A KSH területi alapú adatgyűjtéseiről többek között áttekintést adhat: http://www.ksh.hu/docs/hun/terinform11/pdf/terinf_2011.pdf

érhetőek el a gazdasági aktivitási és munkanélküliségi ráta adatai, ezért a köztes időszakban csak a regisztrált munkanélküliekkel kapcsolatos adatokat lehet vizsgálni.

Munkanélküliség

A munkanélküliek regisztrációja és a munkaügyi szolgáltatások nyújtása a Munkaügyi Központ, illetve a területileg illetékes Munkaügyi Kirendeltségek feladata. Akár a Főváros Kormányhivatalán keresztül, akár a kerületi illetékességű munkaügyi kirendeltségtől megszerezhetőek a regisztrált és állományban lévő munkanélküliekre (álláskeresők) vonatkozó információk. A regisztrált munkanélküliek adatai nem, életkorcsoport és iskolai végzettség kategóriák szerinti bontásban is elérhetőek, így éves átlagos állományi adataikat különböző időpontokban (jellemzően a 2008 utáni évekre) összehasonlítva pontos és mélyreható jellemzést adhatunk a munkanélküliség legfontosabb jellemzőiről és alakulásáról.

A munka nélkül töltött idő hossza negatívan befolyásolja az elhelyezkedés valószínűségét. A kerületben jellemző munkanélküliség „súlyosságát” mutatja, ha magas a legalább 6/12/24 hónapot munka nélkül töltők aránya az összes munkanélküli között. Szociális szempontok miatt releváns lehet azt is látni, hogy a munkanélküliségi státuszuk során hányan rendelkeznek – pl. álláskeresési járadék formájában vagy közfoglalkoztatásban való részvételből kifolyólag – valamilyen rendszeres juttatással.

Adott munkaügyi kirendeltségtől vagy a Fővárosi Kormányhivaltól ezért az alábbi információkat kívánatos elkérni és elemezni (minimálisan a 2012-2014. évekre vonatkozóan):

- regisztrált munkanélküliek száma (éves átlagos állományi létszám);
- regisztrált munkanélküliek száma
 - iskolai végzettség szerint (éves átlagos állományi létszám),
 - nemek szerint (éves átlagos állományi létszám),
 - közöttük a pályakezdők száma,
 - közöttük az 50 év felettiek száma;
- a regisztrált munkanélküliek száma az álláskereséssel töltött idő (regisztráció óta eltelt idő) hossza szerint
 - 3 hónapnál rövidebb ideje munkanélküli,
 - 3-6 hónapja munkanélküli,
 - 6-12 hónapja munkanélküli,
 - 12 hónapnál hosszabb ideje munkanélküli;
- álláskeresési járadékban részesülők száma (éves átlagos állományi létszám);
- közfoglalkoztatásban résztvevők száma.

Az adatok alapján rövid, lényegre törő szöveges elemzéssel kell jellemezni a kerület helyzetét a fővárosi átlag tükrében, továbbá rá kell mutatni a vizsgált időtávon bekövetkezett jelentősebb változásokra, tendenciákra.

A kerület munkaügyi szolgáltató intézményrendszere és szervezetei

A munkanélküliek regisztrációját és nyilvántartását a munkaügyi központ, illetve annak kerületileg illetékes munkaügyi kirendeltségei végzik, amelyek pályaaorientációs tanácsadással és állásközvetítéssel

is segítik ügyfelek visszatérését a foglalkoztatásba. A munkaügyi kirendeltség koordinálja ezen felül a közfoglalkoztatási programokat, amelyek – a munkaügyi kirendeltségtől kapott források függvényében – jellemzően a kerületben működő állami, önkormányzati tulajdonú szervezetek valósítanak meg. A munkaügyi kirendeltség (pl. fejlesztési programok keretében) ezeken túl is nyújthat szolgáltatásokat, illetve ajánlhat az ügyfelek számára más szervezetek által ingyenesen biztosított képzéseket, tréningeket vagy egyéb releváns programokat.

A munkaügyi kirendeltség tehát kulcsfontosságú szervezet, feladatköre nem korlátozódik csupán a munkanélküliek nyilvántartására és segéllyel történő ellátására, hanem aktív szereplője, generálója és finanszírozója a munkanélküliség, valamint az azzal együtt járó problémák (és azok következményeinek) csökkentésére irányuló törekvéseknek is. A munkaügyi szolgáltató rendszer ezért gyakran nem korlátozódik a munkaügyi kirendeltségre, hanem szélesen értelmezve azt, ide sorolhatjuk a munkaügyi kirendeltséggel kapcsolatban álló munkaadókat, a közfoglalkoztatásban részt vállaló szervezeteket, továbbá a munkaügyi kirendeltség által finanszírozott egyéb szolgáltatásokat (pl. képzések, tréningek, védett munkahelyek, támogatott foglalkoztatás) nyújtó állami, önkormányzati, magán- vagy civil szervezeteket is. A fentiekre tekintettel a szervezetek és elérhető szolgáltatások teljes spektrumának áttekintésére, bemutatására kell törekedni a munkaügyi szolgáltatások és azokat nyújtó szervezetek releváns tevékenységét áttekintő alfejezetben. Az elemzés célja, hogy azonosítson olyan erősségeket vagy éppen hiányosságokat, amelyeket hasznosítani lehet a szociális városrehabilitációs intézkedések kidolgozásánál.

A fentiekben foglalt szervezetek, szolgáltatások bemutatásához és elemzéséhez szükséges információk elsősorban interjúk, másodsorban dokumentumok (beszámolók, közfeladat ellátására vonatkozó szerződések, közfoglalkoztatási szerződések stb.) elemzése alapján szerezhetők meg. Az információgyűjtést célszerű a munkaügyi központ/kirendeltség vezetőjével és az adott kerületért felelős munkatársaival, valamint az önkormányzat szociális osztályának vezetőjével, munkatársaival folytatott interjúkkal kezdeni. Ezen interjúk során lehet azonosítani

- a munkanélküliek, álláskeresők számára szolgáltatásokat nyújtó szervezeteket,
- a közfoglalkoztatásban részt vevő szervezeteket,
- egyéb, az elemzés szempontjából releváns tevékenységeket végző szervezeteket.

E szervezetek tevékenységeit, annak eredményeit, továbbá a finanszírozását jellemzően az önkormányzattal kötött szerződések és/vagy az önkormányzat által/száma számára készített beszámolókból foglalt információk, vagy a munkaügyi központtal/kirendeltséggel kötött szerződések segíthetnek azonosítani. A közfoglalkoztatásra vonatkozó szerződések minden esetben elérhetőek a munkaügyi kirendeltség honlapján.

A munkaügyi központ/kirendeltség illetékes munkatársaival folytatott interjúk során a munkaügyi ellátás folyamatának és tartalmának megismerésén túl a munkanélküliséghez kapcsolódó szociális problémák kialakulásának, elmélyülésének folyamatára vonatkozóan is szerezhetünk információkat. A velük folytatott interjúk során többek között az alábbi kérdésekre kell választ kapni:

- A regisztrált munkanélküliek számára milyen szolgáltatásokat kínál, nyújt és ajánl a munkaügyi kirendeltség?
- A munkanélküliek mekkora része vesz részt foglalkoztathatóságukat javító, fejlesztő különböző szolgáltatásokban (pl. tréning, képzés, támogatott foglalkoztatás)?

- Milyen további szervezetekkel működik együtt a központ/kirendeltség, akik a kerületben élő munkanélküliek számára nyújtanak szolgáltatásokat?
- Mely szervezetek vesznek részt a közfoglalkoztatásban, milyen a velük történő együttműködés minősége és folytonossága?
- Hányan vehetnek részt közfoglalkoztatásban a kerületből származó munkanélküliek közül és milyen időtartamban, gyakorisággal?
- Az ügyfelek kb. mekkora hányada kerül ki a nyilvántartásból azért, mert elhelyezkedett?
- Hogyan kerülnek ki a munkaügyi nyilvántartásból azok, akik nem tudnak újra elhelyezkedni a munkaerőpiacon?
- Követi-e a nyilvántartásból kikerülőket a központ vagy más szervezet?
- Van-e a munkanélküliségnek területi dimenziója, azaz vannak-e a kerületben olyan városrészek, amelyből az átlagnál több munkanélküli kerül regisztrálásra, illetve amelynek lakói közül kikerülő munkanélküliek az átlagnál hosszabb időn át nem találnak munkát, nem tudnak újra elhelyezkedni?

Az önkormányzat szociális osztályának munkatársaival folytatott interjúk során többek között az alábbi kérdésekre célszerű válaszokat kapni:

- Milyen emberek „ragadnak benn” hosszabb időre a munkaügyi ellátásban, kik és milyen okok miatt esnek ki végül a munkaügyi ellátásból?
- Látható-e előre, hogy a munkaügyi ellátórendszerben megjelenő emberek közül kik, mikor és hogyan válnak a szociális ellátórendszer ügyfeleivé?
- Jellemzőek-e a területi szempontok a munkanélkülivé válás és később a szociális rászorultság kialakulása során, vannak-e olyan városrészek, ahol gyakoribb ennek az előfordulása?
- Van-e együttműködés a szociális szolgáltatásokat ellátó szervezetek és a munkaügyi kirendeltség között, és ha igen, mire terjed ki, milyen formában, milyen tartalommal és milyen eredményekkel valósul az meg?
- Van-e gyakorlat a szociálisan rászoruló munkaerőpiacra való visszavezetésére, mit tesz a szociális ellátórendszer ennek elősegítése érdekében?

Az interjúk során azonosított szervezetek esetében be kell mutatni:

- a működésük célját és szervezeti kereteit;
- a kerületi ügyfelek számára nyújtott szolgáltatások, ellátások terén betöltött szerepüket;
- a szociális városrehabilitációs programok szempontjából releváns tudáselemeket, tapasztalatot, erősségeiket, kapacitásukat.

Bár a szakosodott szervezetek jellemzően kapcsolatban állnak egymással, nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy vannak olyan – jellemzően magán- vagy nonprofit – szervezetek, amelyek a munkaügyi kirendeltséggel kevésbé szoros együttműködésben, annak forrásai nélkül valósítanak meg nem foglalkoztatott emberek munkaerőpiacra visszatérését célzó programokat, szolgáltatásokat. Esetükben a fentiekhez hasonló, az ügyfélkört, szolgáltatásokat és eredményes gyakorlatokat áttekintő elemzést, bemutatást kell megvalósítani.

A fentiek alapján lehetséges és kívánatos:

- a munkanélküliségnek a kerületben leginkább jellemző okait azonosítani és
- közelebb jutni annak a megértéséhez, hogy
 - milyen típusú emberek és milyen okok miatt szorulnak ki a foglalkoztatásból,
 - hogyan vezet a munkahely elvesztése szociális problémák kialakulásához és
 - hogyan, milyen módon lehet esetleg e folyamatot beavatkozásokkal visszafordítani;
- azonosítani a munkanélkülivé válás és a szociális problémák kialakulásának folyamatában
 - azokat a pontokat és lehetőségeket, amikor aktív beavatkozással megelőzhető, visszafordítható lenne a szociális nehézségek elmélyülése, ugyanakkor
 - amelyekre a munkaügyi és szociális ellátórendszer nem rendelkezik eredményes gyakorlatokkal, majd
- rámutatni arra, hogy a munkaügyi és szociális ellátásban közreműködő szervezetek
 - közötti együttműködés létezik-e és ha igen, milyen intenzitású,
 - összehangolják-e tevékenységeiket, szolgáltatásaikat,
 - szolgáltatásai között van-e folytonosság, azaz vannak-e más szervezetek szolgáltatásaiból kikerülő ügyfelek számára kínált szolgáltatások,
 - irányítják-e az ügyfeleket egymás szolgáltatásaiba,
 - a munkanélküli ellátásból – nem foglalkoztatásba – kikerülők számára nyújtanak-e szolgáltatást más szervezetek, ha igen, milyen szolgáltatásokat és milyen eredményességgel.

Ezentúl azonosíthatóak többek között a munkanélküli ellátásban érintett és szociális városrehabilitáció szempontjából is releváns szervezetek és szolgáltatásaik fejlesztési lehetőségei, úgy mint

- kapacitás: a nyújtott szolgáltatásokban résztvevők számának növeléséhez szükséges fejlesztések,
- minőség: a nyújtott szolgáltatások minőségének fejlesztése,
- portfólió: a nyújtott szolgáltatások számának/körének bővítése,
- más szervezetekkel való együttműködésben rejlő lehetőségek kihasználása.

A leromlott területek foglalkoztatási jellemzői

A fentiekben bemutatott szervezetek körében lefolytatott, tevékenységükre fókuszált interjúk nem csak a kerület munkanélküliségi szempontú jellemzéséhez és a munkanélkülieket ellátó intézményrendszer bemutatásához szolgáltatnak információkat, hanem értékes információforrásként szolgálnak a szociális városrehabilitáció potenciális célterületeiként azonosítható városrészek – lakói körében azonosítható munkaügyi problémákra fókuszált – jellemzéséhez, értékeléséhez is.

Az interjúk segíthetnek megerősíteni, hogy a leszakadó és krízistömbök sűrűsége, illetve azok lakóinak száma és jellemzői alapján szociális városrehabilitációs programok célterületeiként azonosítható városrészek közül, mely városrészekben, krízis- és veszélyeztetett területeken:

- kimagasló a munkanélküliség, illetve a munkaképes korúak inaktivitása;

- jelentősek a munkanélküliséggel, állástalansággal összefüggő szociális problémák;
- fenyeget a munkanélküliség és annak eredményeként a szociális problémák elmélyülése;
- mutatkoznak jelentős foglalkoztatási problémák, ezeken azonosítható-e a munkanélküliség/inaktivitás lehetséges oka, például
 - alacsony iskolai végzettség,
 - a munkavállalást, munkavégzést megnehezítő jellemzők, például
 - alkohol-, drog- és egyéb függőség,
 - egyéb egészségügyi problémák (fizikai vagy mentális betegségek, rokkantság),
 - büntetett előélet,
 - gyerekeket egyedül nevelő többgyerekes szülők,
 - egykeresős, sokgyerekes háztartások.

A problémák mélységének és lehetséges okainak azonosítását követően meg kell vizsgálni a szolgáltatásellátottságot, a releváns területekre fókuszáltan be kell mutatni, hogy:

- Milyen munkaügyi, illetve szociális szolgáltatások érhetőek el a krízis- és veszélyeztetett területeken?
- Mely szervezetek vannak jelen a területeken?
- Milyen alapon nyújtják e szervezetek a szolgáltatásaikat
 - folyamatos/időszakos;
 - törvényi kötelezettség, önkormányzati rendelet, pályázat, önkéntes?
- Az egyes szolgáltatásokban az érintettek/célcsoport milyen arányban részesül(nek)/részesültek az elmúlt 2 évben.

A jövedelmi nehézségek és azokból adódó szociális problémák hátterében gyakorta a rendszeres jövedelmet biztosítani képes munkalehetőség hiánya áll. Ezért kulcsfontosságú lehet a célcsoport számára munkát biztosítani képes (állami, önkormányzati, magán és civil) szervezetek által nyújtott munkaerőpiacra visszavezető és foglalkoztatási lehetőségek számbavétele.

Az akcióterületek foglalkoztatási jellemzői

Az akcióterületre fókuszált helyzetelemzésnek ezért a kerületre, illetve a városrészekre fókuszált elemzésben foglaltakon túl

- részletesen be kell mutatni az akcióterületen jelen lévő munkanélküliség, illetve állástalanság
 - összes ismert és releváns okát (pl. piacképes tudás/iskolai végzettség hiánya, egészségügyi problémák), továbbá
 - a különböző okok miatt munkanélküliek/állástalanok lehetséges megoszlását;
- azonosítani kell
 - az akcióterületen tevékenykedő szervezeteket és az általuk nyújtott szolgáltatásokat,
 - a releváns szolgáltatási hiányosságokat, vagyis

- az akcióterületen jelen lévő, munkanélküliséggel/állástalansággal összefüggő problémák ismeretében
 - értékelni kell, hogy mely problémákhoz nem kapcsolódik vagy nem áll rendelkezésre a szükséges (mértékben, kapacitással) szolgáltatás, és
 - van-e olyan szervezet és általa nyújtott szolgáltatás, melynek a célcsoportja a kerület más városrészeiben lakókból kerül ki (ha nincs, akkor a főváros területén van-e ilyen szervezet);
- valamint a szolgáltatás lefedettségen túl, értékelni kell a szolgáltatások egymásra épülését és a releváns szervezetek együttműködésének minőségét.

Az akcióterületre fókuszált helyzetelemzésnek alkalmasnak kell lennie arra, hogy megalapozza a szociális városrehabilitációs beavatkozás keretében megvalósítani kívánt intézkedéseket. Ezért minden potenciális intézkedés esetében a helyzetelemzésnek kell bemutatni a probléma jellegét és annak kialakulásához vezető hatásmechanizmust. Ezt a leginkább részletes helyzetelemzést tehát már az intézkedések részleteinek kidolgozásával párhuzamosan érdemes elkészíteni.

5. Egészségügyi helyzet

A hátrányos helyzet és a rossz egészségügyi állapot közötti összefüggést statisztikai adatok is alátámasztják, melyeket elsősorban területi egyenlőtlenségek igazolnak (vagyis, hogy a gazdaságilag kevésbé fejlett, szociális problémák által sújtott térségekben rosszabb az emberek egészségi állapota is), de a roma népesség egészségügyi mutatói is messze elmaradnak az átlagos népesség körében megfigyelhetőtől. Budapesten az alacsonyabb státuszú kerületekben a születéskor várható átlagos élettartam jelentősen alacsonyabb, mint a jobb státuszúakban, a legrosszabb és legjobb helyzetű kerület között a férfiak tekintetében 7-8 évnyi különbség mutatkozik, a nők esetében ez a különbség 5,4 év (2008-2012 időszak). A korai halálozási adatok is ezt az összefüggést támasztják alá: egy sor betegséget tekintve (pl. keringési, daganatos, emésztőrendszeri betegségek, májsugor) a szegényebb kerületek rosszabb mutatókkal bírnak (standardizált halálozási hányados).¹⁷

Az egészségügyi ellátásnak csak egy része tartozik a kerületi önkormányzatok hatáskörébe, az alapellátás (gyermek- és háziorvosi rendelők, illetve a járóbeteg-ellátás), a kórházi ellátás állami hatáskörbe került. A védőnői szolgáltatás az ÁNTSZ-hez tartozik, ugyanakkor szoros kapcsolata van a helyi szociális és oktatási ellátórendszerrel, részben mert a gyermekvédelmi jelzőrendszer egyik kardinális fontosságú tagja, másrészt a védőnők jelen vannak az óvodákban és az iskolákban is.

Az elemzés korlátját jelentheti, hogy kerületi szinten kevés feldolgozott statisztikai adat áll rendelkezésre. Éppen ezért elsősorban az alapellátásokkal kapcsolatos elemzéseket érdemes elvégezni, a szakellátás vonatkozásában a kapacitáshiányok elsősorban interjúk alapján tárhatók fel. Az elemzés során tehát a néhány könnyebben elérhető alapadatra és kulcsinterjúkra érdemes támaszkodni. A védőnői rendszer interjúk szempontjából is könnyebben elérhető, a háziorvosoktól viszont általában nehéz információkat beszerezni (általában privatizált praxisok vannak).

Az elemzés másik fókuszja az egészségfejlesztő programok megléte a kerületben. Ez már csak azért is fontos, mivel egyre nagyobb hangsúly van a prevención, vagyis a betegségek megelőzésén, korai felismerésén. Ezzel kapcsolatos információk elsősorban programdokumentációkból és interjúk során nyerhetők.

A kerület egészségügyi ellátásának és egészségfejlesztő magatartásának feltérképezése, hiányok azonosítása

A kerület lakosságának egészségügyi helyzete fővárosi összehasonlításban

A kerületi lakosok egészségügyi állapotának fővárosi összehasonlítására korlátozottan állnak rendelkezésre adatok. Az alábbi két adatfajta azonban jól jellemzi a kerület fővárosi pozícióját:

- Születéskor várható átlagos élettartam a többi kerülettel való összehasonlításban. A KSH a születéskor várható átlagos élettartamot országos szinten nemek szerinti bontásban évenként előállítja, területi adat viszont csak a fővárosra vonatkozóan van, kerületekre nincs. A kerületek adatai a 2008-2012-es időszakra a Budapesti Népegészségügy című kötetben található.

¹⁷ Ádány-Szentes (2014)

- A kötet tartalmaz még kerületenkénti vizsgálatokat a korai halálozási (25-64 évesek) okok tekintetében, melyeket szükség esetén használni lehet a kerület lakosságát jellemző egészségügyi állapot mélyebb vizsgálatához. Az adatok egyébként egyértelműen mutatják egyes pesti kerületek lakosságának kedvezőtlenebb állapotát.

Kerületi egészségügyi alapellátások

Az ellátórendszer vizsgálatánál az alapellátások hiányait szükséges elsősorban feltárni:

- működő házi gyermek- és felnőttorvosok száma, betöltetlen praxisok száma a kerületben;
- működő védőnők száma, betöltetlen álláshelyek száma.

A működő házi orvosok és védőnők számát az éves KSH statisztikák tartalmazzák, míg a betöltetlen álláshelyek számáról az önkormányzati interjúk során nyerhetünk információt. Ezeket az adatokat egyébként a Helyi Esélyegyenlőségi Program helyzetfelmérő része is tartalmazza, esetleg azok frissítése szükséges. Alaposabb elemzéskor a szakellátásban lévő legfontosabb hiányokat, illetve elégtelen kapacitásokat is fel lehet tárni.

A gyermekes és köztük is a kisgyermekes családok, illetve a gyermekek egészségügyi és szociális helyzetéről a védőnői adatbázis szolgáltathat még lényeges információkat. A védőnőknek vezetniük kell a gondozott családok számát, ebből a dohányzó családokét, korbontásban a veszélyeztetett gyermekeket, a veszélyeztetettség okait (szociális, koraszülöttségéből, fejlődési rendellenességekből vagy betegségekből fakadó). Ezek az adatok a védőnők körzeteire vonatkozóan területi bontásban is előállíthatók.

Egészségfejlesztő programok

Az egészségügyi ellátáson kívül a lakosság egészséges életmódjához kötődő szolgáltatások, rendszeres vagy alkalmi programok, ismeretterjesztő kampányok meglétét is fel kell tárni, melyek pozitív irányba befolyásolják a lakosság egészségmagatartását. Az egyes programoknál szükséges feltárni, hogy milyen célcsoportokra (kor, társadalmi státusz, városrészek) irányulnak, elérik-e a hátrányos helyzetű rétegeket, különösen a legleromlottabb területeken élőket.

- A különféle szűréseket milyen mértékben veszik igénybe a lakosok, mely csoportokra nem jellemző a szűréseken való megjelenés? Milyen programok vannak a szűrések népszerűsítése érdekében?
- Egészségnapok szervezése, azok tartalma.
- Speciális célcsoportokra irányuló egészségfejlesztési, prevenciós programok (pl. kisgyermekes családok, oktatási intézményekbe járó gyermekek – óvodák, iskolák –, fiatalok), programok tartalma, célja.
- Sportolási, mozgási lehetőségek a kerületben, az ilyen típusú szolgáltatások elérhetősége a hátrányos helyzetűek számára.
- Ellátórendszerben dolgozók képzései, például:
 - védőnők, orvosok képzése: érzékenyítő tréningek kisebbségek (pl. romák, bevándorlók) kultúrájának, szokásainak, problémáinak megismerése és elfogadása érdekében;
 - védőnők képzése iskolai felvilágosító órák tartásához (pl. szexuális felvilágosítás, családtervezés);

- mentálhigiénés képzés egészségügyi, szociális és oktatási ágazatban.

Kerületen belüli területi egyenlőtlenségek az egészségügy terén

A kerületen belüli területi egyenlőtlenségek vizsgálatánál azt szükséges feltárni, hogy az esetleges kapacitás-, ellátási hiányok érintenek-e leromlott területeket, és ha igen, melyeket. Amennyiben a szakellátás hiányai is felmérésre kerülnek, azok vajon fokozott mértékben érintik-e a hátrányos helyzetű csoportok ellátási igényeit.

A védőnői adatbázis elemzése és védőnői interjúk készítése szükséges annak érdekében, hogy beazonosításra kerüljön, hogy mely területeken magasabb a veszélyeztetett gyermekek száma, milyen tényezőkre vezethető vissza a veszélyeztetettség. Mivel a védőnők rendszeresen kijárnak a gyermekes családok otthonaiba, ezért ők különösen jól ismerik a családok körülményeit, a felmerülő területi egyenlőségeket.

A mélyebb vizsgálat érdekében a családsegítő szolgálattal és az idősgondozás, házi segítségnyújtás munkatársaival is érdemes interjút készíteni, melyek során a rossz egészségi állapotú, nem gyermekes háztartások területi koncentrációjáról is információ szerezhető. Szintén e célból interjú készíthető továbbá olyan szervezetekkel, melyek a leromlott területeken aktív tevékenységet folytatnak.

Feltárássra kerülhet az is, hogy az előző fejezetben megjelenített egészségfejlesztő, preventív programok mennyiben érik el az egészségügyi szempontból kritikusnak tekinthető, társadalmilag leromlott területeket, azon belül is milyen célcsoportokat.

Akcióterületek lakosságának egészségi állapota, egészségügyi problémái

Az egyes akcióterületeken élők egészségügyi helyzetét az alábbiak szerint szükséges elemezni:

- Melyek a lakosság és annak egyes csoportjainak (pl. gyermekek, fiatalok, idősek, munkanélküliek, alacsony jövedelműek, roma családok) fő egészségügyi problémái, és azokat milyen tényezők okozzák?
 - Mely problémák vannak összefüggésben a lakókörnyezettel, lakáskörülményekkel?
 - Mely egészségi problémák köthetők egyéb szociális problémákhoz (pl. rossz anyagi körülmények, munkanélküliség, rossz táplálkozás, stressz)?
 - Mely problémák fakadnak az egészségtudatosság alacsony szintjéből, tehát azok, melyek főként attitűdbeli problémára vezethetők vissza?
- Alapellátásban jelentkező kapacitáshiányok (háziorvos, védőnő).
- Működnek-e olyan ellátások, programok a területen, illetve elérik-e a területet olyan programok, melyek a helyiek (illetve azok különböző csoportjainak) egészségi állapotára pozitív hatást gyakorolhatnak (pl. szűrések, önszegítő csoportok)?
- Van-e lehetősége a helyi lakosságnak (és egyes csoportjainak) a rendszeres testmozgásra, sportolásra? Mennyire jellemzi a rendszeres mozgás a helyieket?
- Vannak-e elérhető közelségben parkok, sportpályák, egyéb létesítmények, melyek lehetővé teszik a rendszeres mozgást?

- Milyen fő szükségletek azonosíthatók be a lakosság és annak különböző csoportjainak az egészségi állapota, jobb egészségmagatartása érdekében?
- Vannak-e konfliktusok az ellátórendszer (az egészségügyi dolgozók) és a családok közötti kommunikációban? Különösen a roma családok esetében vizsgálendő, amennyiben az akcióterületen jellemzően több roma család lakik.

6. Oktatási helyzet

Kutatások egyértelműen azt mutatják, hogy az iskolai végzettség szoros összefüggésben áll az egyén társadalmi helyzetével, alapvetően meghatározza, hogy milyen eséllyel tud munkát találni és jövedelmet szerezni a munkaerőpiacon. A megfelelő oktatás segíti leginkább a társadalmi mobilitást, hogy az egyén képes legyen a szegénységből tanulással és munkával kiemelkedni.

Az alacsonyabb iskolai végzettség magasabb szegénységi kockázatot jelent, átlag feletti kockázattal jár az általános iskolai vagy alacsonyabb iskolai végzettség, kockázatminimalizáló a felsőfokú végzettség megszerzése.

A gazdag családok gyermekei sokkal nagyobb eséllyel jutnak érettségihez, mint a szegény családok gyermekei. Amíg a nyolcadikos tanulmányi teljesítményeket tekintve a középmezőnyben levő tanulók közül a szegény diákok 50%-os eséllyel szereznek érettségit, addig a hasonlóan teljesítő gazdag diákok 90%-os valószínűséggel jutnak érettségihez¹⁸.

A szegény szülők gyermekei kisebb eséllyel férnek hozzá a jobb minőségű oktatáshoz, különórákhoz, fizetős szakkörökhöz, tanfolyamokhoz, mint a magasabb státusszal rendelkező szülők gyermekei. Ezért nagyon fontosak az integrált, korszerű, nyitottságot és kreativitást segítő oktatási programok és pedagógiai szemlélet, hogy mindenki azonos feltételekkel tudjon részt venni az oktatási rendszerben.

A hátrányos helyzetű, sokszor családi problémákkal terhelt gyermekeknek még ilyen feltételek mellett is sokkal nagyobb erőfeszítésre és segítségre van szüksége ahhoz, hogy a szegénységi csapdából kikerüljenek, ezért az oktatásnak, illetve a tanulást segítő programoknak kiemelt szerepe van az egyén támogatása által a szegénység legyőzésében.

A szociális városrehabilitáció keretében nincs lehetőség a közoktatás alapszintű feladatainak a változtatására, ezért a helyzetértékelés terén elsősorban azokat a szereplőket és szolgáltatásokat kell felkutatni, akik/amelyek segítik vagy segíthetik a célterületen élő hátrányos helyzetűeket. Lehet, hogy ezek az intézmények, szervezetek nem a célterületen szolgáltatnak, de bizonyítható, hogy az akcióterületen/krizisterületen élőket ők tudják hatékonyan elérni.

Vizsgálendő kérdések:

- Mi jellemzi a kerületben és az akcióterületen élők iskolázottságát?
- Van-e iskolai szegregációs probléma a kerületben vagy azokban az intézményekben ahová az akcióterületen élő gyermekek járnak?

¹⁸ Hajdu et al. (2015)

- Milyen eszközöket alkalmaznak az érintett iskolákban a szegregáció leküzdésében, a hátrányos helyzetű gyermekek fejlesztésében? Milyen programok érhetőek el az iskolában (szakkörök, sport, szabadidős programok)?
- Hogyan működik a kerületben/ az érintett iskolákban a gyerekvédelmi és ifjúságvédelmi felelős? Milyen körülmények között látja el ezt a feladatot?
- Milyen oktatást, tanulást segítő programok, szervezetek vannak a kerületben?
- Az akcióterületen élő tanulók vagy tanulni vágyók milyen szolgáltatásokat tudnak igénybe venni?
- Milyen hiányzó szolgáltatásokra lenne nagyobb igény?
- Milyen a kapcsolat, az együttműködés a különböző intézmények között – családsegítő szolgálat, gyermekjóléti központ, közösségi házak, civil szervezetek stb.?

A vizsgálatához alkalmazható mutatók

Mutatók	Akcióterület		Kerület	Főváros	Forrás
- iskolai végzettség megoszlása az akcióterületen (krízisterületen)	fő	arány	arány	arány	KSH, 2011 NSZ
- max. 8 osztályt végzettek száma és aránya a 15-59 éves korosztályon belül	fő	arány	arány	arány	KSH, 2011 NSZ
- max. szakiskolát végzettek száma és aránya a 15-59 éves korosztályon belül	fő	arány	arány	arány	KSH, 2011 NSZ KSH
- max. szakiskolát végzettek száma és aránya a 16-25 év korosztályban	fő	arány	arány	arány	KSH, 2011 NSZ KSH
- egyetemet végzettek száma és aránya a 25 évesek és idősebbek körében	fő	arány	arány	arány	KSH, 2011 NSZ KSH

Az adatok a KSH adatszolgáltatásával állíthatók elő kerület alatti bontásban, ezért reálisan csak a már kijelölt akcióterületre kérhetőek le a KSH-tól. Ha a célterületen átlagosnál magasabb a 8 osztályt, illetve csak szakiskolát végzettek aránya, akkor a tervezésnél nagyobb hangsúlyt kell fektetni a célcsoport elérésére, képzésére, és kiegészítő oktatási programok létrehozására.

Az oktatási helyzetben lévő egyenlőtlenségeket a kerületi iskolák hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű tanulóinak arányával lehet kimutatni¹⁹. Az adatok egyrészt megmutatják, hogy van-e szegregáltnak számító iskola a kerületben, másrészt ha nincs is ilyen iskola, tükrözi, hogy melyik iskolában magas a hátrányos helyzetű gyermekek száma, aránya. A problémásnak mutató iskolák tekintetében szükséges beazonosítani az iskolai körzetet, illetve hogy jellemzően honnan járnak a hátrányos helyzetű gyermekek az iskolába (a körzet és a ténylegesen iskolába járó gyerekek lakcímei eltérhetnek egymástól).

Érdeemes megnézni az egyes iskolákban a(z) integráltan oktatható) sajátos nevelési igényű gyermekek számát, arányát is, és ha magas, akkor feltárni ennek okát (valamilyen speciális program miatt vonzó a szülők számára, esetleg azért járnak oda a gyerekek, mert máshová már nem veszik fel őket, stb.).

Az iskolák közötti különbségek mérésére érdemes még összevetni az iskolák kompetencia felméréseinek az eredményeit.²⁰

Esélyegyenlőség, integráció/szegregáció

Szegregált oktatás esetén fontos annak feltárása, hogy milyen okok járultak hozzá az iskolai szegregációhoz. Mit tesz az önkormányzat, a tankerület, illetve maga az iskola a szegregáció megszüntetése érdekében? Milyen pedagógiai, szociális, kommunikációs, közösségi stb. programokat, eszközöket alkalmaz vagy szeretne alkalmazni a probléma kezelésére?

A kérdésekre az érintett intézmény vezetőivel, illetve az egyes feladatokért felelős szakemberekkel készített interjú alapján lehet választ adni (tankerületi igazgató, iskolaigazgató, családsegítő központ, gyermekjóléti szolgálat, gyermekkel kapcsolatba került civilek, stb.).

A helyzetértékeléssel az önkormányzat, illetve a tankerület figyelmét fel lehet hívni a szegregációs problémára, és kezdeményezni egy közös gondolkodást a probléma kezelésére, illetve azoknak az eszközöknek a feltárására, amely eszközök használata egy szociális városrehabilitációs program keretében is megvalósítható.

Egyik hatékony eszköz pl. az iskolai szegregáció befolyásolására, az iskolákhoz tartozó beiratkozási körzetek pontos meghatározása. Emiatt is nagyon fontos a statisztikai adatok alapján pontosan meghatározni a kerületben a krízisterületeket, tömbszinten!

A szociális rehabilitációhoz kapcsolódóan a fenti problémán kívül még az alábbi kérdéseket érdemes az oktatás témakörében körbejárni:

- A krízisterületeken működő iskolák a kötelező oktatási feladatokon kívül vállalnak-e szociális vagy közösségépítő programokat?

¹⁹ Ajánlott a 2012-es év adatainak a használata is a legfrissebben elérhető adatok mellett, mivel ez volt az utolsó év, amikor a régi módszertan szerint szolgáltatott adatot. Az új rendszerben több ok miatt is jelentősen csökkent a hátrányos helyzetű és a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma.

²⁰ Az adatok az Oktatási Hivatal által működtetett KIR (Köznevelési Informatikai Rendszer) adatbázisából származnak.

- Az iskolai szabadidős és egyéb szervezett programokat igénybe veszik-e, igénybe tudják-e venni a hátrányos helyzetű gyermekek is?
- Együttműködik-e az iskola civil szervezetekkel, helyi családsegítő és gyermekjóléti szolgálattal, nevelési tanácsadóval a nehezen kezelhető vagy családi problémákkal küzdő gyermekek segítése céljából?
- Az akcióterületen, ha van általános iskola, rendelkezik-e megfelelő sportpályával, illetve szabadidős programok megvalósításához szükséges eszközökkel?

A fent felmerült problémákra és a felsorolt kérdésekre az intézmény vezetőivel, illetve egyes feladatokért felelős szakemberekkel készített interjú alapján lehet választ adni.

Oktatáshoz, fejlesztéshez, tanuláshoz kapcsolódó szolgáltatások és segítő programok bemutatása

Ebben a fejezetben azt kell bemutatni, hogy az akcióterület(ek)en/krízisterület(ek)en élő, elsősorban hátrányos helyzetű családok számára milyen oktatást, képzést, felzárkóztatást, fejlesztést segítő szolgáltatás érhető el, és ezeket mennyire veszik igénybe?

Biztos kezdet program – van-e a kerületben biztos kezdet program? Ha igen, akkor ki veszik igénybe? Milyen eredményei vannak? Ki lehet-e terjeszteni az akcióterületre?

Tanodaprogram – működik-e a kerületben tanoda? Ha igen, akkor milyen civil szervezet vagy egyház működtetésében? Milyen iskolákkal van kapcsolata? Hány tanuló jár oda? Tanoda működtetésének feltételei mennyire biztosítottak? Elegendő-e a kapacitása? Sikerült-e elérni a hátrányos helyzetű gyermekeket, különösen az akcióterület vonatkozásában?

Korrepetálás – van-e a kerületben olyan civil szervezet, program, mely segítséget nyújt a legrászorulóbb gyermekek korrepetálására, felzárkóztatására?

Felzárkóztatás – van-e a kerületben 16 év feletti korosztály számára a 8 osztály elvégzését segítő oktatási program, szervezet?

Felnőttképzés – van-e kerületben akkreditált felnőttoktatást szervező intézmény? Mennyire veszik igénybe az akcióterületen élők? Milyen nem akkreditált felnőttképzési programok érhetőek el az akcióterületen élők részéről: pl. számítógépes oktatás „Kapcsolj rá, nagyi”, 8 osztályt el nem végzettek fezárkóztatása, felnőtt akadémia.

Tehetség gondozás, mentorálás – milyen tehetséggondozó programok vannak a kerületben, amelyek segíthetik a tehetséges hátrányos helyzetű tanulók kibontakozását? Iskolai rendszerben, illetve iskolai rendszeren kívül?

Milyen a **kapcsolat** a különböző intézetek és szervezetek között (pl. iskolák, egészségügyi szolgálat, gyermekvédelmi szolgálat, nevelési tanácsadó, tanoda, civil szervezetek)? Van-e az integrációt segítő rendszeres találkozó?

A fenti kérdésekre választ a kerületben működő gyermekekkel, oktatással foglalkozó intézmények, civil szervezetek és szociális, közösségi intézmények szakembereivel készített interjúk alapján lehet választ kapni.

Akcióterületi helyzetelemzés

Az akcióterületi helyzetelemzés során az ott élő lakosság iskolai végzettség szerinti összetételének vizsgálatán túl, azt szükséges vizsgálni, hogy:

- Mely iskolákba járnak jellemzően a gyerekek? A kerületi szinten magasabb hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű aránnyal rendelkező, illetve rosszabb teljesítményű iskolákba járnak-e gyerekek az akcióterületről?
- Az ottani programok milyen lehetőségeket nyújtanak a gyerekeknek az iskolai teljesítményük javítására?
- Elérhető-e az akcióterületen élők számára iskolán kívüli egyéb támogatott, ingyenes programok (tanoda, korrepetálás, szabadidős programok, sport stb.)?
- Milyen szükségleteik vannak a gyerekeknek az iskolai eredményeik javítása és eredményesebb szocializáció tekintetében, és ennek érdekében milyen szolgáltatási hiányok mutatkoznak?

7. Lakhatási helyzet

A lakáshellyel kapcsolatos problémák alatt fizikai minőségbeli és megfizethetőségi problémákat értünk: leromlott épületeket, amelyeknek tulajdonosa (legyen az jogi vagy természetes személy) nem tud megfelelően gondoskodni az épület állapotának megőrzéséről vagy javításáról. Ennek oka sok esetben a tulajdonos korlátozott fizetőképessége. További megfizethetőségi probléma a lakásköltségekkel kapcsolatos adósságok felhalmozódása.

A jogszabályi környezet, a lakhatással kapcsolatos központi támogatási- és adópolitikák szinte kizárólag a lakástulajdon szerzését támogatják érdemben (pl. az önkormányzati tulajdonban álló lakások kedvező árú értékesítése, az állami adó- és kamatkedvezmények, a lakás-takarékpénztárak állami támogatása stb.). Ennek következménye, hogy sokan erőn felül adósodnak el a saját tulajdonú lakás megszerzése miatt, illetve a későbbiekben nem tudnak költeni a tulajdonukba került ingatlan állagmegőrzésére. A minőségi problémák sokszor a lakhatás megfizethetőségével kapcsolatos problémákat is felerősítik: az alacsony jövedelmű lakó nem tudja megfizetni a korszerű szigetelést vagy a rosszul záródó szerelvények javíttatását, lényegesen magasabb közműköltségekre számíthat.

Mindezek miatt a lakásállomány tulajdonosi szerkezetében komoly aránytalanságok alakultak ki, mely a saját tulajdonú állomány dominanciájában és a bérlakások alacsony arányában mutatkozik meg. Az önkormányzati bérelti szektor folyamatosan csökken, különösen a szociális bérlakások hiánya ma az egyik legégetőbb lakásprobléma. A magántulajdonban álló bérlakások aránya is alacsonynak tekinthető, de az utóbbi évtizedben növekedésnek indult.

A helyi önkormányzatok egyik legfontosabb lakáspolitikai eszköze a (szociális vagy költségalapú) bérlakásrendszer, ám a legtöbb helyen ezek minőségmegőrzésének anyagi fedezete sem biztosított. Az állomány jellemzője a leromlottság, a felújítások hiánya. Az önkormányzati bérlakásban élők jellemzően alacsony jövedelműek, körükben magas az eladósodottság aránya. A lakhatás megfizethetőségét javító legfontosabb eszközök közé tartoznak egyes önkormányzati hatáskörben megállapítható támogatások (pl. lakásfenntartási támogatás, adósságkezelési programok), ezeket a szociális problémákat feltáró (6.3) fejezetben tárgyaljuk.

A lakásállomány fizikai állapotát befolyásolja a lakóépület típusa és kora is, így ezeket is érdemes kategóriákra osztva figyelembe venni (pl. hagyományos építésű társasházak, paneles lakótelepek vagy földszintes, udvaros, többlakásos épületek).

A lakáshelyzet további problémája lehet a túlzúsúfoltság is, mely szintén a tulajdonos/bérlő rossz anyagi helyzetére vezethető vissza. Ellenben ha a lakások egy része tartósan üresen áll, az azt jelezheti, hogy a terület nem vonzó a lakáspiacon, de más problémákra is utalhat (pl. munkalehetőségek megszűnését a vizsgált környezetben).

A lakásállomány állapotának felmérésében fontos támpont lehet a lakások átlagos négyzetméterára egy adott területen, mivel a vásárlók várhatóan magasabb árat fizetnek az olyan lakásokért, amelyek felújítására a jövőben már nem kell költeniük. (Bár ezt egy sor másik tényező is befolyásolja, pl. közlekedési kapcsolatok, intézményi ellátottság stb.).

A kerület lakásállományának felmérése fővárosi összehasonlításban

Az átfogó elemzés célja, hogy megvizsgálja a lakásállomány állapotát a kerület egészében, s fővárosi viszonylatban pozicionálja a kerületet. Ehhez azok a mutatók használhatók, amelyek leírják a lakásállomány egészét (pl. lakások száma) és tulajdonságait (építési éve), állapotát (pl. fizikai minőség, átlagos négyzetméterár), leglényegesebb problémáit, valamint ezek eltérését Budapesthez és más kerületekhez képest:

- Lakásállomány nagysága (KSH népszámlálási adatok alapján).
- Trendek: épített és megszűnt lakások száma – különösen fontos szempont lehet, hogy az építőipari termelés (épített lakások száma) és a lakáspiac forgalma hogyan alakult 2009 után, a válságot követő időszakban (KSH területi statisztikák – Budapest kerületeinek adatai).
- Túlzsúfolt lakások, üres lakások aránya (KSH népszámlálási adatok alapján).
- Lakások megoszlása komfortfokozat szerint (KSH területi statisztikák, népszámlálási adatok).
- Átlagos lakásárak (FHB Otthontérkép adatai).
- Használati jogcím szerinti megoszlás: tulajdonos által lakott lakások, magánbérletek, önkormányzati bérletek és egyéb jogcímen lakott lakások (KSH területi statisztikák, népszámlálási adatok).

A kerületre jellemző lakásproblémák és azok területi koncentrációja

A kerületi elemzés célja, hogy részletesen bemutassa a helyi lakásállomány problémáit és azok esetleges területi koncentrációját. Szükséges feltárni az épületállomány jellegét, alakulását, valamint annak minőségét és legfontosabb problémáit. Külön elemzésben érdemes vizsgálni az önkormányzati tulajdonú lakásállomány jellemzőit és az önkormányzati hatáskörben lévő lakhatási támogatási formákat. Ehhez a következő mutatókat javasoljuk vizsgálni.

- Az épületállomány jellege és minősége:
 - a többlakásos épületek száma a falazat típusa szerint és a családi házak száma, valamint többlakásos épületekben lévő és családi házakban lévő lakások száma (KSH népszámlálás);
 - lakásszám, új építések, lakásmegszűnések az elmúlt 5 évben (KSH területi adatok), valamint lakásokra kiadott építési és használatba vételi engedélyek az elmúlt 5 évben (önkormányzat, építési/építéshatósági Osztály);
 - jellemző épülettípusok építési év (1945 előtt, 1945-1959, 1960-1989, 1990-2011), lakásszám, minőség (komfortfokozat) szerint (KSH népszámlálás).
- A kerületben melyek a lakásszektor legfontosabb minőségi problémái?
 - laksűrűséggel kapcsolatos problémák: túlzsúfolt lakások, üres lakások száma (KSH népszámlálás);
 - lakásminőség komfortfokozat szerint (KSH népszámlálás).
- Milyen önkormányzati támogatások léteznek a magántulajdonú lakásállomány minőségmegőrzéséhez és a lakhatás megfizethetőségéhez? Elérhetőek-e:

- társasházi támogatások, építészeti értékvédelmi támogatás; biztosít(ott)-e a kerület támogatást panelprogram megvalósításához?
- támogatások magánszemélyeknek lakásvásárláshoz, építéshez, lakások korszerűsítéséhez?
- magánbérletben lakók számára lakbértámogatás.

A lakásállomány elemzése során azt is vizsgálnunk kell, hogy vannak-e olyan területek, ahol a lakásállomány problémái nagyobb súllyal vannak jelen. Ez alapvetően a KSH népszámlálási releváns adatainak területi megoszlásával vizsgálható, továbbá lehetséges és hasznos információforrásként tekinthetünk az önkormányzati dolgozókkal folytatott interjúkra.

Mind a megfizethető lakhatás, mind a kerületi lakásállomány minőségének megőrzése szempontjából lényeges az önkormányzati tulajdonban álló lakásállomány állapota és fenntartása, valamint a helyi (önkormányzati) lakáspolitikai elemei. Ezek az alábbi mutatók alapján vizsgálhatók:

- Az önkormányzati tulajdonú lakásállomány alakulása (csökken, stagnál vagy nő), minősége (komfort nélküli és szükséglakások aránya), változása: az elmúlt 5 évben hogyan változott a félkomfortos, komfortos és összkomfortos lakások arányához viszonyítva; üres lakások száma, üresen állás időtartama, oka (ezek az információk az önkormányzati vagyonkezelőtől, esetleg lakásirodától szerezhetőek be).
- Struktúra: szociális, költségalapú és piaci bérlakások aránya az önkormányzati állományon belül, az arány változása az elmúlt 5 évben (vagyonkezelő).
 - Külön a szociális, költségalapú és piaci bérlakásokra: bérlakás-kiutalás menete, évente meghirdetett bérlakások számának alakulása az elmúlt 5 évben, egy meghirdetett lakásra beérkező pályázatok száma az elmúlt 5 évben (vagyonkezelő, szociális osztály);
 - közmű- és lakbérhátralékok alakulása az elmúlt 5 évben (vagyonkezelő, szociális osztály);
 - önkormányzati bérlakásokban bérleti szerződéssel, lakáshasználati szerződéssel és jogcím nélkül lakók számának alakulása az elmúlt 5 évben (vagyonkezelő, szociális osztály);
 - kiköltöztetéssel veszélyeztetett családok száma (per alatt állók száma), kényszerkiköltöztetések száma az elmúlt 5 évben (Vagyonkezelő, Szociális osztály).
- Van-e a kerületben más önkormányzatnak bérlakása? Hol? Hogyan juthat a kerületben bérlakáshoz más kerület lakója (vagyonkezelő)?
- Beruházások, felújítások: az elmúlt 5 évben mennyi pénzt tudott erre fordítani az önkormányzat, hány lakást érintett, s ezek milyen konstrukcióban hasznosított lakások – felújítások, beruházások területi koncentrációja.
- Vannak-e a kerületben önkormányzati lakáspolitikai kezdeményezések vagy civil szerveződések alacsony jövedelmű, hátrányos helyzetű személyek lakhatási problémáinak kezelésére, jellemző-e az önkormányzat együttműködése ezekkel a szervezetekkel (pl. hátralékosságot kezelő/megelőző programok)?

A lakásállomány azonosított problémáinak vizsgálatakor azt is szükséges megállapítani, hogy vannak-e olyan területek, ahol ezek a problémák sűrűsödnek vagy halmozottan fordulnak elő. Ez egyrészt a fent felsorolt mutatók címlistás adatbázisainak térinformatikai feldolgozásának segítségével látható, másrészt a Szociális osztály, Vagyonkezelő, esetleg az Építési osztály munkatársai adhatnak felvilágosítást. A problémás területek lehatárolásában az is lényeges információ, hogy a lakhatással kapcsolatos

problémák kisebb számú, viszonylag homogén területen sűrűsödnek-e vagy egyenletesebben oszlanak-e el a kerületen belül, illetve hogy a kerületben jellemző-e a lakó- és más funkciók keveredése (pl. ipari területek közé ékelődött lakóépületek).

Végezetül mivel a lakásállomány állagmegőrzésének elmaradása sokszor anyagi okokra vezethető vissza, a veszélyeztetett vagy leromlott lakásállomány aránya jellemzően magasabb azokon a területeken, ahol nagyobb arányban él alacsony státuszú/jövedelmű lakosság. A lakásszektor problémáinak vizsgálatakor tehát érdemes támaszkodni a szociális helyzet vizsgálatának eredményeire.

Lakhatási problémák vizsgálata az akcióterületen

Az akcióterület elemzésekor azt szükséges vizsgálni, hogy milyen lakhatási problémák jelennek meg a területen és azok milyen okokra vezethetők vissza. A vizsgálat részét kell, hogy képezzék az alábbiak megállapítása:

- akcióterületen lévő lakóépületek és lakások száma;
- lakásállomány összetétele épülettípus, lakásszám – lakások nagysága és komfortfokozata szerint;
- lakások tulajdonviszonyai (saját tulajdonú lakások, önkormányzati bérlakások, ezen belül szociális, költségelví és piaci bérlakások, magánbérleti lakások, üres lakások aránya az állományban);
- a vizsgálatot megelőző 5-10 évben történt építések, bontások, jelentősebb felújítások, beruházások száma az akcióterületen;
- önkormányzati lakások körében üres lakások, jogcím nélkül lakók, bérletidíj-hátralékkal és egyéb hátralékkal rendelkező bérlők aránya;
- területről lakhatási problémával, eladósodottság miatt a családsegítőhöz fordultak száma, adósságkezelésben részt vevő háztartások száma;
- lakóépületek energetikai adottságai, fűtési módja, alternatív fűtési módok jogi és műszaki lehetősége;
- lakások ingatlanpiaci értéke.

8. Az épített környezet elemzése

A szociális városrehabilitáció elméleti alapja az a jelenség, hogy a társadalmi krízisjelenségek a város szövetében jellegzetesen nem egyenletesen, hanem egyes területeken, tömbökben sűrűsödve fordulnak elő. A problémák térbeli sűrűsödése olyan negatív szinergiákat okoz, amelyeknek kezelésére a szokványos szociális, egészségügyi, oktatási stb. rendszerek nem képesek. Ezért a szociális rehabilitáció lényege részben a meglévő szociális intézményi rendszerek megerősítése, speciális helyi projektelemekkel való kiegészítése, a köztük lévő integráció létrehozása, felerősítése.

Ugyanakkor a társadalmi problémák térbeli sűrűsödése a legtöbb esetben eredendően az épített környezet anomáliáira vezethető vissza, amelynek orvoslása nélkül a szociális rehabilitáció eredményei nem lehetnek hosszú távúak. A leromlott városi épített környezet az ingatlanpiaci logika alapján újratermeli az alacsony státuszú családok halmozódását.

Az alacsony státuszú családok magas aránya, szegregációja tehát jelzi az adott városrészben a városi szövet rossz működését, amelyet általában tovább súlyosbít a szociális háló gyengesége, a városrész romló presztízse, a családok csapdahelyzetének kialakulása. Mindezek miatt a kerületen belüli krízisterületek diagnosztikája sokrétű, de elsődlegesen társadalmi mutatókon alapul, amelynek ajánlott módszertana megtalálható az 5. fejezetben.

A krízisterületek kirajzolódása után többféle elemzés játszhat szerepet a tényleges akcióterület kiválasztásában és a beavatkozások megtervezésében. Ezek között szükséges megvizsgálni, hogy az épített városi környezet mely elemeinek hiányosságai, rossz működése van hatással a terület rossz ingatlanpiaci pozíciójára, illetve az itt élők életminőségére, a szegregáció kialakulására. Az épített környezet elemeinek állapota alapvető információkat adhat a beavatkozás stratégiájához.

Természetesen a különböző típusú városi beépítések (pl. hagyományos bérházas városrészek, munkáskolóniák, panel lakótelepek, iparterületi lakózárványok, zártkertes területek) különböző hangsúlyú vizsgálatokat igényelnek, és a problematika jellege szerint különböznie kell az épített környezetben szükséges beavatkozásoknak is. Ezért a következő vizsgálatok egyfajta étlapnak tekinthetők, amelyeket az adott akcióterület jellege szerint kell súlyozni.

Településszerkezeti helyzet

Egy adott lakóterület elzártsága közvetlen hátrányt okoz a lakók életvezetésében, megnehezítve a munkahelyek, oktatási, egészségügyi és szociális intézmények, a városközpont mindennapi elérését. A zárványhelyzet csökkenti a máshol lakók megjelenését a területen és rontja a közbiztonságot is. A terület elszigeteltsége rendkívül hátrányos a terület ingatlanpiaci megítélésében is.

Vizsgálendő kérdések:

- Milyen az akcióterületről a városközpont, a kerületközpont, az alapvető szolgáltatások (gyermek-, szociális és egészségügyi intézmények, kiskereskedelem, rekreáció), a közösségi közlekedési hálózat elérhetősége?

- Milyen a területről gyalog elérhető közösségi közlekedési vonalak iránya, járatszáma, éjszakai/hétfégi menetrendje, megállóinak helyzete, minősége?
- Milyen az akcióterület gyaloglási távolságán belül a funkcionális mix?
- Milyen az akcióterület gyaloglási távolságán belül a gyalogolhatóság, a kerékpáros közlekedés, a parkolás lehetősége?
- Milyen az akcióterület környezetében a lakóterületek és más funkciójú területek aránya?
- Milyenek a lakosság fő közlekedési célpontjai, szokásai?

A vizsgálathoz alkalmazható mutatók:

Vizsgálat	Adat	Adatforrás
1.	<p>alapvető szolgáltatások gyalogos (500 méteren belül) elérhetősége igen/nem;</p> <p>alapvető szolgáltatások, kerületközpont, városközpont elérési ideje közösségi közlekedéssel (reggel/délben/este átlaga);</p> <p>a városközpont/ kerületközpont eléréséhez szükséges átszállások száma;</p> <p>alapvető szolgáltatások, kerületközpont, városközpont elérési ideje kerékpárral</p>	<p>térképes elemzés, közlekedési vállalat információi,</p> <p>Kerékpáros klub</p>
2.	<p>gyalogos távolságon belül elérhető közösségi közlekedési megállók száma;</p> <p>gyalogos távolságon belül elérhető közösségi közlekedési vonalak irányainak száma;</p> <p>gyalogos távolságon belül elérhető közösségi közlekedési vonalak kapacitása, járatsűrűsége (reggel/délben/este, hétfvégén)</p>	<p>térképes elemzés, közlekedési vállalat információi,</p> <p>településrendezési tervek</p>
3.	<p>az akcióterület gyaloglási távolságán belül elérhető célpontok (bölcsőde, óvoda, iskola, tanoda, háziorvosi rendelő, gyermekorvosi rendelő, kiskereskedelmi és vendéglátó-ipari egységek, gyógyszertár, játszótér, park, sportterület vagy -intézmény) száma kerületi adathoz viszonyítva</p>	<p>térképes elemzés, településrendezési tervek</p>
4.	<p>az akcióterület gyalogos távolságán belül a gyalogos felület nélküli útszakasz aránya a teljes úthálózathoz képest;</p> <p>az akcióterület gyalogos távolságán belül a közvilágítás/térfigyelő rendszer nélküli útszakasz aránya a teljes úthálózathoz képest;</p> <p>nehezen átjárható vonalak (vasút, HÉV, vízfolyás, nagy forgalmú út, vízfolyás, töltés) száma;</p> <p>az akcióterület gyalogos távolságán belül a közterületi kerékpártárolók száma a háztartások számához viszonyítva;</p> <p>az akcióterület gyalogos távolságán belül a közterületi/telken belüli gépkocsitárolók száma a háztartások számához viszonyítva</p>	<p>térképes elemzés, településrendezési tervek</p>
5.	<p>az akcióterület gyalogos környezetében/az akcióterületet határoló tömbökben az akcióterületen kívüli;</p> <p>lakóterület/lakások/háztartások/állandó lakosok aránya az akcióterülethez mérve</p>	<p>KSH népszámlálás, településrendezési tervek</p>
6.	<p>az ellátó oktatási, egészségügyi, szociális, kiskereskedelmi, közösségi intézmények, zöldfelületek térbeli elhelyezkedése;</p> <p>a területen élők foglalkoztatásának fő területei;</p> <p>a környéki járatok utasforgalma a nap és a napszak függvényében</p>	<p>térképes elemzés, közlekedési vállalat információi</p>

A közterületek állapota

A szociálisan gyenge lakónegyedekben a szűk lakáskörülmények és az esetenként nagy létszámú családok miatt a közösségi terekre és közterületekre több funkció hárul. A lakásból kiszoruló tevékenységek egy része ezekben a terekben jelenik meg. A közösségi terekben eltöltött időnek nagyobb szerepe van a szocializációs folyamatokban, ugyanakkor éppen itt jelennek meg legélesebben a társadalmi problémák, mint a drogkereskedelem és - fogyasztás, a prostitúció, a közterületi bűncselekmények, a társadalmi csoportok közötti konfliktusok stb. Ezeknek felmérése és elemzése segíthet hozzá a jól működő, a konfliktushelyzetek helyett a közösség építését generáló közterületek kialakításához.

Vizsgálandó kérdések:

- Milyen mennyiségi és minőségi mutatók jellemzik az akcióterület gyalogos környezetének közterületi rendszerét?
- Kik a jellemző területhasználói csoportok és hogyan használják a közterületeket térben és időben differenciálva?
- Hogyan függ össze a közterületek használata az akcióterületen élők életvitelével, hogyan hat életminőségükre? Mik a legélesebb területhasználati konfliktusok?
- Milyen a közterületek biztonsága?
- Hogyan és mennyi ráfordítással tartja karban a kerületi önkormányzat az akcióterület közterületeit?
- Milyen közhasználatba vonható alulhasznosított szabad tér található az akcióterületen?

A vizsgálathoz alkalmazható mutatók:

Vizsgálat	Adat	Adatforrás
1.	<p>beépített/nem beépített területek aránya az akcióterületen;</p> <p>közterületek/magánterületek aránya az akcióterületen;</p> <p>zöldfelületek aránya az akcióterületen;</p> <p>tíz évnél idősebb fák száma az akcióterület nem beépített területeire vonatkoztatva;</p> <p>a zöldfelületek, burkolatok, játszószerkek, utcabútorok stb. minősége a közterületen;</p> <p>tíz éven belül felújított közterületek aránya az akcióterület közterületeihez viszonyítva;</p> <p>rongálás, vandalizmus, köztisztasági szabálysértések előfordulása az akcióterület közterületein</p>	<p>településrendezési tervek,</p> <p>közterület-felügyelet,</p> <p>közterület-fenntartó vállalat,</p> <p>kerületi rendőrkapitányság,</p> <p>terepi felmérés</p>
2.	<p>a közterület-használatban jellemző csoportok (kisgyermekesek, kamaszok, nyugdíjasok, kutyatartók, hajléktalanok, droghasználók, prostituáltak) létszáma, területi és időbeni megoszlása az akcióterület gyalogos körzetében</p>	<p>helyiek,</p> <p>érintett civil és segítő szervezetek,</p> <p>családsegítő,</p> <p>gyermekintézmények</p>
3.	<p>az adott közterületet használók száma napszak, naptári nap, időjárás függvényében;</p> <p>az adott közterületet használók korosztályi megoszlása;</p> <p>az adott közterületen jellemző tevékenységek előfordulása (pl. áthaladás, találkozás, üldögélés, beszélgetés, csoportos játék stb.);</p> <p>szervezett közterületi programok (fesztivál, kerületi napok stb.) száma, ideje, közönségének létszáma és jellege;</p> <p>adott közterületen előfordult bűncselekmények, szabálysértések száma jellegük szerinti bontásban</p>	<p>résztevő megfigyelés (terepen vagy videóval),</p> <p>térfigyelő rendszer felvételeinek elemzése,</p> <p>önkormányzat/programszervezők adatai,</p> <p>helyi lakók kérdőív,</p> <p>interjúk: társasházi képviselők, boltosok stb.,</p> <p>rendőrség, közterület-felügyelet</p>
4.	<p>adott közterületen előfordult bűncselekmények, szabálysértések száma jellegük szerinti bontásban;</p> <p>helyben és máshol lakók biztonságérzete</p>	<p>rendőrség, közterület-felügyelet,</p> <p>interjúk, lakossági mentális térképek</p>
5.	<p>a kerület egy négyzetméterre eső közterület- és parkfenntartási kiadása az akcióterületen a kerületi átlaghoz viszonyítva,</p> <p>az akcióterületi közterületek fenntartási költségeinek megoszlása helyszín és költségelemek szerint</p>	<p>önkormányzat,</p> <p>közterület-fenntartó intézmények</p>
6.	<p>az akcióterületen lévő önkormányzati és/vagy állami ingatlanok helyiségei és funkciói,</p> <p>az akcióterületen lévő üres magántulajdonú ingatlanok</p>	<p>önkormányzati ingatlan-nyilvántartás,</p> <p>településrendezési tervek,</p> <p>Földhivatal</p>

A közösségi és közintézményi épületek helyzete

A közösségi intézmények és közösségi terek nemcsak a megerősíteni kívánt szociális intézményi struktúra háttéréként szolgálnak, de fontos szerepet játszanak a leromlott területek társadalmi kohéziójának újraépítésében is. Ezért a szociális rehabilitáció egyik célja, hogy kiépítse és rendszerbe szervezze a közösségi terek hálózatát. Mindehhez a megelőző vizsgálatban szükséges a meglévő lehetőségeknek és azok működésének elemzése, a hiányosságok és a diszfunkciók felmérése.

Vizsgálandó kérdések:

- Hol helyezkednek el az akcióterület lakosságát ma kiszolgáló oktatási, szociális, egészségügyi, kulturális, közösségi létesítmények? Milyen a létesítmények megközelíthetősége az akcióterületről?
- Milyen a meglévő intézmények elhelyezése az adott ingatlanban a meglévő és tervezett funkciók helyigényéhez képest?
- Milyen a meglévő ingatlanok műszaki, energetikai állapota, fenntartása?
- Lehetséges-e a meglévő intézményi ingatlanok bővítése?
- Milyen közösségi funkciók elhelyezése/áthelyezése kívánatos az akcióterületre? Mekkora ezeknek a funkcióknak a helyigénye?
- Milyen alulhasznosított ingatlanok találhatóak az akcióterületen?
- Mik a tulajdonjogi és műszaki feltételei az alulhasznosított ingatlanok hasznosításának?

A vizsgálathoz alkalmazható mutatók:

Vizsgálat	Adat	Adatforrás
1.	a kiszolgáló közintézmények elhelyezkedése; az intézmények megközelítési ideje gyalogosan, illetve közösségi közlekedéssel	térképi elemzés, közlekedési vállalat információi
2.	használt ingatlanok alapterülete, a használók jelenlegi száma és ennek várható alakulása; hiányzó funkcionális elemek, bővítési igények, tervek; alulhasznosított helyiségek nagysága	intézményfenntartói interjúk, adatbázisok, intézményvezetői interjúk
3.	az ingatlanok műszaki állapota (tartószerkezetek, közművek, határoló szerkezetek, gépészeti rendszerek, vízszigetelések, akadálymentesség, energetikai mutatók, burkolatok és berendezések stb.)	vagyonkezelő, intézményfenntartói interjúk, adatbázisok, intézményvezetői interjúk
4.	közintézményi ingatlanok beépítési mutatói (beépítési százalék, max. építménymagasság, szintterületi mutató, min. zöldfelület); településrendezési tervek beépíthetőségi szabályai	intézményfenntartói adatbázisok, településrendezési tervek, főépítési interjú
5.	hiányzó funkciók, hiányzó funkciók szolgáltatási és építési programja	kerületi intézményfejlesztési program, intézményvezetői interjúk
6.	üres ingatlanok, épületek, épületrészek az akcióterületen; önkormányzati tulajdonú ingatlanok, épületek, épületrészek az akcióterületen	vagyonkezelő, önkormányzati ingatlankataszter
7.	alulhasznosított ingatlanok tulajdonosi adatai, alulhasznosított ingatlanok építési előírásai	telekkönyv, településrendezési tervek

A lakóingatlanok állapota

A lakóingatlanok állapota közvetlenül határozza meg a lakók életminőségét és közvetve a lakhatást. A szociális rehabilitáció során azonban csak korlátozottabb mértékben van/lesz lehetőség javítani az épületek műszaki állapotán (elsősorban a források nagysága miatt), ezért alapos vizsgálattal, szakmai elemzéssel és részvételi tervezéssel kell meghatározni a műszaki beavatkozások taktikáját. A kis mértékű beavatkozások kiválasztásának alapvető szempontja kell, hogy legyen a létrehozott fejlesztés fenntarthatósága, érzékelhetősége a lakhatás javulásában. Az alábbi adatokat a kijelölt akcióterületekre vonatkozóan érdemes beszerezni. Ha az akcióterület túl nagy, akkor azokra a házakra érdemes fókuszálni az elemzésben, melyek bevonásra kerülhetnek.

Vizsgálandó kérdések:

- Milyen a lakóépületek előélete?
- Milyen a telek használata?
- Vannak-e nem lakáscélú épületek, épületrészek, helyiségek?
- Milyen az épület statikai állapota?
- Milyen az épület vízszigetelése?
- Milyenek az épület energetikai adottságai?
- Milyenek az épület közös használatú részei/helyiségei?
- Milyenek az épület közös használatú közművei/vezetékei?

A vizsgálathoz alkalmazható mutatók:

Vizsgálat	Adat	Adatforrás
1.	jelentős műszaki felújítások, átalakítások időpontja és tartalma; társasházakra kiadott kötelezések időpontja és tartalma	vagyonkezelő, társasházi szerződések, társasházkezelői/ közös képviselői interjúk
2.	a telkek beépítése, megfelelés a hatályos rendezési terveknek; beépítési tartalék a beépítési tervek szerint; a telkek nem beépített részének jelenlegi használata; jelentős melléképület, növényzet, építmény a lakóépületeken kívül; kiépített vagy informális gépjárműtárolás a telkeken belül vagy a telkekkel szomszédos közterületen; gépjármű-tárolási igények a helyi rendelet, illetve a lakók szerint; a telkek védettsége (kerítés, kapu, kapuhívók); az ingatlanok jelenlegi és kialakítható gyalogos/gépjárműves közterületi kapcsolatai;	településrendezési tervek, főépítész interjú, terepi felmérés, lakossági felmérés, szomszédos ingatlantulajdonosi interjúk

	a szomszédos ingatlanok jelenlegi használata, használati konfliktus a szomszédokkal	
3.	a lakások alapterülete, szobaszáma, komfortfokozata	vagyonkezelő, társasházi szerződések, társasházkezelői/közös képviselői interjúk
4.	nem lakáscélú épületek, épületrészek, helyiségek a lakóingatlanokon; nem lakáscélú épületek, épületrészek, helyiségek tulajdonosai, használata	társasházi szerződések, társasházkezelői/közös képviselői interjúk
5.	épületek tartószerkezeteinek (különösen: alapozás, tartófalak, földemek, függőfolyosók) statikai állapota; felmerült statikai problémák (pl. süllyedés, repedés); életveszélyes épületek	vagyonkezelő, társasházkezelői/közös képviselői interjúk, terepi felmérések
6.	épületek vízszigetelési rendszereinek (különösen tető és csapadékvíz-elvezetési rendszerek, talajvíz elleni szigetelések) megléte, állapota; felmerült vizesedési problémák (pl. beázások, felvizesedett, salétromos falak, penészesedés, gombásodás)	vagyonkezelő, társasházkezelői/közös képviselői interjúk, terepi felmérések
7.	épületek külső határoló szerkezetei (különösen: külső falazatok, tetőszerkezet rétegrendje és állapota, nyílászárók minősége és állapota, pince és tetőföldemek rétegrendje és állapota); fűtési és melegvíz-készítési rendszerek és állapotuk; szellőzési rendszerek és állapotuk; fogyasztást mérő rendszerek, kártyás mérőórák megléte	vagyonkezelő, társasházkezelői/közös képviselői interjúk, energiatanúsítványok, terepi felmérések
8.	közös használatú részek (különösen udvarok, lépcsőházak folyosók, függőfolyosók, közös helyiségek, pincék, padlásterek) használata, burkolatai, gépészeti felszerelése, világítása, bútorzata és mindezek állapota	vagyonkezelő, társasházkezelői/közös képviselői interjúk, terepi felmérések
9.	a lakóingatlanok közműbekötéseinek és gerincvezetékeinek (különösen: víz, csatorna, villany, gáz közművek, kémények) helye, mérete, rendszere és állapota	vagyonkezelő, társasházkezelői/közös képviselői interjúk, terepi felmérések

9. Közbiztonság - bűnmegelőzés / Szenvedélybetegségek, függőségek

Előzetes megjegyzések

A fejezet célja, hogy olyan módszertani helyzetképet adjon a két tématerületről, amely a terepmunka és a kutatás hatékonyabb és inspirálóbb együttműködését szolgálja. A jó(nak gondolt) gyakorlatok bemutatásának további célja, hogy hozzájáruljon ahhoz a szakmai harmonizációhoz és nyilvánosságához, amely a szakemberek és a laikusok tájékozódását, döntéseit jobban megalapozza.

A nemzetközi és hazai szakirodalom, az eddig megvalósult integrált városrehabilitációs (regenerációs) programok tapasztalatai azt mutatják, hogy a bűnözés és a szenvedélybetegségek koncentrálnak a gazdasági-társadalmi krízisben lévő területeken, szegénynegyedekben. Mindez igaz az akárcsak néhány házból vagy tömbből álló egységekre, gondoljunk itt például a ferencvárosi Dzsumbujra, Kőbányán a Bihari út vagy a Hős utcai lakóépületekre, de akár többbezer lélekszámú városrészeket is jellemezhet, mint például az újpalotai Zsókvár utca vagy a józsefvárosi Magdolna negyed területe. A bűnözés és a szenvedélyek, különösen a kábítószer-fogyasztás, szorosan összekapcsolódó problémahalmazának szélsőséges példái a több százezer lakosú latin-amerikai slumok (favellák), amelyek kapcsán már a szervezett bűnbandák felszámolására indított katonai-rendészeti akciók nemzetközi tapasztalatairól készült elemző tanulmány.

Az áldozattá és/vagy elkövetővé válás, valamint a szenvedélybetegségek kialakulásának fokozott kockázata, ezek közvetlen és közvetett hatása a városrészben élők életésélyeire, életlehetőségeire indokolja, hogy a regenerációs programokban kulcsszerepet kapjanak a bűnmegelőzéssel és addikciókkal foglalkozó projektek. E fejlesztések lehetőséget nyújtanak arra, hogy éppen a kritikus negyedekben erősítsék az egyébként hazánkban alacsony (szak)politikai presztízzsel és finanszírozással sújtott prevenciót és ellátórendszert.

A fejezet a szakterületeket kerületi és városrészi szintű megközelítésben tárgyalja, kihagyva a harmadik, akcióterületi szintet, mivel utóbbi módszertani értelemben nem tér el a városrészi megközelítéstől. Bemutatjuk a bűnözésmérés lehetséges három vetülete közül kettő kapcsán – a nyomozóhatósági és szabálysértési statisztika, valamint a viktimizációs adatfelvételek – az adatforrások elérhetőségét, alkalmazási lehetőségeit, és megemlítjük a harmadik vetület, a média elemzésének szükségességét is. A nyomozóhatósági statisztika (ENYÜBS, lásd később), a szabálysértési statisztika, a rendőrségi ügyviteli és ügyfeldolgozó rendszer (Robotzsaru, lásd később) és a sértetté válást kutató adatfelvételek kapcsán bemutatjuk a helyzetelemzés elkészítéséhez szükséges alapvető mutatókat és azok előállításának módszerét. E mutatók közül az alábbiakat emeljük ki:

Nyomozóhatósági statisztika (ENYÜBS) és Szabálysértési statisztika

Bűncselekmények:

- ismertté vált bűncselekmények száma,
- az ismertté vált vagyon elleni (nem erőszakos) bűncselekmények száma,
- regisztrált erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények száma,
- az ismertté vált bűnelkövetők száma (az elkövetés helye, illetve az elkövető lakóhelye szerint),

- közterületen elkövetett regisztrált bűncselekmények száma,
- kiemelt bűncselekmények száma.

Szabálysértések:

- tiltott prostitúció,
- rendzavarás,
- garázdaság,
- tulajdon elleni szabálysértés,
- közterületen történő szeszesital-fogyasztás,
- köztisztasági szabálysértés különböző esetei.

Közbiztonsági szempontból kritikusnak tekinthető lakóépületek száma, lakossága.

Közterületi térfigyelő kamerarendszerek kameráinak száma és 100 ezer lakosra jutó aránya.

Rendőrségi ügyviteli és ügyfeldolgozó rendszer (Robotzsaru)

- A kiemelt bűncselekmények városrész(ek)re vonatkozó adatai.

A sértetté válást kutató adatfelvételek (ha vannak)

- A bűncselekményi vagy viktimizációs prevalencia,
- a bűncselekményi vagy viktimizációs koncentráció,
- a bűncselekményi vagy viktimizációs incidencia.

A szenvedélybetegségekkel kapcsolatos elemzés bemutatása során a józsefvárosi Kábítószer Egyeztető Fórum helyzetelemző metodikáját vettük alapul, kiegészítve más lehetséges adatforrásokkal. E témakörben a következő mutatókat szükséges kiemelni:

- a kábítószerrel élők kerületi számának becslése az ellátási adatok alapján;
- a speciális szerfogyasztó, illetve veszélyeztetett célcsoportok tagjai számának, arányának becslése;
- a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény alapján a pszichiátriai és külön a szenvedélybetegek részére a kerületben nyújtott ellátások adatai.

Témáink esetében az elérhető adatok kerületi (bűnözés) vagy még annál is nagyobb területi szinten aggregáltak (kábitószer). Ezért módszertani helyzetképünk arra tett kísérlet, hogy a „tényekre vagy bizonyítékokra alapozott gyakorlat” (evidence based practice) és az „igazolhatóság-cáfolhatóság” tudományos kritériumainak eleget tevő kvantitatív és kvalitatív információkhoz jusson a kerülethatárokon belüli vagy azokon átívelő városrészek esetében.

Kerületi szintű problémaelemzés

Bűnmegelőzés – közbiztonság

A kriminálstatistika szakemberei szerint a bűnözés helyzetének megismerése érdekében annak háromféle vetületét, reprezentációját kellene figyelemmel kísérni (Erdősi, 2005).

- Egyrészt követni kell a rendőrségi statisztika alakulását, hiszen – korlátait tudomásul véve – mégis ez nyújtja a legközvetlenebb képet a bűnözés alakulásáról.
- Másrészt, az áldozattá válás tendenciáit szükséges mérni, és bár a rendőrségi és a viktimizációs statisztika közvetlenül nem vethető össze (Kó, 2004), ezt a problémát – a nálunk fejlettebb országokban – egyebek mellett úgy hidalják át, hogy a viktimizációs felmérés szolgáltatja legmagasabb gyakorisággal előforduló cselekmények alakulását külön is figyelemmel kísérik a rendőrségi statisztikában²¹.
- Harmadrészt, regisztrálni, elemezni és értékelni kellene a média bűnözésről alkotott képét, hiszen a tömegkommunikációs eszközök (hír)értékeken és érdekeken alapuló konstruált valósága döntően befolyásolja az emberek bűnözésről alkotott véleményét.

Az integrált szociális városrehabilitációs projektek tervezésekor a helyzetelemzés elkészítése során is követni érdemes e három vetületet, figyelembe véve a rendelkezésre álló, elérhető és előállítható adatok körét.

A rendőrségi statisztikai adatokat két forrásból szerezhetjük be, az adatgyűjtés szintjének megfelelően:

- Az Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztikai rendszerből (ENYÜBS) kerületi szintű adatokhoz férhetünk hozzá. Ebben az állományban az adott időszakban (hónap, negyedév, félév, háromnegyed év, év) lezárt nyomozások alapján bűncselekménynek minősített jogsértések (ismertté vált/regisztrált bűncselekmények) kerülnek rögzítésre. A helyzetelemzés elkészítéséhez szükséges területi statisztikai adatok korábban mind adat, mind térképes megjelenítés formájában elérhetőek voltak a bűnügyi statisztikákat közlő honlapon (<http://crimestat.b-m.hu/>). A bűnügyi adatok e széleskörű nyilvánossága mára megszűnt, a honlap nem elérhető, az elemzéshez szükséges alapadatokat a BM Jogszabály-előkészítő és Koordinációs Főosztály Koordinációs és Statisztikai Osztálya kérésre szolgáltatja.
- A Robotzsaru NEO rendszerből, a Robotzsaru-2000 integrált ügyviteli és ügyfeldolgozó rendszer továbbfejlesztett változatából (Robotzsaru) nyerhetők ki a kerületek városrészeire vonatkozó adatok, amelyeket a BRFK illetékes kerületi rendőrkapitányságai tudnak szolgáltatni.

A kerületen belüli, főként kisebb területi egységek közbiztonsági helyzetével kapcsolatos tájékozódásra alkalmas a rendőrség hivatalos honlapjáról (police.hu) elérhető „Országos bűnügyi térkép” (bűnügyi térkép) is. A térképen utcaszintre kereshetőek a 30 napos késleltetéssel bemutatott bűncselekmények,

²¹ A Lynch és Addington által szerkesztett kötet egy (főleg) az Egyesült Államokban zajló vitát foglal össze (Lynch – Addington, 2006). A vita résztvevői különböző magyarázatokat adtak a két nagy amerikai bűnözésmérő rendszer – The Uniform Crime Reports (UCR) és The National Crime Victimization Survey (NCVS) – eredményei között tapasztalható eltérésekre. A vita azt célozta, hogy hogyan lehet ezt a két rendszert, az eredeti célnak megfelelően, egymás kiegészítéseként, és nem egymással ütköztetve használni.

cselekménytípusonkénti csoportosításban. A térképen megjelenő ikonok azonban területi statisztikai alkalmazásra nem használhatóak, hiszen az elkövetett cselekmények egyszerű számlálással sem összegezhethetők egy-egy területre. Ide kívánczik, hogy külföldön, a térinformatika hasznosításában előtünk járó országokban olyan szoftvereket is használnak, amelyek az egyes ikonoknál megjelenítik a cselekmény típusát, ügyszámát, az elkövetés pontos idejét (év, hónap, nap, óra, perc), helyét (utca), a cselekmény főbb jellemzőit, a felhasználó és a cselekmény elkövetésének térbeli távolságát vagy tanácsokat adnak a szülőknak, hogy milyen útvonalon küldjék gyermeküket iskolába. Más szoftverek statisztikai számításokat, gócpontokat határoznak meg, előrejelzéseket készítenek az adatbázisban szereplő bűncselekmények alapján.

A Robotzsaru és a bűnügyi térkép adatai nem a fent említett regisztrált bűncselekményeket, hanem a nyomozáselrendelések számát tartalmazzák, így azok a regisztrált bűncselekmények számával nem összevethetők.

A közbiztonság helyzetének vizsgálatát és az adatok nyilvánosságát nálunk komolyabban vevő országokban évente nagymintás adatfelvételeken vizsgálják a sértetté válás körülményeit, amelyek alapvető információkat szolgáltatnak a rendőrség, a politikai döntéshozók, az érintett civil szféra, a szakemberek, kutatók és a lakosság számára a közbiztonsági helyzet alakulásáról. Magyarországon ritkán készülnek ilyen adatfelvételek, amelynek egyik oka módszertani, hiszen a sértettnek bizonyuló interjúalanyokat szűrőkérdőív segítségével kell kiválasztani egy viszonylag nagy minta előzetes lekérdezésével. Az empirikus tapasztalatok szerint – függően a kérdés technikájától – a megkérdezettek (a velük együtt élők) 15-30%-a válik egy év alatt bűncselekmény sértettjévé Budapesten, ezért az értékelhető mintaelemszám csak viszonylag nagy elemszámú szűrést követően érhető el. (A szűrőkérdőív funkciója, hogy kiválassza a mintából azokat a személyeket, akik egy adott időszakban valamilyen bűncselekmény sértettjévé váltak. Szűrőkérdés lehet például: „Előfordult-e Önnel vagy valakivel az Ön háztartásában, hogy bűncselekmény áldozatává vált az elmúlt egy évben?” Az almintába kerülő sértettekkel részletes kérdőívblokkot kérdeznek le az interjúereket.)

Fővárosi, kerületi és akár városrészi szinteken is értelmezhető sértetté válást vizsgáló kutatások elkészítésére nagy szükség volna mind Budapesten, mind vidéken. A rendszeres időközönként megismételt vizsgálatok lehetőséget nyújtanának a bűnözés alakulásának más szempontú megközelítésére, kontextusba helyezésére. E vizsgálatok megszervezésében és finanszírozásában kitüntetett szerepe kellene, hogy legyen a Fővárosi Önkormányzatnak és az egyes települési önkormányzatok társulásainak, összefogásának.

A közbiztonság helyzetét és a sértetté válás arányait vizsgáló adatfelvételt – tudomásunk szerint – Budapesten utoljára az ELTE TÁTK Módszertani Központ készített 2012-ben „Közbiztonság Budapesten” címmel (ELTE TÁTK MK, 2012), valamint a TÁRKI 2014-ben Józsefvárosban (TÁRKI, 2014).

A média bűnözésképéről elvértve készül hazai elemzés és a helyzetelemzést készítő önkormányzatoktól ez nem is elvárható. Mégis biztatjuk a kerületi és a Fővárosi Önkormányzat illetékeseit, hogy tájékozódjanak az ilyen kutatásokról és készíttessenek ilyen kutatásokat, mert a tömegkommunikációs eszközök jelentős, ha nem döntő mértékben befolyásolják település határain belül és kívül élők adott városrész biztonságáról alkotott képét.

A helyzetelemzés elkészítéséhez elengedhetetlen a létező és elérhető dokumentumok elemzése. Témakörünkben kiemelendő:

- az önkormányzat képviselő-testülete számára elkészített éves beszámolók megismerése, így különösen a kerületi rendőrkapitányság, a közterület-felügyelet, a kötelező vagy önként vállalt önkormányzati feladatellátásban érintett vagy az önkormányzattal egyéb területeken együttműködő intézmények és a civil szervezetek beszámolóí;
- a területen végzett empirikus kutatások eredményei (pl. a közbiztonság megítélésével kapcsolatos kutatások);
- bűnmegelőzési koncepciók, modellprogramok és a közbiztonsághoz akár tágabban is kapcsolódó helyzetértékelések és stratégiai dokumentumok;
- a Kábítószer Egyeztető Fórum (KEF) tevékenységének dokumentumai;
- közbiztonsághoz kapcsolódó pályázati anyagok és pályázati záróbeszámolók.

A releváns dokumentumok körébe tartoznak továbbá a képviselő-testület, az önkormányzati bizottságok e témakörben hozott döntéseit megalapozó előterjesztések és határozatok, illetve a közbiztonság alakulását közvetve vagy közvetlenül befolyásoló más ágazatok dokumentumai, amelyek e kézikönyv más fejezeteiben kerülnek bemutatásra.

A fent említetteken kívül, a bűnözéssel, közbiztonsággal foglalkozó vagy e terület által is érintett ágazatokban dolgozó szakemberek véleménye, tapasztalatai kiemelkedő jelentőségűek a helyzet és a tendenciák megismerése során. Mivel azonban az interjúalanyok észlelése, emlékezete akarva-akaratlanul torzíthat, érdemes a legfontosabb, hangsúlyos állításokat több, egymástól független forrás segítségével ellenőrizni az interjútechnikák módszertanának megfelelően.

A helyi szakemberekkel készített interjúk általában átfogó képet nyújtanak a kerületről, és kiemelik egy-egy konkrét városrész, potenciális akcióterület legfontosabb jellemzőjét. Azonban egy-egy negyed részletesebb értékelése érdekében célszerű a kérdéses terület tömbjeit előzetesen körülhatárolni, a konkrét kérdéseket a terület térképével együtt előzetesen elküldeni az interjúalanyoknak. Mindez nem garancia a mélyebb információkhoz való hozzáféréshez, de előre fókuszálja az interjúalany figyelmét, és lehetővé teszi a területen dolgozó munkatársakkal történő előzetes egyeztetést is.

Az ENYÜBS és a Szabálysértési statisztika adatai alapján elvégezhető elemzések

Az ENYÜBS-ben az adott időszakban lezárt nyomozások alapján bűncselekménynek minősített jogsértések (ismertté vált bűncselekmények) kerülnek rögzítésre. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy ezek az adatok nem tartalmazzák a látenciában maradó bűncselekményeket, és időben késnek az elkövetés időpontjához képest, mivel a számbavétel a nyomozati eljárás befejezéséhez kötődik.

A néhai, bűnügyi statisztikai adatokat tartalmazó „crimestat.b-m.hu” honlapon a bűnözési térképek adott időszakra vonatkozóan három, településszintű (kerületi) számított adatot mutattak be az összes ismertté vált bűncselekmény és a különböző bűncselekménycsoportok (vagyon elleni, nem erőszakos, erőszakos és garázda, egyéb bűncselekmények) 100 ezer lakosra jutó száma vonatkozásában:

- a kerületek besorolása tercilisenként (az azonos tercilisbe eső kerületeket a térképen azonos színnel jelölték²²),

²² A bűnözési térképekről bővebben lásd Tóth Antal témáról írt PhD. dolgozatát (Tóth, 2007).

- a 100 ezer lakosra jutó bűncselekmények száma,
- a lokációs indexek.

Ezek a mutatók elegendőek a kerületi szintű adatok alapvető térbeli és időbeli összehasonlításához. Az elemzést 100 ezer lakosra vetítve végezzük el, amely kiküszöböli a kerületek közötti és a kerületeken belüli évenkénti lakónépesség-változásnak hatásait. A lakónépességgel kapcsolatos adatokat a Központi Statisztikai Hivatal Helyiségnévtár honlapjáról tölthetjük le.

A kerületek arányszámainak tercilisekbe történő besorolása lehetőséget nyújt e városrészek fővároson belüli relatív helyzetének és az időbeli változások elsődleges értékelésére.

A részletes elemzés során az alábbi adatok idősorainak kerületi összehasonlítását szükséges elvégezni (az idősor kezdete a 2002. év, a vége – jelenleg – a 2013. év):

- ismertté vált bűncselekmények száma,
- az ismertté vált vagyon elleni (nem erőszakos) bűncselekmények száma,
- regisztrált erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények száma,
- az ismertté vált bűnelkövetők száma²³ (az elkövetés helye, illetve az elkövető lakóhelye szerint),
- közterületen elkövetett regisztrált bűncselekmények száma,
- kiemelt bűncselekmények száma,
- a szabálysértések száma a Szabálysértési statisztika adatai alapján (megindított eljárások száma az eljárást indító szerv székhelye szerint és a jogerősen elbírált normasértések száma az elkövetés helye szerint).

Az elemzés elkészítése során a trendeket nem lehet csupán „ránézésre” megállapítani. A teljes időszak és – szükség esetén – rövidebb periódusok vizsgálata során alkalmazni kell az idősoros adatok értékelésére alkalmas szoftvereket (pl. MS Excel, SPSS), az – lineáris vagy más – egyenletek által becsült értékek illeszkedését, az együtthatók szignifikanciáját értékelő mutatókat.

Lokációs indexek használata

Az ún. lokációs indexek a kerület-Budapest összehasonlításban azt jelzik, hogy az egyes bűncselekménytípusokban hányszorosa a kerületben ismertté vált bűncselekmények aránya annak, mint amit a kerület lakónépességének budapesti aránya indokolna. Az index használatát elsősorban az indokolja, hogy az arányok hányadosa szemléletesen mutatja be a térbeli eltéréseket, kiküszöbölve a lakónépesség számában mutatkozó eltérését. (Ha például az N-negyedben vagy szomszédságában, az ott lakók számához képest ötször annyi kerékpárt loptak el, mint a negyedet magába foglaló K-kerületben, akkor N-negyed lokációs indexe 5,0 lesz, miközben a szomszédos Z-negyedben csak 0,5.)

²³ Az elkövetők 100 ezer lakosra jutó arányszáma esetében a vetítési alap nem a lakónépességet, hanem a büntethetőség alsó korhatárát (14, illetve bizonyos esetekben 12 éves kor) meghaladó lakónépesség száma.

Az összehasonlítások elvégzése során a kerületi adatok értékeléséhez érdemes néhány további területi (referencia)adatot is bevonni az elemzésbe, így például a budapesti „összesen” adatokat, valamint valamelyik további kerület adatait.

Szabálysértésekre vonatkozó adatok

A kerület és városrészei közbiztonságának elemzéséhez további segítséget nyújtanak a szabálysértésnek minősülő, kisebb súlyú jogsértésekre vonatkozó adatok, amelyeket a Szabálysértési ügyforgalmi statisztika tartalmaz. A szegénynegyed területeire fokozottabban jellemzőek az ilyen jellegű, gyakran „antiszociális viselkedésnek”, a „társadalmi viselkedés hagyományos szabályai” megszegésének (pl. közterületen alvás, vizelet, erőszakos kéregetés) nevezett cselekmények. A terület objektív és szubjektív biztonsági helyzetének megítéléséhez elsősorban az alábbi szabálysértések adatai szükségesek:

- tiltott prostitúció,
- rendzavarás,
- garázdaság,
- veszélyes fenyegetés,
- tulajdon elleni szabálysértés,
- életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése,
- veszélyeztetés kutyával,
- csendháborítás,
- önkényes beköltözés.

A szabálysértésekről szóló statisztika két szempont szerint, „a megindított eljárások száma az eljárást indító szerv székhelye”, illetve „a jogerősen elbírált normasértések száma az elkövetés helye” bontásában mutatja be az elemzés számára hasznosítható adatokat. Az adatokat mindkét szempont szerint, 100 ezer lakosra számítva és az elérhető idősor alapján kell értékelni.

A szabálysértések egy része a fővárosi és a kerületi közterület-felügyeletknél „keletkezik”, azokban az ügyekben, amelyekben ők (is) szabhatnak ki helyszíni bírságot vagy amelyekben ők tesznek feljelentést (Önkormányzati szabálysértési statisztika). A közterület-felügyelet adatai – esetenkénti kódolás alapján – városrész vagy tömb szinten is előállíthatók és jellemezhetik egy-egy szegénynegyed, krízisterület biztonságát és a biztonságérzetre ható tényezőket. A helyszíni bírságok és a „feljelentés intézkedések” körében figyelembe veendő szabálysértések az alábbiak:

- közterületen történő szeszesital-fogyasztás;
- köztisztasági szabálysértés esetei, ezen belül közterületen vizelet, illetve egyéb köztisztasági szabálysértések (pl. szemetelés, a ház előtti járdaszakasz takarításának elmulasztása);
- állattartás szabályainak megszegése (pl. póráz, szájkosár nélkül vezetett kutya és kutyaürülék össze nem szedése);
- közlekedési szabálysértések várakozással kapcsolatban;
- közterületen életvitelszerű tartózkodás kapcsán történt szabálysértések;
- csendháborítás;

- veszélyeztetés kutyával.

Közbiztonsági szempontból kritikusnak tekinthető lakóépületek

A kerületben, annak városrészeiben lehetnek olyan lakóépületek, amelyek – az ott lakók, ott megfordulók egy része miatt – közbiztonsági szempontból veszélyesek, félelemkeltőek a többi lakó és a környéken megfordulók számára, például a prostitúció, a kábítószer-terjesztés és -fogyasztás, valamint más bűncselekmények, illetve az elkövetők koncentrációja miatt. A rendészeti szervek, az egészségügyi és szociális intézmények, a vagyonkezelő szervezet munkatársai és különösen a lakosság véleménye, tapasztalatai segítenek meghatározni ezen épületek elhelyezkedését, a probléma jellegét, súlyát. Az épületekben lakók közbiztonsági és szociális helyzetének részletesebb megismerése érdekében vagyonkezelői bérleményellenőrzéseket, és kisebb szociális-közösségi helyzetfelmérést (interjú, esetleg rövid kérdőív) is indokolt készíteni. Az összegyűjtött kvantitatív és kvalitatív információk nyilvánvalóan nem lesznek teljes körűek, hiszen az érintett, nem bűnelkövető lakók általában félnek, vagy más okból nem is akarnak mindent elmondani, de a beavatkozások tervezéséhez ezek az adatok jó kiindulópontot jelentenek. Másrészt mindezek a hatósági intézkedések és szociális-közösségi felmérések fokozzák az épület, és így a bűnelkövetők felett gyakorolt formális és informális társadalmi kontrollt.

Közterületi térfigyelő kamerarendszerek száma és aránya

A közterületeken elkövetett bűncselekmények visszaszorítása érdekében mind több önkormányzat telepít és fejleszt térfigyelő kamerarendszereket közigazgatási területén. A kamerák száma és térbeli elhelyezkedése befolyásolja a bűnözés alakulását, a bűnelkövetés módjait is.

A közterületeket figyelő működő (!) kamerák számát egyrészt kerületi szinten a telepítés első évétől, éves bontásban 100 ezer lakosra kell megadni (december 31-i állapot), valamint a helyzetelemzés készítésének évében az aktuálisan működő kamerák számát városrészenként, szintén 100 ezer lakosra vetítve szükséges közölni (az elemzés időpontjában működő kamerák száma).

A térfigyelő kamerarendszerek üzembe helyezését követően általában csökken a közterületen elkövetett jogsértések száma a megfigyelt területen. Érdemes ezekről a tapasztalatokról kvantitatív és kvalitatív információkat is beszerezni, figyelmet fordítva a bűncselekmények térbeli, időbeli és egyéb szempontú áthelyeződésére is (displacement).

A közbiztonság és a szenvedélybetegségek témakörhöz több ágazat is kapcsolódik, amelyek adatainak, információinak gyűjtését és értékelését az adott ágazatoknál tárgyaljuk. Így a gyermek- és fiatalkorúak veszélyeztetettsége témakörében szükséges a védelembe vett gyerekek/a védelembe vételi célból indított eljárások számának ismerete vagy a hátrányos helyzetű/halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma, stb.

Szenvedélybetegségek – függőségek²⁴

A szenvedélybetegségek körébe sokféle függőséget sorolnak a szakemberek, így egyebek között az alkoholizmust, a dohányzást, a különböző kábítószernek minősülő szerek használatát, a gyógyszerfüggőséget, a játékszenvedélyt, az internetfüggőséget, a társfüggőséget, sportfüggőséget. Mindezek közül napjainkban a kábítószer-probléma a leghangsúlyosabb, bár a szakemberek egy részének véleménye szerint az alkoholfüggés még mindig jelentősebb probléma a magyar társadalomban.

Az önkormányzatok által kötelezően létrehozandó Kábítószer Egyeztető Fórumok (KEF) tevékenysége, stratégiaalkotási kötelezettsége is elsősorban e kérdésre koncentrál, és a szenvedélyekkel foglalkozó, nem kormányzati szervezetek tevékenységének média (vissz)hangja is elsősorban a kábítószerügyet tematizálja.

Ebben a fejezetben a kábítószer-probléma adat- és információgyűjtési lehetőségeit tekintjük át, hangsúlyozva hogy ugyanezek vagy hasonló információforrások az alkoholfüggőség kérdéskörére is elérhetők, előállíthatók. A szükséges adatok, információk körét az egészségügyi és szociális ellátórendszer tagjai rendszeresen szolgáltatják szerződéses kötelezettségeikhez kapcsolódó beszámolóikban, azonban kerületi szinten ezen adatok nem kerülnek összesítésre. Ennek alapvető oka, hogy az ellátórendszer csak részben épül fel kerületi szinten és annak igénybe vevői pedig átjárnak a kerülethatárokon, értelemszerűen oda mennek, ahol az ellátás van (létezik, közelebb van, jobb). Az ellátott kliensek adatait a szolgáltatók az Országos Egészségbiztosítási Pénztár, illetve a Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal részére továbbítják, de kerületi összesítések nem készülnek. Ezért a szenvedélybeteg populációjára vonatkozó becsléseket csak az egyes szolgáltatók nyilvántartásai alapján lehet elkészíteni. Mivel a kliensek szempontjából a kerületek közigazgatási határainak nincs jelentősége, ezen elemzések elkészítése során célszerű kerülethatárokon is átívelő területi egységek elemzésbe vonása az érintett települési önkormányzatok összefogásával.

Több kerületben készültek helyi kutatások, amelyek adatokat tudnak szolgáltatni a helyzetelemzéshez, például a kábítószer-használat iskolai megjelenéséhez kapcsolódó empirikus vizsgálatok, az alkoholprobléma helyi vizsgálatai, helyi egészségtervek.

A helyi adatgyűjtés egy lehetséges módja a józsefvárosi KEF 2011-12-ben készített stratégiatervezetének kidolgozása (JKEF, 2012)²⁵. A munka egyes helyzetelemző módszereit részletesebben az alábbiakban mutatjuk be.

A szenvedélybetegségekkel kapcsolatos alapadatok előállításánál során becsléseket kell alkalmazni, amelyek helyességét „kisebbségi” adatelemzésekkel szükséges alátámasztani (lásd később).

²⁴ E fejezet és a kapcsolódó helyzetelemzés elkészítéséhez nélkülözhetetlen segítséget kaptunk Oberth Józseftől, a Magyar Emberi Jogvédő Központ Alapítvány vezetőjétől és dr. Fórizs Évától, a Nyíró Gyula Kórház – OPAI TÁMASZ Gondozó felnőtt és gyermek pszichiáter – addiktológusától, amelyet ezúton is köszönünk.

²⁵ A Józsefvárosi Kábítószer Egyeztető Fórum akkori szakmai elnöke Prof. Dr. Rácz József, titkára Kálmándy-Pap Ágnes volt. A stratégia helyzetelemző szakaszában az adatgyűjtés szempontjainak fő kidolgozója Oberth József, a Magyar Emberi Jogvédő Központ Alapítvány vezetője, KEF-munkacsoport-vezető volt.

A kábítószerrel élők kerületi számának becslése az ellátási adatok alapján

A kerületi kábítószerrel élők számának becsléséhez elsőként azoknak a kábítószerrel élőknek számát szükséges meghatározni, akik e szenvedélybetegségük miatt kapcsolatba kerülnek valamely – pszichiátriai, vagy szenvedélybetegekkel, illetve hátrányos helyzetű emberekkel foglalkozó – szociális, egészségügyi intézménnyel. Ez az adat tehát nem tartalmazza az ezen intézményekkel kapcsolatot nem kereső fogyasztókat, azaz „anyagos” látencia mértékét.

E szám meghatározásához elsőként definiálni kell azt, hogy mit értünk kábítószer²⁶ alatt, valamint meghatározni az ellátó szervezeteknek azt a körét, amelyhez eljuthatnak a kerületi szenvedélybetegek (szociális és egészségügyi rendszer tagjai).

Az ellátók nyilvántartják a regisztrált klienseiket, akik valamikor legalább egy alkalommal megfordultak intézményükben, és az aktív klienseiket, azokat akik adott időszakban (pl. az előző teljes évben) legalább egyszer megjelentek a szolgáltatásban. Az ellátókkal kapcsolatot kereső kliensek elsődleges mutatói lehetnek tehát:

- a regisztrált kliensek száma és
- az aktív kliensek száma.

Ezeket adatokat legalább három évre visszamenőleg le kell kérni az ellátórendszerek érintett tagjaitól.

Mivel az aktív kliensek közül nem mindenki kerületi lakos, ezért – tényszerű adat alapján vagy becsléssel – meg kell határozni az ellátottakon belül a kerületi lakosok arányát. A tényszerű adat előállítása történhet a kliensek teljes körének vagy egy mintájának lakcím szerinti kódolása segítségével, esetleg a kliensek anonim kérdőíves megkérdezésével, amely más információkhoz is hozzásegít. Ideális esetben a kliensek (mintájának) lakcímeit sikerül városrészi szinten is előállítani, a címek térbeli elhelyezkedésének kódolásával. Tegyük rögtön hozzá, hogy a kerületi kliensek száma még ténybeli adatok rögzítése esetén is csupán becslés lehet, éppen e populáció jelentős részére jellemző gyakori lakóhely-változtatás miatt (esetenként kerületek közötti oda-vissza vándorlás).

Az intézményekkel kapcsolatot keresők száma kiindulópontot jelent a kábítószerfüggők teljes kerületi létszámának, lakossági arányának becsléséhez, azaz az intézményekkel kapcsolatot kereső és a látenciában maradó szenvedélybetegek együttes számának becsléséhez. E becslés elkészítése a téma látenciát is érintő vizsgálataink és a szakértők tapasztalataink alapuló becsléseink alapulhat. A szakértői becslések szerint a heroinfogyasztók harmada-fele jelenhet meg az ellátórendszerben, de a dizájnertdrogok vonatkozásában ennél magasabb lehet a látencia aránya.

Mivel a kliensek több ellátónál is megfordulhatnak, a kábítószerfüggők teljes kerületi számát korrigálni kell egy – mért vagy becsült – tényezővel, amely a kumulálódást megszünteti, s ennek eredményeképpen adhatunk becslést a kerület kábítószerfüggőinek számára. A szakértői becslések elkészítésénél fontos, hogy minden érintett szereplő maga adjon külön-külön becsléseket a kerületi, a látenciában maradó és a kumulálódó kliensek arányára, és a becslés folyamatát írásban részletesen dokumentáljuk.

²⁶ A téma fogalmainak tisztázásához a Nemzeti Drog Fókuszpont fogalomtárát ajánljuk kiindulópontnak (<http://drogfokuszpont.hu>).

Becslés a kábítószereket használó és intézményekkel kapcsolatba kerülő kliensek számára

	Regisztrált kliensek száma	Aktív kliensek száma	Kerületi lakosok aránya az aktív klienseken belül, %	Intézményekkel kapcsolatba kerülő, kábítószerekkel élő lakosok száma – becslés
1. Szervedélybetegek alacsony küszöbű ellátásai				
intézmény				
...				
2. Szervedélybeteg közösségi alapellátás				
intézmény				
...				
3. Egészségügyi ellátás (addiktológiai gondozók, szakrendelések, kórházak stb.)				
intézmény				
...				
Összesen				

A következő információkat legegyszerűbben szintén a kerületi ellátórendszerben részt vevő szereplők számára összeállított rövid kérdőív segítségével lehet összegyűjteni, amelyben a megadott szempontok szerint jellemzik a szerhasználókat, a veszélyeztetett csoportokat, a speciális szerhasználói célcsoportokat stb.

A szerhasználók főbb típusainak, területi elhelyezkedésének szöveges bemutatása

A kábítószerfüggők különböző csoportjainak jellemzése során szükséges bemutatni a célcsoport becsült nagyságát vagy arányát a teljes kerületi populációban, a célcsoport demográfiai, társadalmi jellemzőit (nem, kor, iskolai végzettség, családi állapot, etnikai hovatartozás stb.), a használt szereket, a használat módját és tipikus helyeit, utóbbi „gócpontokat” a kerületi térképen is megjelenítve. A forrásként említett józsefvárosi stratégia az alábbi szerhasználói kategóriákat használta, amelyek természetesen a tapasztalatoknak megfelelően bővíthetők, alakíthatók (JKEF, 2012):

- intravénás szerhasználók,
- a mefedron és a dizájnerdrogok fogyasztói köre,
- az inhaláns szerek fogyasztói, a „szipuzás”,

- marihuána (és mepredron) fogyasztók,
- egyéb szerhasználók.

Az intravénás kábítószer-probléma felmérésére adalékul szolgálnak a kerületben működő tűcsere-program forgalmi adatai, felmérései. Az adatok értékelésekor figyelembe kell venni, hogy a kiosztható steril tűk mennyiségét alapvetően a finanszírozási lehetőségek határozzák meg, valamint a tűcsere-t lebonyolító szervezet által alkalmazott becserélési arányt (a legjellemzőbb hoz-visz arány az 1:1 és 1:2) és azt, hogy a letelepített és a mobil tűcserek esetében is nyilvánvalóan létezik egy nem kerületi klienskör, amelynek arányát becsülni szükséges.

Az injekciós szerfüggők térhasználatának jellemzésére alkalmas a drogszemét begyűjtés során a használt fecskendők helyének, számának és a megtalálás (begyűjtés) idejének rögzítése. A nemzetközi gyakorlatban alkalmazott módszer szerint a begyűjtéssel foglalkozó szervezetek folyamatosan, de legalább hat hónapig rögzítik a fellelt fecskendők adatait. A módszer hazai alkalmazásáról Kovácsné Koós Judit rendőr őrnagy, a BRFK X. kerületi Rendőrkapitányság munkatársa írt értékelő beszámolót (Kovácsné, 2012).

A szerhasználat szempontjából veszélyeztetett csoportok típusainak, területi elhelyezkedésének szöveges bemutatása

A kábítószerfüggők célcsoportjainak leírásához hasonlóan szükséges bemutatni a főbb veszélyeztetett célcsoportok tapasztalati jellemzőit. Ilyen csoportok lehetnek például (JKEF, 2012 alapján):

- azok a tanköteles korúak, akik az alap- és középfokú oktatási intézményekben rendszeresen nem járnak be, onnan kimaradnak (az „iskolakerülők”, a magántanulók bizonyos csoportjai);
- azok a nem tanköteles korúak, akik az általános vagy a középfokú oktatási intézményekből kibuktak;
- azok a nem tanköteles korúak, akik nem járnak iskolába és nem is dolgoznak;
- azok, akik bűncselekményeket követnek el, és még nem vagy már nem állnak büntetés-végrehajtási intézeti felügyelet alatt.

A speciális szerfogyasztó, illetve veszélyeztetett célcsoportok tagjai számának, arányának becslése

A speciális célcsoportok nagyságának becslésére vonatkoznak az alábbi táblázat kategóriái, amelyekben az érintett minden ellátónak, a célcsoportok tagjainak előfordulását (számát vagy arányát) kell meghatározni az elmúlt 12 hónapra vonatkozóan (vagy teljes évben) a szervezetek által nyújtott alacsony küszöbű szolgáltatásban (minimum 1 fő egyszeri megjelenése).

Az alacsony küszöbű szolgáltatások célcsoportjai létszámának és arányának becslése a szociális szolgáltatók adatszolgáltatása alapján, intézményenként

Az elmúlt 12 hónapban (vagy az elmúlt teljes évben)	(Intézmény, szervezet neve)	
	fő	%
összes aktív kliens		-
várandós nő		
gyermeket nevelő szülő		
0-12 éves (törvényes képviselővel megjelenő)		
0-12 éves (törvényes képviselő nélkül megjelenő)		
13-18 éves (törvényes képviselővel megjelenő)		
13-18 éves (törvényes képviselő nélkül megjelenő)		
gyermekvédelmi ellátásból kikerülő nagykorú		
szexuális szolgáltatást nyújtó		
LMBT		
fogvatartásból szabaduló		
hajléktalan vagy lakhatási problémával rendelkező		
injekciós szerhasználó		
újonnan megjelenő pszichoaktív szert fogyasztó		
helyettesítő gyógyszeres kezelést igénylő		
pszichiátriai ellátást igénylő		
HIV/HCV fertőzött		
mozgássérült		
droghasználattal összefüggésben kriminalizálódott		
józaná váló szerhasználó		

Az „1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról” alapján a pszichiátriai és külön a szenvedélybetegek részére a kerületben nyújtott ellátások adatai az alábbiak szerint:

- területi elhelyezkedés (székhely, telephely);
- nyújtott szolgáltatás típusa;
- egyéb kiegészítő szolgáltatások, tevékenységek;
- engedélyezett kapacitás (fő, férőhely);
- aktív kliensek száma az elmúlt 12 hónapban (fő);

- adat vagy becslés a kerületi kliensek számára, arányára az aktív klienseken belül az elmúlt 12 hónapban (fő);
- van-e az önkormányzattal szolgáltatás ellátására szerződése vagy együttműködési megállapodása.

A pszichiátriai, illetve a szenvedélybetegek részére nyújtott közösségi ellátások esetében külön a pszichiátriai és külön a szenvedélybeteg-ellátásokra, és utóbbin belül meg kell különböztetni a kábítószer-fogyasztóknak és az alkoholbetegeknek nyújtott ellátásokat is. Az érintett szolgáltatások az alábbiak: közösségi ellátások, szakosított ellátási formák.

A szenvedélybetegségek témájában készített célcsoportos helyi kutatások eredményeinek bemutatása

A helyi kutatások leggyakrabban a prevencióval elsődlegesen célzott és legkönnyebben elérhető, iskolába járó gyerekek, fiatalok populációját vizsgálják a szenvedélybetegségekkel kapcsolatos szokásaikat, attitűdjeiket mérve. Amennyiben a kerületben készült ilyen jellegű kutatás, akkor a dohányzásra, az alkoholfogyasztásra és a kábítószer-használatra vonatkozó kérdésekre adott – rendelkezésre álló – válaszok megoszlását kell közölni az alábbiak szerint:

- nemek szerinti bontásban (fiú, lány),
- iskolai osztályonkénti bontásban (elegendő elemszám esetén osztályonként vagy csoportosítva, pl. általános iskola: 5-6., 7-8. osztályok, középiskola: 1-3. osztályok),
- iskolánkénti bontásban (egyben közölve az iskola körzethatárait is utcajegyzékkel és térképen is jelölve).

A három fent említett szenvedélybetegség vizsgálata alapján közölni kell az életprevalencia relatív gyakoriságait, amely megmutatja, hogy a vizsgált csoportok mekkora hányada használt már életében legalább egyszer dohányt, alkoholt vagy kábítószeret. Az e témakör vizsgálatában alkalmazott kérdésekre példák lehetnek az alábbiak: „Előfordult, hogy rágyújtott.”, „Már egynél többször volt részeg.”, „Előfordult, hogy kábítószeret használt.” (Ambrus– Martonné - Rózsa, 2007).

A vizsgált szenvedélyekkel kapcsolatban be kell mutatni a jelenlegi (szer)használati gyakoriságot is, amelyre példa lehet a „Jelenleg legalább egyszer dohányzik hetente.” lehetőség (Ambrus– Martonné - Rózsa, 2007).

Ezek az érintettséget vizsgáló alapkérdések általában hazai és/vagy nemzetközi kutatásokban szereplő válaszlehetőségeket használnak, amelyek így összevethetők más települések egyedi vagy aggregált mutatóival. Ezért a kutatással kapcsolatban le kell írni

- az alkalmazott válaszlehetőségeket és azok forrását, az összehasonlító adatokat (ha van);
- a kutatást végző személyeket, a mintaleírást, a vizsgálati módszereket (elemszám, kérdőív, interjú stb.) és az adatfelvétel idejét.

A kerületben élő klienseket ellátó egészségügyi vagy szociális szolgáltatások rendelkezésre álló statisztikai adatai segítségével elkészíthetők olyan kisebb elemzések, amelyek a klientúra demográfiai összetételére, szenvedélybetegségeire, annak halmozódására vonatkozó információkat képes nyújtani (nem, kor, lakóhely, állampolgárság, szenvedélybetegség típusa).

A problémák megjelenése a lehatárolt területeken, problémaelemzés a potenciális akcióterület(ek)re

Bűnmegelőzés – közbiztonság

Az ENYÜBS adatai jelenleg nem alkalmasak arra, hogy a kerületen belül a városrészekben elkövetett bűncselekmények számát megismerjük. Erre a Robotzsaru rendszer nyújt lehetőséget, de természetesen a rendőrség tudomására nem jutó bűncselekményeket ezek az adatok sem tartalmazzák.

A Robotzsaru kerületeken belül városrészekre vonatkozó adatai

Ezek az adatok hangsúlyozottan más szemléletűek, mert a bűncselekmények miatt elrendelt nyomozásokra, azaz a megkezdett ügyek számára vonatkoznak. A városrészi adatokat vagy a Robotzsaru rendszerének üzemeltetőinek, vagy a kerületi kapitányságok munkatársainak segítségével lehet előállítani. Mivel az adatok legyűjtése az elkövetés helye alapján (utca, házszám) történik, előzetes megállapodásra és koordinációra van szükség mind a területek lehatárolása, mind a kigyűjtendő bűncselekmények esetében. Célszerű a problémás városrészekre, potenciális akcióterületekre és csak egyes „kiemelt bűncselekményekre” kérni az adatok leválogatását. A gyűjtendő időszak ideális esetben 12 hónapot ölel fel, de legalább 6 hónapot.

A városrészekre vagy tömbökre leválogatott, egyes kiemelt bűncselekmények miatt elrendelt ügyek számát a kerület más területére (területeire) vonatkozó adatokkal vetjük össze, illetve idősoros összehasonlítást végezhetünk. Az alábbiakban ezekre mutatunk be egy-egy példát.

Térbeli összehasonlítás

„A nyolc kiemelt bűncselekmény kapcsán indított ügyek száma alapján úgy tűnt, hogy 2006. I. félévében a Magdolna negyedben jobb volt a helyzet, mint a kerület többi részében: az 1000 lakosra jutó nyomozáselrendelések (ügyek) száma a kerület más negyedeiben 22, a negyedben pedig csak 16 volt. Az egyes cselekményeket tekintve a három, személy elleni erőszakos bűncselekménytípus esetében (rablás, garázdaság, testi sértés) viszont rosszabb volt a városrész mutatója, mint a kerület más negyedeié. A Magdolna negyed tehát jelentősen hozzájárult az erőszakos bűncselekmények magas kerületi arányszámához. Hozzá kell tennünk, hogy ezek az adatok nem tartalmazzák a Teleki téri piac és a szomszédos park területét. Az itt elkövetett szabálysértések és bűncselekmények alapján nyilvánvaló, hogy a tér a városrész egyik bűnügyi gócpontja (hot spotja).” (ifj. Erdősi, 2009)

Viktimizációs vizsgálatok

A sértetté válást mérő kutatások alapinformációként a bűnözés különböző mérőszámait vizsgálják (Rogerson, 2004):

- A bűncselekményi vagy viktimizációs prevalencia azoknak a személyeknek (vagy céltárgyaknak, mint pl. háztartásoknak, ingatlanoknak, autóknak) egy bizonyos területen belüli arányát jelenti, akik/amelyek a vizsgált időszakban sértettek voltak. Ennek megfelelően az életprevalencia a kérdéses időpontját megelőzően bármikor sértetté vált személyek, háztartások aránya.
- A bűncselekményi vagy viktimizációs koncentráció az egy sértettre (vagy viktimizált területre) jutó bűncselekmények számát jelenti.

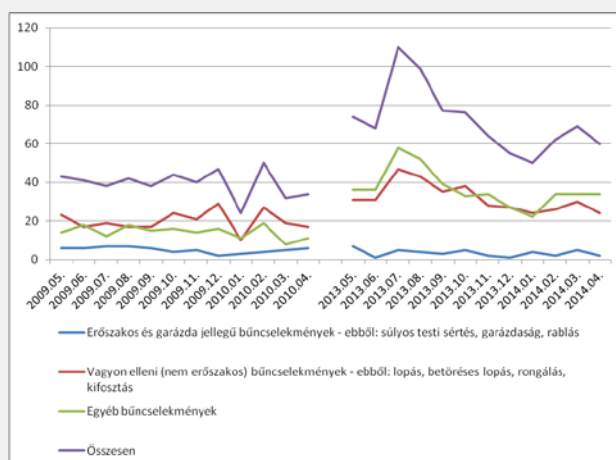
- A bűncselekményi vagy viktimizációs incidencia számszakilag a prevalencia és a koncentráció szorzata, tartalmilag pedig azoknak a (bűn)cselekményeknek a számát jelenti, amelyek az adott területen és adott időben előfordultak. Az incidenciát rendszerint ún. fajlagos mutatóval, azaz 1000, 10000 vagy 100000 főre vetítve szokták közölni.

A hazai gyakorlatban a prevalencia vizsgálata – kutatástól függően – a vizsgálatot megelőző 6 vagy 12 hónapra, vagy másfél, vagy 3, vagy 5 éves időszakokra vonatkozóan kérdez rá a sértetté válásra. Leggyakrabban az elmúlt egy évet alkalmazzák, bár az ún. telescoping hatás ebben az esetben is érvényesül, azaz a válaszadók emlékezetében a múlt eseményei a közelmúltban torlódnak fel, amely ezért felfelé torzítja az eredményeket (Lynn, 2000).

Időbeli összehasonlítás

A BRFK VIII. kerületi Rendőrkapitányság munkatársa – a Budapest-Józsefváros, Magdolna Negyed Program III. (MNP III.) keretében zajló szomszédsági rendőr projekt kapcsán – havonta kigyűjti az egyes kiemelt bűncselekmények miatt elrendelt ügyek számát a negyed területére vonatkozóan. Az adatgyűjtés korábbi, Magdolna Negyed Program II-re (MNP II.) vonatkozó adatgyűjtése lehetővé teszi az időbeli összehasonlítást.

A két időszak összevetése alapján látható, hogy az összes kiemelt bűncselekmény száma az MNP III. időszakában magasabb szintű, és e szint emelkedésének oka a vagyon elleni és az egyéb bűncselekmények számának növekedése, míg az erőszakos bűncselekmények száma lényegében nem változott. Érdekes azt is megjegyezni, hogy a 2013-2014-es MNP III.-as időszak összes kiemelt és a vagyon elleni kiemelt bűncselekményei esetében – lineáris regresszió alkalmazásával – szignifikáns csökkenést találtak.

Ábra: Az egyes kiemelt bűncselekmények miatt elrendelt ügyek száma a Magdolna negyed területén 2009.05.-2010.04., illetve 2013.05.-2014.04. hónapokban havi bontásban cselekménytípus-csoportonként.

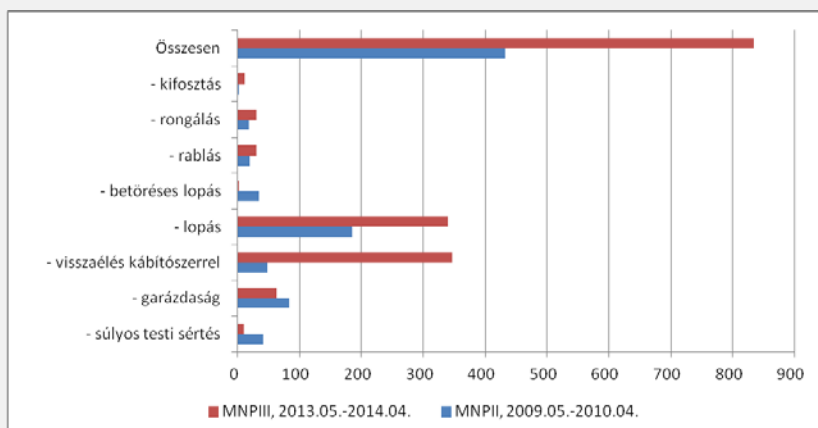
(Forrás: BRFK VIII. kerületi Rendőrkapitányság, Robotzsaru)

Sok esetben – finanszírozási okok miatt – nincs lehetőség szűrőkérdőívvel kiválasztani a sértetté vált személyeket, ekkor a felnőtt lakosságot vagy a háztartásokat reprezentáló minták segítségével következtetnek a fenti mutatók populációbeli értékeire. A háztartásvizsgálatok során a megkérdezett háztartásfő (vagy házastársa, élettársa) nyilatkozik arról, vajon vált-e ő maga vagy családtagja áldozattá.

A közbiztonsággal foglalkozó adatfelvételek lehetőséget nyújtanak a bűnözéstől való félelem vizsgálatára is, amelyek térben és időben összehasonlítható adatok esetében rendészeti, bűnmegelőzési, szociális vagy városrehabilitációs beavatkozások hatáselemzésének részét is képezhetik.

Időbeli összehasonlítás (folytatás)

A két időszak nyomozáselrendeléseinek cselekményenkénti összegzése alapján azt mondhatjuk, hogy az ügyszám növekedése alapvetően a lopások és a kábítószerrel való visszaélések számának növekedéséből fakad (ábra). Ez utóbbi cselekményekkel kapcsolatban a kapitányságvezető szóban azt jelezte egy lakossági fórumon, hogy az elrendelt ügyek körülbelül felében sikerül bizonyítani az elkövetést, amelynek egyik fő oka dizájnert drogokkal kapcsolatos cselekmények bizonyítási nehézségei.

Ábra: Az egyes kiemelt bűncselekmények miatt elrendelt ügyek száma összesen a Magdolna negyed területén 2009.05. – 2010.04. (MNP II.), ill. 2013.05.-2014.04. (MNP III.).

(Forrás: BRFK VIII. kerületi Rendőrkapitányság, Robotzsaru)

A sértetté vált háztartások időbeli és térbeli adatainak összehasonlítása

A Magdolna Negyed Programhoz kapcsolódóan három alkalommal, 2005, 2007 és 2010-ben készített adatfelvételekben külön kérdésblokkban foglalkoztunk a sértetté válás kérdéskörével. Az első és az utolsó évben a kutatást a Magdolna negyeddal szomszédos, szintén krízisterületnek számító Orczy negyedben is elkészítettük az összehasonlítás érdekében. A 2-3 évente megismételt felmérések mintáit egymástól független mintáknak tekintjük, az egyes adatfelvételek nem ugyanazokat a személyeket interjúvolták meg. A háztartásfők saját maguk és a velük együtt élők (!) áldozati érintettségéről vallottak, az egyéves időszakra vonatkozó prevalenciaértékek 9-14% között mozogtak.

Az eredmények alapján azt mondhatjuk, hogy a Magdolna negyedben élő háztartások viktimizációs aránya nem különbözik szignifikáns módon, ha az MNP II. szomszédsági rendőr program megelőző időszakát (2007) és annak végét (2010) hasonlítjuk össze. Azaz a szomszédsági rendőr projekt – e szempont alapján értékelve – nem javította, de nem is rontotta a közbiztonság helyzetét a városrészben. Viszont elmondhatjuk, hogy a Magdolna negyedben 2010-ben már alacsonyabb volt a viktimizációs arány, mint a kontroll krízisterületen, az Orczy negyedben. Ezt a területi különbséget a korábbi, 2005-ös felvétel adatai nem igazolták.

A sértetté válástól való félelem/tartás változása

Pozitív jelnek tekinthetjük, hogy az egyes konkrét bűncselekményektől való félelem tekintetében a 2007-ben felvett és 2010-ben megismételt kérdőíves vizsgálat térbeli és időbeli összehasonlításban is egyaránt szignifikáns különbséget mutatott. 2007-ben a háztartásfők körülbelül negyede „nagyon”, körülbelül harmada pedig „egyáltalán nem” tartott az áldozattá válástól a Magdolna negyedben. Ehhez képest a 2010-es mintában a „nagyon” félők aránya jelentősen, 14-17%-ra csökkent, de – érdekes módon – az „egyáltalán nem” válaszadóké is körülbelül 20%-ra csökkent. Összességében mindez azt jelentette, hogy a sértetté válástól „egy kicsit” tartók aránya 60% körülire növekedett.

Az Orczy-városrész háztartásfőinek félelemmel kapcsolatos rátái a Magdolna negyedben 2007-ben és 2010-ben mért értékei között találhatók, „nagyon”, illetve „egyáltalán nem” fél a háztartásfők körülbelül 25-25%-a. E két időpont között zajlott a MNP II. legintenzívebb szakasza, s feltételezhető, hogy a lakóépületek, közterületek megújulása, a bűnmegelőzési, szociális programok és nem utolsósorban a nappali népesség tartós növekedése hozzájárult a szubjektív biztonságérzet javulásához.

A közterületeken elkövetett jogsértésektől való félelem egyfajta mérését szintén elvégeztük mindkét időpontban és 2010-ben az Orczy negyedben is. Konkrét kérdésünk az volt, hogy vajon van-e olyan terület a megkérdezett otthona környékén, ahol sötétedés után fél egyedül járni, illetve ahol nappal is fél egyedül járni? A térbeli és időbeli összehasonlítás egyaránt szignifikáns különbséget mutatott. 2010-ben a Magdolna negyedben mintegy 10%-kal kevesebben voltak azok, akik féltek a környékükön egyedül sétálni, mint 2007-ben. Mindezen arányok az Orczy negyed adataihoz képest is szignifikánsan alacsonyabbak voltak 2010-ben.

10. Közösségfejlesztés

A közösségfejlesztés, közösségépítés célja, hogy általa az egyén bekapcsolódjon, és aktív részese legyen a környezetében zajló közösségi tevékenységeknek, hogy kapcsolatot tudjon kiépíteni a meglévő szociális és segítő rendszerekkel. A közösségi terek biztosítják a helyet, a fizikai környezetet, ahol ezek a kapcsolatok létrejöhetnek, ahol a községi programok megvalósíthatóak.

A közösségi tevékenységekkel, közösségfejlesztéssel kapcsolatos helyzetértékelés célja, hogy feltárja azokat a problémákat, amelyek kezelhetők közösségfejlesztéssel, közösségi programokkal, továbbá bemutassa azokat a szereplőket, szolgáltatásokat, közösségi tereket, amelyek meghatározóak lehetnek a közösségi programok megvalósítása szempontjából. Ebben a fejezetben azt mutatjuk be, hogyan lehet a jelenlegi állapotokat és helyzetet az akcióterületen (krízisterületeken) élők szemszögéből, rájuk vonatkozóan vizsgálni.

A helyzetértékelés fő fejezetei:

- Az igények bemutatása – melyek azok a területek és kik azok a célcsoportok (fiatalok, gyermekek, öregek, stb.), akik részéről igény jelentkezik a közösségi programokra, közösségi helyekre, de azok nem elérhetőek számukra?
- A kínálat bemutatása – a kerületben található közösségi pontok, közösségi terek feltérképezése és annak bemutatása, hogy elegendő-e az igények kielégítésére, ha nem, akkor hol és milyen közösségi terek hiányoznak?
- A kerületben található közösségi szolgáltatások értékelése abból a szempontból, hogy azokat mennyire veszik igénybe az akcióterületen élők?
- Melyek azok az intézmények, szervezetek, programok, amelyek jelentős szerepet játszanak a közösségépítésben, közösségfejlesztésben, akikre lehet számítani a program megvalósítása során?

Meglévő helyek és szolgáltatások összegyűjtése, listázása

Annak ellenére, hogy elsősorban azt vizsgáljuk, hogy az akcióterületen lakók számára milyen közösségi szolgáltatások és közösségi terek érhetőek el, a kínálatot az egész kerületben kell feltérképezni, mert az igénybevétel sok esetben nem csak akcióterületen történhet, másrészt meg kell ismerni, hogy milyen közösségi programok működnek a kerületben a továbbfejlesztés, tapasztalatátadás, illetve a hálózatépítés céljából. A közösségi tereket, programokat, az aktív civil szervezeteket célszerű listázni és a lényeges információkat egy táblázatban feldolgozni. Az alábbi táblázat egy mintát mutat be, természetesen lehet további szempontokat is bevonni.

		Tevékenységek	Célcsoport	Hely, vonzáskörzet	Kapcsolódás más szervezetekkel
1.	Közösségi térrel rendelkező szervezetek				
1.1.	Szervezet neve, címe				
2.	Elsődlegesen kulturális programokat szervező intézmények, szervezetek				
2.1.	Szervezet neve, címe				
3.	Közösségi programokat szervező intézmények, civil szervezetek				
3.1.	Szervezet neve, címe				
4.	Ifjúsági Tanácsadó Iroda				
4.1.	Szervezet neve, címe				
5.	Klubok – elsősorban a megjelölt célcsoportot bevonó klubok tartoznak ide				
5.1.	Szervezet neve, címe				
6.	Közösség számára is elérhető sportudvarok, sportpályák				
6.1.	Szervezet neve, címe				
7.	Táborok				
7.1.	Szervezet neve, címe				
8.	Közösségi térrel nem rendelkező, de közösségi programokat bonyolító civil szervezetek				
8.1.	Szervezet neve, címe				
9.	egyéb				

Az adatokat feldolgozva készíthető egy összefoglaló értékelés arról, hogy az adott akcióterületen a kiválasztott célcsoport számára milyen szolgáltatások, közösségi programok, közösségi helyek érhetőek el, illetve hol jelentkezik új igény.

Információk begyűjtése

Intézményi interjúk

Kerületi fenntartású intézmények és civil szervezetek felkeresése és interjú készítése a felelős vezetőkkel, programszervezőkkel – az alábbi intézmények felkeresése javasolt:

- Családsegítő központ
- Gyermekjóléti szolgálat
- Közösségi házak
- ifjúsági klubok
- Közművelődési Intézetek
- Nyugdíjas klubok
- Civil szervezetek

Az interjúkészítés során lehet információt szerezni az intézmény szolgáltatásairól, a célcsoportról, tapasztalatokról, igényekről, többek között az alábbi kérdések alapján:

- Kik veszik igénybe a szolgáltatásokat?
- Melyek azok a csoportok, akiket nem tudnak elérni?
- Milyen programok működnek eredményesen?
- Mely igényeket nem tudják kiszolgálni?
- Milyen szervezettel működnek együtt?
- Milyen terveik vannak?
- Mi az, amire a leginkább szükség lenne a közösségfejlesztés szempontjából?

Az interjú készítése előtt érdemes beszerezni a szervezetek beszámolóit – önkormányzati vagy pályázati –, melyből nagyon sok hasznos információ megtudható.

Kérdőíves felmérés

Ha van elegendő idő és forrás a helyzetértékelés összeállításához, akkor már ebben az előkészítési fázisban érdemes egy rövid kérdőíves felmérést készíteni az akcióterületen élők körében. A felmérés célja, hogy gyors visszajelzést kapjon az önkormányzat a lakók környezetükhöz való viszonyáról, szükségleteiről, igényeiről. Amennyiben ebben a fázisban a kérdőíves felvételre nincs lehetőség, akkor ajánlatos még a részletes projektkidolgozás előtt ezt elvégezni. Komoly bizalomépítő szerepe van, ha a lakosság véleményét a projektgazda megismeri és be is építi a tervekbe.

Elemzés, értékelés

Megismerve a kerületi közösségi helyeket, szolgáltatásokat, intézményeket és civil szervezeteket, értékelést lehet készíteni a kerület, illetve kiemelten az akcióterületre vonatkozóan:

- Melyek azok az intézmények, szervezetek, programok, amelyek jelentős szerepet játszanak a közösségépítésben, közösségfejlesztésben?
- Melyek azok a területek és célcsoportok (fiatalok, gyermekek, öregek stb.), ahol nincs, vagy nem elégséges az ellátás, de igény lenne rá?
- Milyen közösségi terekre lenne a leginkább szükség?
- Milyen típusú közösségi ellátásokra lenne a leginkább szükség?
- Milyen a kapcsolat, az együttműködés a szervezetek között?

A kérdőíves felmérésből lehet további információt szerezni arról, hogy:

- Melyek azok a csoportok (gyermekek, kamaszok, nyugdíjasok, egyedülállók, gyesen lévők, hátrányos helyzetűek stb.), akiknek az elérése és bevonása a közösségi programokba és szolgáltatásokba szükséges lenne?
- Melyek azok a csoportok, szervezetek, akik saját közösségi helyeket igényelnek?
- Milyen az emberek egymáshoz és a meglévő szolgáltatásokhoz való viszonya?
- Milyen konfliktusok találhatók az akcióterületen emberek, illetve egyes csoportok között?

Milyen közösségi aktivitásokra (programok, közösségi rendezvények) lenne leginkább igény?

A JAVASOLT ESZKÖZÖK LEÍRÁSA

1. A szociális szféra beavatkozásai

A leromlott városi területeken jellemzően az átlagosnál magasabb arányban élnek hátrányos helyzetű, szegény, mélyszegény családok, és ha azok koncentrációja egy kritikus szintet meghalad, akkor már nem pusztán a szegénység nagyobb koncentrációjáról, hanem területi szegregációról beszélünk. A szegregált területeken a problémák koncentrációja (munkanélküliség, alacsony képzettség) további negatív társadalmi folyamatok kialakulásával is együtt jár, felerősödnek és hosszú távon állandósulnak a negatív minták, deviáns viselkedésmódok (pl. a társadalom által deviánsnak tartott megélhetési formák, bűnözés), az ilyen környezet pedig nagymértékben determinálja az ott élő egyének, családok, felnövő nemzedékek életlehetőségeit is. Az egyének kitérési lehetőségeit korlátozza, hogy a társadalmi kapcsolataik beszűkülnek, a területről kifelé irányuló kapcsolatok eleve ki sem alakulnak vagy elvesznek. A problémát tovább súlyosbítja, hogy a szegregált területeken – pont, ahol mindennél nagyobb szükség lehetne rájuk – a közszolgáltatások is leromlanak, minőségükben és kapacitásukban is elégtelenek a problémák kezelésére.

A szociális problémák tehát egyéni és közösségi szinten is megjelennek, tartósan és halmozottan fordulnak elő. Ez összefüggésben van a társadalmi kirekesztettséggel, mely azt jelenti, hogy az egyének, közösségek tartósan el vannak vágva az alapvető társadalmi és gazdasági erőforrásoktól (munkahely, oktatás, megfelelő lakhatás stb.), ezért nem képesek a társadalom integráns részévé válni.

A szociális szolgáltatásokat nyújtó intézményrendszer a nagy számban és halmozottan jelentkező problémákat nem képes kezelni, alapvető kapacitásgondokkal küzd. (Budapesten az alacsonyabb státuszú kerületekben, ahol a társadalmilag leromlott területek is koncentrálnak pl. egy családsegítőre 120-130 kliens is jut.) A szakemberek a problémák súlyához, természetéhez mérten eszköztelennek érzik magukat, ugyanis nem, vagy csak nagyon korlátozottan állnak rendelkezésükre olyan beavatkozási lehetőségek (pl. források, módszerek, megoldások), amelyekkel valós eredményeket, változásokat érhetnének el a kliensek élethelyzetében. Ennek következménye, hogy elsősorban az egyéni esetkezelésen van a hangsúly a szociális szolgáltatásoknál, csoportos foglalkozások ritkábban jelennek meg, míg a közösségi szociális munka szinte teljesen hiányzik a hivatalos szociális szolgáltatások eszköztárából. Hiányzik a hatékony intézményesített együttműködés is a szociális intézményrendszeren belül és más ágazatok intézményeivel egyaránt (még a gyermekvédelem esetén is tetten érhető ez, pedig ott törvényileg előírt kötelező jelzőrendszert kell működtetni). Az együttműködés hiánya gátolja azt, hogy a komplex problémákat (pl. a családok eladósodottsága, lakhatási problémái és a munkanélkülisége) eredményesen kezeljék.

Beavatkozási eszközök leírása

A szociális munka fogalma

A társadalmi kirekesztődés által sújtott, egyének, csoportok több dimenzió mentén is tartósan el vannak vágva a társadalmi, gazdasági erőforrásokhoz való hozzáféréstől, ami azt jelenti, hogy nincsenek meg azok az eszközeik, melyek segítségével a fennálló konfliktusokat, egyensúlyhiányokat kezelni tudnák. A **szociális munka** az egyén és a környezete között közvetítve, facilitálva és mediálva segíti a természetes

képességek helyreállítását, a problémamegoldáshoz szükséges erőforrásokhoz való hozzáférést, és pótolja a természetes támaszok hiányát. A szociális munka egy problémamegoldó folyamat, amelyben a szociális munkás segít meghatározni a kliensnek, hogy milyen változtatási stratégiák alkalmazhatóak, azok közül melyiket és hogyan alkalmazza. Az egyének képessé tételével növeli a választási lehetőségek skáláját, a klienst segíti annak érdekében, hogy képes legyen saját problémáját megoldani. Ezért a kliens bevonásával történik a problémameghatározás, a beavatkozások eldöntése, döntéshozatalok.

A szociális munka akkor hatékony, ha magának a helyi közösségnek, illetve az ellátó intézményrendszernek szemléletmódja, működése is az irányba változik, hogy képesek legyenek olyan erőfeszítésekre, melyek biztosítják, hogy a közösség tagjai egyenlő eséllyel férjenek hozzá az erőforrásokhoz és lehetőségekhez. Ezt célozza a **közösségi szociális munka**, amely a helyi közösségek felé orientálja a szociális munkát és megpróbálja mobilizálni a közösség informális erőforrásait. A mélyszegénységben élők, marginalizált csoportok esetében a közösségi szociális munka a társadalmi integráció egyik alapvető eszköze, melynek során nő a közösségi szolidaritás, intenzívebb lesz a közösség tagjainak bevonódása, részvétele a problémák, szükségletek feltárásában, és a közösségi kezdeményező és cselekvőképesség is javul. A közösségi munkát a közösség és a szociális munkás együtt végzi, a szociális munkás segíti a közösséget a szükségletek, problémák feltárásában, fejlesztési irányok megfogalmazásában és a programok megvalósításában.

A szociális munka erősítése és annak eredményei nélkül a leromlott területeken élő halmozottan hátrányos helyzetűek, mélyszegénységben élők nem képesek profitálni a területen történő fizikai felújításokból, a megvalósuló társadalmi programokból. Megfelelő szociális munka híján a beruházások, programok nem, vagy csak nagyon korlátozottan tudnak hozzájárulni az ott élők életminőségének javulásához, a városrehabilitációs fejlesztések eredménytelenek és/vagy fenntarthatatlanok lesznek (pl. a komfortosított lakások fenntartási költségeit sem tudják kifizetni, nem lesznek képesek belépni a képzési, foglalkoztatási programokba és azokból profitálni), holott a szociális városrehabilitáció célja, hogy a beavatkozások elsődlegesen a területen élők életminőségének és életlehetőségeinek javítását eredményezze. Ez a cél csak akkor teljesíthető, ha a beavatkozásoknak része a hátrányos – és köztük is a leghátrányosabb – helyzetűekre irányuló szociális munka, mind egyéni, mind pedig közösségi szinten. E nélkül a hátrányos helyzetű csoportok hosszabb távon fokozatosan kiszorulhatnak a területről.

Szintén látni kell, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű – társadalmi kirekesztéssel sújtott, mélyszegénységben élő – egyének, családok számára komplex programok kialakítása szükséges, hiszen az egyébként is elérhető, „mainstream” programokba nem képesek bekapcsolódni. Ezért a programok, beavatkozások többségében elsőként a képessé tételre kell fókuszálni, az meg kell, hogy előzze magát az ágazati jellegű programot (pl. képzési és foglalkoztatási programok). Más esetben szociális munka segítheti az egyéb ágazatok (pl. oktatás) szolgáltatásainak eredményes hasznosulását (pl. mentor segíthet megelőzni az iskolai lemorzsolódást).

A szociális szféra beavatkozásait az alábbiakban két csoportra osztjuk, egyéni és közösségi szociális munkára. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ezek az eszközök a valóságban szoros kapcsolatban állnak egymással és akkor lehet csak valódi eredményeket elérni, ha egyes programokon belül szorosan összekapcsolódnak (és ezeket a kapcsolódásokat az egyes eszközöknél jelezzük is az alábbiakban). A felosztás inkább arra jó, hogy jelezze, egy adott beavatkozásnál a kiindulópont, a fókusz inkább egyéni vagy közösségi megközelítést igényel.

Egyéni, szociális munkára épülő beavatkozások

Az egyéni szociális munka kapacitásainak és intenzitásának növelésével lehet elősegíteni a célterületen élő, rászoruló egyének problémamegoldó képességének, meglévő erőforrásaik mobilizálásának javítását. A beavatkozások segíthetik a halmozottan hátrányos helyzetek, családi krízishelyzetek kezelését, fejleszthetik az öngondoskodási és szocializációs kompetenciákat. Az egyéni szociális munkához kapcsolódó beavatkozások célja, hogy létrehozzon specifikus igényeknek is megfelelő szolgáltatásokat, illetve hogy a meglévő szolgáltatások hatékonyságát fokozza. Az intenzívebb szociális munkára az alábbi területeken mutatkozik szükség leginkább:

- családsegítés és gyermekjóléti szolgáltatások megerősítése;
- adósságkezelési tanácsadás megerősítése, háztartás-gazdálkodási tanácsadás;
- intenzív családmegtartó szolgáltatás krízishelyzetben lévő családok számára;
- képzési-foglalkoztatási programokra felkészítő, képessé tevő programok;
- foglalkoztatási mentor;
- utcai szociális munka fiatalokkal;
- utcai szociális munka hajléktalanokkal.

A halmozott problémákkal küzdő, izolált, az intézményrendszerrel kommunikálni nem képes, gyakran szenvedély- vagy pszichiátriai beteg, aluliskolázott családok/egyének, védelembe vett gyermekek családjai esetében **van szükség intenzív szociális munkára, a családsegítés és a gyermekjóléti szolgáltatások kapacitásának megerősítésére**, a felmerülő problémák megoldása érdekében. A megnövelt kapacitást a gyakoribb és hosszabb idejű gondozási alkalmakra, az ügyintézésben való aktívabb segítségre, jogi tanácsadásra, a hivatalokkal és más intézményekkel való intenzívebb kapcsolattartásra lehet fordítani. Az intenzívebb gondozás lehetővé teszi, hogy több idő jusson a problémák és lehetséges beavatkozások feltárására, a kliens követésére a problémamegoldás során és támogatására a felmerülő nehézségek esetén, vagyis a kliens képessé tételére. Ilyen támogatás lehet például a kliens elkísérése ügyintézése során. Az intenzívebb támogatásra, ami akár heti egy vagy heti több alkalmat is jelenthet, általában a gondozás kezdeti szakaszában van szükség. Gyakran előfordul, hogy krízishelyzet esetén egyéni vagy családterápiára van szükség, javasolt tehát, hogy a pszichológusi kapacitás növelését is tervezzék a programba (a jelenlegi kapacitások még ott is szűkösek, ahol van pszichológus a családsegítő, gyermekjóléti szolgálatnál). Ezenkívül lehetséges újabb, hatékonyabb módszerek, például csoportos, közösségi programok bevezetése melyek segítik az adott problémához kapcsolódó kompetenciák és képességek erősítését, fejlesztik az egyén szocializációs képességeit, oldják elszigetelődését és tehetetlenségérzését, segítik növelni az egyén választási lehetőségeit. Ilyen csoportok alakíthatók egyedülálló szülőknek, sérült gyermeket nevelő szülőknek, bántalmazásban érintett családoknak, tanulási, magatartási zavarral küszködő gyermekeknek, stb. A szolgáltatások megerősítése, fejlesztése mind preventív szempontból, mind pedig a krízishelyzetek kezelése szempontjából fontosak. Lényeges, hogy ezek az intenzívebb szolgáltatások a legrászorultabbakat ériék el.

A Bárka Kőbányai Humánszolgáltató Központ Gyermekjóléti Szolgálatán belül működik a **Prevenációs Csoport**, mely megelőzés céljából a hátrányos helyzetű, veszélyeztetett gyermekeknek és családjainak többféle programot kínál. A programokban való részvétel részét képezi a védelembe vett gyermekek esetében a családi kötelezéseknek is. A prevenció többféle szolgáltatást tartalmaz. Heti rendszerességű programok keretében tizenhárom típusú csoportfoglalkozás működik, melyek célja a szocializációs folyamatok segítése, társas készségek, alkalmazkodó és konfliktuskezelő képességek fejlesztése, szülő-gyermek kapcsolat megerősítése, nevelési problémák megoldásának elősegítése. Ezek a programok hatékonyan egészítik ki az egyéni család gondozói tevékenységet, növelve annak eredményességét. A csoportok különböző korú gyermekeket fognak össze, a problémák mentén lettek kialakítva, egyes csoporttevékenységek egymásra épülnek. Ilyen csoportok a Baba-mama klub, családi játszóház, kiskamasz klub, havi/kéthavi rendszerességgel szervezett kiránduló, illetve barangoló csoport gyermekek és családok számára is; illetve ilyen csoportok alakulnak ki a tanulási, magatartászavarral küzdő gyermekek számára tartott foglalkozásokon, a szervezett nyári és téli táborokban. Fontos, hogy bizonyos programokban együttműködnek civilszervezetekkel is, pl. az ifjúsági programok terén, illetve preventív szolgáltatást, fiatalok számára nyitott tér típusú programokat is egy civilszervezet működtet. Két iskolában iskolai szociális munkás is dolgozik a gyermekjóléti szolgálat szakmai támogatásával (családsegítő alkalmazásában). A sokrétű tevékenységek szakszerűségének biztosítása érdekében a csoport tagjai fejlesztőpedagógusok, utcai szociális munkások, KEF koordinátor, iskolai szociális munkások, családgondozók.

A Prevenációs csoport nem csupán a gyermekjóléti szolgálaton belül végzi a tevékenységét, hanem más intézményekkel együttműködve, közös programok kialakításával, különféle szolgáltatások munkájának összehangolásával. Különösen fontos az együttműködés az iskolákkal, a KEF egyéb tagjaival, a kerület közösségi helyeivel (önkormányzati és civil is). A tevékenységek, programok finanszírozhatósága érdekében a prevenációs programok nagyban támaszkodnak önkéntesek bevonására és adományokra (vállalatok, magánszemélyek).

Forrás: intézményi interjú, Bárka éves beszámoló.

A **háztartás-gazdálkodás fejlesztése** azokat az alacsony jövedelmű, jellemzően rendszertelen bevétellel rendelkező háztartásokat célozza, melyek az alapvető szükségleteiket sem képesek kielégíteni a rendelkezésre álló jövedelmükből. Ezek a háztartások gyakran kerülnek adósságspirálba, mivel a rendszeresen megjelenő jövedelemhiányukat kölcsönökből (pénzintézeti és magánkölcsönök – ide tartozik az uzorakölcsön is), illetve bizonyos fizetési kötelezettségük elhalasztásával (pl. rezsidíjak) próbálják finanszírozni. A háztartás-gazdálkodás fejlesztését célzó programok a jövedelmeknek a szükségletek prioritása mentén való tudatos beosztását segítik, illetve közvetítik a takarékosággal kapcsolatos technikákat is (mint pl. hol és milyen élelmiszert érdemes vásárolni). A program egyéni és csoportos szinten is megvalósítható. Az adósságkezelési tanácsadási szolgáltatásnak jelenleg is részét képezi a háztartások gazdálkodásának racionalizálása (egyéni szolgáltatás formájában), csoportos formája megvalósulhat **háztartás-gazdálkodási klubokban**, ahol, a fentiekén túl, gyakran fókuszálnak az olcsó és egészségesebb ételek készítésének tanítására, és általában az egészségesebb életmód kialakításának támogatására is. A program fontos részét képezheti az energia- és víztakarékosággal kapcsolatos technikák átadása, esetleg kisköltségű, energiatakarékos eszközök telepítésének/vásárlásának támogatása is. Mindezek hozzájárulhatnak az alacsonyabb közműköltésekhez. (Lásd még Lakhatási eszközök, 7.5.1 fejezet)

Az **adósságszolgáltatási tanácsadás** megerősítése a lakhatás elvesztésének megelőzését szolgálja, tehát azokra a háztartásokra fókuszál, melyek olyan mértékű adósságot halmoztak fel, ami már veszélyezteti lakhatásuk biztonságát vagy a szolgáltatásból való kizárásukat eredményezheti, illetve melyeket már ki is zártak bizonyos közműszolgáltatásokból. Az adósságkezeléssel kapcsolatos ügyintézés bonyolultsága miatt a kliensek egy része nem képes belépni a programokba, továbbá a szolgáltatókkal való eseti egyeztetés időigényessége az adósságkezelési tanácsadókat is jelentősen leterheli, így gyakran nincs elegendő kapacitásuk. Emiatt az adósságkezelési tanácsadói kapacitás növelése fontos elem a(z) – lakhatás bizonytalanságához kapcsolódó – egyéni nehézségek megoldásának elősegítésében. (Az adósságkezelési szolgáltatásról a lakhatással kapcsolatos beavatkozásokat bemutató 7.5 fejezet nyújt több információt.)

Az **intenzív családmegtartó szolgáltatás** a krízishelyzetben lévő gyermekes családokat célozza meg annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a gyermek(ek) családból történő kiemelése, helyreállhasson a család működőképessége. Ez a szolgáltatás alapvetően eltér a hagyományos gyermekjóléti, gyermekvédelmi szolgáltatásoktól, mivel rövid idő alatt nyújt nagyon intenzív segítséget a családnak. A szociális munkás alapvetően a család otthonában (illetve más természetes közegében, pl. gyermek iskolája) végzi a segítségnyújtást, ami azzal az előnnyel is jár, hogy látja a család helyzetét, működésének módját, így közvetlenebb információt kap a probléma jellegéről is, mivel abban a környezetben figyelheti meg a családot, ahol a probléma megjelenik, illetve a viselkedésminta megváltoztatása is ott történik, ahol alkalmazni kell azt. A szociális munkás a nap 24 órájában elérhető a család számára, a hét minden napján, heti átlag 5-20 órában. Az intenzív segítség viszont egy rövidebb, behatárolt ideig nyújtható csak, ami 4 héttől 6 hónapig terjedhet (a gyakorlat országoként változó). Ez idő alatt kell a családnak a szociális munkás segítségével a gyermekeket veszélyeztető körülményekben, a család viselkedésében, működésében változást elérnie. Az eredmény a család belső működésének megváltoztatásával és a környezettel való viszonyának módosításával érhető el, úgy hogy a családban, egyéneken lévő képességeket és potenciálokat aktivizálják és a családot új viselkedésminták, probléma- és konfliktusmegoldó mechanizmusok elsajátításában segítik. A krízis, bár egy nagyon negatív állapotot jelöl, gyakran lehetőséget nyújt a család addigi viselkedésének és szokásainak értékelésére, újragondolására és megváltoztatására. Az intenzív segítség célja, hogy a gyermekek biztonságosan a családban maradhassanak, a családi kötelek erősödjenek, a család problémamegoldó-, alkalmazkodóképessége javuljon. A szociális munka eszköztárának széles skáláját hasznosítják, ugyanakkor amennyiben szükséges terápiát is igénybe vehetnek a cél elérése érdekében. Ennek a szolgáltatásnak a legmagasabb kockázatú családokra kell irányulnia és nem szabad a beavatkozás eredményességére vonatkozóan előre és/vagy elhamarkodottan ítélni.

Ezt a szolgáltatást mindenképpen olyan szakembereknek kell végeznie, akik képzésben részesültek. A szolgáltatást nyújtó szakembereknek ugyanakkor rendszeres és szoros kapcsolatban kell állnia mindazokkal a szociális vagy egyéb jellegű ellátásokat nyújtókkal, melyekhez a család valamilyen módon kapcsolódik. A kezelt esetek súlyossága miatt, lényeges az is, hogy a családokkal foglalkozó szociális munkások megfelelő szakmai támogatást kapjanak, az esetek rendszeresen szakmai megvitatásra kerüljenek (esetmegbeszélések). A szolgáltatást végezheti egy külső civil szervezet, melynek előnye lehet, hogy eleve egy, a szolgáltatásra képzett team végzi a feladatot. Ugyanakkor új, külsős szakemberek bevonásával és egy belső team kialakításával a gyermekjóléti szolgáltatáson belül is megvalósítható.. Mindkét esetben a szolgáltatást végzőnek ajánlott napi kapcsolatot tartania az ügyben érintett családsegítő vagy gyermekjóléti szolgálat munkatársaival, bizonyos fokig bevonva őket a szolgáltatásba (pl. ügyintézés segítése, ami egyébként is feladata volt az addigi családgondozónak).

Az **intenzív családmegtartó szolgáltatásra** kevés gyakorlati példa van hazánkban. Az egyik ilyen programot a Józsefvárosban, a Magdolna negyed szociális városrehabilitációs projekt keretében alakították ki. Két szociális munkás kilenc hónap alatt tíz család intenzív gondozását valósította meg. A szociális munkás feladata volt a probléma feltérképezése, beavatkozási stratégia kidolgozása, családon belüli konfliktusok rendezésében mediálás, a család segítése hivatalos ügyintézésben, a családi szerepek esetleges átvállalása (pl. gyermekvigyázás), célirányos segítségkérés adott probléma megoldásához. Bekerülési feltétel volt az érintett intézmények javaslata, miszerint a családnak átmenetileg sok segítségre van szüksége, és a családnak önként kellett vállalnia a részvételt. Kizáró ok volt, ha a szülő nehezen hozzáférhető (pl. szenvedély-, vagy pszichiátriai beteg). A bekerült családokban többnyire alacsony képzettségűek és alacsony jövedelműek voltak, jellemző volt a családokra a motiváció hiánya, bizalmatlanság. A segítségnyújtás 4-6 hétig tartott, később az elért eredmények fenntarthatósága miatt ezt meghosszabbították. A család és a segítő között együttműködési megállapodás jött létre, melyekben a célok és a vállalások megfogalmazásra kerültek. Egy szociális munkás egyszerre legfeljebb két családdal foglalkozott. A családmegtartó szolgáltatás a Magdolna III. programnak is része lett.

Forrás: Szakmai beszámoló a Józsefváros Önkormányzat Népjóléti Bizottságának 2010. július 13-i ülésére. Készítette Bányai Emőke, szakmai vezető és Bálint Sugárka, szociális munkás.

A **munkaerő-piaci (re)integrációt** célzó képzési és foglalkoztatási programokba nehéz bekapcsolódni azoknak a régebb óta munkanélküli és/vagy más munkaerő-piaci hátrányokkal (pl. egészségügyi problémák, függőségek) rendelkező embereknek, akik a kudarcos munkakeresést követően munka nélkül töltött hosszabb időszak során elvesztették azokat az életviteli mintákat, képességeket, melyek a rendszeres munkavégzéshez szükségesek, alulmotiváltak, elszigetelődtek, gyakran rossz mentális állapottal küzdenek. Munkaerőpiacra történő visszavezetésük első lépése olyan programokba, cselekvésekbe való bevonás, mely előidézi az életmódváltást, az aktivizálódást, és növeli az egyén hasznosságtudatát, szélesíti kapcsolatrendszerét. (Ilyen szolgáltatást nyújtottak pl. a TÁMOP-ból finanszírozott „Első lépés” típusú programok, amelyek vegyesen alkalmazták az egyéni esetkezelést – egyéni fejlesztési tervek alapján – és a csoport, közösségi munkát egy programon belül.)

A tartós munkanélküliek reintegrációját hatékonyan segítheti a **foglalkoztatási mentor** szolgáltatás, amelynek során a klienst végigkísérik a reintegráció folyamatán, a képessé tételtől egészen akár a nyílt munkaerő-piaci elhelyezkedésen át a munkahelyi beilleszkedésig. A mentor támogatja a kliens motivációjának fenntartását, beilleszkedési és konfliktuskezelési képességét, illetve szükség esetén mediál az intézmények, munkáltató és a kliens között. (Bővebb leírást tartalmaz a foglalkoztatási eszközöket bemutató 7.2 fejezet.)

Az **utcai szociális munka egyik célcsoportja a hátrányos helyzetű, alacsony jövedelmű családokból származó csellengő fiatalok**, akik a szabadidejük jelentős részét, egyéb lehetőségek híján, az utcán töltik. Ezek a fiatalok általában családi problémákkal küzdenek, és mivel a hagyományosan meglévő közösségek (pl. iskolai, sport, egyházi) nem képesek őket megszólítani, elérni, problémáikra pozitívan reagálni, ezért különösen veszélyeztetettek, számukra vonzóvá válhatnak a deviáns viselkedési formák. Az utcai „bandázások” magukban rejtik az áldozattá és/vagy bűnözővé válás magas kockázatát. A feljük irányuló utcai szociális munkának ebből következően az a célja, hogy feltárja azokat a helyeket, ahol ezek a fiatalok gyakran megfordulnak, megszólítsa őket és segítse más, védettebb körülményeket biztosító szolgáltatásba, befogadó közösségekbe való eljuttatásukat.

A fiatalokra irányuló utcai szociális munkát gyakran a gyermekjóléti szolgálat végzi, a kapacitások viszont szűkösek, ezért érdemi munkára kevés idő jut. A kapacitásnövelésen túl, fontos, hogy olyan szakember végezze ezt a munkát, aki különösen jól tud kommunikálni fiatalokkal, képes velük bizalmi kapcsolatot kiépíteni. Tényleges eredmények eléréséhez az érintett közterületek széles körű feltárása és a feltárt helyek rendszeres látogatása szükséges. Az utcai szociális munkásnak azt is fel kell tudnia ismernie, hogy egy fiatalnak milyen típusú segítségre van szüksége, elég „csupán” egy befogadó közösség vagy van olyan problémája, amely valamilyen speciális segítséget is igényel (pl. kábítószer-, alkoholprobléma; családon belüli bántalmazás; tanulási zavar; stb.).

A szociális városrehabilitációs programoknak nem szükséges a hajléktalanság problémájának általános kezelésével kapcsolatos projekteket indítaniuk, helyesebb, ha ezt a szakmára bízzák. Azonban lehetséges olyan kis projektek kialakítása és működtetése, amelyek segíthetik a hajléktalan emberek – egy része – sorsának jobbra fordulását és akár a lakókörnyezet élhetőbbé válására is hatással lehetnek. E projektek tervezése és végrehajtása során valamely (helyi) hajléktalanokat segítő ellátó szervezet bevonása mindenképpen szükséges.

2010-ben a józsefvárosi Magdolna Negyed Program II. keretében a Menhely Alapítvány 21 hajléktalan embert foglalkoztatott heti két alkalommal 8-8 órában a negyed közterületeinek takarítására. A foglalkoztatottak megbízási díjat és meleg ebédet kaptak munkájukért. A projektben közreműködő önkormányzati cég, a Józsefváros Közbiztonságáért és Köztisztaságáért Szolgáltató Kft., a dolgozók felét megbízásának lejártá után továbbfoglalkoztatta e munkakörben.

Közösségi szociális munkára épülő programok

A közösségi munka leginkább egyes célcsoportokra irányuló komplex szemléletű programokban jelenhet meg, együttesen más eszközökkel (pl. egyedi esetkezelés). A városrehabilitáció szempontjából a közösségi szociális munkának legfontosabb funkciói az alábbiak:

- a hátrányos helyzetű és elszigetelt, éppen ezért gyakran nehezen elérhető egyének, családok, sérülékeny csoportok elérése, megszólítása és programokba való bevonása;
- a célcsoportok szükségleteinek beazonosítása;
- helyi lakosság, specifikus célcsoportok erőforrásainak aktivizálása, képessé tétel, önszervező hálózatok létrehozása;
- az elszigetelt és magukat tehetetlennek érző, gyakran mentális problémákkal küzdő egyének szocializációs képességének javítása, bizalom építése helyi közösségek, szolgáltatások iránt;
- a hátrányos helyzetű csoportok érdekérvényesítő képességének javítása.

A közösségi szociális munkát is célcsoportokra fókuszáltan érdemes végezni. Az alábbiakban a szociális városrehabilitációs programok szempontjából kiemelt jelentőségű, a hátrányos helyzetű, marginalizált csoportok társadalmi integrációjának érdekében megvalósítható közösségi szociális munkára épülő beavatkozási lehetőségeket tekintünk át.

A hátrányos, marginalizált helyzetben lévő (gyakran mélyszegénységben élő) **kisgyermekes családok** gyermekeinél – a megfelelő képességek kialakulásának veszélyeztetettsége és a szociális hátrányok továbbörökítése miatt – jelentős a szegénység újratermelődésének kockázata. A megfelelő időben (minél

fiatalabb korban) elkezdett korai fejlesztéssel megelőzhetőek vagy kompenzálhatóak ezek a hátrányok. A célcsoport nemcsak a kisgyermek, hanem maga a szülő is, akinek a gyermeknevelési kompetenciáinak javítása, az együttműködési készségének fejlesztése is szükséges ahhoz, hogy a későbbiekben sikeresen támogassa a gyermeke beilleszkedését és tanulmányi pályáját. A Biztos Kezdet program gyermekházai és az anyaközpontok e célok megvalósításának lehetséges eszközei – mindkettőnél döntő szerepe van a közösségi szociális munkának a családok elérésében, a szülők együttműködővé tételében. A gyermekház program elsősorban a gyermek fejlesztésére és a szülői kompetenciák javítására koncentrál, az anyaközpont viszont elsődlegesen egy önsegítő közösséget teremtő program, mely így kívánja elérni a szülők aktivizálását, képessé tételét. Ugyanakkor a Biztos Kezdet program tapasztalatai is azt mutatják, hogy azok a gyermekházak tudtak sikeresen működni, elegendő hátrányos helyzetű gyermekes anyát vonzani, melyek közösségi programokat is kínáltak és a szülőt magát is segítették. (Bővebb leírást és további információkat tartalmaz az oktatási eszközökről szóló 7.4 fejezet.)

Az ifjúsági célcsoportokra fókuszált közösségi munka célja, hogy **a veszélyeztetett, hátrányos helyzetű fiataloknak biztonságos teret** adjon a szabadidő kreatív, hasznos eltöltésére, a szocializációs, kommunikációs és konfliktusmegoldó készségek fejlesztésére, segítse őket a pozitív életstratégiák kialakításában, illetve a kortárs közösségek létrehozásában, igényeik és érdekeik megfogalmazásában és artikulálásában. Jellemzően más programelemekkel, szolgáltatásokra építve, azokkal együttműködve jelenik meg, helyszínei többfélék lehetnek: maga az iskola, az ifjúsági terek, közösségi házak. Ugyanakkor az ifjúsági közösségi munka erősen kapcsolódik a fiatalokat célzó utcai szociális munkához (outreach programok), melyek a fiatalokat a tipikus tartózkodási helyükön keresi fel és szólítja meg, illetve „csábítja be” őket a közösségi terekbe.

Fontos elem a fiatalokkal foglalkozó szociális munkás, aki itt is facilitátorként működik.

*A ferencvárosi **ESÉLY Közösségi Alapítvány** a gyermekházat és az anyaközpontot kombináltan működtető programot valósított meg. Délelőttönként a programnak helyt adó helyiségben gyermekházi programok folytak, délután pedig az anyaközpont közösségi programjai kaptak helyet. A gyermekház programok, az előírt és általánosan használt módszertan szerint a szülő és a gyermek közös fejlesztésére, közös játszásokra koncentrált, szem előtt tartva a szakember által előírt fejlesztési gyakorlatokat (amennyiben szükség volt rá, szakember is foglalkozott a gyermekkel). A közös programok (főzés, kirándulás) is részét képezik a gyermekház működésének is, illetve foglalkoztak a szülők szociális problémáival is (szociális ügyintézés segítése, szolgáltatásokhoz való eljuttatása). A délutánonként működő anyaközpontnak viszont kifejezett célja volt, hogy az ott élő kisgyermekes anyák önsegítő közösségét létrehozza, melyben az anyák saját maguk fogalmazzák meg problémáikat és megoldást is maguk próbálnak meg találni rá, maguk határozzák meg a programokat és az egymásnak való segítség formáit is (pl. gyermekvigyázások). A két program célcsoportja természetesen ugyanazon körből került ki, és sok szülő-gyermek páros mindkét programot látogatta. A két program szorosan egymásra épül és jól kiegészíti egymást, az anyaközpont egyrészt olyan szolgáltatásokat nyújt, amiért érdemes a szülőknek bemenniük, másrészt mágnesként szolgál a gyermekházi programokba való bekapcsolódásra is.*

Lásd még: <http://goo.gl/eyh9TF>

Az ifjúsági közösségi munka kerül előtérbe az alacsony küszöbű jelleggel működő **nyitott közösségi tereket** biztosító ún. **ifjúsági információs és tanácsadó irodák** létrehozása és működtetése során. E tereket működtető szervezetek egyéni tanácsadást (személyes problémák, pályaválasztás stb.), klub- és

csoportfoglalkozásokat, közösségi programokat szerveznek, szolgáltatnak. Az alacsony küszöbű jelleg azt jelenti, hogy – néhány alapvető viselkedési szabály betartásán kívül – nem támasztanak kemény követelményeket a hely használata tekintetében. A „nyitott tér” elnevezés utal arra, hogy maga a létesítmény a fiataloknak egy befogadó helyiséget kínál, és egyben lehetőséget arra, hogy ők határozzák meg, milyen típusú programokat kívánnak kialakítani benne. A helyben lévő szociális munkás támogatja a fiatalok elképzeléseinek megvalósítását.

Az **iskolai szociális munkában** is jelentős szerep jut a csoportos és közösségi munkának, kiegészítve az egyes gyermekekre, illetve családjaikra irányuló szociális munkát. Az iskolai szociális munka azokban az iskolákban különösen ajánlott, ahol magas a hátrányos helyzetű gyermekek száma. Ezekben az iskolákban az a hatékony, ha egy teljes állású szociális munkás dolgozik. A szociális munkás segíti a tanuló és az iskola, tanuló-iskola-család között kialakult konfliktusok megoldását, preventíven avatkozik be a veszélyeztetett gyermekek, fiatalok esetén, segíti a pályaválasztást. Ezenkívül szoros kapcsolatban van a gyermekjóléti szolgálattal, jelez nekik, illetve szükség esetén részt vesz a gyermekjóléti szolgálat gondozási tervének megvalósításában. A gyermekek, illetve akár szüleik számára is csoportfoglalkozásokat szervez. A közösségi munkája során az iskolai közösséget mint megtartó közösséget erősíti, érzékenyíti a gyermekek igényei iránt, illetve a gyermekeket aktivizálja. Kapcsolatot épít a településen/környéken lévő más ifjúságsegítő szervezetekkel. Célja itt is elsősorban a közösségek létrehozása, a fiatalok kreativitásának és önkifejezésének segítése a közösségi tanulás révén.

Az iskolai szociális munkás lehet az iskola alkalmazottja, ennek a hátránya, hogy tanár-diák/család konfliktus esetén nem mindig tud objektív maradni, hiszen az iskola elvár egy bizonyos fokú „szolidaritást”. Egyes esetekben a gyermekjóléti szolgálat biztosít iskolai szociális munkát, azonban ez rendszerint heti pár órára korlátozódik, mely nem teszi lehetővé, hogy az iskolai élet integráns részévé váljon, közösségi munkát is folytasson. Az ún. pécsi modellnek a lényege, hogy egy civil szervezet alkalmazásában álltak a szociális munkások, de az iskolában teljes munkaidőben jelen voltak, a gyermekjóléti szolgálattal pedig együttműködési megállapodásuk volt. Az egyes iskolai szociális munkások egymással hálózatos kapcsolatban álltak, rendszeres szakmai, esetmegbeszéléseket tartottak.

A **területi alapon szerveződő közösségi szociális munkának** nagy szerepe van abban, hogy a különböző társadalmi csoportok közötti kommunikációt létrehozza, a csoportok közötti ellentéteket, előítéletet oldja, az egyes csoportok érdekeit és szükségleteinek kielégítését összehangolja. Ebben az esetben a közösségi munka eszköztárán belül nagy szerep jut a mediációnak. A területi egységek, melyen belül a különböző csoportok megszólításra kerülnek, lehet a szomszédság maga, de ezen belül lehetnek kisebb egységek is, elsősorban valamilyen probléma, fejlesztési cél mentén tagolva a szomszédságot, például egy-egy utcában élők vagy egyes lakóházak. Ilyen eszközökkel lehet megcélozni az akcióterületen kívül élőket is, ha az hozzájárul az akcióterületen élők helyzetének javításához, problémák azonosításához vagy kezeléséhez, illetve a tágabb körű társadalmi integrációjához.

Intézményi együttműködés erősítése

A városrehabilitáció sikeréhez sok esetben elengedhetetlen, hogy a szociális és egyéb ágazatokhoz kapcsolódó beavatkozások egymásra épüljenek, a programok eleve többféle beavatkozást magukban foglalva integrált szemlélettel valósuljanak meg. (A fenti szempontok alapján történő tervezéssel már egy lépést tehetünk az integrált ellátórendszer irányába, amely a szolgáltatásokat az egyének és a csoportok szükségletei szerint szervezi meg.) Alapvető elvárás, hogy az intézkedések segítsék a klienseknek az alapellátásokba való bekapcsolódását (amely alapellátásoknak a kapacitásait és szolgáltatásait is fejleszteni kell igény szerint). A segélyeket is alapellátásként értelmezve elengedhetetlen, hogy a

segélyezési rendszer is reagáljon a feltárt, felmerülő igényekre és képes legyen – átmeneti vagy rendszeres – támogatást nyújtani a rászorulóknak számára.

Ilyen szemléletű tervezés és végrehajtás a szociális ágazaton belül a különböző alszektorok, állami, önkormányzati és civil szervezetek közötti együttműködést feltételez, amelynek erősítéséhez elengedhetetlen az ágazaton belüli, de az ágazatok (foglalkoztatás, oktatás, egészségügy) szereplői és szolgáltatásai közötti koordináció is. Ehhez ki kell alakítani a hatékony párbeszédet, információcserét és együttműködést segítő, a szolgáltatások összehangolását is biztosító formális szervezeti kereteket és mechanizmusokat. Az ilyen együttműködések kialakítására irányuló soft elemek mindenképpen részét kell, hogy képezzék a szociális városrehabilitációs programoknak, így biztosítható az egyes ágazatok koordinált közreműködése és a különböző célcsoportok szükségleteire reagáló koordinált és összehangolt tervezés. (Létre lehet hozni akár a projekt keretei között működő helyi támogató csoportokat is.)

Tervezés és végrehajtás

A szociális beavatkozások célja tehát, hogy a helyi szükségleteknek megfelelően:

- növekedjenek a meglévő szolgáltatások kapacitásai és
- kialakításra kerüljenek a hiányzó szolgáltatások.

Alapvetően két modell létezik a kapacitások növelésére és az új szolgáltatások kialakítására:

- a meglévő intézményrendszeren belüli kapacitásnövelés, illetve
- külső, civil/egyházi szervezet által biztosított szolgáltatások.

A meglévő szolgáltatások kapacitásnövelésének célszerűen a meglévő intézményrendszeren (pl. családsegítő/gyermekjóléti szolgáltatások) belül kell történnie. A kapacitásbővítés azonban az esetek többségében nem korlátozódhat csupán újabb munkaerő alkalmazására, hanem minőségileg is magasabb szintű, eredményesebb és/vagy hatékonyabb szolgáltatást kell létrehozni, új eszközök, módszerek alkalmazását lehet és célszerű kipróbálni, bevezetni. Az ilyen szemléletű, szolgáltatások mennyiségét és minőségét is érintő kapacitásbővítéshez az adott terület fejlesztéséhez szükséges tudással rendelkező, jól képzett, magasan kvalifikált szakembereket érdemes bevonni, akik számára, akár a projekt időszakára terjedően a közfoglalkoztatotti státuszra jellemzőnél magasabb díjazás is ajánlható. Az új szolgáltatások fejlesztése, kipróbálása és bevezetése gyakran a már régebb óta a szervezetnél lévő munkatársak számára is többletmunkát generál, amit többletmunkaidőben a projektből finanszírozott többletjuttatások ellenében is végezhetnek. Az ilyen megoldásnak az előnye, hogy a szolgálat munkatársai is jobban bevonódnak a projektbe, nő az együttműködési készségük, tágul a szemléletmódjuk és az új módszerek hatékonyabban beépülnek az alapellátásba is.

A különösen veszélyeztetett, sérülékeny, specifikus célcsoportokra irányuló szolgáltatások a szolgáltatást nyújtó szervezettől különösen nagy rugalmasságot és az egyéni helyzetekhez való alkalmazkodást, kreativitást igényelnek. Emiatt az ilyen szolgáltatásokat érdemesebb civil szervezeteken keresztül megvalósítani, amelyeket nem kötnek intézményi előírások, protokollok, illetve nincsenek hatósági jellegű kötelezettségeik. De a civil szervezetek is csak úgy tudják hatékonyan végezni a munkájukat, ha számíthatnak az alapellátó rendszer, az intézmények együttműködésére, így ezekenél az intézményeknél is kívánatos kialakítani a tervezés és megvalósítás során szükséges koordináció mechanizmusait, a

felmerülő feladatok ellátására megfelelő munkatársakat rendelni (akiknek az így keletkezett többletmunkáját a projekt is finanszírozhatja). Az intézményi elkötelezettség, érdekeltség megteremtése miatt a koordinációval kapcsolatos munkákra mindenképpen belső munkatársakat kívánatos alkalmazni.

A legsúlyosabb problémák mentén kialakítandó programoknál már azok tervezése során érdemes bevonni az adott problémával foglalkozó civil szervezeteket például a helyi támogató csoportba. Amennyiben a kerületben már működik ilyen jellegű szolgáltatást nyújtó civil szervezet (a legtöbb helyen működik, az önkormányzatnak sok helyen van ellátási szerződése is civil, egyházi szervezetekkel), akkor érdemes azokra a szervezetekre támaszkodni. Konzorciumi partnerként is be lehet vonni (és ezzel érdekeltté tenni) azokat a civil szervezeteket, melyek munkája a szaktudása, helyi tapasztalata, célcsoporttal való kapcsolata miatt feltétlenül szükséges a programok eredményes és hatékony megvalósításához. Így elkerülhető, hogy a gyakran nehezen specifikálható feladatok ellátására közbeszerzéseket kelljen kiírni és azok eredményétől függően akár a feladatvégzésre kevésbé alkalmas szervezetekkel kelljen együttműködni. A civil szervezeteknek konzorciumi partnerként való bevonása során – a keletkező adminisztrációs feladatok miatt – a projektmenedzsmentben is segítséget kell nyújtani a szervezeteknek.

A szociális szolgáltatások fejlesztései, illetve a fentiekben leírt szemléletben megtervezett és megvalósított programok hatásai nem azonnal jelentkeznek, jellemzően egy-egy ilyen komplex beavatkozás pusztán megtervezése, előkészítése és kipróbálása is több évet igényel. Ezért a programokat úgy kell alakítani, hogy minél hosszabb idő álljon rendelkezésre a(z) – gyakran újszerű, még ki nem próbált – eszközök alkalmazására, hogy a kliensek helyzetének javításához szükséges, egymásra épülő szolgáltatások (pl. képessé tétel, aktivizálás, képzés, foglalkoztatásba állás, adósságrendezés) mindegyike megvalósítható legyen és elérhetőek legyenek az ilyen jellegű beavatkozásoknál csak több éves folyamat során jelentkező eredmények.

2. Foglalkoztatást javító, helyi gazdaságot fejlesztő beavatkozások

Az akcióterületen élők szociális problémáinak hátterében leggyakrabban a rendszeres jövedelem hiánya és az annak megszerzésére való képesség, lehetőségek korlátai állnak. Ezért a szociális városrehabilitációs programban kiemelt jelentősége lehet a szociális problémák egyik legfontosabb okát képező munkanélküliség és foglalkoztathatósági problémák csökkentésére irányuló beavatkozásoknak, valamint a helyi gazdaság fejlesztésének. E célt – többek között – az alábbi beavatkozások segíthetnek elérni:

- vállalkozások megtelepedésének ösztönzése az akcióterületen a helyi gazdaság fejlődésének érdekében;
- az akcióterületen élők vállalkozóvá válásának támogatása;
- az akcióterületen élő, munkaerő-piaci hátrányokkal rendelkező munkanélküliek foglalkoztatásának elősegítése;
- az akcióterületen élők aktivitásának ösztönzése és a munkaerőpiacra történő visszavezetése.

Vállalkozások megtelepedésének ösztönzése az akcióterületen a helyi gazdaság fejlődésének érdekében

A beavatkozás célja, hogy **új gazdasági tevékenységek** jelenjenek meg, illetve új vállalkozások, gazdasági szervezetek, valamint azok üzletei, irodái, fióktelepei telepedjenek meg az akcióterületen, ami azon túl, hogy közvetlen hatásában lehetőséget biztosít a területen élőknek a munkajövedelemhez jutásra, elősegítheti:

- az akcióterületen lévő önkormányzati tulajdonú ingatlanok jobb, gazdaságilag is hatékony hasznosítását;
- az üres ingatlanok hasznosítását;
- a leromlott állapotú ingatlanok felújítását és hasznosítását.

Az akcióterületen megtelepedő új vállalkozások hozzájárulnak az akcióterület épített környezetének javításához azzal, hogy használaton kívüli, esetleg leromlott állapotú ingatlanokat vesznek birtokba, ennek indokán akár régóta szükséges felújítások valósulhatnak meg, hosszabb távon pedig bérletidő-fizetéssel növekedhetnek az önkormányzat vagy a társasházak bevételei. A gazdasági funkciók megjelenése, elterjedése pedig önmagában életet vihet zárványosodó területekre, ezzel javíthatja az ott élők közérzetét, növeli a terület presztízsét, pozitívan befolyásolhatja az akcióterületi ingatlanok értékét, ezzel megállíthatja a leszakadás folyamatát.

Az intézkedések célcsoportját olyan vállalkozások képezik, amelyek az akcióterület jellegével összeegyeztethető jellegű (pl. kereskedelem, szolgáltatás), a környék élhetőségére negatív hatást (pl. zaj, forgalom, egyéb szennyezés) nem gyakorló, sőt, lehetőség szerint az akcióterület élhetőségét javító és az ingatlanok értékét növelni képes tevékenységeket kívánnak létrehozni, kiterjeszteni az akcióterületen. (Az akcióterületen jelenleg is aktív gazdasági tevékenységet folytató vállalkozásokat csak akkor érdemes a támogatási konstrukció keretében kedvezményezni, amennyiben az az aktuálisan folytatott tevékenységük fejlesztését, kiterjesztését szolgálja és eredményeként legalább egy fő többletfoglalkoztatás vagy kapacitásnövekedés valósul meg.)

Az akcióterületen lévő önkormányzati tulajdonú ingatlanok esetén az önkormányzat nyújthat fejlesztési jellegű, valamint természetbeni támogatást.

Fejlesztésekhez kapcsolódó önkormányzati segítségnyújtás során az önkormányzat a gazdasági tevékenységet szolgáló hasznosításhoz **szükséges mértékben fejlesztheti a tulajdonában álló, arra alkalmas ingatlanokat** (pl. külső és belső szigetelés, burkolás és burkolatjavítások, átalakítások, egyedi közműcsatlakozások kialakítása, gépészeti fejlesztés, nyílászárók cseréje).

A fejlesztést olyan esetben – és azon ingatlanokon célszerű megvalósítani – amennyiben tényleges igény mutatkozik egy adott típusú tevékenységhez való hasznosítására. A fejlesztési igény megalapozottságát például az önkormányzat és a későbbi hasznosító közötti szándéknyilatkozat aláírásával lehet igazolni.

A helyiség használójának elkötelezettségét erősítheti, amennyiben a szükséges fejlesztéseket csak részben finanszírozza az önkormányzat, ha a fennmaradó hányadot maga a helyiséget hasznosítani kívánó szervezet fizeti (e hányadok mértéke nagyban függhet a tevékenység jellegétől, a helyiség adottságaitól, illetve a tevékenységet folytatni kívánó szervezet tőkeerejétől).

A közvetlenül az üzleti tevékenység folytatását szolgáló helyiségekhez kapcsolódó beavatkozások mellett – vagy helyett – egyfajta „fordított településrendezési szerződés, fordított tervalku” logika mentén az önkormányzat vállalhatja olyan **funkciók, közösségi infrastruktúrák** (pl. park, parkolóhelyek, sétány, buszmegálló) **kialakítását, fejlesztését**, amelyek vonzóvá tehetik az akcióterületet adott gazdasági tevékenység megtelepedéséhez. Ennek „ellenszolgáltatásaképpen” a megtelepedő vállalkozó hosszabb megtelepedést, esetleg foglalkoztatást, vagy más, az akcióterületen hasznos eredmény megvalósítását vállalhatja. Tehát az önkormányzat nemcsak gazdasági tevékenységet szolgáló ingatlanon, hanem annak környezetében megvalósított fejlesztéssel is elősegítheti a gazdasági tevékenység megtelepedését. Az önkormányzat ezzel az eszközzel akkor is segítheti a gazdasági funkciók létrejöttét, bővülését, ha azok nem önkormányzati tulajdonú ingatlanok igénybevitelével valósulhatnak meg (pl. magántulajdonú, társasházi tulajdonban álló tereken), vagy nem a helyiség, hanem a környezet alakítása segítheti jobban a gazdasági tevékenység kiteljesedését.

A vállalkozások megtelepedését segítheti az önkormányzati beruházásokat nem igénylő, **közmű- és rezsiköltségek megtérítésének** meghatározott időre történő átvállalásával megvalósuló természetbeni támogatással is, amennyiben a gazdasági tevékenység önkormányzati ingatlanban települ meg. Az ilyen jellegű önkormányzati támogatást rögzíteni kell az ingatlan hasznosító szervezet és az önkormányzat (tulajdonos) közötti megállapodásban.

Olyan vállalkozások megtelepedését kívánatos ösztönözni elsősorban, amelyek eredetileg nem az akcióterületen valósítanak meg fejlesztéseket, nem azon hoznának létre telephelyeket. Ezért aktív információterjesztést, célzott kommunikációt kell folytatni a kerületben működő vagy az akcióterület környékét ismerő vállalkozások irányába, hogy azok megismerhessék az önkormányzat által kínált segítséget, támogatásokat és ezek alapján megfontolhassák az akcióterületre települést. A gazdasági funkciók és az azokat működtető vállalkozások megtelepülése egy olyan folyamat, amelyhez az önkormányzatnak folyamatosan információkat és segítséget kell nyújtania. Meg kell ismerni az esetleges fejlesztési elképzeléseket, az azokhoz kapcsolódó támogatási igényeket, egyeztetések folyamata során kell kialakítani és rögzíteni a megtelepedéshez kapcsolódó támogatás igénybevitelének kereteit. A vállalkozások informálása, a potenciális betelepülők felkutatása, megkeresése, az érdeklődési folyamat során információkkal való ellátása, majd az önkormányzat által ajánlott támogatás, felajánlások igénybeviteléhez szükséges egyeztetések lebonyolítása nagy mennyiségű, olyan szaktudást igénylő feladatokat generál, amely jellemzően az önkormányzatoknál nem áll rendelkezésre (nincsen kifejezetten vállalati kapcsolatokkal foglalkozó ügyosztály). Ha az önkormányzat szándékában áll a szociális városrehabilitáció célterületén a gazdasági funkciók megtelepítése, javítása, akkor az ehhez kapcsolódó tevékenységek ellátására megfelelő szakértelmet és erőforrásokat kell biztosítani, vállalkozáskoordinációs funkciót kell létrehozni a hivatalon belül. Ez az új szervezeti funkció hosszabb távon is hasznos lehet, hiszen az egész kerület vállalkozási, gazdasági tevékenységeinek fejlődését elősegítheti. A szociális városrehabilitációhoz kapcsolódóan a kerületben tevékenykedő vállalatokról rendelkezésre álló rendszerezett adatbázis alapján intenzívebb kapcsolatfelvételt, az akcióterület környékén működő vállalkozások felé irányuló célzott kommunikációt kívánatos folytatni, akik akár saját üzleti partnereik felé is közvetíthetik, továbbíthatják az önkormányzat által kínált lehetőségekről szóló információkat. A gazdasági funkciók akcióterületre történő telepítése mindig aktív és intenzív cselekvést feltételez az önkormányzat részéről, passzív magatartás, várakozás általában nem hoz eredményeket.

A szociális városrehabilitációs célok megvalósításához kapcsolódóan a vállalkozások számára ajánlott ingatlanokat az önkormányzat hasznosításra vonatkozó döntését követően lehet kijelölni hasznosításra.

Az ingatlan jövőbeli hasznosítójának és tevékenységének ismeretében kívánatos az önkormányzat által nyújtott hozzájárulás jellegéről és mértékéről dönteni.

A szociális városrehabilitációs program keretei között, támogatással megvalósuló ingatlanfejlesztések esetén figyelembe kell venni, hogy a fejlesztést megvalósító önkormányzatnak a fejlesztett ingatlanok esetében a fejlesztési célnak megfelelő használatához kapcsolódó fenntartási kötelezettsége van. A felújított ingatlanoknak akár 3-5 éven át a felújítás indokaként megjelölt tevékenységet kell szolgálniuk, azokat nem lehet más célra hasznosítani vagy értékesíteni. Emellett előfordulhat, hogy a fenntartási időszak során nem, vagy csak korlátozottan lehetséges használati/bérleti díjakat szedni a helyiség hasznosítójától – bár az önkormányzat számára egyébként is felmerülő költségek (pl. közműdíjak, társasház közös költsége) megtérítése e körülmények esetén is biztosítható.

Az akcióterületen élők vállalkozóvá válásának támogatása

A beavatkozás célja, hogy segítséget nyújtson **önálló vállalkozások elindításához** az akcióterületen élő, vállalkozni kívánó (ötlettel és készségekkel rendelkező), nem foglalkoztatott (aktív vagy inaktív munkaerő-piaci státuszú) emberek számára, hogy ezáltal hosszabb távon önálló jövedelemszerző tevékenységgel biztosíthassák a maguk és családjuk fenntartásához szükséges jövedelmeket. Egyaránt támogatható az akcióterületen, vagy azon kívüli tevékenységre irányuló vállalkozás elindítása. (Akcióterületen történő vállalkozásindításnál e konstrukciót kombinálni lehet a vállalkozások megtelepedését segítő eszközökkel.) A konstrukció keretében egyaránt igénybe vehetőek pénzügyi jellegű támogatások és nem pénzben jelentkező elemek, a vállalkozási tevékenység jellegétől és a vállalkozást elindító egyén/egyének igényeitől függően.

A konstrukció keretében már hosszabb ideje (pl. legalább 1 éve) az akcióterületen élő és ott bejelentett állandó lakcímmel rendelkező, aktív korú lakosok és az általuk elindított vállalkozások támogatása javasolt. Továbbá elsősorban olyan munkanélküli emberek támogatása célszerű, akik rendelkeznek a vállalkozás indításához szükséges alapvető motivációval és képességekkel (ez a konstrukció vállaltan nem a leghátrányosabb helyzetűekre fókuszál).

Figyelnünk kell a kiválasztásnál arra, hogy nem támogathatóak olyan egyének, akik nem jogosultak vállalkozás alapítására és képviseletére, továbbá nem támogathatóak olyan vállalkozások, amelyek nem felelnek meg a hazai költségvetési juttatásokban részesülő, továbbá az ERFA- és ESZA-forrásokat felhasználó vállalkozásokkal szemben támasztott általános követelményeknek (pl. rendezett munkaügyi viszonyok, nem volt az adózási jogszabályok megsértése miatt történő elmarasztalás).

A programba jelentkezők egyéni igényeikhez illeszkedő, pénzbeli és nem pénzbeli segítséget kaphatnak, többek között:

- a vállalkozás elindításához kapcsolódó költségek (pl. eljárási díjak, illetékek, alapításhoz szükséges ügyvédi munkadíj) teljes vagy részleges átvállalása (meghatározott – pl. max. 2 év – időre);
- a vállalkozás működéséhez szükséges költségek (pl. üzlethelyiség/iroda bérleti díja és működtetéséhez kapcsolódó – rezszi jellegű – költségek, üzletviteli szolgáltatások, üzletvitelt segítő – pénzügyi, marketing – tanácsadás) teljes vagy részleges átvállalása (meghatározott időre);

- nem pénzügyi támogatás, anyagi természetű segítség (pl. üzleti terv kidolgozásában nyújtott segítség, mentorálás, jogi és üzletviteli tanácsadás, üzletmenetet támogató szolgáltatások – pl. könyvelés, pénzügyi tanácsadás, marketing) térítésmentes nyújtása.

A vállalkozás elindításához kapcsolódó segítségnyújtás csak akkor lehet eredményes, ha az egyszerre segíti a vállalkozó(vá váló) egyént és a vállalkozást.

A vállalkozóvá váló egyén esetében – mentorálás, tanácsadás jelleggel – szükséges lehet:

- vállalkozási készségek (pl. menedzsment, pénzügyi tervezés, marketing) fejlesztése,
- vállalkozáshoz szükséges tudás (számviteli és adózási jogszabályok alapvető ismerete),
- vállalkozás alapját képező ötlet üzleti tervvé való fejlesztése,
- a vállalkozás fenntarthatóvá válásáig szükséges tennivalók, lépések megtervezése és azok megvalósításához kapcsolódó segítségnyújtás.

A – mentorok segítségével és felügyeletével – megalapított, elindított vállalkozás számára pénzbeli és nem pénzben jelentkező támogatás egyaránt biztosítható.

Pénzbeli támogatás segítheti az egyszerű likviditási nehézségek (pl. a rezsi, bérleti díj azonnali kiadásokat generál, ellenben az azokat fedezni képes bevételek csak hetekkel/hónapokkal később jelentkeznek) áthidalását. Elsősorban nem közvetlen pénzben jelentkező támogatást érdemes nyújtani, hanem a felmerülő költségeket kívánatos átvállalni, így például a finanszírozó, és nem a vállalkozás bérli a szükséges üzlethelyiséget, fizeti a rezsi- és működési költségeket (pl. közműdíjak, közös költség, könyvelő).

Nem pénzbeli támogatás esetén a vállalkozások számára olyan többletszolgáltatás nyújtható, amely segíti érvényesülésüket, fejlődésüket. Így a program keretében igénybe vehetnek szükségleteikhez illeszkedő ingyenes könyvelési szolgáltatásokat, jogi tanácsadást, pénzügyi tanácsadást, marketing és üzletfejlesztési tanácsadást, informatikai üzemeltetési segítséget, üzletvitelt segítő tanácsadási és egyéb szolgáltatásokat.

Egyszerre eredményes és hatékony megoldás, ha ezen feladatok ellátását az önkormányzat (pl. pályázatával kiválasztott) olyan szervezetre bízva, amelynek van már tapasztalata kezdő vállalkozások elindításának és működésének segítésében. Ilyen segítő/mentoráló szervezet több és jobb, akár az egyedi vállalkozási igényekhez szükséges specifikus szaktudással rendelkező mentort biztosíthat a program keretében támogatni kívánt vállalkozások segítésére, mintha e feladatokra az önkormányzat az alkalmazásában álló munkavállalók köréből jelölne ki felelősöket. Specializált szervezetek által nyújtott segítségnél érvényesülnek a mérethatékonyság előnyei is, hiszen e szervezetek rendelkezhetnek minden szükséges szaktudásra kiterjedő szakembergárdával, hálózattal és egy-egy – általuk alkalmazott és gyakran a feladathoz illeszkedő speciális szaktudással, tapasztalatokkal is rendelkező – könyvelő, ügyvéd vagy mentor akár 10-20, vagy annál is több kezdő vállalkozás számára tud szolgáltatni.

Induló vállalkozásoknak, illetve egyének vállalkozóvá válásához gyakran más forrásokra alapozott támogatási konstrukciók (pl. rendszeresek a munkaügyi központoknál elérhető, vállalkozóvá válást segítő támogatások) is nyújtanak pénzügyi segítséget. A szociális városrehabilitációs intézkedések tervezése, kidolgozása során ezért e „külső adottságokra” érdemes olyan lehetőségként tekinteni, amely a célokhoz szükséges beavatkozások bizonyos elemeihez „külső” forrásokat biztosít, így a szociális

városrehabilitációs forrásokból több juthat a szükséges kiegészítő tevékenységek (pl. mentorálás, bérleti díj átvállalása, üzletviteli tanácsadás, nem pénzbeli segítségnyújtás, stb.) megvalósításának finanszírozására. Ez a lehetőség azonban csak akkor használható ki, ha a vállalkozásokra vonatkozó tervek segítséggel történő kidolgozása során különös figyelmet fordítunk arra, hogy a rendelkezésre álló összes lehetőséget áttekintve dolgozzuk ki a támogatott vállalkozás igényeihez leginkább illeszkedő, komplex, pénzbeli és nem pénzbeli elemeket összehangoltan tartalmazó támogatási csomagot.

A vállalkozóvá válást, illetve vállalkozások indítását segítő programelem tervezése során tekintettel kell lennünk arra, hogy a támogatandó személyek jellemzően nem a leghátrányosabb helyzetűek köréből kerülnek ki. E programelem keretében nem lehet tömeges részvételt feltételezni, ugyanakkor fontos, a szociális problémákból való lehetséges kiutat mutató mintaként szolgálhat már egy-két ilyen elindított és működő vállalkozás is. A fenntarthatóan működő vállalkozások pedig hosszabb távon jövedelmet biztosítanak az azt működtető vállalkozók és családjaik számára, emellett folyamatos – adók, bérek utáni járulékok formájában keletkező – bevételeket generálnak a központi költségvetésnek, ezzel egyidejűleg pedig csökkennek a segély jellegű kifizetések, siker esetén pedig akár munkáltatókká is válhatnak a kerületben vagy az akcióterületen.

Az akcióterületen élő, munkaerő-piaci hátrányokkal rendelkező emberek foglalkoztatásának elősegítése

A munkaerő-piaci hátrányokkal rendelkező dolgozók foglalkoztatása nehezebb a munkaadók számára (több odafigyelést, hosszabb betanítást, szocializációt, speciális munkakörülmények biztosítását igényelheti), akik ennek tudatában kevésbé szívesen alkalmaznak ilyen dolgozókat. Munkaerő-piaci hátrányokkal (pl. pályakezdő, alacsony iskolai végzettség, egészségügyi problémák, gyermekeiket egyedül nevelő nők) rendelkező emberek számára emiatt nemcsak a megfelelő munkahely megtalálása jelenthet nehézséget, de gyakran a munkahelyen való helytállás, a munkahelyi körülmények között történő eredményes munkavégzés is. Mivel a munkavégzés által megkereshető rendszeres jövedelem a rossz szociális helyzetből való kikerülés talán legfontosabb feltétele, szociális városrehabilitációs program esetén célszerű a munkaerő-piaci hátrányokkal küzdők foglalkoztatását, és ezáltal a rendszeres jövedelemszerzés lehetőségét elősegíteni. Ilyen helyzetekre reagáló beavatkozások – aktív munkaerő-piaci eszközök – megvalósításában és támogatásában több hazai szervezet is részt vett már, így vannak a szociális városrehabilitáció során felhasználható, már kipróbált konkrét megoldások, amelyeket célszerű igénybe venni; és csak ténylegesen alkalmas eszközök hiányában szükséges saját megoldások fejlesztésére gondolni. Az eszközök, hozzájuk kapcsolódó szakértelem és kapacitások mellett finanszírozás is elérhető programok megvalósítására, vagy például támogatások igényelhetőek az akcióterületen élő egyének számára. A beavatkozás tehát részben a más szervezetek (pl. munkaügyi kirendeltségek, civil szervezetek) által nyújtott lehetőségek kihasználását, szolgáltatások igénybevételét segítheti elő az arra alkalmas munkanélküliek számára, ugyanakkor e szervezetek által kínált szolgáltatások közül hiányzó elemekkel vagy komplexebb segítséggel, személyre szabott intézkedésekkel segítheti elő az akcióterületen élő, munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű emberek munkavállalását.

A beavatkozások célcsoportját alkothatják rendszeres (alkalmazotti státuszból vagy vállalkozásból származó) jövedelemmel nem rendelkező, az akcióterületen bejelentett állandó lakcímmel rendelkező aktív korú lakosok, akiknek a munkaerőpiacra való be/visszajutását valamilyen munkaerő-piaci hátrány nehezíti. Ilyen hátrányok lehetnek többek között:

- munkaerő-piaci tapasztalat hiánya pályakezdők esetében;
- megfelelő készségek és/vagy releváns, piacképes szaktudás hiánya
 - korai iskolaelhagyóknál,
 - idősebb, képzetlen embereknél;
- a munkavégzést megnehezítő körülmények, például
 - gyermeknevelésből adódó tartós távollét után foglalkoztatásba visszatérni kívánó anyukák,
 - gyermekeiket egyedül nevelő anyák esetén a gyermekek elhelyezése, felügyeletének megoldatlansága,
 - egészségügyi problémák, függőségek.

(Ez a beavatkozás elsősorban azokra az aktív munkakeresőkre fókuszál, akiknél még nem a munkaerőpiacról való tartós távolmaradás, inaktívá válás az állásnélküliség legfőbb oka.)

A VEKOP keretében várhatóan több támogatási konstrukció is segítséget és szolgáltatásokat kíván nyújtani e célcsoport (ti. munkaerő-piaci hátrányokkal rendelkező munkanélküliek) számára. A szociális városrehabilitációs projekt ezért egyrészt segítheti az akcióterületen élőknek a VEKOP támogatásaihoz és szolgáltatásaihoz való hozzáférést és azokban való részvételét, másrészt azonban azokat kiegészítő, illetve azokon túlmutató, komplexebb vagy személyre szabott eszközökkel, módszerekkel növelheti a munkaerő-piaci hátrányokkal élő munkanélküliek foglalkoztatásba állását és az ott történő helytállását.

A segítségnyújtás egyik legfontosabb eszköze lehet a mentorálás, amely:

- Személyes segítséget nyújt a hátrányokkal küzdő munkanélküli embereknek a munkakeresésre irányuló motivációik és aktivitásuk fenntartásában (ne adják fel), többek között azáltal, hogy:
 - segítik a munkaügyi kirendeltséggel való folyamatos kapcsolattartást;
 - ösztönzik a munkalehetőségek minél szélesebb körben történő keresését;
 - felvilágosítják, hogy alkalmazásuk esetén a munkaadójuk milyen támogatásokban, kedvezményekben részesülhet;
 - folyamatosan információval látják el a célcsoportot képzési, készségfejlesztési lehetőségekről és ösztönzik azok kihasználását;
 - segítenek az állásinterjúkra való felkészülésben és az azokon való részvételben;
 - segítenek a kudarcok feldolgozásában és az álláskeresési aktivitás fenntartásában.
- A fentieknek köszönhetően nő annak a valószínűsége, hogy a célcsoportba tartozók munkát találnak.
- Segíti a munkaerőpiacon állást szerző, illetve a közfoglalkoztatásban részt vevő, hátrányokkal élő embereket:
 - a rendszeres, munkahelyi körülmények között történő munkavégzésre való felkészülésben;
 - a munkahelyre való utazás, bejárás, illetve (pl. gyermekek esetén) az otthonról történő távollétből adódó feladatok megoldásában, megszervezésében;
 - a munkahelyi környezetbe való integrálódásban és a munkahelyi konfliktusok feldolgozásában, megoldásában.

Ezáltal elősegíti, hogy a célcsoportba tartozók közül munkát szerzők foglalkoztatásban is maradjanak, megtartsák állásukat.

Külön érdemes kiemelni, hogy a közfoglalkoztatási programokban való részvétel ösztönzése és elősegítése – kellő kiegészítő támogatás, segítségnyújtás mellett – önmagában egy első lépcső lehet egy relatíve magasabb jövedelem biztosítására és a foglalkoztatásba való visszatéréshez. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a közmunkaprogram önmagában nem képes a munkaerőpiacra való visszavezetést elősegíteni, a (közmunkát követő) tartós foglalkoztatásba állás csak tudatos mentorálás és egyénre szabott kiegészítő szolgáltatások, fejlesztés mellett lesz valószínűsíthető eredmény. Az önkormányzat és/vagy a szociális városrehabilitációt megvalósító programmenedzsmenst a közfoglalkoztatásban részt vevő szervezetekkel együttműködve ugyanakkor elősegítheti, hogy az akcióterületen élők közfoglalkoztatásban való részvételük során személyes képességeikhez és készségeikhez leginkább illeszkedő, őket motiváló feladatkörökben dolgozzanak, a közfoglalkoztatásban részt vevő szervezet mentoraikkal együttműködjön. Az önkormányzat azzal is segítheti a folyamatot, hogy a közfoglalkoztatásban közreműködő szervezetektől olyan feladatok elvégzését „rendeli meg”, amelyek leginkább képesek segíteni az akcióterületen élők fejlődését, munkapiaci reintegrációját (pl. festő/kőműves/parkgondozó feladatokban vesznek részt a közmunka során, majd ezt követően az akcióterületi lakóházak közös területeinek közösségi munka keretében történő felújítása során ugyanezen emberek a közösség számára kamatoztathatják frissen szerzett gyakorlati tudásukat, tapasztalataikat).

Az általánosabb eszközökön túl érdemes a konkrét célcsoportokhoz kapcsolódó problémák megoldását is célul kitűzni, különösen olyan esetekben, ahol az önkormányzatnak ráhatása lehet a folyamatokra.

- Pályakezdők számára gyakornoki, tapasztalatszerzést célzó foglalkoztatási programokat indíthat akár az önkormányzat, akár annak tulajdonában álló, illetve felügyelete alatt működő intézmények. A foglalkoztatók számára is folyósíthat támogatást akár a program, akár más támogatási konstrukciók időszakos új munkahelyek létesítésére, továbbá akár maguk a résztvevők is részesülhetnek juttatásban a programban való részvételük során. Az ilyen keretek között foglalkoztatottak esetében fontos, hogy a szervezetek tényleges munkavégzésében vegyenek részt, így tényleges, és a munkaerőpiacon értékelt tapasztalatot szerezzenek, ugyanakkor ösztönözni kell a későbbi foglalkoztatók megtalálását aktív munkakeresést ösztönző és segítő módszerekkel (az a siker, ha valaki minél hamarabb kilép az ilyen foglalkoztatásból egy piaci munkahelyre).
- Ilyen megoldások segíthetik a gyermeknevelés miatt történt tartós távollét után amortizált tudással rendelkező fiatal anyukák visszavezetését, tudásuk „korszerűsítését”, frissítését is.
- Ilyen jellegű foglalkoztatásba természetesen nemcsak önkormányzati intézmények, hanem piaci szervezetek bevonása is lehetséges és kívánatos. Ez a modell később kiterjeszthető az akcióterületen kívüli „rászorulókra” is, de elsősorban azt kell látni, hogy az önkormányzat „saját hatáskörben” számos tapasztalatszerzésre alkalmas munkalehetőséget tud teremteni a leírt módszer mentén.
- A fenti foglalkoztatási megoldások nemcsak fiatalkori tapasztalatszerzés esetén alkalmazhatók, hanem akár piacképes tudást biztosító képzéssel vagy (egészségügyi) rehabilitációval párhuzamosan is. Ráadásul ilyen foglalkoztatáson keresztül akár viszonylag magas rendszeres jövedelem biztosítható azok számára, akiknek az élethelyzete (pl. kezelés, több gyermek, adósságok) azt indokoltá teszi, ellenben a szociális segélyezési rendszer mellett helyzetük további romlása, krízishelyzetek kialakulása/elmélyülése következhetne be.

- Az egészségügyi problémákkal, függőséggel élők számára részmunkaidős vagy védett munkahelyi környezetben történő foglalkoztatás (és lehetőség esetén amellel megvalósuló rehabilitáció) jelenthet megoldást.
- A gyermekeiket egyedül nevelő anyák vagy sokgyermekes családanyák esetében a gyermekfelügyelet megoldatlansága az egyik legfőbb probléma, ami gátolja a tényleges munkába állást. Az akcióterületen élők számára ezért – az oktatási és szociális eszközöknél is bemutatott korai fejlesztés céljaihoz is hozzájárulni képes – megoldás lehet a szakszerű és rendszeres gyermekfelügyelet (pl. bölcsődei kapacitások növelésével, családi napközi jellegű megoldásokkal) megszervezése.

A beavatkozás célja, hogy olyan, egyénközpontú segítséget nyújtson az akcióterületen élők számára, amelyet a tömeges ellátást biztosító munkaügyi és szociális ellátórendszer nem tud nyújtani. Ezáltal többen férhetnek hozzá az elérhető szolgáltatásokhoz és azokat eredményesebben is tudják saját hasznukra fordítani a célcsoport tagjai.

Az ilyen – ún. aktív munkaerő-piaci eszközök családjába tartozó – programokat, konstrukciókat a hazai foglalkoztatáspolitikai is nagy számban és hosszabb ideje alkalmaz, ezért ilyen szolgáltatásokat nyújtó vagy azokban közreműködő szervezetek, szakértők szakértelme és kapacitásai rendelkezésre állnak, felhasználhatóak a szociális városrehabilitáció keretében megvalósítandó programokhoz. Ugyanakkor a munkaügyi központ, munkaügyi kirendeltségek szolgáltatásportfóliójában is szerepel számos, az alábbiakban részletesebben is bemutatott, célcsoport-specifikus eszköz, támogatási elem. A program tervezése során ezért kívánatos alaposan áttekinteni a más forrásokból támogatott és elérhető szolgáltatásokat, valamint azok jellemzői, tapasztalatai tükrében lehet azokat bevonni és az akcióterületeken élő egyének számára ajánlani, vagy önálló eszközöket fejleszteni/alkalmazni. Konzorciumi partnerként vagy partnerségi együttműködés keretében akár más közigazgatási feladatot ellátó, támogatást nyújtó szervezetet és annak többletforrásait is be lehet vonni a programba. Önálló finanszírozással megvalósítani tervezett beavatkozások esetén is érdemes a tervezésbe és/vagy a megvalósításba – pályázatattal vagy konzorciumi partnerként – ilyen területen már tapasztalattal rendelkező, a megvalósításhoz megfelelő szakértelmet és kapacitást felvonultatni képes szervezeteket bevonni. (Érdemes arra figyelni, hogy külsős szervezeteknek a beavatkozások végrehajtásába, megvalósításába történő bevonása nehézségekbe ütközhet a közbeszerzéssel, pályázatattal történő kiválasztás során, ha azok a szervezetek korábban részt vettek a konstrukciók előkészítésében, kidolgozásában. Ilyen esetekben inkább konzorciumi partnerként kell őket bevonni, ami a tervezéstől a megvalósításig terjedő folyamatos és kellően rugalmas keretek között történő közreműködést tesz lehetővé.)

Ilyen mentorálási feladatokat azonban csak tapasztalt szakemberek tudnak eredményesen elvégezni. Ilyen jellegű speciális szaktudás általában nem áll rendelkezésre az önkormányzatoknál, ám hasonló programokban már kellően sok szakember és szervezet szerezhettek tapasztalatot az elmúlt évek során, ezért célszerű tapasztalt szakembereket vagy jó eredményeket felmutatni képes (jellemzően civil) szervezeteket bevonni e feladatok elvégzésébe.

A munkavállaláshoz kapcsolódóan folytatott mentorálás nem természetszerű része egy-egy ember foglalkoztatásának, így kívánatos ezzel kapcsolatban akár előzetesen is egyeztetni a munkaadókkal és – a mentorálás folyamatának bemutatásával, előnyeinek hangsúlyozásával – lehetőség szerint megnyerni a támogató hozzáállásukat.

Az önkormányzatnál, például fejlesztések során, keletkező munkahelyek betöltésénél kívánatos kiemelten kezelni a hátrányos helyzetű célcsoportot, megfontolni, hogy vannak-e – akár az önkormányzatnál, akár annak szakosodott szervezeteinél – olyan munkahelyek, amelyeket betölthetnek az akcióterületen élő, hátrányos helyzetű emberek (pl. fejlesztett közterületek, parkok őrzése, gondozása; fejlesztett társasházak házfelügyelői és karbantartási feladatai). Jóllehet az önkormányzat nem részesítheti indokolatlanul előnyben az akcióterületen élőket, de (pl. a mentorokon keresztül) célzott információszolgáltatással, illetve más hatásos eszközzel ösztönözheti az ilyen álláslehetőségekre történő jelentkezésüket, illetve – felvételük esetén – támogató munkahelyi környezet teremtésével segítheti állásban maradásukat. Hasonló segítség lehet például olyan képzésekben részesíteni az akcióterületen élő célcsoport tagjait, amellyel alkalmassá válnak az önkormányzatnál vagy szervezeteinél középtávon előre jelezhető munkaerőigény kielégítésére.

A fent bemutatott intézkedések – szándék és a szükséges erőforrások megléte esetén – nemcsak a munkaerő-piaci hátrányokkal rendelkezők számára nyújthatnak segítséget, de – különösen az információhoz jutás segítése, illetve az álláskeresői aktivitás ösztönzése – minden, az akcióterületen élő munkanélkülire is kiterjeszthetők.

Az akcióterületen élők aktivitásának ösztönzése és a munkaerőpiacra történő visszavezetése

A tartósan, 12 hónapot meghaladóan munkanélküli emberek esetében kiemelten szükséges, de gyakorta nem elegendő az álláskeresői aktivitás ösztönzése és az álláskeresői során történő segítségnyújtás. A munkaerőpiacról való tartós távolmaradás (amelynek hátterében állhat az alacsony iskolai végzettség vagy nem keresett szakmához kapcsolódó végzettség, esetleg megváltozott munkaképesség) eredményeként gyakorta megváltozik az emberek életvitele, szokásai, az eredménytelen munkakeresés és az abból adódó kudarcélmények negatívan hatnak az önbecsülésre, jelentősen csökkentik az álláskeresői motivációt. A hosszabb ideje munkanélküliként élő emberek kikerülnek a munkaügyi ellátórendszer látóköréből, megélhetésüket a segélyeken túl nem rendszeres, alkalmi jellegű munkavégzésből származó jövedelmek biztosítják. A munkahely és a rendszeres jövedelem hiánya miatt korlátozottá válik a térbeli és társadalmi közegben történő mozgásuk, kiszorulnak a munkakeresést segítő információs hálózatokból, de ez a folyamat negatívan hat a szociális kompetenciákra is. Az ilyen élethelyzetben lévő, tartósan munkanélküli emberek esetében ezért az álláskeresői intenzitásának növelése gyakorta csak akkor lehet eredményes, ha azt megelőzi az aktivizálás, a munkakeresési motivációk és társas kompetenciák fejlesztése. Az ilyen jellegű problémákkal küzdő emberek munkaerőpiacra történő visszavezetése ezért csak egy komplex, többlépcsős folyamat eredményeként valósítható meg sikeresen, ugyanakkor a hosszabb távon várható (megkeresett munkajövedelem után fizetett adók és járulékok, illetve elmaradt szociális segélyek, juttatások formájában jelentkező) hasznai mindenképpen indokoltá teszik e célcsoportra fókuszált beavatkozások eredményes megvalósítását.

Az akcióterületen élő, tartósan munkanélküli és/vagy inaktív emberek munkaerőpiacra történő visszavezetését tehát aktivizálásukkal és a munkakereséshez szükséges kompetenciáik fejlesztésével lehet elősegíteni. Az ilyen intézkedések célcsoportját képezik az akcióterületen bejelentett állandó lakcímmel rendelkező, aktív korú lakosok, akik legalább 12 hónapja nem rendelkeznek rendszeres munkavégzést biztosító állással (vagy vállalkozással) és abból származó rendszeres jövedelemmel, továbbá a sikeres álláskeresői elengedhetetlen az aktivizálásuk és alapvető kompetenciáik fejlesztése.

A tartós munkanélküliség, illetve az annak eredményeként csökkenő munkakeresési, munkaerő-piaci aktivitás háttérben jellemzően a munkaerő-piaci kereslethez kevésbé illeszkedő készségek, iskolázottság és szaktudás áll. A munkaerőpiacról való tartós távolmaradás miatt pedig számos, az eredményes munkakereséshez szükséges kompetencia fejlesztése is kívánatos lehet. Ezért e célcsoportra fókuszált beavatkozásokat jellemzően komplex módon, egy több lépésből álló folyamat során kívánatos megvalósítani.

Elsőként meg kell ismerni a munkaerőpiacról való tartós távolmaradás jellemző okait, a foglalkoztathatósági problémák és hátrányok jellegét a célcsoport körében. Ezek ismeretében kell a problémákhoz leginkább illeszkedő eszközöket azonosítani és alkalmazni, amelyek többek között az alábbiak lehetnek.

- Az egyének eredményes munkakeresésre való alkalmassá tételét segítő, személyre szabott mentorálással egybekötött szolgáltatások:
 - alapvető (pl. társas, életviteli) kompetenciák fejlesztése;
 - foglalkoztathatóságot javító egyéni fejlesztési tervek (részvétel tréningeken, képzési programokban, szakképzettség megszerzése) kialakítása;
 - az egyéni cselekvési tervek megvalósítását elősegítő személyre szabott ösztönző, motivációt erősítő támogatás, mentorálás.

Mindez csak akkor valósítható meg, ha:

- rendszeres juttatást biztosítunk a programban résztvevőknek a részvétel idejére (ugyanis a részvétel miatt eleshetnek alkalmi jövedelemszerzési lehetőségektől, amelyek elengedhetetlenek a megélhetésükhöz, így kiegészítő juttatások hiányában nem lesz reális lehetőség számukra a részvétel),
 - a részvétel nem ütközik a résztvevők körében releváns fizikai mobilitási korlátokba (ezért a programokat vagy az akcióterületen élők számára közlekedési eszköz igénybevétele nélkül megközelíthető helyszínekre kell szervezni, vagy a résztvevők számára tömegközlekedés igénybeviteléhez szükséges jegyeket, bérletet kell biztosítani),
 - átvállalja a program az egyéni fejlesztési tervek megvalósításához kapcsolódó költségeket (képzések díja, vizsgadíjak, illetékek, tananyag és tanszerek, stb.).
- Az akcióterületen élők aktivizálása közösségi munkák, feladatvégzés (pl. társasházi lakókörnyezet – udvar, kert, lépcsőház, ház előtti közterület – állapotának javítása, közterületi környezet állapotának megőrzése) keretében, amelyhez a program keretében az önkormányzat biztosítja:
 - a szükséges munkaeszközöket, anyagokat és egyéb szükséges hozzávalókat (pl. lépcsőház közösségi kifestéséhez ecset, festék, valamint falfelület-javító anyagok és eszközök; udvaron növények ültetéséhez edények és növények, illetve gondozásukhoz szerszámok),
 - a szakszerű munkaszervezést és -felügyeletet.

Az önkormányzat továbbá elősegítheti a közösségi aktivitás létrejöttét ötletek, programok, felhívások (pl. rendezett udvarokra vonatkozó verseny meghirdetése) formájában.

- Az aktivitás növelésén túl szociális és közösségfejlesztési relevanciával bírhat az akcióterületen élő emberek, családok, háztartások körében felmerülő szükségletek (pl. egyedül élő/rászoruló idősek látogatása és felügyelete, rászoruló gyermekek számára megfelelő tanulókörnyezet biztosítása és korrepetálása) azonosítása és azok közösségi ellátásának megszervezése:

- a közösségi feladatellátási szükségletek, lehetőségek azonosítását követően
- az ilyen jellegű tevékenységek létrejöttét, megszerveződését ösztönző felhívásokat, programokat kell hirdetni, majd
- az önkormányzat/projektszervezet, vagy az ilyen jellegű feladatok koordinálásában közreműködő más (pl. civil) szervezet által alkalmazott szakemberek, koordinátorok közreműködésével kell elősegíteni
 - az önszerveződés létrejöttét,
 - a tevékenységek fennmaradását, működését,
- amit elősegíthet a tevékenység ellátásához szükséges helyiségek és eszközök biztosítása is.

Az ilyen jellegű tevékenységekben általában nem a jövedelemszerzés az elsődleges cél, ugyanakkor megfontolható és a résztvevők elköteleződését is segítő eszköz lehet az ilyen jellegű közösségi ellátásban résztvevők jutalmazása/javadalmazása (pl. minden hónapban a legaktívabb/legsikeresebb közreműködők díjazása, jutalmazása; közösségi/kulturális programok szervezése vagy belépőjegyek/részvételi lehetőség biztosítása; évente/negyedévente bér/ösztöndíj jellegű juttatás, támogatás fizetése).

- Transzítfoglalkoztatás, munkába ágyazott képzés jellegű programok, amelyek:
 - jellemzően hosszabb, legalább 20-24 hónapos időszak alatt,
 - a kiválasztott résztvevők számára,
 - egy program keretében biztosítanak piacképes szakképzettség és releváns munkatapasztalat megszerzésére lehetőséget.
 - Egyéni, személyes mentorok segítségével és felügyelete mellett a program résztvevői:
 - alapvető készségfejlesztő képzéseken, tréningeken vesznek részt, majd
 - speciális képzettséget nem igénylő munkát végeznek (heti 20/25/30 órában) a programba bevont termelő/szolgáltató szervezeteknél, legalább 18-24 hónapon át,
 - szakképzettséget biztosító képzésen vesznek részt (ami kültéri jellegű, fizikai munkák esetén a téli időszakban kiegészülhet további készségfejlesztéssel, tréninggel, gyakorlattal),
 - a program során szakképzettséget szereznek és annak megszerzését követően legalább további 6 hónapon át dolgoznak az őket foglalkoztató vállalatnál, heti 40 órás munkaidőben, majd
 - e 6 hónapos időszak során – mentorok segítségével és támogatása mellett – a programban résztvevők új munkahelyet keresnek, végül a mentorok segítik az új munkahelyen történő beilleszkedésüket is.

A tranzítfoglalkoztatási programok a legeredményesebb aktív munkaerő-piaci eszközök közé tartoznak, mert a piacképes tudás mellett a munkavégzésre való alkalmasságot mindennél jobban igazoló, valós munkakörülmények között szerzett, egy évet meghaladó munkatapasztalattal növeli a programban résztvevők elhelyezkedési esélyeit.

Ugyanakkor a tranzítfoglalkoztatási programok költségei jelentősen meghaladják a részt vevő egyének egyszerű bérköltségeit (amelyeket a programnak az első időszakban teljes mértékben, a második évtől is legalább részben célszerű átvállalni a munkaadóktól, akiknek ez biztosíthatja a motivációt a részvétellel),

hiszen a programot terhelik a mentorok, a képzések, vizsgák és az egyének – munkahelyre, illetve a képzésekre történő eljutásához szükséges utazási – költségei is.

E célcsoport munkaerőpiacra történő visszavezetése több, egymásra épülő lépésből álló cselekvéssorozatot, azok között meglévő erős koordinációt és igen speciális szaktudást feltételez. Ilyen szaktudással és képességekkel rendelkező szakemberek általában nem állnak az önkormányzatok rendelkezésére, ezért kívánatos már az ilyen jellegű programok tervezése során a megfelelő szakértelem bevonása. A megvalósítás bizonyos elemei (pl. közösségi munkák keretében történő aktivizálás) csupán korlátozott mértékű önkormányzati erőfeszítést, forrásokat és koordinációt igényelnek, míg a mentorálás, közösségi feladatellátás és közösségfejlesztési jellegű elemek, vagy a tranzitfoglalkoztatás csak jelentős tapasztalattal rendelkező szakemberek közreműködésével lehetnek sikeresek, így kívánatos ilyen programelemek megvalósításába a releváns tapasztalattal rendelkező szakembereket vagy (civil) szervezeteket bevonni.

3. Egészségügyi problémák a főváros társadalmilag leromlott negyedeiben

A társadalmilag leromlott területek lakosságánál megjelenő egészségügyi problémák szorosan összefüggnek a társadalmi, szociális problémákkal, a szegénység okozta nélkülözéssel és a tartósan bizonytalan élethelyzetekkel. Ehhez még hozzájárulhatnak a rossz lakáskörülmények (főként vizes, penészes lakások) által okozott, főként légúti betegségek, mint az asztma, krupp stb., de a nem megfelelően fűtött lakások, illetve az egészségtelen lakókörnyezet is jelentős egészségkárosodást idézhet elő. A mentális betegségek is, mint depresszió, pánikbetegségek gyakrabban jelennek meg a szegények, munkanélküliek, marginalizált csoportok körében, mely betegségek hozzájárulnak egyéb, pszichoszomatikus betegségek kialakulásához. Az alábbiakban elsősorban nem az egyes specifikusan megjelenő betegségeket hangsúlyozzuk, hanem a lakó- és szociális környezet egészséggel való kapcsolatára fókuszálunk.

A legtipikusabb egészségügyi problémák és azok okai az alábbiak:

- az egészségtelen életmóddal bizonyos betegségek magasabb előfordulási aránya (pl. szív- és érrendszeri betegségek; magas vérnyomás; elhízás a nem megfelelő táplálkozás, kevés mozgás eredményeként);
- gyakoribb a rossz mentális állapot és pszichés betegségek (depresszió) előfordulása;
- dohányzás és szenvedélybetegségek, illetve ezekből fakadó betegségek gyakoribb előfordulása (pl. daganatos betegségek);
- egészségtelen lakókörnyezet és lakáskörülmények miatt gyakoribb légzőszervi megbetegedések;
- gondozatlan terhességek, koraszülések és annak következményei;
- a zsúfolt lakáskörülmények, életmódbeli problémák negatív hatásai a kisgyermek fejlődésére.
- hátrányos helyzetűek körében megfigyelhető alacsonyabb átlagéletkor;

Egészségügyi szolgáltatások elérhetőségi problémái:

- anyagi okok miatt a szükséges gyógyszereket nem mindig tudják kiváltani, illetve a szükséges orvosi kezeléseket nem tudják igénybe venni (pl. fogászati ellátás, illetve más, anyagi hozzájárulást is igénylő ellátások);
- a társadalmilag legleromlottabb területek ellátórendszerei túlterheltek, betöltetlen állások leginkább itt jelennek meg (pl. védőnő, házi orvos, de a szakellátás – mint a pszichiáterek – terén is mutatkozik hiány);
- jellemzően a házi orvosokkal gyengébb az együttműködése a szociális, gyermekvédelmi, oktatási rendszernek;
- a prevenciós beavatkozások nem kellő mértékűek, illetve nem kísérik őket hatékony beavatkozások, egészségfejlesztési programok.

A rossz egészségi állapot és egészségtelen életmód tehát egyértelmű összefüggésben van a gazdasági deprivációval, a kedvezőtlen társadalmi helyzettel (alacsony iskolai végzettség, munkanélküliség), a beszűkült, kilátástalan élethelyzetekkel. Ugyanakkor az oksági kapcsolat visszafelé is igaz, a szegény, marginalizált helyzetű emberek munkavállalását, így helyzetük stabilizálását, jövedelmük növelését gátolja a rossz fizikai és pszichés állapotuk.

Eszközök

Az egészségtelen életmód szinte törvényszerűen jelenik meg tehát a szegény, depriváció által sújtott családoknál, ezen pedig a családok csak célzott és szakszerű segítséggel képesek változtatni. A szociális városrehabilitáció keretében az uniós fejlesztési forrásokból finanszírozott egészségi állapotot javító beavatkozások elsősorban az egészségnevelés, egészségfejlesztés és a megelőzés területére koncentrálódhatnak. Az egészségügyben meglévő kapacitáshiány közvetlen pótlása (pl. házi orvos, védőnő, pszichiáter, addiktológia) kevésbé lehetséges, ugyanakkor egy-egy komplex programon belül időlegesen enyhíthetők a hiányos kapacitások problémái. Továbbá a szociális ellátásokon belül vannak olyan szolgáltatások, melyek segíthetik a pszichiátriai, mentális zavarokkal és szenvedélybetegséggel küzdők problémáit, ezekre külön kitérünk ebben a fejezetben. Az egészségügy területén végzett beavatkozásoknak is össze kell kapcsolódnuk más ágazati – például szociális, oktatási, gyermek- és ifjúságvédelmi ellátásokkal, programokkal. Az egészségügyi állapot javításához kapcsolódó beavatkozások alapvetően kétféle jelleget ölthetnek:

- egészségügyi szűrőprogramok;
- célcsoport-specifikus egészségnevelő, egészségfejlesztő programok.

Az egészségügyi szűrőprogramok a leggyakoribb betegségek megelőzésének és korai felismerésének elengedhetetlen eszköze, mely az egész társadalom szempontjából jelentős költségmegtakarítással jár (a szűrőprogramok, korai beavatkozások költsége jóval alacsonyabb, mint a már súlyos betegségek kezelése). A szűrések az egész társadalom szempontjából fontosak, az alacsony jövedelmű háztartások esetében azonban a megelőzésnek azért is van külön jelentősége, mert a már kialakult betegségek kezelésének a költségeit ők kevésbé tudják fedezni. Az egészséges életmóddal kapcsolatos, egészségfejlesztő programok az egészségre káros kockázati tényezőkre, szokásokra hívják fel a figyelmet, illetve megismertetik és vonzóvá teszik azokat a tevékenységeket, szokásokat, amelyek egy jobb egészségi állapot és életminőség irányába hatnak. Ez a programok tartalmát tekintve igen tág témákra terjedhet ki, magában foglalja az egészséges táplálkozás, a rendszeres testmozgás, a tudatos családtervezés, a szexuális felvilágosítás, a szenvedélybetegségek megelőzésével/kezelésével és a lelki

egészséggel kapcsolatos beavatkozásokat. A programok az adott kontextustól függően kialakíthatók tematikusan, illetve az egyes célcsoportok szükségletei szerint komplex szemlélettel is.

Egészségügyi szűrőprogramok szervezése

Bár a fővárosban a lakóhelyhez viszonylag közel elérhetők az egészségügyi szűrőprogramok, mégis a lakosságnak csak egy része veszi igénybe a kötelező szűréseket. A nagyobb egészségügyi kockázatokkal bíró hátrányos helyzetű csoportok (köztük a romák) azonban az átlagnál is ritkábban veszik igénybe az orvosi ellátásokat és a szűrővizsgálatokat is, az ő esetükben tehát különösen fontos a szűrőprogramok jelentőségének tudatosítása és elérhetőségének javítása. A kötelező szűrések elsősorban a leggyakrabban előforduló és/vagy legnagyobb kockázatú betegségek időbeni kimutatását szolgálják. A tüdőszűrés, a nőgyógyászati szűrések és az egyéb daganatszűrések mellett a koleszterin, vércukorszint, vérnyomásmérés is nagy jelentőséggel bírnak, utóbbiak a szív- és érrendszeri megbetegedések megelőzését célozzák. A fogászati problémák különösen jellemzők az alacsony státuszú lakosságra, akik gyakran még az ingyenes fogkorrekciós beavatkozásokat sem veszik igénybe. A fogászati ellátás nagyobb arányú igénybevételét mind a védőnők, mind pedig a családsegítő, gyermekjóléti szolgálatok munkatársai ösztönözhetik a gondozott családjaiknál. Az ápolt fogak és a szükséges fogpótlások, az egészséges táplálkozás mellett, a munkahelyszerzésben is fontos szerepet kapnak, az utóbbi költségének támogatása a komplex foglalkoztatási programokba is beilleszthető a hátrányos, marginalizált helyzetű csoportok esetében.

A szűrések nagyobb arányú igénybevétele érdekében hatékony eszköz, ha a családdal rendszeresen kapcsolatot tartó védőnő, szociális munkás felhívja a figyelmet a szűrések jelentőségére, felvilágosítást ad, hogy az egyes szűrések hogyan érhetőek el, illetve segít leküzdeni az egyes beavatkozásokkal szemben fennálló esetleges félelmet, ellenérzést. Emellett kiadványok, közösségi rendezvények is promotálhatják a szűréseket.

Egészségnapok az egészséges életmód terjesztésére

Az egészséges életmód népszerűsítésére, fontosságának tudatosítására jó alkalmat kínál az évi pár (egy-három) alkalommal megrendezett kerületi szintű vagy egy-egy városrészt megcélzó **egészségnap**. Az egészségnapok a teljes lakosságot célozzák meg az egészséges életmóddal kapcsolatos ismeretterjesztő, interaktív programokkal, melyek között szerepelnek egészségügyi szűrések, játékos vetélkedők, sportprogramok stb. Fontos, hogy ezeken a programokon megjelenjenek a helyi egészségügyi ellátórendszer képviselői is (házi orvosok, védőnők, témához kapcsolódó szakorvosok) és egy közvetlenebb, informálisabb kommunikáció alakulhasson ki a lakosság és az ellátórendszer között. Külön programelemek szervezhetők korcsoportok szerint is, családosoknak, fiataloknak, időseknek. A szélesebb célközönségnek szóló programok esetében külön figyelmet kell arra fordítani, hogy a hátrányos helyzetű családokat, fiatalokat is megszólítsák. Ezek a közösségi események a különböző társadalmi csoportok közötti kommunikációra is kedvező alkalmat biztosíthatnak, illetve lehetőséget teremtenek arra, hogy megismertessék a specifikus problémákkal kapcsolatos beavatkozásokat, ellátásokat és az ezzel foglalkozó szervezetek is bemutatkozzanak a lakosságnak (pl. bemutató sátrak/standok). Fontos, hogy ezek a programok az egyéni egészségtudatosságot növelve csökkenthessék az előítéletességet, félelmeket bizonyos egészségi problémákkal szemben (pl. mentális, pszichés betegségek, szenvedélybetegségek) az által, hogy szakszerűen megismertetik az egyes betegségeket, egészségügyi problémákat és a mögöttük rejlő okokat. Ezzel ösztönözhetik a problémában érintetteket, hogy segítségért forduljanak és növelhetik a közösségi szintű szolidaritást is az adott problémákkal küzdő csoportok iránt.

Az egészségnapokat általában az önkormányzatok szervezik, annak egészségügyi, illetve szociális osztályai az érintett intézményekkel együttműködésben (családsegítő és gyermekjóléti szolgálat, házi orvosok és védőnői szolgálat, közösségi nappali ellátások, de ajánlott még a témában érintett civil szervezetek bevonása is). Az egészségnapok szervezése az egészségügyi szférában szolgáltatásokat nyújtó, termékeket gyártó cégeknek is megjelenési lehetőséget nyújthat, éppen ezért a költségek részben szponzorációval is fedezhetők.

Kisgyermekes családokat, várandós anyákat célzó programok

A védőnői rendszeren keresztül a várandós anyák és kisgyermekes családok szoros kapcsolata az ellátórendszerrel alapjában biztosított. Mégis a hátrányos helyzetű családoknak, a halmozott szociális problémáik miatt, egészségfejlesztési szempontból is intenzívebb segítségre van szükségük, már csak azért is, mert pont a társadalmilag leromlott területeken jelentkezik leginkább a szakemberhiány. A várandós anyák gondozása kulcsfontosságú, hiszen a veleszületett és a koraszülésből fakadó rendellenességek, fejlődésbeli hiányosságok megfelelő életmóddal, táplálkozással jelentős részben megelőzhetők. A csecsemők és kisgyermekes megfelelő gondozása és fejlődésük feltételeinek biztosítása a későbbi esélyeik, tanulási képességük szempontjából döntő jelentőségű. Ezért a védőnői kapacitások megerősítése – szükség esetén az egyéni gondozás terén –, valamint a szociális szféra és az egészségügyi ellátás fokozottabb együttműködése a programokban elengedhetetlen.

***Közösségfejlesztő és egészségügyi ismeretfejlesztő reprodukciós program roma nőklubok részére:** a kezdeményezés keretében roma nőklubot indítottak öt településen. A program célja az volt, hogy a roma lakosság közösségfejlesztő készségét és képességét elősegítsék, különös fókusszal a szexuális egészségmagatartásra és a veszélyek megelőzésére. A klub célja az volt, hogy a résztvevők a tréning során megfelelő ismereteket szerezzenek, és elsajátítsák azt a módszert, mellyel a saját közösségükben segíteni tudják az önszerveződést és segítséget tudnak nyújtani a felmerülő problémák terén. A képzés során a roma népesség szociális és egészségügyi problémáival, a szegénység és azzal összefüggő betegségek kapcsolatával, a szexuális felvilágosítás módszertanával, a higiénével, a szexuális betegségekkel, szexuális erőszak, illetve a szexuális betegségek témakörével ismerkedhettek meg, és sajátíthatták el interaktív módon, hogy mit tudnak tenni a hozzájuk fordulóknak segítségére, az ellátórendszerrel való kapcsolat javítása, a jobb egészségügyi ellátás érdekében. Az önszerveződéssel kapcsolatos technikák is a képzés részét képezték.*

Lásd még: Egyenlőség, egészség és a roma/cigány közösség, 84.o. – <http://goo.gl/dwMbjk>

A közösségi programok, közösségi munka keretében történő gondozás is hatékony eszközt jelenthet a kisgyermekes családok egészségtudatos életmódjának kialakítása szempontjából. Az adott városrészben kialakítandó, a már említett gyermekház(szerű), illetve anyaközpont programokba a családdal foglalkozó védőnőket is érdemes bevonni. Emellett a programok teret adhatnak az önszerveződő, önszervező tevékenységeknek is. Továbbá a bölcsődékre, óvodákra is szervezhető programok, van ahol időközönként a helyi intézmények, védőnők és egyéb szakemberek részvételével hétfégi játszóházat, szabadtéri családi programokat szerveznek, melynek szintén az a célja, hogy a kötetlen légkörben megfelelő ismereteket adjon át az anyukáknak. Továbbá lehetőséget teremt arra, hogy megoszthassák egymással problémáikat, tanácsot kérjenek egymástól, a jelen lévő szakemberektől, illetve hogy megvitassák egymással tapasztalataikat. Ezt a célt szolgálják a

háztartásvezetési/gazdálkodási/főzőklubok is. Ezek a programok szükség esetén élelmiszer-adományok szervezésével is kiegészíthetők. (Lásd a 7.1 – A szociális szféra beavatkozásai fejezetben)

Gyermekeket, fiatalokat célzó programok

A gyermekeket és fiatalokat célzó egészségfejlesztési programok egyik legfontosabb helyszíne az iskola. A serdülők és fiatalok számára a tudatos családtervezéssel, a családi életre való neveléssel, a szexuális felvilágosítással kapcsolatos programok a legfőbb prioritások közé tartoznak. Bár ezek a témák az iskolai tananyagban is részei, a tapasztalatok azt mutatják, hogy a jelenlegi rendszer ebből a szempontból nem hatékony, a fiatalok ismeretei nagyon alatta maradnak a minimálisan elvárhatónak. Ajánlott, hogy ezeket a témákat az iskolában külön erre felkészített szakemberrel beszélhessék meg a fiatalok. A védőnők egy része például már rendelkezik szexuális felvilágosítás, családtervezés témájú képesítéssel, így képesek arra, hogy a fiatalokkal szakszerűen, interaktív módon vitassák meg ezeket a témákat. A felvilágosító programok a hátrányos helyzetű fiatalok körében különösen szükségesek, hiszen a körükben az átlagnál több a fiatalkori nem kívánt terhesség, illetve terhességmegszakítás.

A dohányzással, alkoholfogyasztással és droghasználattal kapcsolatban is a jelenleginél sokkal intenzívebb felvilágosító, megelőző programokra van szükség, különösen azokban az iskolákban, ahol sok a hátrányos helyzetű gyermek, hiszen esetükben magas a kockázata a szerek korai kipróbálásának és rendszeres használatának. A felvilágosító programokba szintén érdemes szakembereket és a témában működő civilszervezeteket bevonni. A külső szakemberek, szervezetek bevonása egyrészt azért kínálkozik hatékonyabb megoldásnak, mert a témában mély ismeretekkel, szaktudással rendelkező emberektől kapnak felvilágosítást, adott esetben kezdeti segítséget is, másrészt a külsős szakemberekkel a fiatalok őszintébben és kötetlenebbül tudják megosztani a problémáikat, kérdéseiket, mint az őket minden nap tanító pedagógusokkal. Ebben a tekintetben sok iskolában nyitottabb szemlélet elterjedése szükséges, illetve az iskolák részéről elengedhetetlen lenne a szociális szférával és a civil szervezetekkel való szorosabb együttműködés kialakítása.

Bár az iskolapszichológusi rendszer működik a fővárosban, önmagában nem képes kezelni az iskolában is nagymértékben megjelenő magatartászavarokat, agressziót, deviáns viselkedési formákat. Szükség lehet a kamaszok, serdülők, illetve családjuk számára a pszichológiai, pszichiátriai terápia megerősítésére, hiszen így a magatartásproblémák is könnyebben kezelhetők lennének. A terápia mellett a már említett ifjúsági szociális, közösségi munka megerősítése is kedvező hatással van a fiatalok lelki egészségére, illetve a tanulási és szocializációs képességeik fejlesztésére. A kortárs segítő csoportok és a fiatalok bevonása a közösségi munkába a hátrányos helyzetű fiatalok önszerveződő, önsegítő képességét segíti és erősíti a közösséghez tartozás, a hasznosság megélésének élményét, mely mentálhigiénés szempontból kulcsfontosságú. (Bővebben lásd még a 7.1 Szociális szféra beavatkozásai és a 7.8 Közösségépítés, közösségfejlesztés című fejezeteket.)

Pszichiátriai és szenvedélybetegeket célzó programok

A mentális zavarokkal küzdők és a pszichiátriai betegek ellátatlansága a hátrányos helyzetűeknél különösen jelentős probléma, melyhez nagyban hozzájárul a pszichiátriai ellátás kapacitásának az elmúlt időszakban bekövetkezett jelentős csökkenése. A szociális városrehabilitációs beavatkozások keretében elsősorban a közösségi pszichiátriai ellátások kapacitását lehet növelni, mely ugyan a kötelezően nyújtandó szociális szolgáltatások körébe tartozik a nagyobb városok és a fővárosi kerületek esetében, de általános probléma, hogy a szükségletek felmérése nem történik meg, és a kapacitások sincsenek az igényekhez igazítva. Fontos lenne tehát a problémában érintettek eljuttatása az ellátásba, melynek

kapacitása bővíthető a projekt keretében, elsősorban a humánerőforrás növelése és a közösségi programok finanszírozása tekintetében. A megnövelt szakember-kapacitás segítheti az intenzívebb személyes segítségnyújtást és a szükséges csoportos, közösségi programok szervezését, megvalósítását. A szenvedélybetegek nappali ellátása is hasonló gondokkal küzd, mint a pszichiátriai betegeké. Az egészségügyön belül az addiktológiai ellátás nem rendelkezik kellő kapacitással, a nappali ellátások pedig elégtelen kapacitásúak. Az utóbbi ellátás bővítése lehetséges a projekt keretében, fel kell mérni, hogy mely problémák tekintetében van rá szükség: alkohol- és / vagy drogfüggőséggel küzdő emberek, valamint hogy korosztály, illetve más jellemző szerint érdemes-e differenciálni a szolgáltatásokat. Érdemes diverzifikált egymásra épülő beavatkozásokat kialakítani vagy a meglévőket ilyen szemlélettel tovább fejleszteni: az egyéni segítségnyújtástól, életvezetés segítésétől, a szabadidős programokig és az önszegítő csoportok létrehozásáig.

Mindkét szolgáltatást általában civil szervezetek végzik, gyakran mindkettőt ellátva. A szolgáltatásba való eredményes eljutás és segítség érdekében a nappali ellátások és a szociális, egészségügyi szféra helyi intézményei és szervezetei közötti információáramlás és együttműködés, a gondozási tervek egyeztetése különösen lényeges. (Lásd még a 7.7 Bűnmegelőzési és közbiztonságot javító eszközök és a 7.1 A szociális szféra beavatkozásai című fejezeteket.)

Mentálhigiénés és lelki egészség helyreállítását célzó programok

A mentálhigiénés programok nem csupán a lelki egészség megőrzését, tehát prevenciót célt szolgálnak, hanem arra is töreksenek, hogy a már kialakult lelki, pszichés zavarok időtartamát lerövidítsék, elmélyülését megakadályozzák (szekunder prevenció), illetve a krízishelyzetben lévőket támogassák. A mentálhigiénés szemléletmód hangsúlyozza, hogy az egyéni pszichés zavarok gyakran környezeti okokra, az egyén szocializációs zavaraira, a közösség működésének diszfunkcióira vezethetők vissza. Éppen ezért nemcsak az egyéni, hanem a közösségi szintű beavatkozásokra is hangsúlyt helyez, a megelőzés, fejlesztés mellett a kapcsolat- és hálózatépítés is ugyanolyan hangsúlyosan jelenik meg az eszköztárszerében. Kutatások igazolták a hátrányos szociális helyzet (kirekesztettség, marginalizálódás, mélyszegénység) és a pszichés betegségek közötti összefüggést, és azt is, hogy a szociális nehézségekkel küzdő, saját helyzetüket kilátástalannak érző szegények körében jóval magasabb arányban fordul elő például a depresszió.

A mentálhigiénés beavatkozások kapcsolódhatnak, sőt kívánatos is, hogy kapcsolódjanak a közösségi szociális munkára épülő programokhoz, közösségfejlesztő akciókhoz. Fontos, hogy egy adott közösségben azonosításra kerüljenek azok a kockázati tényezők, melyek az ott élők mentális állapotára, egészségére negatív hatást gyakorolhatnak. A lelki egészséget megőrző beavatkozások tartalmazzák:

- A mentális betegségek szűrését egy adott csoportban, az érintettek, illetve veszélyeztetettek számára szakszerű professzionális segítség nyújtását (egyéni, család-, csoportterápia; önismeretet, személyiséget, konfliktuskezelést fejlesztő csoportok).
- A professzionális segítség összekapcsolását a civil szerveződéssel, nem professzionális segítségnyújtási formákkal, melyek az önszerveződést, önszegítő csoportokat jelentik. Ilyen csoportok például a valamilyen betegségben szenvedő egyének, vagy hozzátartozóinak, illetve veszélyeztetett csoportok önszegítő, érdekvédelmi csoportjai, például a depresszióban szenvedők, alkohol és más szenvedélybetegek csoportjai.

A megelőzésben fontos szerep jut az ún. „mentálhigiénés kapuőröknek”. A mentálhigiénés kapuőrök olyan, az ellátórendszerben (szociális, oktatási, egészségügyi stb.) dolgozó ágazati szakemberek (tehát

szociális munkások, védőnők, tanárok), akik a hátrányos helyzetű, veszélyeztetett csoportokkal mindennapi kapcsolatban vannak és éppen ezért ők azok, akik felismerhetik a mentális betegségekre, a lelki egészségi zavarokra utaló jeleket. Éppen ezért az ő képzésük, érzékenyítésük is a része kell, hogy legyen a mentálhigiénés szemléletmód erősítésének, mely képzés a szociális városrehabilitációs projektbe jól beilleszthető. A kapuőrök juttathatják el a megfelelő ellátásokba az arra rászorulókat, illetve vehetik fel olyan szervezetekkel a kapcsolatot, melyek a szükségletekhez illeszkedő programokat képesek kialakítani.

Aktív testmozgást ösztönző beavatkozások

Az egészségtudatos életmód kialakításában nagy szerep jut a rendszeres testmozgásnak. A hátrányos helyzetű csoportok esetében azonban nem elég ezt promotálni, hiszen a szegény, alacsony jövedelmű családok nem tudják megfizetni ennek költségét. Éppen ezért meg kell teremteni az infrastrukturális lehetőségét is a rendszeres sportolási tevékenységnek, mely a meglévő sportlétesítmények ingyenes, támogatott használatát, szabadtéri sportpályák kialakítását jelentheti. A sport azonban nemcsak a rendszeres testmozgás miatt fontos, hanem csökkenti a deviáns magatartásformák kialakulásának kockázatát is, erősíti a közösséghez való tartozás érzését is, éppen ezért a közösségi munkával érdemes összekapcsolni. Különösen igaz ez a hátrányos helyzetű fiatalok esetében, a sport pozitív életviteli és szemléletmódbeli hatását számos program mutatta már meg. A sportprogramok hatékony teret biztosítanak a hátrányos helyzetű – köztük roma – fiataloknak az integrációjához, azáltal, hogy segítik a személyes kapcsolatok kialakulását, így az előítéletek lebontását. A helyi sportegyesületek, klubok és az iskolák közötti együttműködés erősítése segítheti a sportolási lehetőségek növelését (foci, egyéb labdasportok, ökölvívás, küzdősportok, tánc stb.) mind a gyermekek, fiatalok, mind pedig a felnőttek esetében. (Lásd még a 7.8 Közösségépítés, közösségfejlesztés című fejezetet.)

A XXI. kerületben, Csepelen több mint 25 éve működik a Király Kick-Box Akadémia, mely a hátrányos helyzetű gyermekek sportolási lehetőségét és azon keresztül társadalmi integrációját az egyik fő céljának tartja. A versenyszerű sportot vegyíti a társadalmi integrációs tevékenységgel, a gyermekeknek már 3 éves kortól biztosít sportolási lehetőséget. Nemcsak a gyermekeket, fiatalokat, hanem a családjaikat is bevonja a sport által teremtett közösségi életbe. Emellett olyan programot is indított (Sportintegrációs program), mely a hátrányos helyzetű sportolók tanulását is segíti, tanoda jellegű programokkal. Az első ilyen programját Tarnabodon valósította meg.

Lásd még: <http://goo.gl/Cz41VW>

4. Oktatási eszközök

A szociális városrehabilitáció a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok leszakadását a változtatást, a kiemelkedést, a felzárkózást segítő, arra lehetőséget biztosító eszközökkel csökkentheti. Az oktatás bizonyosan egyike ezeknek az eszközöknek, hiszen szoros összefüggés van az egyének alacsony iskolai végzettsége és nehéz társadalmi helyzete között. A piacképes, rendszeres munkajövedelem megszerzését biztosítani képes tudás, iskolai végzettség hiánya megnehezíti a szegénységből történő kilépést nemcsak a szülők, de gyermekeik számára is, ezzel csökkenti a társadalmi mobilitást, fenntartja, növeli a szegénység újratermelődését. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szegény szülők és

gyermekük gyakorta jelentős erőfeszítések mellett sem képesek segítség nélkül kikerülni a szegénységi csapdából.

A megfelelő oktatás – valamint ahhoz kapcsolódó képzési, korrepetálási, továbbképzési programok – elengedhetetlenek ahhoz, hogy a munkaerőpiacról kiszorult, szegény családokban élő emberek képesek legyenek a szegénységből tanulással és munkával kiemelkedni, maguk és családjuk számára rendszeres munkajövedelmet szerezni és ezzel elérni a lehetőséget az életük tudatos alakítására.

Oktatási, képzési elemek nélkül nehéz jó és fenntartható eredményeket biztosító szociális városrehabilitációt elképzelni, ezért alább bemutatunk olyan eszközöket, megoldásokat, amelyek segíthetik a jelenlegi oktatási rendszerben hátrányos helyzetű gyermekekkel foglalkozó pedagógusokat, kapaszkodót jelenthetnek az oktatási rendszerből kieső gyermekek, fiatalok számára; vagy képzetlen felnőttek számára biztosítanak lehetőséget arra, hogy tanuljanak, képezzék magukat, és ezzel javítsák esélyeiket a munkaerőpiacon történő elhelyezkedésben, helytállásban. Olyan eszközöket mutatunk be, amelyek alkalmazhatósága (a jelenlegi közoktatást kiegészítő, segítő), sikeres működése már bizonyított, és több ilyen eszközt alkalmazó program jelenleg is működik Budapest különböző kerületeiben.

Hátrányos helyzetű tanulók segítése

Tanodaprogram

A tanoda „az inkluzív nevelés szemlélete mentén kialakított és alkalmazott iskolán kívüli pedagógiai tevékenységek rendszere, amely hozzájárul ahhoz, hogy az alap- és középfokú köznevelési intézményekben tanuló, különböző társadalmi helyzetű, kulturális hovatartozású és egyéni adottságú tanulók tanulmányaikban sikeresen haladjanak előre az iskolában, és ezen keresztül megvalósuljon társadalmi mobilitásuk”. (Részletek a Tanodaprogram-sztenderdből.)

A civil indíttatású tanodaprogramok a magyar közoktatás által „elhanyagolt” tanulói réteg, a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók iskolai teljesítményének javulását és az oktatásban történő bennmaradását segítik, a helyi igényekre reflektálva. Azokat a tanulókat hivatottak segíteni, akik számára önmagában sem a család, sem az iskola nem tud kellő feltételeket biztosítani az iskolai helytálláshoz szükséges tanuláshoz.

A tanoda iskolán kívüli, délutáni, esetleg hétvégi vagy a nyári szünetben szervezett programokkal kívánja a hátrányos helyzetű tanulók, fiatalok – tanulást, iskolai teljesítményt nehezítő – hátrányainak kompenzálását elősegíteni, esélyeiket javítani. Cél a tanulók iskolai sikerességének javítása, az iskolákból történő lemorzsolódásuk csökkentése, amit gyakran kiegészíthet a kulturális identitás erősítése és személyiségfejlesztés.

A tanodák működtetői civil és egyházi szervezetek lehetnek. A tanodák sikerességének meghatározó eleme, hogy az iskola, a tanárok kooperáljanak a tanodában tanító tanárokkal, önkéntesekkel (a már működő tanodák számára előírt az együttműködés a gyermekeket tanító közoktatási intézményekkel). A tanodaprogram tapasztalatai alapján sikeresebb, ha a szegregált környezetből jövő gyermekek nem szegregált tanodai csoportba kerülnek. A korábbi uniós finanszírozásból megvalósított tanodák fenntartása gyakorta nehézkes, hiszen a fejlesztési program a fenntartási időszakokra sok esetben nem biztosít már forrásokat. A már működő tanodák fennmaradását vagy az újak létesítését és működését is ugyanúgy segítheti, ha tanodai célokra hosszú távon térítésmentesen használható helyiségeket tudna biztosítani az önkormányzat, a tanodákat működtető (pl. civil) szervezetek pedig önkénteseket vonnak be

a tanításba, foglalkozások megtartásába. De akár maguk az iskolák is biztosíthatnak tantermeket a tanodai foglalkozások részére.

Korrepetálás, fejlesztő foglalkozások

A rászoruló fiatalok korrepetálása, egyéni fejlesztése tanodaprogramoktól független szervezeti formában is folytatható. Elengedhetetlen azonban, hogy legyen egy szervezet (lehet akár civil, önkormányzati vagy egyházi), mely megszervezi az önkénteseket, továbbá legyen hely, ahol lehet tanulni, foglalkozásokat tartani és az olyan hely legyen, ahová a gyermekek szívesen bemennek.

Gyakran a már meglévő, működő közösségi házak, ifjúsági klubok kiválóan alkalmasak arra, hogy a tanulók barátságos és védett körülmények között tudjanak tanulni, segítséget kérni. Az ilyen helyek előnye, hogy a fejlesztő foglalkozásokhoz már nagyon sok kreatív eszköz – játék, könyv, szoftver stb. – áll rendelkezésre, amelyeket az önkéntes segítők használhatnak a foglalkozásokon. Ugyanakkor látni kell, hogy a segítő, felzárkóztató, fejlesztő foglalkozások csak akkor működhetnek igazán eredményesen, ha a célcsoportot képező gyermekek, fiatalok számára fizikailag megközelíthető és rendelkezik a nyugodt munkához, tanuláshoz, foglalkozáshoz szükséges minimális feltételekkel (pl. kisebb és szeparált termek, asztalok és székek, információtechnika, stb.). A foglalkozásokhoz szükséges helyiségek kialakítása és a tanításhoz, foglalkozásokhoz szükséges tan- és kreatív eszközök beszerzése a szociális városrehabilitációs program keretei között, annak támogatásaiból is biztosítható. A korrepetálásban, felzárkóztatásban önkéntes segítő munka jelleggel a helyi gimnáziumok diákjai is részt vehetnek, ez jó lehetőség számukra az előírt közösségi szolgálat teljesítésére.

Előfordul, hogy családsegítő központ, gyermekjóléti szolgálat is vállal és már folytat is korrepetálást, fejlesztő foglalkozást, ám e szervezetek elsősorban a védelembe került gyermekekkel foglalkoznak. Pedig mellettük még számos gyermek élhet olyan családban, ahol nem adták a zavartalan tanuláshoz szükséges fizikai vagy egyéb feltételek, hiányzó tudásuk miatt a szülők nem tudják segíteni gyermeküket a tanulásban vagy nem motiválják őket kellőképpen. Célszerű ezért lehetőség szerint a rászoruló tanulók, fiatalok minél nagyobb hányadára kiterjeszteni a segítségnyújtást, hiszen az oktatási rendszerben való kudarcuk egész életükre, munkaerő-piaci lehetőségeikre kihatással lesz. A segítségre szoruló tanulók megtalálása és bevonása azonban nehéz feladat, de elősegítheti a sikert, ha olyan helyszíneken valósulnak meg a foglalkozások, ahol nyitottság és befogadó hangulat van, ahol a tanulás mellett más közösségi programokat is szerveznek, ahol kialakulhat a bizalom az oktató/mentor és a tanuló között. A rászoruló tanulók elérését, bevonását elősegítheti a civil szervezetek és a releváns/kompetens intézmények (családsegítő és gyermekjóléti szolgálat, iskolák, közösségi házak, stb.) közötti együttműködés, információcsere is.

Tehetséges gyermekek támogatása, mentorálása

Sok, művészetben, sportban tehetséges gyermek azért nem tudja tehetségét kibontakoztatni, mert a család nem tudja finanszírozni a különórákat, utazásokat, felszereléseket. De az is előfordul, hogy a család nem támogatja gyermekük „hobbiját”, mert nem ismeri fel, nem tudja értékelni igazán a tehetséget. Előfordulhat, hogy például hiperaktív vagy speciális nevelési igényű (SNI-s) gyermekek bizonyos területeken tehetségesek, de a rendszer merevsége miatt ez nem derül ki (mert például a hagyományos pedagógiai, szülői és társadalmi elvárás, értékrend a készletárukat nem tekinti azonos értékűnek a reál tantárgyakkal), vagy ha ki is derül, nincsenek olyan speciális tudással rendelkező pedagógusok, fejlesztők, akik tudnának velük foglalkozni. Ezzel az eleve nehézségekkel küzdő

gyermeket önbizalmukat, személyiségfejlődésüket – és ezen keresztül akár későbbi iskolai és munkaerő-piaci teljesítményüket is – javítani képes sikerélményektől fosztjuk meg.

A szociális városrehabilitációs program egyaránt segítséget nyújthat a tehetséges gyermekek felfedezéséhez, megtalálásához, valamint a tehetségük kibontakoztatásához szükséges eszközök, tanfolyamok, egyéni foglalkozások finanszírozásához. Mind a tehetség azonosítása, mind fejlesztése (pl. a tudás kibontakoztatási folyamatának segítése) olyan hozzáértést, speciális tudással és tapasztalattal rendelkező szakembereket igényelhet, amely jellemzően nem szokott az önkormányzat vagy az iskolák rendelkezésére állni, így érdemes a fenti célokat közösen, az iskolákkal együttműködő, megfelelő tapasztalatokkal rendelkező, hozzáértő (általában civil) szervezetek bevonásával megvalósítani. Az ilyen jellegű tevékenységeknél is kiemelkedően fontos a hátrányos helyzetű tehetséges gyermekek mentorálása, hiszen segíteni, támogatni kell a fejlődéshez, valamint sikerélményekhez vezető folyamatos és kitartó munkát, készülést, segíteni az új környezetbe történő beilleszkedést.

Az ilyen jellegű intézkedések csak akkor lehetnek sikeresek, ha – azon túl, hogy gyakorta meg kell győzni a családot arról, hogy gyermekük nem szenved hátrányt az iskolai előmenetelben – a család számára nem jelentenek többletköltségeket, sőt, akár csökkenhetnek is a gyermekek iskoláztatásával kapcsolatos anyagi terhek.

Egyenlő esély biztosítása mindenki számára a szervezett programokon való részvételre

Szegény családok és gyermekeik sokszor azért nem tudnak részt venni az iskolák, művelődési házak, közösségi házak által szervezett – kulturális vagy sport jellegű közösségi – programokon (pl. tánc, sport, zene, képzések), mert nem tudják megfizetni még az alacsony jegyárakat, részvételi díjakat sem, vagy mert nincs megfelelő felszerelésük, sportcipőjük, vagy éppen az utazási költség jelent a család számára vállalhatatlan terhet. Az ilyen események alkalmasak lehetnek az iskolai körülmények között nem látható képességek, tehetségek megismerésére, de ettől függetlenül is fontos, hogy közösségi programokkal segíthessük elő a tanulók vagy akár szüleik közösségi kapcsolatainak intenzitásának növekedését. Ezt elősegíthetik (pl. a szociális városrehabilitációs programok által finanszírozott) ingyenes programok, karitatív vagy civil szervezetek képzései, amelyek mindenki számára elérhetőek. Amennyiben azonban létezik a kívánt tematikájú, de részvételi díj (pl. sportegyesületi tagsági díj, táncórák/zeneiskola/stb. térítési díja) mellett igénybe vehető szolgáltatás, foglalkozás, akkor célszerűbb, ha célzottan a rászoruló gyermekeknek az adott képzésre, programra, foglalkoztatásra történő „befizetésével” biztosítjuk a részvételi, fejlődési lehetőségét. Különösen a szociális városrehabilitációs célterületen élő gyermekek, emberek számára adhat sokat, ha nem közvetlenül az akcióterületen élők számára szervezett programokon, hanem „integrált környezetben” (pl. a város minden részéről származó tagokkal, résztvevőkkel működő egyesületekben, zeneiskolában, tanfolyamokon) fejleszthetik közösségi kapcsolataikat.

Az egész napos iskola vagy kötelező napközi lehetőséget ad az iskolák számára, hogy a délutáni szabadidős foglalkozásokon mindenki számára elérhető szakköröket, kreativitást és kompetenciát fejlesztő foglalkozásokat szervezzenek – a szociális városrehabilitációs program támogatásainak felhasználásával. Ezekben a szabadidős programokon az iskola tanárai, együttműködve más intézményekkel, civil szervezetekkel, szakemberekkel személyiségfejlesztő, tehetség-kibontakoztató foglalkozásokat (pl. drámaoktatást, hagyományos és digitális művészeti alkotást, táblajátékot) szervezhetnek az iskola diákjai számára.

„Szeretet iskolája”

A „Szeretet iskolája” egy olyan, Szemes Zsuzsa által kidolgozott felzárkóztatást, oktatást segítő képzési forma, amely a Jezsuita rend támogatásával az ország több településén, ezen belül Budapesten a Kesztyűgyárban valósult meg 2010-2014 között. A program lényege, hogy mindenkit befogad, aki tanulni akar, akiket más intézmény nem tudott befogadni, vagy ahová nem mertek bejárni. Így egyszerre alkalmas felnőttképzés, felzárkóztatás, iskolai korrepetálás megvalósítására. A résztvevők között vannak idős roma asszonyok, akik most tudják megvalósítani életük álmát, hogy megtanuljanak írni-olvasni; vannak fiatal lányok, akik kikerültek az általános iskolából, és most szeretnék befejezni a 8. osztályt, hogy továbbtanulhassanak; és vannak menekültek, akik itt tudnak magyarul tanulni. A képzést, oktatást önkéntes tanárok és egyetemisták tarthatják. A „Szeretet iskolája” egy olyan kipróbált modell, amely új esélyt adhat a gyakran tudásuk, képességeik hiánya miatt a munkaerőpiacról és az életben való érvényesülés legtöbb területéről kiszoruló emberek számára.

„Nem kérdeztem ki honnan jött, mit tett, mit nem tett. Mert nekem az a dolgom, hogy segítek, szeressek, reményt adjak, és ne elvegyek! (...) a hozzánk forduló emberek, akik több éve munkanélküliek, és egyetlen hitt esélyük, ha segítségünkkel befejezhetik az általános iskolai tanulmányaikat. Ettől remélik, hogy ismét munkába állhatnak... Nem csak nekünk kell akarni, hanem a másoknak is előbb meg kell érnie, el kell jutnia arra a fokra, hogy be tudja fogadni a változás gondolatát, majd a segítségünkkel a gyakorlati megvalósításhoz elvezethessük. Ezt a legnehezebb felismernünk.” (Szemes Zsuzsa)

Korai fejlesztő programok

Biztos Kezdet program

A Biztos Kezdet – ágazatközi együttműködésen alapuló, civil szerveződésekkel együttesen működtetett – 0-6 éves korú gyermekek esélyegyenlőségének megteremtésére irányuló olyan program, mely a hátrányos helyzetű térségekben, városi lakónegyedekben, lakótelepeken élő, kisgyermeket nevelő családok komplex támogatását szolgálja. Célja a gyermekszegénység káros következményeinek – egészségügyi, szociális, mentális – megelőzése, mivel az egészséges kisgyermekkori fejlődéshez szükséges feltételek hiánya jelentősen csökkenti a gyermekek iskolai teljesítményét és a későbbi munkaerő-piaci esélyeiket.

A Biztos Kezdet program lényege az együttműködés a szülőkkal, leendő szülőkkal a csecsemők és a kisgyermek test, szellemi és szociális fejlődésének előmozdításáért. Megkülönböztetett figyelmet kell szentelni a hátrányos helyzetű gyermekekre és biztosítani kell, hogy a gyermekek és családjaik számára elérhetővé váljanak a harmonikus fejlődésükhöz szükséges szolgáltatások és támogató közösségekben, fejlődésüket figyelemmel kísérve, közel egyenlő eséllyel kezdhessék majd el iskolai tanulmányaikat.

A Biztos Kezdet program szolgáltatásai:

- Biztos Kezdet klub (indirekt értékközvetítés, spontán játékos tapasztalatszerzés, együttjátás);
- családok és szülők támogatása;
- egészségkultúra fejlesztése;
- a speciális nevelést igénylő gyermekek és családjuk támogatása, beleértve a szakosított szolgáltatásokhoz való hozzáférést.

A Biztos Kezdet program szolgáltatásai a gyermek-egészségügyi szervezetek, kisgyermek napközbeni ellátását biztosító bölcsődék, óvodák, családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok együttműködésében, újonnan létrejövő integrációk keretében, helyi szükségleteken alapuló közösségi programok útján valósíthatók meg.

A program és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások hátrányos helyzetben élő kisgyermek és szülei valódi és aktuális szükségleteire irányul. A családok támogatása révén a Biztos kezdet kezeli a család életében jelen lévő problémákat, konfliktusokat és válsághelyzeteket. A program további célja, hogy megvalósítása során csökkenjen azoknak a 0-3 éves gyermekeknek a száma, akik olyan háztartásban élnek, ahol senkinek sincs munkája, ennek érdekében együttműködést alakít ki a munkaügyi központokkal.

A program célja továbbá a családok és a helyi közösség megerősítése annak érdekében, hogy a településen kapcsolatok alakuljanak ki és a családok közötti együttműködés tartóssá váljon. A közösségi munka módszereivel, támogatásával elindulhatnak helyi önszerveződési folyamatok, melyek eredménye lehet önszervező csoportok, civil kezdeményezések megvalósítása. A Biztos Kezdet klubban a családok tapasztalatainak közös megbeszélése és rendszeres együttműködésük lehetővé teszi, hogy erőforrásaikat mozgósítva, egymást erősítve közösen gondolkodjanak saját és a helyi közösség problémáinak megoldásán.

Mesélő Édesanyák (MesÉd) Projekt

A magyar oktatási rendszer teljesítmény- és eredményorientált, versenyző szellemű légkört generál, és az iskolai gyakorlat a legtöbb esetben nem alkalmazkodik az absztrakt tanulás elsajátításában nehézségekkel küzdő tanulók igényeihez. Ennek eredménye lehet a magas iskolai lemorzsolódás, továbbá a sikertelen tanulók formális oktatási intézményekben elszenvedett negatív tapasztalatai, kudarcai kellemetlen képzettségűsítések alakíthat ki a tanúlással és a könyvekkel kapcsolatban, amely meghatározza később gyermekek könyvekhez, olvasáshoz kapcsolódó viszonyát is.

Ezt a folyamatot kívánja fékezni, visszafordítani a fentiekben leírt nehézségekkel küzdő, roma édesanyákra fókuszáló MesÉd program, amely tökéletesen kovácsol az anyák otthon betöltött szerepéből, hogy a meseolvasás, a könyvhasználat ösztönzésével átalakítsa gyermekek oktatáshoz kapcsoló tapasztalatait.

Az édesanyák hetente összegyűlnek tíz-tizenöt fős csoportokban, alkalmanként két órás foglalkozásra. Ezek a foglalkozások, melyeket képzett facilitátorok vezetnek, elsősorban barátságos és elfogadó környezetet teremtenek, amelyben az anyák továbbfejleszthetik és finomíthatják önkifejező és önismereti képességeiket. Ez az elolvasott mesékhez kapcsolódó különböző tevékenységeken és játékokon, és végül némi írásbeli gyakorlaton keresztül történik. Az anyák minden héten újabb mesekönyvet kapnak, és a facilitátor gondos segítségével mindannyian felváltva olvasnak. Kezdetben az anyák nehézségeket élnek át és zavarban vannak, de néhány hónapon belül majdnem minden résztvevő folyamatosan tud olvasni. A facilitátor bátorításával és útmutatásával megbeszéljük a mese tartalmát úgy, hogy abban mindenki részt vegyen. Gyakorolják azokat a kérdéseket és tevékenységeket, amelyeket otthon a különböző életkorú gyermekeknél használhatnak a mesékhez kapcsolódóan. Az anyák hazaviszik a könyvet (a projekt ajándéka), és azt a házi feladatot kapják, hogy a hét folyamán minden este olvassák fel a történetet a gyermekeiknek. Ezen a gyakorlaton keresztül fejlődik az olvasási készségük, sok esetben pedig a gyermekek kívülről megtanulják a történeteket és később gyönyörűen elmondják azokat vagy válaszolnak a történethez kapcsolódó kérdésekre. A következő héten az anyák visszajönnek, és ugyanez a folyamat megismétlődik egy új mesekönyvvel. A program végére (három fázis, melyek három hónapig tartanak)

minden otthonban egy kisebb gyermekkönyvből álló könyvtár gyűlik össze, és jól kialakul az olvasás kultúrája, valamint a könyvek szeretete. (A MeSéd projektet az „Egység a Különféleségben Alapítvány” fejlesztette ki.)

5. Lakhatási eszközök

A szociális városrehabilitáció célterületein a lakáshoz jutás költségei (lakásár vagy lakbér) az átlagosnál jellemzően alacsonyabbak, ez pedig – a terület elhelyezkedésén és környezeti jellemzőin túl – általában összefügg a lakások átlagosnál rosszabb minőségével (lakás mérete, komfortfokozata, lakóépület minősége). A rosszabb minőségű lakásokban (és/vagy lakókörnyezetben) jellemzően alacsony státuszú – alacsony jövedelemmel rendelkező, szociális problémákkal küzdő – háztartások élnek, problémáikat

További információk:

MesÉd-projekt – <http://eaka.hu/hu/mesed>

Szeretet Iskolája – <http://www.jezsuitsa.hu/taxonomy/term/151>

tovább fokozza, hogy a rosszabb lakásminőség gyakran fajlagosan magasabb lakásfenntartási költséget jelent (pl. az épületek/ lakások rossz hőszigetelése miatt jelentős többlet keletkezik fűtési költségekben - energiaszegény háztartások).

A leromlott területeket az alábbiakban részletezett rossz minőségű lakáskörülmények, megfizethetőségi gondok és eladósodottság, valamint bizonytalan lakhatási helyzet és a lakásvesztés veszélye jellemezhetik.

A **rossz lakásminőség** a hagyományos beépítésű területeken általában az alacsonyabb komfortfokozatú lakásokat, a lakáson belüli WC, fürdőszoba hiányát, korszerűtlen fűtési módokat, elavult gépészeti rendszereket, alacsony energiahatékonyságú lakásokat (pl. rossz nyílászárók), elavult, leromlott állapotban lévő lakóépületeket jelent. Sok helyen jellemzőek a kisméretű, szobakonyhás lakások, melyeknek egy részét – ahol adott volt a műszaki lehetőség – a lakók fürdőszobával szerelték fel. Ugyanakkor a kisméretű lakások gyakran zsúfoltak, nem ritkán több gyermekes vagy többgenerációs családoknak adnak otthont. A vizesedő falazat, a penészedés, a szigetelés hibái a lakók egészségére is károsak. Az alacsony státuszú lakóterületek gyakran egészségre ártalmas környezetben (pl. nagy forgalmú utak, iparterületek) helyezkednek el.

A **lakhatás megfizethetőségével** összefüggő problémák nagymértékben jelennek meg a szociális városrehabilitáció célterületein élő, rossz anyagi helyzetű háztartások körében. Az alacsony és/vagy rendszertelen jövedelem miatt gyakran elmaradnak a szükséges befizetések, tartozások halmozódnak a lakbér, közös költség és közműdíjak esetében. Az önkormányzati bérlakások esetében különösen jellemzőek a magas bérletidő-hátralékok, ez pedig alapvetően veszélyezteti a szektor fenntarthatóságát, gyengíti az önkormányzatok érdekeltiségét a szociális bérlakásszektor fenntartásában. A társasházak esetében a nagyarányú közösköltség-tartozások veszélyeztetik a társasház működőképességét, ami miatt nemcsak hogy a felújításokra, de a szükséges karbantartásokra és a társasház szakszerű menedzsmentjére sem jut elegendő forrás, sőt jelentős tartozások keletkezhetnek a közműszolgáltatók irányába is.

A fizetési nehézségek, a hátralékok halmozódása a **lakhatás biztonságát veszélyezteti a saját tulajdonú és a bérleti szektorban is**. A megfizethetőségi problémára visszavevethető bizonytalan lakhatási helyzet annál inkább jellemző, minél leromlottabb egy városrész, minél inkább alacsony státuszú, halmozottan hátrányos helyzetű háztartások élnek egy területen. Különböző lakástulajdoni formák esetén az alábbi tényezők okozhatják a lakhatás veszélyeztetettségét:

- Önkormányzati bérlakásokban élők esetén azokat fenyegeti leginkább a lakhatás elvesztése, akik nem rendelkeznek érvényes bérleti szerződéssel. A bérleti szerződést leggyakrabban a lakbér- (és közüzemidíj-) hátralékok miatt mondják fel (illetve emiatt nem hosszabbítják meg a lejárt szerződéseket). Az így jogcím nélkülivé vált bérlőnek ún. lakáshasználati díjat kell fizetnie, mely általában jóval magasabb, mint az eredeti bérleti díj. Előfordulnak olyan helyzetek is, amikor a bérlő eleve nem rendelkezett bérleti jogviszonnal (pl. az eredeti bérlő rokona vagy élettársa volt, akinek a halála vagy eltávazása után jogviszony nélkül maradt a lakásban). Különösen a telepszerű szegregátumok esetében előfordulhat továbbá, hogy a bérlakásoknak másodlagos piaca alakul ki, ahol korábbi bérlőtől/használótól megveszik/átveszik a bérlakás használatát (tartósan vagy albérleti jelleggel), de az új lakók és az önkormányzat mint tulajdonos közötti bérleti jogviszony nem kerül legalizálásra. A jogcím nélküli bérlők ellen az önkormányzat jogi eljárást indíthat a lakás kiürítése érdekében.
- A magánbérlakásban élők ritkán rendelkeznek legális bérleti jogviszonnal (ez általában a tulajdonos adóelkerülési szándékára vezethető vissza), különösen igaz ez a szociális városrehabilitáció célterületein jellemző, gyakran leromlott és ezért alacsonyabb díj fizetése mellett bérelhető lakásokra. Bérleti szerződés és bejelentett lakcím hiányában az ilyen lakásokban élő háztartások elesnek az alapvető szociális támogatásoktól, illetve nem jogosultak a lakóhely szerinti szolgáltatások igénybevételére sem (pl. gyermek körzeti óvodába, iskolába való felvétele).
- Saját tulajdonú lakások esetén a lakhatás magas költségei (közműköltségek, hiteltörlesztés, illetve azok elmaradása stb.) miatt, nagy adósságok felhalmozása esetén válhat bizonytalanná a tulajdonos lakhatási helyzete, amennyiben például a tulajdonosnak végrehajtási eljárással, kényszerértékesítéssel kell szembenéznie.
- A főváros néhány külső kerületét (pl. Csepel, Óbuda) érinti az a probléma, hogy megindult egy szegénységi mobilitási hullám a nem lakókerületi kategóriába besorolt zártkertes részekre. (Ahol egyébiránt jobb módúak is létesítenek lakóingatlanokat, építési engedély nélkül.) Az ilyen területekre költöző családok gyakran nem lakáscéllal épített, lakhatásra nem igazán alkalmas épületeket vásárolnak meg, vagy létesítenek bennük „magánbérlőket” (ez a „magánbérlakások” egyik legolcsóbb formája), ahol azonban hivatalosan nem lehet bejelentett lakcímük, tartózkodási helyük, ezáltal – a nem hivatalos magánbérlőkhöz hasonlóan – nem lesznek jogosultak a tényleges lakóhelyük szerinti szolgáltatások igénybevételére és szociális ellátásra sem.

Eszközök

A szociális városrehabilitáció során alkalmazott eszközöknek tudni kell a fenti problémákra reagálni, hozzá kell tudni járulni azok megoldásához. Ahhoz, hogy a beavatkozások sikeresek legyenek és a szociális városrehabilitáció célját szolgálják, két egymással összefüggő feltétel teljesülését szükséges szem előtt tartani:

- egyrészt hogy a beavatkozások javítsák a leromlott területen élők lakhatási helyzetét, körülményeit;
- másrészt hogy az előbbi teljesülhessen, a helyi szociális lakáspolitikát, illetve azzal összefüggő egyéb politikákat – mint szociálpolitika, foglalkoztatáspolitikát – is össze kell hangolni az uniós fejlesztési forrásokból megvalósított beavatkozásokkal.

A fejezetben éppen ezért – az uniós fejlesztési forrásokból megvalósítható, lehetséges beavatkozások áttekintését követően – röviden kitérünk azokra a helyi szociális lakáspolitikai lépésekre, melyek a hátrányos helyzetű háztartások lakhatási biztonságát javíthatják. Ez biztosítja egyben, hogy a szociális városrehabilitáció eredményei hosszú távon is fenntarthatók legyenek, és ne vezessen a folyamat a célcsoport tagjainak az adott területről – gyakran még rosszabb körülmények közé – történő kiszorulásához.

A lakhatási helyzethez kapcsolódó problémák megoldását többféle eszköz – külön-külön vagy együttesen történő – alkalmazása segítheti, amelyeket az alábbi kategóriákba sorolhatjuk:

- lakás-, lakóépület-minőséget szolgáló legfőbb beavatkozások;
- energia-, költségtakarékos lakáshasználatot célzó felvilágosító programok;
- tanácsadás a hátraleékos társasházak számára;
- intenzív adósságkezelési program;
- az önkormányzati bérlakásszektorban „szociális szállás” típusú konstrukció létrehozása;
- tisztázatlan lakhatási jogviszonyok rendezése;
- legrosszabb műszaki állapotú, zárványterületen elhelyezkedő önkormányzati lakóépületek bontásához kapcsolódó mobilitási terv kidolgozása.

A lakás-, lakóépület-minőség javítását szolgáló legfőbb beavatkozások

A lakásminőség javítása nem öncélú intézkedés, az a célja, hogy a szociális városrehabilitációs területeken élők lakhatási gondjait enyhítse, csökkentse a rossz lakhatási körülményekből fakadó egészségügyi problémákat, javítsa a lakhatás körülményeit és megfizethetőségét. E célok megvalósítására uniós források is felhasználhatóak, amelyek társasházak/lakásszövetkezetek esetében a közös tulajdonban álló épületrészek felújítására fordíthatók, az önkormányzati szociális bérlakások esetében pedig lakások energetikai korszerűsítésére, komfortosítására, esetleg összenyitására és lakóépület-felújításra.

Jellemzően a leginkább leromlott területeken található legnagyobb mértékben a legrosszabb minőségű, korszerűtlen önkormányzati lakások, melyek felújítására (amennyiben érdemes felújítani) nem áll rendelkezésre sem önkormányzati, sem állami forrás. Emiatt viszonylag nagyszámú felújításra váró önkormányzati bérlakás áll üresen, amelyek egy részét az önkormányzat felújítási kötelezettséggel adná bérbébe, azonban kevés szociális rászorult háztartás tudja a nagyobb értékű felújításokat felvállalni. A nem lakott, elhanyagolt önkormányzati lakóépületek jelentősen megnövelik a lakóhely – és áttételesen a környék – leromlásának kockázatát. A felújítások eredményeként nemcsak több lakás lenne használható, hanem csökkennének az önkormányzatnál a – leromlott lakásoknál, lakóépületeknél sűrűn felmerülő – karbantartásra fordítandó pénzügyi terhek is, ezzel pedig olyan források is felszabadulhatnának,

amelyeket az önkormányzat akár további lakások rendbehozatalára vagy szociális segítségnyújtásra is fordíthatna.

A fenntartási költségeket csökkentheti, így a lakók számára a megfizethetőséget javíthatja az épületek, lakások energiahatékonyságot előtérbe helyező felújítása. A homlokzat, tető/lábazat, lichterhof stb. szigetelésével, a nyílászárók javításával vagy cseréjével ugyanis nemcsak a lakó komfortérzete nő, és válik lakókörnyezete egészségesebbé, de a lakás közüzemi fogyasztása is csökken, ezáltal pedig mérséklődik a fizetendő rezsiköltség. Önkormányzati tulajdonban álló – különösen a szociális problémákkal küzdő lakók által lakott – lakások felújítása előtt ezért mindenképpen fel kell tárni, vannak-e a felhasznált energia-, vízmennyiségét hatékonyan csökkenteni képes megoldások, amelyekkel egyaránt mérsékelni lehet a lakók lakásfenntartási terheit és a hosszabb távon felhalmozódó tartozásokat, adósságállományt és veszteségeket is. Gyakran nem csak a lakások, de a teljes épületet érintő alapvető gépészeti, épületszerkezeti felújítások is szükségesek lehetnek, így az épületek komplex, műszaki, energetikai vizsgálatát kívánatos elvégezni a beavatkozások megtervezését megelőzően. Önkormányzati tulajdonú lakóépületek esetében érdemes megfontolni, hogy a forrásokat inkább minél több, az akcióterületen lévő lakóház közös részeinek, a legfontosabb gépészeti, szerkezeti, illetve energiahatékonyság növelését szolgáló beavatkozások elvégzésére fordítsák. Ezt követően már a lakók maguk is elvégezhetik – és tapasztalatok szerint, ha lehetőségük van rá, el is végzik – a lakások komfortosítását. (A lakók bevonásával végzett felújítások tervezéséhez érdemes a 7.6 Az épített környezet fizikai megújítása és a 7.8 Közösségépítés, közösségfejlesztés fejezet ajánlásait is figyelembe venni.)

Uniós forrásból felszámolás az egészségre káros környezetben elhelyezkedő, illetve a teljesen leromlott, egészségi szempontból kritikus (megszüntethetetlen vizesedés, penész), statikailag nem megfelelő, így gazdaságosan nem felújítható önkormányzati lakóépületek esetében lehetséges (amennyiben szegregált területeken helyezkednek el – felújítás, felszámolás kapcsán lásd még a 7.6 Az épített környezet fizikai megújítása fejezetet.)

A szociális városrehabilitáció célterületein elhelyezkedő, magán- vagy vegyes tulajdonban álló társasházak esetében is gyakoriak a fentiekben vázolt – elmaradt felújításokra, korszerűsítésekre, pótlásokra visszavezethető – szerkezeti, gépészeti problémák. Jellemzően az ilyen társasházak és lakóik sem tudják saját erőből megvalósítani a szükséges beavatkozásokat, hiszen a társasházak társadalmi összetétele jellemzően nem sokkal kedvezőbb, mint az önkormányzati tulajdonban álló lakóépületeké. Mivel az ilyen épületekben ugyanúgy jellemzőek a lakhatási problémák – közösköltség- és közműtartozások, felhalmozott/halmozódó adósságok és bizonytalan lakhatási helyzet –, mint az önkormányzati tulajdonú épületeknél, a lakások és lakóik problémái ugyanúgy hozzájárulnak a városrész, környék leromlásához, a szociális és azzal összefüggő problémák elmélyüléséhez. A szociális városrehabilitáció nem lehet sikeres, ha nem tud az ilyen lakások, lakóközösségek problémáinak megoldását is segítő eszközöket alkalmazni. Kívánatos ezért – az önkormányzati tulajdonban álló épületek, lakások felújításánál megfogalmazott, szempontok, irányelvek alkalmazásával – a társasházak, lakóépületek megújítását segítő, alacsony önrész mellett igénybe vehető célzott, vissza nem térítendő támogatásokat biztosítani az akcióterület, illetve annak környezetében elhelyezkedő problémás, veszélyeztetett társasházak számára.

Energia-, költségtakarékos lakáshasználatot célzó felvilágosító programok

Az energiahatékonyságot növelő beruházások a tapasztalatok szerint önmagukban nem elegendőek, alacsony státuszú lakókörnyezetben csak akkor lehetnek sikeresek és fenntarthatók, ha azokhoz a használat megfelelő módjait biztosító szemlélet és gyakorlatok kialakítását segítő oktatóprogramok

kapcsolódnak. A szigetelés, nyílászárócsere után ugyanis gyakoribb szellőztetés szükséges, amelynek elmaradása a lakás penészesedését vonja maga után (ezzel még a jobb élethelyzetben élő háztartások közül is csak kevesen vannak tisztában). A táv- és központi fűtéssel rendelkező lakásoknál bevezethető egyedi fogyasztásmérés eredményei is csak akkor jelentkeznek, ha a költségtakarékos fűtéshasználattal módszerét megértik, elsajátítják és gyakorolják is a használók. De felújítások megvalósítása nélkül is adott a lehetőség a költségtakarékosabb víz- és villanyfogyasztásra és az abból eredő megtakarítások realizálására. Mindez szemléletformáló, a helyes használat gyakorlatára rávezető képzésekkel érhető el. Felújítások esetén ezért elengedhetetlen, hogy a munkákat követően az önkormányzat intenzív felvilágosítást biztosítson a lakóknak a helyes használati módok tekintetében. Ez a felvilágosító, betanító tevékenység összeköthető háztartás-gazdálkodással kapcsolatos oktatással is. Több civil szervezet is foglalkozik háztartás-gazdálkodási és energiahatékonysági tanácsadással, amelyek képzéseiket sokszor kifejezetten az alacsonyabb jövedelmű családokra szabják. Az ilyen szemléletformáló, takarékos lakáshasználatról felvilágosító képzések sok háztartásnak segítséget nyújthatnak, illetve szerepet játszhatnak az eladósodás megfékezésében. A Habitat for Humanity Magyarország, illetve az Energiaklub is szervezett ilyen jellegű oktatási tevékenységet olyan háztartások számára, amelyekben a jövedelem aránytalanul nagy részét felemészti a közüzemi költségek fizetése.

*A Máltai Szeretetszolgálat már 2009 óta működteti **Hitel-S programját**, célja, hogy a hitelválság során bajba jutott családok helyzetét megpróbálja konszolidálni. A program pénzügyi segítséget nem ad, viszont a család problémájára szabottan végzi a tanácsadást. A programban pénzügyi szakember is részt vesz. A szervezet az alábbi legfontosabb alapelveket fogalmazta meg a program működésével kapcsolatban:*

- 1. Ügylet helyett ügyfél, illetve család legyen a középpontban.*
- 2. A fizetési problémáknak nem csak anyagi okai vannak.*
- 3. A végrehajtás esélye és megtérülése helyett alapvetően a fizetés rehabilitációja a célravezető.*
- 4. Az aszimmetrikus, erőfölényre épülő kommunikáció helyett párbeszéd szükséges.*

Ennek megfelelően folytatjuk munkánkat. Az adósságcsapdába került családoknak nem csupán az eladósodás anyagi-pénzügyi problémáinak rövid távú kezelésében segítünk, hanem hangsúlyos a család – szociális, mentális, egészségi – élethelyzetét alapul vevő folyamatos kísérése is, a család működőképessége fenntarthatóságának hosszú távú támogatása is.

Forrás: <http://goo.gl/mzfkIV>

Tanácsadás hátralékos társasházak számára

Több társasház küzd egyszerre pénzügyi, műszaki és szociális problémákkal, amelyek megoldásához e problémákat összességében kezelni képes, komplex szemléletű programokat kell kidolgozni. Első lépés az ilyen irányú segítségnyújtásban, hogy – a társasházak képviselőinek bevonásával – át kell világítani az épületek műszaki, gazdasági és szociális helyzetét. A társasház műszaki felújításának lehetőségeinél elsősorban a lakók legfontosabb problémáinak megoldását és az anyagi terheik csökkentését együttesen eredményező, pénzügyi értelemben fenntarthatóbb (általában energiahatékonyságot javító) felújítási alternatívákat kell kidolgozni.

A műszaki állapot javításától függetlenül szükséges a társasházak gazdálkodását racionalizálni, ugyanis az alacsony státuszú háztartások által lakott társasházak egy részének súlyos gazdálkodási gondjai vannak, ami az alapvető működőképességüket veszélyezteti. Az ilyen kialakult helyzeteket a társasházak közös képviselői láthatóan nem tudták, nem tudják önállóan megoldani, ezért segítségre szorulnak. Ki kell dolgozni a hátralékok kezelésének módját és hosszabb távon a lakók arányos hozzájárulásaival megvalósuló fenntartható finanszírozási rendszert kell kialakítani. Ez gyakran a lakók ellenérdekeltségét és belső konfliktusok kialakulását eredményezheti, az ilyen helyzetek kezeléséhez ezért szükség esetén mediátort ajánlott bevonni. Az ilyen társasház-gazdálkodási kérdések eredményes megvitatását segíthetik az egyes társasházakat megcélzó közösségfejlesztő akciók is (amelyekről a 7.8 Községépítés, közösségfejlesztés fejezet ír részletesebben).

Kőbányán a Kis-Pongrác lakótelep szociális célú városrehabilitációja során a társasházakon is jelentős felújítási munkákat végeztek, melyek egy része az energiahatékonyságot is növelte. A projekt egyik elemeként a Habitat for Humanity Magyarország nevű szervezet Gazdálkodj Okosan Klubot szervezett, mely a lakótelepen élő háztartások számára háztartás-gazdálkodással és energiatakarékos lakáshasználattal kapcsolatos, több alkalomból álló műhelymunkát jelentett. A legaktívabb 20 családnak személyre szabott tanácsadást adtak, hogy a saját otthonukban miként tudnak több energiát és így pénzt megtakarítani. Ezen kívül 500 háztartáshoz jutattak el energiahatékonyságot segítő kiadványt.

Bővebben lásd: http://www.habitat.hu/files/gazdalkodj_okosan.pdf

Intenzív adósságkezelési program

A normatív adósságkezelési támogatás megszüntetéséig a kerületek kötelező feladatként működtettek adósságkezelési szolgáltatást, melynek a tanácsadás, illetve az adósságot felhalmozó háztartás gazdálkodását segítő szociális munka is része volt. A kézikönyv elkészítésekor még nem látható, hogy az egyes kerületek az adósságkezelési szolgáltatást milyen módon fogják átalakítani, az egyéni adósságok csökkentését célzó támogatás milyen formában marad fenn az önkormányzati segélyezési rendszerben. Mindenesetre a szociális városrehabilitáció során a források felhasználhatók az adósságkezelést támogató intenzív szociális munka és tanácsadás finanszírozására a fizetési nehézségekkel küzdő – önkormányzati vagy magántulajdonban álló – lakásokban élő háztartások számára.

Az intenzív szociális munka célja, hogy a rászorult háztartásokkal szoros kapcsolatot tartva segítse azokat a kialakult anyagi nehézségek melletti életben, támogassa a háztartás gazdálkodásának átalakítását, felmérje bevételeit, kiadásait, és a családdal közösen kidolgozzák, hogy a bevételek esetleg miként növelhetők és a kiadások miként csökkenthetők, tehát hogyan lehet áttérni a pénzügyileg fenntartható életvitelre. Mivel az alacsony jövedelmű háztartások jelentős része rendelkezik hiteltartozással (ami akár néhány kisebb hitel esetén is már fizetési nehézségeket okozhat), az adósságrendezés segíthet a hitelek rendezésében, a hitelezővel való kapcsolatfelvételtől kezdődően egyedi megoldások, alkuk eléréséig terjedően. Egyedi tárgyalások szükségesek – és a tapasztalatok szerint eredményre is vezethetnek – a közműszolgáltatók felé irányuló tartozások rendezésében, ám ez igen időigényes és megfelelő tapasztalatot igénylő feladat, amit a családok önmagukban ritkán tudnak eredményesen végigcsinálni. Egy-egy ilyen tárgyalási folyamat eredménye lehet például a tartozás kamatainak az elengedése, vagy a tartozás rendezéséhez az adós számára is vállalható mértékű, kedvezőbb részletfizetés lehetővé tétele. A bevételek emelését célozza az adós pénzbeli támogatáshoz jutásának segítése, a munkanélküliek esetében az állásszerzéshez kapcsolódó segítségnyújtás, vagy ha arra van lehetőség, másik (pl. jobban

fizető vagy többletmunka vállalását lehetővé tevő) munkahely keresésének segítése, esetleg a későbbi munkába állást biztosító képzésbe való eljuttatás. Az egyéni tanácsadást jól kiegészítheti a hátrányos helyzetű, eladósodott háztartások számára szervezhető háztartás-gazdálkodási klub, melyben amellet, hogy a háztartásvezetés több területén támogatást kapnak a résztvevők, segít az érintett családok elszigeteltségének oldásában, a problémák szélesebb körben való megvitatásában, ez pedig mentálisan is pozitív hatást gyakorolhat a résztvevőkre. A tanácsadáson túl a kilátástalanság érzésével küzdő, emiatt gyakran rossz mentális állapotban lévő kliensekre fokozottan odafigyelve, gyakori kommunikációval, intenzív kapcsolattartás mellett kell biztosítani, hogy az adós betartsa a vállalt együttműködést.

A szociális törvény az önkormányzat hatáskörébe utalja az adósságkezelésben való közreműködést, így az önkormányzat lehetősége, de egyben felelőssége és feladata is, hogy létrehoz-e adósságkezelést segítő támogatási rendszert és milyen feltételekkel teszi azt. Annyi bizonyos, hogy az adósságkezelés nem nélkülözheti a törlesztéshez kapcsolódó anyagi vagy azt elősegítő természetbeni juttatásokat. Ugyanakkor az adósságkezelési konstrukció kialakításánál ügyelni kell arra, hogy a segítségnyújtás feltételeként reális nagyságú önrész fizetését követeljék meg a háztartásoktól (akár részletfizetés, akár egy összegű támogatásról van szó). A háztartások fizetési képességének megőrzése érdekében az adósságtörlesztés ideje alatt lakásfenntartási támogatás nyújtása javasolt.

Szociális szállás

A szociális szállás konstrukció az önkormányzati bérlakások azon bérlőinek nyújt lehetőséget helyzetük konszolidálására, akik jelentős mértékű adósságot halmoztak fel, emiatt a lakásbérleti szerződésük felmondásra került és veszélyeztetve van a lakhatásuk biztonsága. A konstrukció célja a bérlők kilakoltatásának megelőzése, ezért a kilakoltatással szemben nyújt egy speciális lakáshasználati szerződésre alapozott alternatívát, ahol a lakbért a fizetőképességükkel arányban egy minimális szinten határozza meg. Ezzel egyidejűleg azonban egy együttműködési megállapodást köt a bérlővel a felhalmozott adósságok törlesztésére, amely rendszeres, heti-kétheti kapcsolattartás és a háztartás-gazdálkodás szoros ellenőrzése mellett történik. Amennyiben a bérlő eleget tesz a folyó fizetési kötelezettségeinek és az adósságát is a megállapodás szerint törleszti, akkor – elsősorban az önkormányzat felé fennálló tartozásából, pl. lakbértartozás – leírásra kerülhet egy bizonyos hányad, továbbá az önkormányzat támogathatja más meglévő tartozások törlesztését is – kombinálva e konstrukciót az adósságkezelési támogatással.

Amennyiben az adós magasabb komfortfokozatú és/vagy egyéb okok miatt magas fenntartási költségű lakásban lakik, akkor egy alacsonyabb komfortfokozatú lakásban kap elhelyezést, annak érdekében, hogy a lakhatási költségét minimalizálják. Ha már eleve ilyen típusú lakásban lakik, akkor nem szükséges elköltöznie, a konstrukció az eredeti lakásban is alkalmazható. A lakáshasználati szerződésben szabályozzák, hogy milyen feltételek nem teljesítésekor mondják fel a szerződést.

A **szociális szállás** intézményét Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata vezette be hátralekös önkormányzati bérlők helyzetének megoldására. A kezdeti célcsoportot azok a bérlők alkották, akik magas komfortfokozatú, sokszor távfűtéses panellakásokban laktak, melyek fenntartási költségét nem tudták fedezni. A kilakoltatás elkerülésére azok az eladósodott bérlők, akiknek bérleti szerződését már felmondták, lehetőséget kapnak arra, hogy kilakoltatás helyett ideiglenesen, legfeljebb két évre, alacsonyabb lakbérű lakásokban helyezték el őket. Ehhez vállalniuk kell a szociális szállás feltételeit: adósságuk törlesztését és szoros együttműködést az önkormányzat szociális dolgozóival. A szociális szállások alacsonyabb komfortfokozatú, legfeljebb félkomfortos lakások, melyeket az önkormányzat felújított és előrefizetős elektromos („kártyás”) mérőórákkal szerelt fel. Így a lakhatás költségei lényegesen csökkennek. A konstrukcióban a kedvezményezett havi lakbére 1 500-2 000 forintra is mérséklődhet, a rezsiköltségekkel együtt a lakás fenntartási költsége kb. 15 000-20 000 forint havonta.

Az önkormányzat emellett intenzív szociális munkával támogatja a bérlő helyzetének megszilárdítását. A bérlővel együttműködési megállapodást köt, amelynek értelmében az vállalja, hogy a család fizeti az alacsonyabb lakbért és rezsiköltségeket, illetve szorosan együttműködik az önkormányzati családsegítő szolgálatával, mely legalább havi kétszeri találkozást jelent, és egyben a háztartás gazdálkodásának felügyeletét. Az adósságtörlesztéshez a bérlő szintén önkormányzati támogatást kap: minden 1 forint befizetett lakbérhátralék-törlesztés mellé 1 forint támogatást ad (200 ezer forint feletti adósságnál pedig kétszer ennyi támogatást juttat).

Kártyás mérőóra felszerelése

Az előrefizetős („kártyás”) fogyasztásmérő felszerelése önmagában is eredményes eszköze lehet a (víz, gáz, elektromos áram) fogyasztás csökkentésének, segítséget nyújt a fogyasztási mennyiségek és értékek követéséhez és ezáltal az eladósodás megelőzéséhez. Adósságkezelés esetén is hatásosan alkalmazható. Elektromos áram esetében bármely fogyasztó kérheti az előrefizetős mérőóra felszerelését, míg a gázszolgáltatás esetében Budapesten ez csak az adósságkezelésben résztvevők számára elérhető. A védendő fogyasztók (szociálisan rászoruló és fogyatékkal élők) esetében a szolgáltató a mérőórát saját költségére szereli fel.

A védendő fogyasztókat a velük kapcsolatban álló szociális munkás tájékoztathatja a lehetőségről, szükség szerint segítséget nyújthat az igénylés folyamatában. Akár áramra, akár földgázra bekötött fogyasztásmérőről van szó, fontos, hogy a szociális gondozó segítséget nyújtson a kedvezményezettnek, amíg az megtanulja önállóan feltölteni a mérőt az arra kijelölt üzletben vagy ügyfélszolgálaton. (Gázmérőt Budapesten ugyanis összesen hat helyen lehet feltölteni, hétköznap 9-18 óra között. Az árammérő feltöltésének rendszere szerencsére valamivel rugalmasabb.) Fontos, hogy a fogyasztók kapcsolódó adminisztratív ügyekben is fordulhassanak az önkormányzat szociális dolgozójához (pl. a szolgáltató felé a rászorultság fennállását minden év március 31-éig kell megerősíteni) és az ezzel kapcsolatos papírmunkában is nyújtson segítséget a szociális munkás.

Önkormányzati tulajdonú lakásban a fogyasztásmérőt az önkormányzat nevére is regisztrálhatják, de ha a bérlő szeretné azt inkább saját nevére íratni, célszerű, ha az önkormányzat ebben segítséget nyújt.

Nem védendő fogyasztók is kérhetik előrefizetős fogyasztásmérő felszerelését, ekkor azonban a fogyasztónak kell a mérőóra cseréjének költségét állni, az első, meghatározott összegű kötelező feltöltéssel együtt. Az előrefizetős mérőeszközök jó tapasztalatai miatt indokolt lehet, hogy az alacsony jövedelmű háztartások számára az önkormányzat a felszerelés költségének fedezésére támogatást nyújtson a szociális városrehabilitációs projekt keretében. Az előrefizetős mérőórák intenzívebb használatával megelőzhető a közműtartozások felhalmozása, egyben elősegíthető a tudatosabb energia- és vízhasználat, így pozitív környezetvédelmi hatásai is lehetnek az intézkedésnek. (A legegyszerűbben a villanyóra igényelhető, a felszerelés összege első feltöltéssel együtt 10 ezer forint körüli összeg: 8 882 Ft + első feltöltés összege, ami nappali mérő esetén 1 875 Ft, vezérelt mérő esetén 1 161 Ft. A feltöltés mágneskártya segítségével történik az ELMŰ partnerüzleteiben.)

Tisztázatlan lakhatási jogviszony rendezése

A tisztázatlan (jogcím nélküli) lakhatási jogviszony elsősorban az önkormányzati bérlakások lakóinál jelentkezik, de felmerülhet a magánbérletben lakóknál (amennyiben a tulajdonos nem támogatja a lakcím bejelentését, pl. ennek esetén szerződésbontással fenyeget) vagy az eladósodott, magántulajdonban álló lakásban élőkénél is.

A szociális városrehabilitáció keretében nyújtott segítség egyik első lépése lehet a jogcím nélküli, tisztázatlan lakáshasználati viszonyok rendezése, oly módon, hogy azok az érintett háztartások helyzetét megszilárdítsák, növeljék lakhatási biztonságát. A lakhatás biztonsága alapvető feltétele a helyzetük rendezéséhez vezető további beavatkozásoknak (pl. aktivizálás, foglalkoztatásba állásuk segítése) is.

Az akcióterületen élő családok, háztartások lakhatási jogviszonyának legalizálását célzó beavatkozások során az alábbiakat érdemes szem előtt tartani:

- Fel kell mérni a szociális városrehabilitáció területén önkormányzati bérlakásokban élők jogviszonyát, lakhatási biztonságát veszélyeztető tényezőket és az ott élők számára kell az intézkedéseket kidolgozni (a bentlakók azonosításával a kerület elejét veheti a program hatására esetleg meginduló beköltözési hullámnak is). A bentlakó családok helyzetének legalizálására, a bérleti szerződés megkötésének érdekében, az önkormányzatnak egyedi megoldásokat kell kidolgoznia (amelyek során gyakran kulcskérdés a lakhatással kapcsolatos hátralékok felmérése és adósságkezelési terv kidolgozása), a szerződéskötés során a lakók szociális helyzetének megfelelő bérleti díjak megállapítására kell törekednie.
- A magánbérleti lakások tulajdonosainak lehetőségük van lakásukat az önkormányzat bevonásával, közreműködésével szociális céllal bérbe adni. Ilyen konstrukciók esetén a lakhatás fizikai körülményei nem változnak, csak a jogcím kerül rendezésre a tulajdonos, a használó és az önkormányzat között. Ez a fajta szociális lakásbérleti konstrukció személyijövedelemadó-mentességet, valamint a használathoz és a bérleti díjak megfizetéséhez kapcsolódó garanciákat biztosít a lakás tulajdonosa számára (az önkormányzattal szerződve rendezett, átlátható viszonyok alakulnak ki, csökkennek a kockázatok), ugyanakkor az önkormányzat szociális védelmét is jelentheti a rászoruló bérlők számára, akiknek akár lakbértámogatást is adhat. (Lásd még: szociális lakásügynökség.)

- Magántulajdonban álló lakásban lakóknál a felhalmozott adósságok miatt kialakult lakhatási bizonytalanságra jelenthet megoldást az adósságkezelésben való részvétel. Előfordulhat azonban, hogy az adósságok olyan mértékűek, hogy az adósságkezelés nem lehetséges vagy a háztartás (pl. a jogosultsági jövedelemhatárt meghaladó jövedelem miatt) nem jogosult rá. Az önkormányzatnak azonban ilyenkor is érdemes az adósságkezelési folyamatban közreműködni, a közművekkel való megállapodást elősegíteni (kamatok elengedése törlesztés esetén), a családot intenzív szociális munkával segíteni az ingatlan értékesítésében, az adósságok törlesztésében, valamint az új lakhatás megoldásában. Amennyiben az eladási árból marad megfelelő összeg, úgy egy olcsóbb magántulajdonú lakás megvásárlása, nem elegendő fennmaradó összeg esetén pedig a bérlakás kínálkozik megoldásnak. A magánbérleti piac kínálatát is kihasználva a szociális lakásügynökség felállítása és működtetése (lásd a következő fejezetben), illetve szükség esetén a magánbérleti támogatások segíthetnek a rászoruló családoknak. A lakásértékesítésből fennmaradó vagyonnal rendelkező családok esetén felmerülhet, hogy úgy költözzenek önkormányzati bérlakásba, hogy azt előtte – saját igényeiket is artikulálva – felújítják vagy a felújítás költségeihez hozzájárulnak. Ezáltal biztosítható egy-egy önkormányzati tulajdonú lakás felújítása és olyan lakások is használatba vehetők, amelyek eddig azért álltak üresen, mert az önkormányzatnak nem volt forrása azok felújítására. A saját igények szerint és pénzügyi hozzájárulás mellett felújított lakásokat pedig inkább fogják a sajátjuknak érezni és ennek megfelelően odafigyeléssel használni az új bérlők.

Mobilitási programok

A leromlott lakóterületek esetében a lakók mobilitása kétirányú lehet: egyrészt ösztönözhető a jobb módúak beköltözése, másrészt támogatható az alacsonyabb státuszú háztartásoknak a területről való elköltözése. A terület jellege, leromlottsága határozza meg, hogy mindkét eszközt érdemes-e és ha igen, milyen arányban érdemes alkalmazni.

A társadalmilag még vegyes, tehát még nem szélsőségesen leromlott területek esetén a hátrányos helyzetű családok magas koncentrációjának oldása történhet a magasabb státuszú háztartásoknak a területre vonzásával, illetve az alacsonyabb státuszú, rossz minőségű lakásokban élőknek a területről való kifelé mobilizálásával. A magasabb státuszúak beköltözésének ösztönzése történhet például építési telkek kialakításával és a lakásépítés ösztönzésével, de nem nélkülözheti a közterületek felújítását, funkciógazdagítását, illetve a közbiztonság növelését sem, hogy a terület vonzóbbá váljon a valamivel jobb módúak számára. A területen bekövetkezett pozitív változások hatására a területen meglévő magántulajdonban álló lakásállomány is vonzóbbá válhat, még akkor is, ha a beavatkozások eredményeként emelkedhetnek is az ingatlanok árai, hiszen azok nagy valószínűséggel továbbra is relatíve alacsonyak maradnak a fővárosi ingatlanpiaci összehasonlításban. Mivel szociális városrehabilitációról van szó, nem lehet cél a terület teljes dzsentrifikálása, hiszen a program a rehabilitálandó területen élők helyzetén kíván segíteni. A kifelé való mobilizáció elsősorban a legrosszabb lakáshelyzettel rendelkezők esetében lehet indokolt, ha a szélsőségesen rossz állapotú lakóépület elbontása szükséges.

A szélsőségesen leromlott területek (szegregátumok²⁷) esetében nem mindig lehetnek eredményesek a szociális városrehabilitációs intézkedések. Ha a lakóépületek és/vagy közterek felújításával nem várható, hogy jelentősen megváltozzanak (pozitív irányba) a városrész szociális leromlását eredményező folyamatok és javuljon az ott élők szociális helyzete (mert pl. fennmaradó zárványjelleg, ipari területek közé ékelődés, rossz közlekedési viszonyok, vagy egyéb környezeti – zaj, levegőszennyezettség – tényezők miatt továbbra sem lesz vonzó lakókörnyezet), előfordulhat, hogy a fizikai felújítások helyett a lakóépületek teljes felszámolását célszerű alkalmazni. Ilyenkor a lakóknak a területről való elköltöztetése válik szükségessé: magántulajdon esetén kártalanítás mellett, önkormányzati bérlakások esetében másik bérlakás biztosításával, vagy esetleg szintén kártalanítással. A felszámolás különösen azokban az esetekben szükséges, mikor ipari övezetben, az egészségre ártalmas helyen helyezkedik el az adott lakóterület, különösen, ha maguk a lakóépületek is nagyon leromlottak és a lakások is eleve rossz minőségűek, illetve a gettósodási folyamat szélsőségesen és visszafordíthatatlanul előrehaladott.

Felszámolás esetén is elsőként kívánatos az ott élő háztartások jogviszonyának tisztázása és rendezése (hiszen ilyen környezetben, rossz lakásokban és lakóépületekben általában a leghátrányosabb helyzetűek élnek, akiknek lakhatása a megfizethetőségi gondok és egyéb problémák miatt bizonytalanra vált). Az intézkedés tehát nem maga a bontás, hanem a lakhatatlan, veszélyes és/vagy gazdaságosan nem felújítható lakásokban élő, szociális problémákkal is küzdő háztartások helyzetének konszolidációja, és számukra a megfelelő lakhatás megteremtése. Önkormányzati lakásokban lakók számára elsődlegesen önkormányzati tulajdonban álló cserelakást (szociális bérlakást) kell kínálni, a pénzbeli kártalanítás formája nem kívánatos, hiszen a hátrányos helyzetű családok hosszabb távon nem képesek a saját tulajdonú lakások fenntartására. Az elbontott magántulajdonban álló lakások tulajdonosait kártalanítani kell oly módon és mértékben, hogy integrált lakókörnyezetben, elfogadható minőségű, megfizethető lakásfenntartási költséggel rendelkező lakást tudjanak vásárolni, ehhez számukra megfelelő segítséget is kell biztosítani (legfőképpen azért, hogy ne újabb szegregátumba költözzenek). A leromlott lakóépületek felszámolása esetén biztosítani kell, hogy az érintett családok lakhatási helyzete (beleértve a lakásminőséget, a lakások elhelyezkedését, a jó minőségű szolgáltatások és a munkaerőpiac elérhetőségét) ne romoljon, sőt javuljon.

A szociális városrehabilitáció céljaival azok a mobilizálási beavatkozások összeegyeztethetőek és támogathatóak, melyek a szegregátumokban elhelyezkedő, rossz minőségű lakóépületek bontásán túl a szükséges lakáspótlásokra és a lakók mobilizálására (lehetőleg adott kerületen belül, de integrált környezetben történő elhelyezésükre) egyaránt kiterjednek. Uniós forrásokból azonban nem támogatható magántulajdonban álló épületek bontása és ezekben lévő lakások kiváltása, ilyen forrásokra alapozva csak az önkormányzati szociális bérlakásszektor tekintetében lehet beavatkozásokat kialakítani – a lakások pótlása szociális bérlakásokkal történhet, integrált környezetben, kerületen belüli elhelyezéssel. A mobilizációs programoknak ki kell terjednie az új környezetbe költöztetett családok beilleszkedésének, a

²⁷ A szegregátumok kifejezést itt a 314/2012 kormányrendelet 10. mellékletében meghatározott értelemben használjuk, mely szerint szegregátumnak tekinthető az a terület, ahol azon aktív korúaknak az aránya, kik legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkeznek és nem rendelkeznek rendszeres munkajövedelemmel, meghaladja a megadott határértéket. A budapesti kerületek esetében két határérték van érvényben a legalább 20, illetve 25% kerületenként differenciálva (felsorolásszerűen van megadva, hogy mely kerületekre mely határérték érvényes). Az Integrált Településfejlesztési Stratégiák Antiszegregációs Tervében kell felmérni ezeket a területeket és beavatkozási stratégiát kidolgozni rájuk.

fogadó környezetben lakók által történő befogadásának elősegítésére, továbbá fenntartható megoldást kell találni szociális problémáik enyhítésére, megoldására is.

Szociális lakáspolitikai ajánlások

A szociális városrehabilitáció során alkalmazott eszközök, beavatkozások akkor lesznek csak hosszabb távon is fenntarthatók, ha azok a helyi lakáspolitikai céljaihoz és eszközeihez illeszkednek. Tehát a kerületek számára célszerű, ha rendelkeznek átfogó szociális lakás- és lakhatási politikával is, ezért az alábbiakban a lakásrendszer és lakhatás legfontosabb problémáira megfelelően válaszolni képes helyi lakáspolitikai kialakításához is adunk néhány támpontot.

Lakbér-támogatási rendszer az önkormányzati bérleti szektorban

Az önkormányzati bérlakások esetén a gazdálkodási és a szociális szempontok versenyeznek egymással a szektoron belül. A forráshiány, a leromlott bérlakások és lakóépületek magas karbantartási költsége miatt a szociális alapon kiadott bérlakások fenntartási költsége magas, ezért az ilyen bérlakások száma sok helyen csökken, illetve a bérbeadás olyan feltételekhez van kötve (felújítási kötelezettség), amelyet az alacsony jövedelmű, hátrányos helyzetű háztartások nem tudnak teljesíteni. Az utóbbi időben több helyen jelentős mértékű lakbéremelés történt a szociális lakberek tekintetében is, ami szintén növelte a szektorban a megfizethetőségi problémákat.

A szociálisan rászorult háztartások esetében célszerű differenciált lakbérrendszert kialakítani, a háztartások fizetőképességéhez igazodóan, ennek eszköze lehet explicit vagy implicit lakbértámogatás.

- Explicit lakbértámogatás esetében eleve alacsonyabb lakbér kerül megállapításra. A bérlők lehetőségei azonban a szociális bérleti szektorban is különbözőek lehetnek: sok háztartás még ezzel együtt sem fogja tudni megtéríteni a bérleti díjat, s így nagy a kockázata annak, hogy a lakásokat kezelő szervezethez nem folyik be a lakások fenntartásához, karbantartásához szükséges minimális bevétel sem.
- Implicit lakbértámogatás esetén a szociális alapon megállapított lakbéreknél is figyelembe veszik a lakásállomány fenntartási költségeit és a bérlő részére lakbértámogatást adnak a lakbér megfizetéséhez. Szombathelyen működik ilyen differenciált lakbértámogatás az önkormányzati bérlők számára: minden lakás lakbérét egyedileg határozzák meg, objektív szempontrendszer alapján (bár az viszonylag magas, külön lakbértámogatás nélkül megközelíti a piaci lakbér szintet). Az így meghatározott egyedi lakbérekhez a bérlő jövedelmi helyzete szerint kaphat lakbértámogatást, ezért az alaplakbér 3%-ától egészen 100%-ig terjedő intervallumban mozoghatnak a fizetendő lakberek összegei. A rendeletben meghatározott lakbérminimum a minimális öregségi nyugdíj 5%-a, 1 425 forint, a bérlők azonban átlagosan a piaci szint közelében lévő bérleti díj 58%-át fizették. Ennek előnye, hogy a lakásállomány kezelőjéhez befolyik az a minimális bevétel, amely a fenntartási munkákat lehetővé teszi, viszont az önkormányzat számára tényleges kiadásként jelentkezik, mértékének tehát határt szab az önkormányzat anyagi helyzete, erre fordítható forrásai.

A rendszer megfelelő működtetése a lakhatási költségek megfizethetőbbé válását is segíti a bérlők számára, és a bérlakásállományt működtető önkormányzati szerv működését, a lakberek beszedését is hatékonyabbá teszi. Ehhez azonban biztosítani kell a lakbérhátralékok rendszeres ellenőrzését, illetve szükség esetén a korai beavatkozást, valamint a vagyonkezelő szoros együttműködését a szociális

ellátórendszerrel, az eladósodás megelőzése érdekében. Az önkormányzati szektorban jelentkező lakbérhátralékok rendezéséhez kapcsolódik a javasolt eszközök közül az adósságkezelés, illetve a szociális szállás intézménye, az ahhoz kapcsolódó „magáncsőd” jellegű szoros szociális munkával.

Magánbérleti szektorhoz kapcsolódó helyi szociális bérlakás-politika kialakítása

A helyi szociális bérlakás-politika eszközrendszere túlmutat az önkormányzati bérlakásokkal kapcsolatos beavatkozásokon és magában foglalhatja a magántulajdonú bérlakásokat is. Ennek oka, hogy az önkormányzati bérlakások száma, a lakásszektoron belüli aránya olyan alacsony szintre csökkent, hogy az igényeket messze nem képes kielégíteni. A magántulajdonú lakásszektor bevonásának szükségességét már több önkormányzat felismerte és a körülményekhez képest megpróbált kialakítani olyan eszközt, mely lehetővé teszi, hogy a szociális bérlakás-politikája keretében a magántulajdonú szektorra is támaszkodjon. Ez elsősorban azért lehetséges, mert a népességcsökkenés miatt még a városokban is kialakul egy használaton kívüli állomány, mely alkalmas bérlakásként való működtetésre. A magántulajdonban álló bérlakások aránya Budapesten a hivatalos adatok alapján is magasabb az országos átlagnál, bizonyos területeken pedig a fővárosi átlaghoz képest is kiemelkedő. A rendelkezésre álló információk szerint a leromlott városrészekben gyakran az átlagosnál magasabb az önkormányzati és a magántulajdonú bérlakások aránya.

Magánbérleti szektorban élők önkormányzati lakbér-támogatási programjai

A szociális bérlakásokra pályázók, illetve a várólistán lévők (ha van várólista) száma sokszorosan meghaladja az évente elosztható szociális bérlakások számát. Éppen ezért néhány önkormányzat annak érdekében, hogy csökkentse a szektorra nehezedő nyomást és segítse a rászorulókat megfelelő lakhatáshoz jutni, olyan lakbér-támogatási formát vezetett be, amely a magánbérlakás szektorban élők lakbérét támogatja.

Szombathelyen 2008 óta létezik ez a támogatási forma, az önkormányzat évente kb. 100 család lakhatását támogatja ilyen módon. A támogatás progresszíven csökkenő felső jövedelemhatárhoz kötött: egyfős háztartás esetén az egy főre eső jövedelem a nyugdíjminimum 450%-a, kétfős háztartásban 340, háromfősben 300%-a, stb. Feltétele továbbá, hogy a háztartásnak nem lehet vagyona. A támogatás összege legföljebb 20 ezer forint havonta. A támogatást a tulajdonosnak fizetik, így biztos, hogy a bérlő valóban arra költi a támogatást. Ez a támogatási forma a leromlott önkormányzati bérlakások költséges felújításának és bérbeadásának alternatívája: a városban körülbelül 300 üres önkormányzati bérlakás van, s a vagyonkezelő becslése szerint ezek felújításának költsége több mint 200 millió forint lenne. A támogatás fix keretösszegű, a költségvetésből a város évente 20-25 millió Ft-ot szán erre a célra, s így az önkormányzat a kívánt szociálpolitikai célt kisebb ráfordítással éri el.

Kecskeméten szintén működik egy hasonló magánbérletben élőket támogató rendszer, amely havi 1 500-12 000 forinttal támogatja a magánbérlakásban élőket, a támogatást a bérlő és nem a tulajdonos kapja. A kérelem benyújtásakor jövedelemigazolást és az írásbeli bérleti szerződést kell bemutatnia. Nem jogosult támogatásra az, aki magasabb komfortfokozatú, illetve nagyobb lakást bérel, mint amennyit igazolt jövedelméből fenn tud tartani, illetve akinek egymillió forintot meghaladó értékű vagyona van. A kérelem elbírálásának minden esetben része a környezettanulmány készítése. A szociális bérlakásokat Kecskeméten is pályázat útján osztják el, a nem nyert pályázókat értesítik a magánbérleti lakbértámogatás lehetőségéről.

A lakbértámogatás csak azoknak a családoknak segít, akiknek van akkora jövedelmük, hogy a támogatott lakbért, és közműkötségeket ki tudják fizetni a jövedelmükből anélkül, hogy megélhetésüket kockáztatnák. Azaz ha a belépési kritériumként meghatározott felső jövedelmi korlát nagyon alacsony, akkor a programnak nem lesznek résztvevői, ugyanakkor a jövedelemhatár megállapítása függ a lakbértámogatás mértékétől. A támogatás és adófizetés közötti kapcsolat is fontos tanulsággal szolgál: jóval kevesebb bérbeadót lehet bevonni a programba ott, ahol az adófizetést az önkormányzat vizsgálta, mivel a lakásbérbeadás jelentős része még a jelenlegi feltételek mellett is adómegkerüléssel zajlik. A nem a legalacsonyabb jövedelmű, ám lakhatási költségüket nehézségek árán fedező magánpiaci bérlők számára azonban a támogatás hatékony segítség lehet, segít megelőzni a támogatottak lakáshelyzetének bizonytalanabbá válását és stabilizálni társadalmi pozíciójukat.

Helyi Szociális Lakásügynökség (SZOL) kialakítása

A Szociális Lakásügynökség (SZOL) lényege, hogy elősegíti a rászoruló, ám (korlátozottan) fizetőképes bérlők magántulajdonú lakásbérletekben való elhelyezését. Ezzel a konstrukció enyhíti a szociális bérlakásállományra, továbbá azon keresztül az önkormányzatra nehezedő nyomást és közvetetten elősegíti a hajléktalanság újratermelődésének megelőzését. Az önkormányzat játszhat egyszerű közvetítő szerepet a bérlők és bérbeadók között, illetve nagyobb szerepvállalással kialakíthat saját házon belüli SZOL szervezetet, amely nagyobb mértékben képes a rászorulókat egy részének megfizethető lakhatást biztosítani.

A SZOL az ingatlantulajdonosok számára minden esetben a piacinál alacsonyabb lakbért biztosít, ezért cserébe vállalja a bérbeadással járó kockázatok (pl. nemfizetés, lelakás, hátralékok, konfliktusok) egy részének kezelését. A szerződések határozott idejűek és a piaci gyakorlathoz képest hosszabb távúak (pl. 3-5 év), illetve az önkormányzat a bérlő számára lakbértámogatást biztosít, hogy az alacsonyabb jövedelmű háztartások egy körének is kiszámítható, biztonságos és megfizethető lakhatást tudjon biztosítani. Az ügylet biztonságát javítja valamennyi résztvevő számára, hogy az önkormányzat egységes szerződéses formát biztosít, szükség esetén mediációval segíti a felek közti konfliktusok megoldását, segédkezik az esetleges jogi eljárásokban.

- Önkormányzati SZOL mint közvetítő szervezet: a SZOL a lakáskiadás kockázatait csak kisebb mértékben vállalja fel, alapvetően közvetítő funkciót tölt be a bérlő és a tulajdonos között. A SZOL egységes eljárás szerint dönt a bérletre jogosultak köréről, akik így a rászoruló, de fizetőképes háztartások közül kerülhetnek ki, ezzel csökkentve az alacsony jövedelmű, általában nagyobb kockázati csoportokba sorolt bérlőkkel kapcsolatos kockázatokat (pl. a nemfizetés kockázatát). A lakástulajdonos közvetlenül a bérlővel köt szerződést, így a bérlő kiválasztásával kapcsolatos végső döntést is a tulajdonos hozhatja meg. A szerződés határozott idejű, viszonylag hosszú távú (pl. 3 év), és a lakbér beszedése, a bérlemény ellenőrzése is a tulajdonos feladata. A SZOL a tulajdonossal egy külön megállapodást köt arról, hogy milyen kedvezmények illetik meg a tulajdonost. A SZOL nem vállalja fel a lakás üresen állásával járó bevételkiesés kockázatát, de ha a szerződés a határidő lejártá előtt felmondásra kerül (pl. bérlő felmond, illetve nem tesz eleget fizetési kötelezettségeinek és a szerződés megszűnik), a SZOL ebben az esetben is fizeti a tulajdonos számára a lakbért addig, míg a végrehajtási eljárás le nem zárul, azaz amíg a bérlő a lakásban tartózkodik.
- Önkormányzati SZOL mint kezelő szervezet: ebben a konstrukcióban a SZOL szerződik külön a tulajdonossal és külön a bérlővel, vagyis először kibérli a tulajdonostól a lakást és utána azt bérbe adja az általa kiválasztott bérlőnek. Ekkor a SZOL nagyobb mértékű kockázatot vállal át a

tulajdonostól, azaz egy meghatározott időre (3, 5 vagy 7 év) ténylegesen átveszi a tulajdonostól a lakás bérbeadását. Ezzel az üresedési kockázatot (bevételekiesést) is magára vállalja, azaz akkor is biztosítja a tulajdonos részére a (piaci szint alatti) lakbért, ha a lakás üresen áll. Itt már teljes mértékben a SZOL határozza meg, hogy milyen bérlő kerüljön az ingatlanba. A lakbérék meghatározásánál a tulajdonosok részére nagyobb lakbérkedvezmény érvényesíthető a hosszabb távon garantált folyamatos bevétel miatt, viszont a bérlői lakbéreknél a magasabb kockázatvállalás miatt a bérlőkre hárított kockázatvállalási rész is magasabb lesz. Amennyiben a SZOL idő előtt felmondani kényszerül a bérlővel való szerződését (illetve a bérlő távozik a szerződés lejárta előtt), akkor a tulajdonossal való szerződése nem szűnik meg, hanem a bérlő kiköltözése után új bérlőt kell keresnie a lakásba. A nagyobb kockázatvállalás többnyire a kapcsolódó feladatok átvállalását is jelenti: a SZOL végzi a lakbér beszedését; a közműdíjak fizetésének ellenőrzését, hogy a nemfizetés kockázatát csökkentse; továbbá ellátja a lakáshasználat ellenőrzésével kapcsolatos feladatokat.

A SZOL mint szervezeti forma kialakítását érdemes megfontolni azokban a kerületekben, ahol eleve magas a magánbérleti szektor aránya. A szociális városrehabilitációs program keretében a konstrukcióhoz kapcsolódó szociális munka finanszírozható, és esetleg a szervezet felállítási költségének egy része is bevonható a projektbe.

6. Az épített környezet fizikai megújítása

Az épített környezet anomáliáinak orvoslása nélkül a szociális rehabilitáció eredményei nem lehetnek hosszú távúak. Azokban a városrészekben, amelyekből a városi munkahelyek nehezen elérhetők, a közterület veszélyes, és legfőképpen a lakások jelentős része rossz minőségű, elköltöznek a jobb lehetőségekkel rendelkező családok. A leromlott városi épített környezet az ingatlanpiaci logika alapján újratermeli az alacsony státuszú családok halmozódását. A szegény háztartások halmozódása miatt nem csak a társadalmi környezet válik kevésbé vonzóvá, de az épített környezet romlása is felgyorsul, és így a terület slumosodási spirálba kerül. Ezért ahogyan a pusztán a fizikai-építészeti megújításra alapuló szociális rehabilitációs akciók nem vezetnek sikerre a megfelelő soft eszközök alkalmazása nélkül, úgy a pusztán soft eszközökkel dolgozó, és a fizikai környezet meghatározó kereteit nem megfelelően fejlesztő rehabilitációs beavatkozás sem lehet sikeres.

A szociális városrehabilitáció építészeti eszközeinek fő célja, hogy hozzájáruljon az érintett területen sűrűsödő szociális problémák oldásához. Ez a folyamat azonban párhuzamos azzal, hogy a beavatkozások a terület általános, a lakásoknak a lakáspiacon is mérhető értékét emelik. Mindehhez – kis túlzással – a szokásos ingatlanpiaci eszközök alkalmasak, amelyek a soft eszközökkel kombinálva javítják a helyben élők életlehetőségeit és csökkentik a terület szegregációját:

- csökkenteni kell a terület zárványjellegét, a közösségi és egyéni közlekedési módok elérhetőségének javításával;
- emelni kell a terület élhetőségét és presztízsét a közterületi biztonság növelésével, a közterületek megújításával;
- emelni kell a lakókörnyezet komfortját a közösségi intézmények megújításával, a közösségi és szükséges más kiegészítő funkciók építészeti lehetőségeinek megteremtésével;

- szélesíteni kell a különböző típusú háztartások, életformák helyi lehetőségeit a lakásállomány homogenitásának oldásával;
- lehetővé kell tenni a lakások színvonalának emelését az infrastruktúrák és a közös használatú épületrészek fejlesztésével;
- csökkenteni kell a lakásfenntartás terheit a megfelelő energetikai és gépészeti programokkal.

Minden esetben mérlegelni kell, hogy a beavatkozások költségei lehetővé teszik-e a városrész felemelését. Azokban az esetekben, amikor a településszerkezeti zárványhelyzet vagy az épületek emberi életre alkalmatlan műszaki állapota nem orvosolható, vagy a beavatkozás költségei meghaladják a lakások kiváltásának és a lakók átgondolt, integrált környezetbe történő, segítő szolgáltatásokkal megtámogatott elhelyezésének költségeit, meg kell fontolni a bontás lehetőségét, a lakás, épületrész, épület vagy telep felszámolását.

A fenti beavatkozások természetesen olyan megoldásokon keresztül érvényesülhetnek, amelyek a helyi lakosság speciális igényeire, prioritásaira és lehetőségeire épülnek, figyelembe véve a bevezető fejezetekben kifejtett, a tervezéshez és a végrehajtáshoz kapcsolódó általános iránymutatásokat is. Csak azok a megoldások lehetnek hosszú távon is fenntarthatók, amelyek igazodnak a helyi társadalom anyagi lehetőségeihez és társadalmi (pl. képzettségi, családszerkezeti, életforma) adottságaihoz. A szociális városrehabilitáció keretében ezért a legtöbb esetben nem a legfejlettebb technológia felhasználása célravezető, hanem az „egy lépés előre” stratégiája. Olyan technológiai megoldásokat válasszunk, amelyeknek használata kipróbált, működtetése nem tesz szükségessé speciális szakismereteket, karbantartása kis anyagi ráfordítással megoldható (pl. passzív energetikai fejlesztések előnyben részesítése a gépészeti megoldásokkal szemben). A szociális rehabilitációra fokozottan igaz, hogy a fenntarthatósága csak a három pillér maradéktalan figyelembevételével működik: a környezeti fejlesztéseknek a helyi lakosság korlátos anyagi eszközeivel gazdaságilag, és korlátos szakmai, életvezetési ismereteivel társadalmilag is fenntarthatónak kell lenniük.

Tudatosítani kell, hogy a szociális rehabilitáció építészeti beavatkozásainak elsődleges célja sohasem a város esztétikai javítása, hanem a helyben élők lehetőségeinek növelése.

A településszerkezeti zárványhelyzet oldása

A krízisterület zárványjellege ellehetetleníti minden egyéb rehabilitációs eszköz hatékony működését, ezért az elemzés során fontolóra kell venni, hogy településszerkezeti és az adott finanszírozási keretek között mennyire lehetséges a zárványhelyzet feloldása. Ha a településszerkezeti adottságok nem teszik lehetővé, vagy a kiépítendő infrastruktúrák nagy befektetést igényelnek, megfontolandó az érintett lakások bontása, kiváltása integrált lakóterületeken.

Amennyiben a zárványhelyzet teljes mértékben nem szüntethető meg a gyalogos és a kerékpáros, közösségi közlekedési hálózatok fejlesztésével vagy speciális mobilitási szolgáltatások (pl. iskolabusz, bevásárlójárat) segítségével, bizonyos szolgáltatások, funkciók (pl. szociális gondozás, tanoda, szociális kiskereskedelem) telepíthetők helyben is, a helyben élő lakosság lélekszámától függően. Ezek a beavatkozások ugyanakkor nem segítik a városi szegregáció oldását, fenntartásukban viszont hosszú távon többletforrásokat igényelnek a szokásos intézményi fenntartási forrásokon kívül, ezért alkalmazásuk csak akkor indokolt, ha gyorsan és hatékonyan segítik a létrejött szociális problémák oldását.

A beavatkozás célcsoportját elsősorban a zárványterületek lakossága alkotja, ugyanakkor a város minden lakója számára növeli a városszövet átjárhatóságát. A különböző beavatkozások eltérő hatással lehetnek a helyben élők különböző csoportjaira. A helyi társadalmi adottságok figyelembevételével külön figyelmet kell fordítani a gyermekek közlekedésének lehetőségeire az oktatási intézmények felé, illetve az akadálymentes közlekedés lehetőségeire – a városi közlekedési hálózatra való csatlakozással együtt.

A beavatkozások hatása elsősorban az elérhetőségi idők csökkenésével mérhető, de nem elhanyagolható szempont a közlekedési útvonalak, eszközök (érzett) biztonságának, tisztaságának, esztétikájának, akadálymentességének, kényelmének javulása sem. A beavatkozás sok tekintetben összefügg a közterületek megújításához kapcsolódó intézkedésekről szóló 7.6.2 alfejezettel.

A beavatkozások első rétege a **közvetlen környezet gyalogos felületeinek fejlesztése**, elsősorban a közösségi közlekedés megállói felé. A gyalogos megközelítés tapasztalati sugara 400-500 méter, ezért ebben a körzetben kell elemezni (és szaporítani) az elérhető célpontokat, mint például a közösségi közlekedés megállóit, a gyermekintézményeket, a kiskereskedelmi egységeket és szolgáltatásokat, a rekreációs és zöldfelületeket.

A gyalogos hálózat kialakításakor egyes esetekben nem a kitaposott ösvények kiépítése, hanem a célpontok megváltoztatása (pl. egy közösségi közlekedési megálló áthelyezése) lehet költségtakarósebb vagy célravezetőbb megoldás. A meglévő célpontok megközelítését sok esetben lerövidíthetik a tömbö(kö)n átvágott gyaloglási lehetőségek. Ezeknek lehetősége építési szabályozással, közhasználatra való átengedéssel, a telektulajdonossal való megegyezéssel alakítható ki. Szükség lehet a városszövetben "határvonalak", mint például vasút vagy más kötött pálya, nagy forgalmú út, árok, vízfolyás, töltés áthidalására gyalogos műtárgyakkal (átkelők, lépcsők, gyalogoshidak).

A megfelelő gyalogos útvonalak feltételezik az elegendően széles (pl. babakocsi közlekedésre is alkalmas) sármentes burkolatú nyomvonalak kialakítását. A közterületi biztonságérzet növelése érdekében fordítsunk figyelmet a kialakított gyalogos felületek beláthatóságára, éjszakai közvilágítására, szükség esetén figyelőrendszer kiépítésére. Előnyös, ha a gyalogos útvonalat minél több lakóházbejárat, kereskedelmi egység szegélyezi. Ne vezessünk gyalogos útvonalat növényzettel sűrűn benőtt területen keresztül, tömör kerítés, bejárat nélküli homlokzat mentén! Kerüljük a beláthatatlan sarkok, aluljárók, felüljárók kialakítását.

A rehabilitálandó terület legfontosabb összeköttetését a munkahelyekkel, város- és városrészközponttal a közösségi közlekedés rendszerébe való integráció jelenti. A **közösségi közlekedés fejlesztése** nem feltétlenül új vonalak kiépítését jelenti, hanem a meglévő szolgáltatás optimalizálását: a megállóhely vagy vonalszakasz módosítását (elsősorban buszvonalaknál), a menetrend illesztését a helyi igényekhez. A közösségi közlekedés infrastruktúrájának fejlesztéséhez tartozik a megállók környezetének fejlesztése is, információs ponttal, eső- és szélvédett ülőhellyel, megfelelő éjszakai közvilágítással, szükség esetén segélyhívóval. Adott esetben indokolt lehet a közösségi közlekedés hagyományos formái mellett vagy helyett, kis vagy speciális igényekre hangolt alternatív megoldás, pl. iránytaxi vagy iskolabusz indítása.

Gazdaságilag gyenge területeken fontos a **kerékpáros közlekedés támogatása**, amely jelentős megtakarítást jelenthet a szegényebb háztartások számára. Közterületi bűncselekményekkel terhelt területen a kerékpáros fejlesztések hangsúlyos kérdése nem az új bicikliutak építése, hanem a biciklik biztonságos tárolása. A kis alapterületű és gyakran zsúfolt lakások nem alkalmasak a kerékpártárolásra, ezért gondoskodni kell a tárolási lehetőségről az épületek közös helyiségeiben és a közintézményekben. A kerékpáros közlekedés fejlesztéséhez minden esetben szükséges felkészítő programok szervezése,

elsősorban a gyermekek biztonságos közlekedése érdekében. Ezek a programok alkalmasak a közösségépítésre, a környék gyermekintézményeinek, kulturális intézményeinek, sportegyesületeinek egymással való közreműködésére.

Végül a lakóterületek ingatlanpiaci felértékelődésének feltétele lehet a biztonságos autótárolás lehetőségének kialakítása korlátozott számban, elsősorban telken belül, illetve közterületen a lakásokkal szoros kapcsolatban, jól megközelíthető, közvilágítással ellátott területen.

Példa – Teleki tér

A Teleki tér közösségi tervezése során olyan térkompozíciót alakítottak ki, amely a használói csoportok szerint kertrészekre osztja a parkot. A megnyúlt háromszög alakú teret a szükséges keresztirányú gyalogos utak kisebb háromszögekre osztják, amelyek megfelelnek egy-egy csoportnak. Az önkormányzati rendezvényekre alkalmas burkolt teret a helyi egyesület által karbantartott díszkert, ezt az idősek pihenőkertje, a kicsik játszókertje, a kamaszok kertje követi, végül a területet a kutyafuttató zárja el a forgalomtól. A részleteket lásd: <http://epiteszforum.hu/milyen-legyen-a-teleki-ter>

A zárványként működő lakóterületek a funkcionális és a közlekedési hiányok mellett gyakran vizuális értelemben is zárvánnyá válnak a környezetben, amely rontja a közbiztonságot, a biztonságérzetet és erősíti a területet sújtó kirekesztést, stigmatizálást. A közterületi biztonság követelményeivel egybehangzóan ezért át kell gondolni a terület vizuális megnyitását a szomszédos lakóterületek, közterületek felé.

Közterületek megújítása

A közösségi terekhez hasonlóan a megfelelően kialakított közterületnek nagy szerepe van a közösség formálásában. A szociálisan leromlott városrészek közterületeit a fizikai leromlás, a funkcionális kiüresedés jellemzi. A közterületi beavatkozások célja, hogy a beavatkozás után a területek a közlekedési igényeken kívül egyéb, a helyi társadalmi csoportok igényei szerint meghatározott szabadtéri tevékenységre is alkalmassá és vonzóvá váljanak. Ehhez az átalakuláshoz a közterületek megfelelő tagoltsága, biztonsága, fenntarthatósága elsődleges követelmény.

A szociális rehabilitáció közterületi beavatkozásainak tervezését a közterületi rendszernek és a használói csoportoknak, szokásoknak, igényeknek vizsgálata kell, hogy megelőzze. A közterület használatában gyakran kiélesednek a területen jelen lévő konfliktusok, amelyeket a köztér közösségi tervezése során részben kezelni lehet. A tervezés során artikulálni és egyeztetni kell a különböző érdekcsoportok (kisgyermekesek, kamaszok, kutyatartók, nyugdíjasok stb.) térhasználatát. Bizonyos csoportok vagy tevékenységek (droghasználat, prostitúció, hajléktalanok jelenléte) természetesen elriasztják a környékbeli lakókat, ezért gondoskodni kell róla, hogy az ilyen jellegű terhelések megszűnjenek a rehabilitálandó közterületen. A tapasztalatok szerint az a közterületi rendszer működik kevés konfliktussal, ahol a különböző csoportoknak szóló közterületi részeket sikerül építészeti-tájépítészeti eszközökkel elválasztani és egyértelműen azonosíthatóvá tenni.

A közterületek kialakításánál fontos szempont a biztonság és a biztonságérzet. A biztonság kulcsa az átláthatóság: a közterületen ne jöjjenek létre sötét, beláthatatlan zugok. A növényzet telepítésénél részesítsük előnyben a magas törzsű fákat és a talajtakarókat, kerüljük a cserjék betelepítését. A

közterület biztonságához hozzátartozik a látható – és működő – kamerás megfigyelő rendszer és a folytonos köztéri világítási koncepció. Nagy szerepe van a csatlakozó földszinti üzlethelyiségek használatának. A leghasznosabbak azok a földszinti funkciók, amelyek biztosítani tudják a minél hosszabb emberi jelenlétet, mint például az este is nyitva tartó klubok, kihelyezett rendőri posztok, éjjel-nappali boltok. Az üzlethelyiségek homlokzati felületeit úgy alakítsuk ki (szabályozzuk), hogy a belső térből a közterület minél nagyobb részét akadálytalanul be lehessen látni. A nagy felületű megvilágított kirakatok akkor is javítják a közterületi biztonságot, ha éjjel nem folyik mögöttük tevékenység, ezért kerüljük a tömör biztonsági redőnyök használatát és a kirakatok reklámmal vagy bútorzattal való letakarását.

A létrehozott nagyobb értékű parkok, terek, játszóterek közbiztonsága és vagyónvédelme megkövetelheti, hogy kerítéssel és őrrrel védjük a vandalizmustól. A közösségi tér használatának kontrollja viszont az alacsony küszöbű használat ellenében hathat, ezért nagyon fontos az építés során és a szabályozásban is megtalálni azt a kompromisszumot, amely megvédi a létrehozott közterület épségét, de még nem hat taszítóan a helyi használókra és nem jár kizsárolással.

A közterületek gyors leromlásának oka a tulajdonosi szemlélet és felelősség hiánya, amely a szociálisan gyenge városrészekben – a közterek fokozott használata mellett – még súlyosabb teher a fenntartásban. Különösen rossz lehet a helyzet a paneles lakótelepeken, ahol a nagyarányú közterület fenntartása erősen megterheli az önkormányzati költségvetést is. A közbiztonságnak, a vagyónvédelemnek és a társadalmi fenntarthatóságnak is kulcsa, hogy a megújított közterületek minél nagyobb hányada egyértelműen kapcsolódjon egy-egy csoporthoz vagy szervezethez, fenntartva, de szabályozva a közhasznú használatot. Ilyen lehet az üzletek előtti járdaszakaszok és növénykazetták „gondozásba adása”, a földszinti homlokzatok és a járdák közötti területek átadása a társasházak vagy a földszinti lakók kezelésébe, közösségi kertek kialakítása, a sportterületek menedzselésének átadása a helyi iskola vagy sportegyesületek számára, „máltai játszóterek” kialakítása, stb. Fontos, hogy az ilyen kezelésbe adásnak a terület azonosítását szimbolikusan is lehetővé kell tennie úgy, hogy az adott közösség megjeleníthesse magát és felelősségét a területen (az adott helyzettől függően: kerítéssel, burkolatváltással, felirattal stb.). Ezért már a közösségi tervezés során meg kell találni és be kell vonni ezeket a helyi közösségeket, velük együtt részletesen tervezve a majdani fenntartás, működtetés lehetőségeit is. Így érhető el, hogy a közterület részeinek fizikai kialakítása tükrözze a társadalmi tagozódást, egyszersmind fenntarthatóvá tegye az újonnan kialakított vagy megújított közterületeket.

A közterületek építészeti-tájépítészeti kialakításának fontos szempontja az alacsony költséggel járó kiépítés és fenntartás. A burkolatok, utcabútorok választásánál törekedjünk a masszív, könnyen és speciális technológia nélkül tisztítható, cserélhető, pótolható kialakításra. Szociálisan leromlott területeken a közterület elsősorban a szabadtéri tevékenységek színtereként szolgál, és nagy igénybevételnek van kitéve. A zöldfelületi elemek közül a biológiai aktivitást jelentősen növelik, a hőszigetelést csökkentve a helyi mikroklímát javítják a fák, amelyek a kezdeti év után alacsony fenntartási költségűek. A szokásos virágkiültetéssel azonos díszítőértékűek, ugyanakkor sokkal egyszerűbben és olcsóbban fenntarthatók a fűfélékből, évelőkből összeállított kiültetések. Az intenzív kiültetéseket lehetőleg olyan helyeken tervezzük be, ahol ez valamely közösség közvetlen felügyelete alatt tartható (pl. lakóépületek, intézmények bejáratai, üzletek előtti teraszok, belső udvarok). A gyepterület, különösen a nagy használatnak kitett felületeken kerülendő. A fenntartási költségek csökkentése érdekében megfontolandó az energia- és víztakarékos megoldások kiépítése (pl. esővíz/szürkevíz használata az öntözésre, a köztéri WC öblítésére).

Közintézmények megújítása, közösségi terek létrehozása

A szegény lakónegyedek lakóinak társadalmi kapcsolatait jellemzően meghatározza a közvetlen lakókörnyezet, és a társasági tevékenységeknek elsődleges helyszínei az itt található közintézmények, közösségi terek. A lokális közösségi terek kialakításának éppen ezért nagy jelentősége van a szociális rehabilitációban, szocializációnak és a hiányzó társadalmi szövet újrászövésének hatékony eszköze lehet. Ennek érdekében lehetőséget kell kialakítani a társadalmi szerveződésre és a helyben megjelenő szociális intézmények számára, lehetőleg a terület kihasználatlan, leromlott épületeinek, épületrészeinek felhasználásával.

A közösségi épületek és a területet szervező közterek kialakításának fontos szerepe van a terület presztízsének emelésében, a helyi identitás kialakításában is. Mindehhez fel kell használni az épített és természeti környezet jellegzetes, értékes elemeit, kiemelve azok egyedi, a helyre jellemző értékeit. A "felszínre hozott" értékek vagy a rehabilitáció során létrehozott egyedi, emblematikus építészeti-tájépítészeti elemek egyszerre alkalmasak arra, hogy a helyi lakosok identitását és kötődését erősítsék, illetve a tágabb városi közönség számára megjelenítsék a terület pozitív folyamatait, javítsák a külső imázst.

A beavatkozások célcsoportját a krízisterületek különböző korosztályú és helyzetű lakói alkotják. A közösségi terek kialakításánál tudatosan kell törekedni a különböző csoportigények kielégítésére, ugyanakkor a kialakított terek integratív jellegére és rugalmas funkcionális kialakítására is, amely lehetővé teszi változatos tevékenységek szervezését és különböző csoportok találkozását is.

Kedvező esetben a helyszínen jelen lévő közintézmények – elsősorban a gyermekintézmények, amelyek több generáció számára is rendszeres találkozási pontként szolgálnak – közösségi szerepet játszanak a terület életében. Az intézmények épületeinek megújításakor ezért a műszaki és esztétikai szempontokon felül kiemelt figyelmet kell biztosítani az intézmények integratív, többfunkciós használatának, nyitottságának. Az oktatási intézmények helyiségei az oktatáson kívüli időszakokban alkalmasak számtalan közösségi rendezvényre: a tantermekben esti oktatást, a tornateremben hétfégi sportfoglalkozásokat, a díszteremben ünnepi műsorokat, filmvetítéseket lehet tartani, az étkezőben szociális étkeztetést lehet szervezni. Az alkalmi használatnál is kedvezőbb társadalmi hatással jár, ha az intézmények alulhasznosított épületrészeiben, helyiségeiben más helyi intézmények működhetnek, mint például védőnői, pszichológusi szolgálat, tanácsadás. Ennek érdekében a rehabilitáció tervezésénél számba kell venni a meglévő intézmények kihasználatlan helyiségeit és közösségszervezési módszerekkel segíteni az intézményi integrációt. (További információkat tartalmaz a közösségfejlesztésről szóló 7.8 fejezet.)

Az épületek eredeti tervezési koncepciója azonban általában ma már túlhaladott zárt intézményi elképzeléseken alapult. Ezért meg kell teremteni azokat a zárhatósági feltételeket, az infrastruktúrák elkülönült használatának és mérésének, stb. feltételeit, amelyek az együttélést vagy a külsős alkalmi használatot lehetővé teszik. Természetesen meg kell oldani a megosztott vagy alkalmi ingatlanhasználat finanszírozási és felelősségi hátterét is.

A szociális rehabilitáció szíve lehet a folyamatokat összefogó, térben és építészetben is megjelenítő **közösségi központ**. A központ szimbóluma és tere a közösség formálódásának, valamint az ehhez szükséges tevékenységeknek. Különálló közösségi központ létrehozása és fenntartása a rehabilitáció költségvetésében várhatóan magas ráfordításokat igényel, ezért az előzetes elemzésekben a használat

közösség létszámának, szükségleteinek, a helyi önkormányzat hosszú távú elköteleződésének reális felmérése szükséges. Jobb, ha a létrehozott központ mindig „nyüzsgő”, mint ha kong az ürességtől! Ezért a térszükséglet legyen inkább „alultervezett”. A rehabilitációban szervezett szolgáltatások, programok számos esetben helyet kaphatnak a területen jelen lévő intézményekben is (pl. kihasználatlan irodákban, iskolai tornateremben), ami segítheti az intézmények integrációját a helyi társadalomba, hiszen közvetlen kapcsolódási lehetőséget nyújt például a szülők és tanárok, a tanárok és szociális munkások között.

A kialakítandó közösségi terek tervezésénél előnyben kell részesíteni a terület leromlott, üresen álló, rossz funkciójú vagy alulhasznosított épületeinek, épületrészeinek átalakítását az új épületek építésével szemben. Ez a döntés csökkentheti a beruházási költségeket, javítja a terület épített környezetének általános színvonalát, hangsúlyozza a lokális értékek jelenlétét.

A létrehozott/megújított közösségi terek programjának kialakításánál fel kell mérni a közösség és a tervezett szakellátások, szolgáltatások igényeit. Ezért a tervezés folyamatába érdemes bevonni mind a helyi lakosságot – elsősorban a létező közösségeket, szervezeteket –, mind pedig a szociális feladatokat ellátó szervezeteket. A pontosan kialakított program ellenére törekedni kell arra, hogy a központ a jelenben is sokféle tevékenységre (pl. személyes tanácsadásra, kiscsoportos oktatásra, sportrendezvényre) is alkalmas legyen, de hosszú távon kis átalakítással tudja követni a területen bekövetkező igényváltozásokat is.

Példa – Kesztyűgyár

A Kesztyűgyár közösségi ház építészeti tervezésénél kapóra jött a volt ipari épület hagyományos, udvaros szervezési rendje. Az átalakítás után az utcai szárnyban kapott helyet az információs, tanácsadó szolgáltatás, nagy üveges ajtókkal közvetlenül a Mátyás térre nyílv. Magát a közösségi házat a hátsó szárnyakban helyezték el az építészek, így az egész nap nyitva álló udvar átmeneti teret képez a teljesen nyilvános és a privát térrészek között. Itt folyamatos az élet, reggeltől estig beszélgető, várakozó csoportokba lehet botlani. Az udvarból nagy üvegfelületeken át láthatunk be az interaktív terekbe: az előcsarnokba és az internetező terembe. Ezek mögött helyezkednek el a zárt csoportszobák.

Lásd még: <http://regi.epiteszforum.hu/node/10472>

Lényeges, hogy a közösségi központ közösségszervező funkcióját csak úgy tudja ellátni, ha lényegében folyamatosan – reggeltől késő estig, hétközben és hétvégén is – nyitva áll, találkozási helyet, betérési lehetőséget, információs forrást biztosítva. Ezért programját úgy kell összeállítani, hogy folyamatosan “történjen valami”, lefedve a krízisterület társadalmi csoportjainak szükségleteit.

A közösségi tér térrendszerének tükröznie kell a közösségi tevékenységek jellegét. A zártkörű szervezett tevékenységekkel (mint például egy tanfolyam) párhuzamosan folyamatosan működtetni kell egy kommunikációs-információs teret, amely lehetőséget ad a betérésre és hosszabb tartózkodásra, véletlen találkozásokra is. Ez a helyi közösség gondozásának legfontosabb tere. Használata nyitott, de szabályozott, felügyelt. Lényege a találkozási lehetőségen kívül a további kapcsolódás lehetősége a szervezett programokhoz, ezért előnyös, ha vizuálisan kapcsolódik a zárt közösségi helyiségekhez. Tartalmaznia kell olyan ingyenes kínálatot, ami az adott társadalmi környezetben vonzóvá teheti (pl. zene, teaszerek, közösségi hirdetőfelület, csocsó). Időről időre alkalmasnak kell lennie nyitott rendezvények (buli, használtruha-csere, stb.) befogadására is.

A közösségi tér rendkívül fontos része a hozzá csatlakozó átmeneti tér – udvar, előtér, tornác, stb. Ez a tér a közösségben való részvételt megelőző informális kommunikációs tér. Használatának 24 órának kell lennie, információt adva (vizuális kapcsolat, plakát, zene stb.) a benti történésekről. Építészeti kialakítása legyen közterületi mércével is vandalizmust álló, építészeti formálásával azonban egyértelműen jelezze a közösségi központhoz tartozását.

A jó közösségi terek fontos ismérve az alacsony küszöbű szolgáltatás megjelenítése az építészeti kialakításban is. A terek kapcsolódása ezért legyen egyszerű, magától értetődő, jól átlátható. A különböző terek hierarchiája egyértelmű. A biztonsági elemek ellenére törekedni kell minél több vizuális kapcsolat megteremtésére (üvegfelületek, áttört kerítések). Csak az intim környezetet igénylő tevékenységek (tanácsadás) számára hozzunk létre zárt helyiséget.

A programozást követően a közösségi terek építészeti formálása szakmai feladat, egyszersmind a rehabilitáció költségvetési korlátai és határideje miatt valószínűleg erősen behatárolt. Mindezek miatt a tervezési folyamatba a lakosság nem, vagy csak szűk körben, előre definiált pontokon és kérdésekben bevonható.

Ilyen kérdések lehetnek az épület és környezetének „felöltöztetése” (burkolatminta, színezés stb.). Az egyszerű választásos-szavazós részvételnél azonban erősebb azonosulást biztosít az aktív konceptuális részvétel. Ezért érdemes olyan részleteket tervezni a közösségi térbe, amelynek művészi kialakítása professzionális részvételi folyamatban kivitelezhető (pl. falfestmények, (utca)bútorok, virágágyak stb.).

A participációt a tervezéssel és kivitelezéssel együtt, folyamatában kell tervezni. A folyamat lehetőséget biztosít arra, hogy a létrehozandó terek már az építés alatt beépüljenek a helyiek térhasználatába, erősítsék a helyi identitást. A majdani „szolgáltatókkal” – szociális munkásokkal – együttműködve már a közösségi tervezés és építés során alakítható az a társadalmi háló, amely a közösségi tér működtetését hatékonyan támogatja annak elkészülte után.

Lakóingatlanok megújítása

A közterületekhez és a közösségi létesítményekhez hasonlóan a szegény területeken nagy jelentősége lehet a lakóépületeken belül a közös területek használatának. A lakók a lakások szűkösége miatt intenzíven használják a lépcsőházakat, függőfolyosókat, udvarokat, kerteket, kapualjakat. Az ilyen átmeneti terek lehetnek elsődleges helyszínei az atomizálódott közösség formálásának, új közösségi normák kialakulásának. Az intenzív használat, ugyanakkor a karbantartás hiánya vagy elégtelensége ezeknek a területeknek a gyors leromlásához vezetett, ami gyakran akadályozza a használatot, vagy a legszükségesebbre korlátozza azt.

A felelős társasházi gazdálkodás és a közös tartalék hiánya elsődlegesen az épület közös szerkezeteinek (tető, homlokzat, házközponti fűtési rendszer, kapucsengő stb.) és közös tereinek elhanyagolásához vezet. Számos esetben a felújítások elmaradása olyan járulékos közös költségeket jelent az energia- és közműszámlákban, amelyek tovább rontják a társasház anyagi egyensúlyát. Az épületek ilyen leromlása nemcsak a lakók életminőségét, a lakások ingatlanpiaci pozícióját rontja, a fenntartási költségeket emeli, hanem akadályozza a kisközösségek újraformálását is. A zárható kapu és a kapucsengő hiánya a lakóépületek közlekedőit – kapualjak, lépcsőházak, szemétdobók, folyosók – a drogkereskedelem és a prostitúció helyszínévé tehetik. Ha a biztonsági probléma miatt a lakók a közös területeken igyekeznek gyorsan túljutni, nem alakulhatnak ki a véletlen találkozásokból születő szomszédsági kapcsolatok. Ezért

nagy jelentősége van a fizikai beavatkozásokon belül a társasházak közös tulajdonú részeinek megújításának.

Az épületek teljes megújítása azonban a legtöbb esetben nem finanszírozható. Ezért az épületek műszaki felmérésével, a tulajdonosok és a lakók részvételével a felújításokra prioritási sorrendet kell kidolgozni.

Természetesen elsődleges prioritásúak az életveszélyes helyzeteket elhárító intézkedések (gázvezetékek, kémények felújítása, statikai problémák kezelése) és az épületszerkezetet veszélyeztető hibák kiküszöbölése (tető és ereszcatorna rossz állapota, vízvezetési problémák, vízszigetelés hiányosságai). Az épületek fizikai felmérésénél elemezni kell azokat a szerkezeti tényezőket, amelyek a lakások emberi tartózkodásra alkalmas voltát megkérdőjelezzik, mint a statikai, vizesedési, gombásodási problémák. Ezeknek a problémáknak műszaki megoldása a legtöbb esetben csak részleges eredményekre vezet, ugyanakkor nagy a veszélye annak, hogy a finanszírozás és szervezés olyan erőfeszítést igényel, amely a szociális rehabilitáció más területén sokkal jobban hasznosulhatna. Ilyen esetben javasolt az érintett épületrészekben, épületekben a lakások kiváltása és a lakófunkció megszüntetése. Számos esetben ezekben az épületrészekben más funkció még elhelyezhető.

A tapasztalatok szerint a lakók életminőségének javításában az elsődleges szempont a közös terek biztonságának helyreállítása – a lépcsőházak, kapualjak, pincék zárhatóságának megteremtése, a kapuhívók felszerelése, a közös terek világításának kiépítése. Adott esetben lezárással vagy átalakításokkal kell megszüntetni a sötét, beláthatatlan zugokat. A társasházban lakók csak akkor kezdenek el pénzt, energiát fordítani a közös területek fenntartására, ha annak használatából az idegenek kizárhatók, a létrehozott eredmények „megvédhető”.

A prioritási sorrend harmadik fokán a lakások komfortosításához és energetikai korszerűsítéséhez szükséges épületszerkezeti és épületgépészeti felújítások állnak. A nagy arányban alacsony komfortfokozatú lakást tartalmazó területen a komfortosítási lehetőségek természetesen magasabb lakossági elégedettséget eredményeznek.

Az energetikai korszerűsítésekre a 2014-2020-as programozási időszakban várhatóan nagy eséllyel pályázhatnak támogatásra a tulajdonosok, társasházak, illetve önkormányzatok a szociális rehabilitáción kívüli, például VEKOP-forrásokat. Szociális rehabilitációban különösen fontos, hogy ilyen energetikai felújítások csak olyan formában javasolhatók, amelyek érzékelhető nyereséget jelentenek a lakásfenntartási költségekben vagy hosszú távon csökkentik a kitértséget az esetleges energiaár-növekedésnek. A felújítás során érdemes a lehető legtöbb hatékonyságnövelő eszköz alkalmazása a nagyarányú energiamegtakarítás elérése érdekében, mert utólag pótolni az elmaradt beavatkozásokat rendkívül költséges.

A lakáshasználati módok nem feltétlenül illeszkednek a tervezett energiahatékonysági beavatkozásokhoz, így nem csak oktatás, hanem érdekeltté tétel is szükséges. A homlokzati/külső hőszigetelés, nyílászárócsere, gépészeti felújítás, egyéni közműmérés, kártyás előre fizetés kialakítása csak a lakók helyzetének, problémáinak, életmódjának figyelembevételével válik alkalmas eszközzé. Ha nem ismertek a lakók problémái, és nem az üzemeltetés megismerése az első lépés, a felújítás erős konfliktusmezőbe léphet bele, gyakran a fenntartónál (társasház, kerület) keletkeznek a konfliktusok. A közvetlen fizikai beavatkozásokon kívül így a rehabilitáció eszköztárában szerepel az energiahatékonysági felújításokat elősegítő támogatási rendszer kialakítása a többlakásos lakóépületeknél, információs rendszer felállítása, folyamatos bővítése és aktualizálása az épületek állapotáról és a támogatásokról a tulajdonosok, társasházak és a társasházkezelők számára, illetve módszertan kidolgozása az energiamegtakarítás

előzetes kalkulációjára. Része továbbá oktatási program, lakók képessé tétele az energiahatékony életmódra.

A historikus városrészekben a homlokzati hőszigetelési módok nem okozhatják az épületek építészeti értékeinek degradálását, ezért alternatív energia-megtakarítási módszereket kell alkalmazni, mint például korszerű nyílászárók beépítése, gépészeti felújítás, egyéni mérés bevezetése. Paneles lakótelepeken merül fel a rendszerszerű energetikai korszerűsítés, a távfűtés mérhetőségének kialakítása, a lapostetők szolárenergetikai hasznosítása. Lakótelepeken a homlokzatmegújítás az épületek humanizálására is lehetőséget teremt. Az épületek egyedi, identitást erősítő megjelenését érdemes részvételi tervezéssel támogatni.

A rehabilitáció tervezése során törekedni kell arra, hogy az első három szint beavatkozásai gyorsan, professzionális módon, a rehabilitáció tervezett folyamatának elején valósuljanak meg annak érdekében, hogy az életminőség javulása rövid idő alatt érezhetővé váljék, és a lakosság bizalmát emelje a rehabilitáció további folyamatával kapcsolatban. A műszaki megújítás tervezésénél fontos szempont, hogy a lakástulajdonosok, a társasházak ne teljes egészében ajándékként kapják a felújítást, hanem – ha kis arányban is – saját erő befektetésével. A „saját erő” bevonásának egy formája lehet, hogy lehetőség szerint a műszaki beavatkozások kivitelezésében a krízisterületen élő munkanélküliek és (át)képzésben résztvevők előnyben részesüljenek, szakmai gyakorlati hely biztosításával.

A fontossági sorrend negyedik lépcsője a társasházi közösségi terek funkcionális és esztétikai megújítása, mint például a közös tárolóterek lomtalanítása, a lépcsőházak, udvarok, korlátok ki/lefestése, az udvarok, előkertek beültetése, bútorozása, stb. Ezek a beavatkozások lehetővé teszik, megfelelő részvételi tervezéssel és megvalósítással generálják és szimbolizálják a társasházi közösség formálódását. A közösségi jelentőség miatt fontos, a műszaki szakmunka alacsony aránya miatt lehetséges is, hogy a beavatkozások közösségi tervezéssel és kivitelezéssel készüljenek. A szociális rehabilitáció tervezésénél alacsony anyagi ráfordítással, ugyanakkor a szükséges közösségfejlesztés miatt a soft eszközök magas arányával, a műszaki és társadalmi rehabilitáció magas integrációjával kell tervezni ezeket az akciókat. A közösségi kivitelezésben felújított épületrészeket a lakók magukénak érzik, ezért a várható amortizáció sokkal lassabb. Ugyanakkor ezeknek a munkálatoknak a bevonása a foglalkoztatási programokba közvetlen értelmet adhat a közösségi vagy közmunkaprogramoknak a bennük résztvevők szemében. A társasházak közösségi tereinek megújítása alkalmas arra, hogy a rehabilitáció során több év alatt, lépésről lépésre kövesse és segítse a társasház közösségének konszolidációját.

A lakóépületek fizikai megújításával párhuzamosan a szociálisan rászoruló társasházak közösségeit társadalmilag is támogatni kell. A beavatkozás kiterjedhet a közös képviselő professzionalizálásában nyújtott segítségre, differenciált felújítási-támogatási rendszer létrehozására, a lakók aktív bevonása a tervezési és kivitelezési munkákba. Állhat közösségi szociális munkából, konfliktuskezelésből, adósságkezelési programokból; jelentheti új eszközök behozását (eszközkezelőhöz hasonló megoldás, reprivatizáció, akár állami, akár önkormányzati, akár társasházi tulajdonba), szemléletformálást, önkormányzati vagy önkormányzati társasházkezelői tevékenységének ösztönzését.

Lakásösszetétel javítása

A lakóterület minőségének emelésére lényeges a lakások homogenitásának megszüntetése, mind a lakásméretet, mind a tulajdonformát, mind pedig a lakásalaprajzokat tekintve. A tágasabb, komfortosabb,

magán- vagy szövetkezeti tulajdonú lakások egyrészt egy új, magasabb státuszú, gazdaságilag aktív csoport megjelenését teszik lehetővé a területen, amely javítja a közös területek ellenőrzését, biztonságát, a terület ingatlanpiaci pozícióját, csökkenti a terület szegregáltságát, és életvitelben mintát, perspektívát nyújt. A magasabb színvonalú lakások így nem csak fizikailag teszik lehetővé a jelen lévő családok konszolidációját, de vonzóvá is teszik az előrelépést.

A legfontosabb színvonalemelő intézkedés a lakások komfortfokozatának emelése, a substandard lakások bontása és kiváltása, vagy megfelelő színvonalra emelése a szükséges műszaki beavatkozásokkal (összevonással, komfortosítással, szigeteléssel stb.).

A meglévő és megmaradó lakásokban élők életszínvonalának javulását leginkább a komfortfokozat emelése okozhatja, azonban minden esetben kalkulálni kell a komfortosítás eredményeképpen fellépő költségemelkedéssel. Törekedni kell arra, hogy az energetikai beavatkozások által megtakarított költségek lehetőség szerint fedezzék az egyéb rezsiköltségek növekedését. A tapasztalatok alapján ehhez a legfontosabb lépés az épület közös vezetékeinek (víz-, csatorna-, gázvezetékek, kémények) kiépítése, felújítása. A lakásokon belüli kiépítést a legtöbb esetben a lakástulajdonosok, bérlők képesek megoldani, amely csökkenti a költségeket és növeli a beépített berendezések fenntartásának esélyeit. A szociális rehabilitáció keretében azonban az egyéni komfortosításhoz is segítséget jelenthet az egységes tervek kidolgozása, közös anyagbeszerzés, a műszaki ellenőrzés biztosítása. A komfort szintjének emelésénél minden esetben gondoskodni kell a fogyasztás egyéni mérésének műszaki és szervezeti megoldásáról, hogy a szegény háztartások a megugró rezsiköltségeket követni tudják. Ebben a helyzetben jó megoldást jelentenek a kártyás mérési-fizetési rendszerek. A fizikai intézkedésekkel párhuzamosan minden esetben meg kell szervezni a vízzel és energiával takarékos életmód szemléletformálását is.

A szegregált területek lakásösszetételére a legtöbb esetben a zsúfolt, kis alapterületű lakások túlsúlya jellemző. A lakásmix ezért javítható nagyobb lakások létrehozásával. Ez megoldható a meglévő lakások összenyitásával vagy bővítésével, például a nem használt közösségi területek felé, mint a volt mosókonyhák, padlástér, stb. A rehabilitáció következtében nem csökkenhet a kerület szociális bérlakásainak száma, ezért meg kell vizsgálni új lakások építésének lehetőségét is a területen. A lakásépítés során vigyázni kell, hogy az építendő új lakások ne növeljék a szegregátum méretét, a szegregáció fokát. Ezért kerülni kell az újabb kis alapterületű szociális bérlakások koncentrált építését.

A lakásportfólió átalakításában is érvényes az „egy lépés előre” stratégiája: a létrehozandó lakások a meglévő lakásoknál egy komfortfokozattal, egy szobával rendelkezzenek többel. Az 50 m² körüli lakásméretet teszik lehetővé a fürdőszobák kialakítása mellett a nagy létszámú családok kevésbé zsúfolt elhelyezését, illetve családalapító középosztályi párok megjelenését a területen.

7. A bűnmegelőzési és közbiztonságot javító eszközök

A bűnmegelőzési és közbiztonságot javító eszközök szerepe a szociális városrehabilitációs programokban

Ahogy azt a helyzetelemzés elkészítésével foglalkozó fejezetben már írtuk, a bűnözés egy komplex társadalmi jelenség, melynek okai szorosan összekapcsolódnak az azt körülvevő társadalmi környezettel. Ennek megfelelően a problémák kezelési módja is kizárólag a kézikönyvben bemutatott többi

problématerülettel együttesen értelmezhetők, így a megfelelő eszközök kiválasztása is kizárólag a többi problématerület eszközszerét figyelembe véve történhet.

Miután a bűnözés mind az okok, mind pedig a potenciális kezelési módok tekintetében szorosan kapcsolódik más problématerületekhez, a szociális városrehabilitációs programok számos más – a bűnmegelőzési és közbiztonságot javító eszközökön túli – eleme is gyakorolhat közvetlen vagy közvetett hatást a közbiztonságra²⁸. A szociális városrehabilitációs programok esetében ezért javasolt már a tervezési szakaszban számolni a különböző problématerületekre ható eszközszeretek közvetett és közvetlen egymásra hatásával, illetve kiaknázni az egymás hatását erősítő folyamatok előnyeit.

A helyzetelemzés-készítés módszertani alapelveinek ismertetése után, a most következő fejezetben, a bűnözéssel és közbiztonsággal kapcsolatos helyzetelemzés során feltárt problémák kezeléséhez alkalmazható eszközök közül veszünk sorra néhányat. Az eszközök tárgyalása előtt azonban röviden szót ejtünk a területi bűnmegelőzésről, továbbá sorra vesszük a későbbiekben bemutatott eszközök alkalmazásának legfontosabb előfeltételeit.

A területi bűnmegelőzés

Ami a beavatkozás szintjét illeti, a jól működő bűnűdözés és bűnmegelőzés természetesen nagymértékben függ a nemzeti szintű büntető- és társadalompolitikától, de a szűkebb területi fókusszal tervezett fejlesztési programok tervezői és megvalósítói a legritkább esetben vannak hatással ezekre a keretekre. A szociális városrehabilitációs programok tervezése vonatkozásában így elsősorban olyan eszközöket fogunk érinteni, melyek alkalmazása a helyi szintű beavatkozások során megvalósítható. Ugyancsak a területi megközelítés szükségességét indokolja, hogy a különböző kerületek, városrészek eltérő gazdasági-társadalmi jellemzőkkel bírnak, ami nagyban befolyásolja a helyi szociális problémák megjelenési formáit. A fokozott hátrányokkal küzdő városrészekre különösen igaz, hogy sablonmegoldások helyett, a helyi adottságokhoz és szükségletekhez igazított kezelési módokra van szükség. Így van ez a bűnmegelőzési és közbiztonságot javító eszközök esetében is. A helyi problémák helyspecifikus megoldásokat igényelnek.

Kerecsi Klára és szerzőtársai „Területi bűnmegelőzési kísérleti modell kidolgozása” címmel folytattak kutatást 1999-2000-ben. A kutatók három, különböző társadalmi-gazdasági jellemzőkkel bíró és eltérő bűnözési struktúrával jellemezhető kerületről készítettek alapos helyzetelemzést, továbbá fogalmaztak meg ajánlásokat a bűnűdözés és bűnmegelőzés hatékonyabbá tételével kapcsolatosan. A szerzők a javasolt eszközökön túl kitértek a megvalósításba bevonandó szereplők

A beavatkozások előfeltételei

Ahhoz, hogy a bűnmegelőzési programok valóban célt érjenek, számos előfeltétel teljesülésére szükség van. A bűnözés és közbiztonság problématerületét érintő helyi szintű beavatkozások legfontosabb előfeltételei:

²⁸ Így például az épület- vagy köztérfelújítás, a közösségfejlesztő programok, vagy éppen a szabadidős és oktatási elemek.

- helyzetfelmérés, helyzetelemzés (tudjuk, hogy mire reagálunk, mire akarunk reagálni!);
- világos kép a helyi intézményrendszerről (kik érintettek a településbiztonsági kérdésekben, kik vonhatóak be?);
- szakmai testület, munkacsoport létrehozása, megerősítése;
- stratégiaalkotás.

A településbiztonság javításának, így a szociális városrehabilitációs programok különböző, a bűnmegelőzést és a közbiztonsági problématerületet érintő elemeinek tervezésénél a beavatkozás nulladik lépése minden esetben a korábbiakban vázolt **helyzetelemzés elkészítése** kell, hogy legyen. A beavatkozások előtt ugyanis alaposan meg kell ismernünk azt a jelenséget, amelyre reagálni szeretnénk, annak társadalmi okaival együtt.

Fontos megjegyezni, hogy különbséget kell tennünk a bűnügyi statisztikákban, a viktimizációs (áldozattá válási) vizsgálatok kimutatásaiban tükröződő **objektív biztonság**; valamint a társadalmi státusztól, szociális környezettől, illetve annak egyéni észlelésétől, a média hatásaitól és még sok egyéb tényezőtől függő **szubjektív biztonságérzet** között. Az objektív és a szubjektív biztonság hiánya egyaránt lehet a helyi szintű beavatkozások kiindulási pontja, de csakis akkor, ha a kitűzött célok világosan meghatározottak, a helyzetelemzésben feltárt tényeken alapulnak, megvalósulásukat pedig folyamatos utánkövetés (monitoring) kíséri.

Ahhoz, hogy a beavatkozásokkal célt érhessünk, tisztában kell lennünk azzal, hogy kerületi szinten kik az adott problématerületen érintett intézményi szereplők, kik vonhatóak be a közbiztonság javítását célzó folyamatba. Több kerületben már működnek olyan **szakmai csoportok, testületek**, melyek összefogják ezeket a szereplőket. Egy ilyen platform kialakítása mindenképpen hasznos, mivel a különböző perspektívák (pl. rendőrség, közterület-felügyelet, polgárőrség, a szociális ellátórendszer helyi intézményei, helyi civil szervezetek észleléseinek és tapasztalatainak) megjelenítésével hozzájárul ahhoz, hogy a bűnözést és a biztonságihiányt komplex, egyéb problématerületekbe beágyazott jelenségként értelmezzék, és akként próbálják meg kezelni az érintett szereplők.

Végül, de nem utolsósorban a beavatkozások fontos előfeltétele, hogy a kerület rendelkezzen a bűnmegelőzés és közbiztonság kérdéskörét érintő, hosszabb távú **stratégiai elképzelésekkel**. Néhány kerület rendelkezik ugyan bűnmegelőzési koncepcióval, ezek a dokumentumok azonban ritkán válnak élővé, a megvalósított beavatkozások tervezése során jellemzően nem történik visszacsatolás az eredeti stratégiához. A cél tehát olyan hosszabb távú stratégiai célok megfogalmazása, melyek orientálják a rövid- és középtávon tervezett beavatkozásokat. A stratégia tehát maga is egy olyan eszköz, amely fontos előfeltétele bármilyen beavatkozásnak.

A bűnmegelőzési és közbiztonságot javító eszközökről általában

A kriminológiai szakirodalomban számos bűnmegelőzési elmélet és tipológia létezik. A legelterjedtebb különbségtétel a bűnelkövetési szituációk kontrolljában szerepet játszó (szituatív bűnmegelőzési) eszközök, valamint a mélyebb szociális okokra ható, a közösségek és intézmények erejét mozgósító (társadalmi bűnmegelőzési) eszközök között húzódik. Bár bizonyos bűncselekmények időleges kezelésében hatékonyak lehetnek az egyes szituatív elemek (pl. közterületek kamerás megfigyelése a gépkocsi lopások megelőzése céljából), ezek a beavatkozások általában csak időleges megoldásokat és

tüneti szintű kezeléseket jelentenek.²⁹ A két irányzathoz tartozó módszereket így a gyakorlatban mindenképp érdemes együttesen alkalmazni.³⁰

A következőkben a „*Kriminálpolitika és társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve*” c. kötetben bemutatott, az előzőekben vázolt felosztásnál részletesebb rendszerezést fogjuk alapul venni³¹, mely az egyes beavatkozásokat azok szintje és iránya alapján kategorizálja³². A tipológia nagy segítség abban, hogy rendszerezni tudjuk a bűnmegelőzési eszköztár számtalan elemét. Az effajta kategorizálás a bűnmegelőzési gyakorlat szempontjából is kiemelt fontosságú, hiszen azáltal, hogy az egyes eszközöket differenciáltan jeleníti meg, segít abban, hogy az adott célterülethez és problémacsomaghoz a megfelelő eszközöket tudjuk kiválasztani.

A bűnmegelőzés **elsődleges szintje** azokat a beavatkozásokat takarja, amelyek az egész társadalomra kiterjednek. A **másodlagos megelőzés** a veszélyeztetett társadalmi csoportokra fókuszál, a **bűnmegelőzés harmadik szintjén** pedig a bűnismétlés megakadályozása van a középpontban.

Ami a beavatkozások irányát illeti, a fenti modell négy különböző irányt határoz meg. A **büntető igazságszolgáltatáson keresztül történő bűnmegelőzés** jellemzően büntetőjogi szankciók formájában, a bűnüldöző szervek egyes tevékenységeiben nyilvánul meg. A **kockázatközpontú megelőzés** alatt olyan eszközök alkalmazását értjük, melyek bizonyos kockázati csoportokra szabott szolgáltatásokkal, programokkal támogatják a prevenciót. A közösségi bűnmegelőzési gyakorlatok kiindulópontja, hogy a diszfunkciót nem (csak) az egyéneken és tipikus elkövetői csoportok közös tulajdonságaiban, hanem az őket körülvevő társadalmi környezet működési problémáiban kell keresni. A **közösségi bűnmegelőzési eszközök** így elsősorban ezekben a közegekben, a szociális környezetben próbálnak meg hatást kifejteni. A **situációs és áldozat-központú megelőzési módszerek** ezzel szemben a bűnelkövetési situáció befolyásolására irányulnak. A bűnelkövetés megelőzését többnyire a bűnelkövetési situációban rejlő kontrollálható elemek alakításával (pl. közvilágítás, védelmi rendszerek, térfelügyelő kamerák) vagy a potenciális áldozati csoportok önvédelmi képességének fokozásával igyekeznek elérni. (Borbíró, 2009)

A fentiekben leírt kategóriarendszer egyrészt azért hasznos, mert láttatja az egyes szinteken érintett intézményi szereplőket, másrészt pedig, mert bemutatja, hogy a bűnelkövetés csökkentésére többféle irányból is lehet és érdemes hatni. Ugyan nincsenek univerzálisan alkalmazható eszközök, de a fenti tipológia segít abban, hogy a kerület sajátosságainak leginkább megfelelő, a szociális városrehabilitációs programok akcióterületeinek akut problémáikhoz leginkább illeszkedő eszközt választhassák ki a tervezők. A különböző irányú beavatkozások egyáltalán nem kizárólagosak, kombinált alkalmazásuk jó eséllyel növelheti a bűnözési és közbiztonsági helyzet javításának hatékonyságát, ezért a következőkben a fentiekben ismertetett modellből kiindulva, a különböző irányokba ható eszközök csoportjainak különböző kombinációit is számba vesszük.

²⁹ A térfelügyelő kamerák telepítését követően sokszor megfigyelhető ugyan a bűnelkövetési gyakoriság csökkenése, ez azonban többnyire csak a kamerával megfigyelt területekre igaz. Vagyis a bűncselekmények száma abszolút értékben nem csökken, csupán más területekre helyeződik át.

³⁰ Bővebben: Kerezsi Klára (2001)

³¹ http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tamop_tk_1_alt+gyfk.pdf

³² A bűnmegelőzés háromszintű modellje eredetileg Brantingham és Faust nevéhez kötődik (1976), az irányok szerinti felosztás pedig Tonry és Farrington (1995) elméletén alapul. (idézi Borbíró-Kerezsi, 2009)

A fentiekben bemutatott modellek természetesen mesterséges tipológiák, a valóságban a kizárólag egyetlen irányba ható programok igen ritkák, a bűnmegelőzési eszközöknek pedig a bemutatottaknál jóval több variációja létezik. A fenti négykategóriás tipológia alapján kialakított mátrix segítségével ezeket a variációkat is igyekszünk a következőkben megragadni. A most következő alfejezetekben a bemutatott táblázatban azonosítható megelőzési irányok jellemző módszereit, az azokhoz kapcsolódó eszközöket és ezek kombinációit fogjuk röviden, példákkal illusztrálva bemutatni.

A bűnmegelőzési és közbiztonságot javító eszközök tárháza

	Büntető igazságszolgáltatáson keresztüli megelőzés	Kockázatközpontú megelőzés	Közösségi megelőzés	Szituációs megelőzés
Büntető igazságszolgáltatáson keresztüli megelőzés	<ul style="list-style-type: none"> rendőrséggel szembeni bizalom erősítése lakossági-rendőrségi együttműködés javítása rendőrségi kampányok 	<ul style="list-style-type: none"> rendőrök által tartott prevenció programok az iskolákban tájékoztató az idősek klubjában fogvatartottak képzési és tréningprogramja 	<ul style="list-style-type: none"> közösségi rendészet, szomszédsági rendőrség társadalmi reintegrációs programok fogvatartottak részére (jóvátételi program, „nyitott börtön” programok) 	<ul style="list-style-type: none"> térfigyelő kamerarendszer rendőrség általi működtetése
Kockázatközpontú megelőzés		<ul style="list-style-type: none"> drogprevenció, egyéb addikciókat megelőző programok alacsony küszöbű programok utcai szociális munka speciális programok büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartott szülők gyermekei számára iskolai konfliktuskezelés modelljeinek terjesztése 	<ul style="list-style-type: none"> szabadidős programok hátrányos körzetekben hátrányos helyzetű gyermekek iskolai felkészítése közösségi programok csellengő gyerekeknek a volt bűnelkövetők reintegrációját elősegítő közösségi programok 	<ul style="list-style-type: none"> a különösen veszélyeztetett helyek fokozott védelme
Közösségi megelőzés			<ul style="list-style-type: none"> SZ.E.M. – Szomszédok Egymásért Mozgalom települési mediáció 	<ul style="list-style-type: none"> közterületek részvételi tervezése
Szituációs megelőzés				<ul style="list-style-type: none"> építészeti bűnmegelőzéshez kapcsolódó megoldások (pl. biztonságos kapualjak) megfelelő közvilágítás közterületek funkcióbővítése

Büntető igazságszolgáltatáson keresztüli megelőzés

A büntető igazságszolgáltatás rendszerén keresztül alkalmazott **megelőzési eszközök** esetében helyi szinten a rendőrség a főszerep. Kivételt képeznek ez alól a harmadlagos megelőzést szolgáló, a fogvatartottak társadalmi reintergrációjára fókuszáló programok, melyek esetében a büntetés-végrehajtási intézetek töltenek be kulcsszerepet. Általános szinten ide sorolható **minden olyan eszköz és program, ami a rendőrséggel szembeni bizalom növelését célozza, illetve javítja a rendőrség és a helyi lakosság kapcsolatát**. Ehhez különösen fontos a rendszeres és kétirányú kommunikáció, például a **helyi lapban rendszeresen megjelenő rendőrségi rovat**, valamint a közmeghallgatásokon és a **lakossági fórumokon való rendőri részvétel**. A felsoroltakon kívül széles körben alkalmazott rendőrségi bűnmegelőzési módszerek közé tartoznak még a különböző **tájékoztató jellegű előadások, szóróanyagok, filmek és rendezvények**. Az effajta bűnmegelőzési eszközök jelentős mértékben hozzájárulhatnak segítségnyújtási lehetőségekről, jogszabályokról tapasztalható információhiány oldásához.

Kockázatközpontú elemeket is tartalmazhatnak a büntető igazságszolgáltatás rendszerén keresztül megvalósított megelőzési programok, amennyiben **egy speciális, veszélyeztetett célcsoportra irányulnak**. Ide sorolhatóak például a rendőrök által **iskolákban tartott prevenciós programok**, vagy éppen az **idősek klubjaiban tartott felvilágosító és tájékoztató előadások**. Szintén a büntető igazságszolgáltatás keretrendszerén keresztül, de a gyakran civil szereplők bevonásával megvalósuló, **fogvatartotti reintegrációs programok**.

A **reintegrációs beavatkozások** a bűncselekményt elkövetettek csoportját célozzák, gyakori elemeik a különböző készségfejlesztő tréningek, csoportos foglalkozások, valamint iskolai rendszerű képzések a fogva tartás ideje alatt, az egyéni mentorálás a fogva tartás ideje alatt és a szabadulás után, továbbá a visszailleszkedést támogató intézményrendszer megerősítése. A komplex reintegrációs programok hozzájárulnak a visszaesés, az ismételt bűnelkövetés megelőzéséhez, valamint a beilleszkedési problémák kezeléséhez. A fogvatartottak számára a börtön falain belül megjelenő civilek a kinti világot képviselik. A reintegrációs programok esetében ezért mindenképpen javasolt civil szervezetek bevonása, hiszen a látogató családtagokon kívül ők teremtik meg azt a kapcsolatot a fogva tartott személy és az integrációs közeget jelentő külvilág között, amire a reintegráció későbbi fázisaiban a leginkább építeni lehet.

Példa:

*„Az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézettől negyvenöt fogvatartott Hartán és Solton, a Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézettől tizenheten a váli zsidótemetőben, a veszprémi intézettől pedig hatan a helyi, Vámosi úti temetőben végeztek **jóvátételi munkát** halottak napja előtt. Kitarították az elhagyott sírok környékét, az utakat és azok környezetét, kivágták a felesleges hajtásokat, összeszedték a lehullott leveleket és a szemetet.”*

Forrás:

<http://goo.gl/jWT5z7>

További példák olvashatóak a Börtönújság számaiban:

<http://goo.gl/APvPPT>

Léteznek olyan fogvatartotti reintegrációs programok is, amelyek a civil szervezetek mellett a helyi közösségek bevonására is aktívan építenek. Jellemzően ilyenek a **jóvátételi programok**, melyek a büntetés végrehajtási szakaszában tettét megbánni kívánó elkövetőnek nyújtanak lehetőséget a jóvátétel teljesítésére. A fogvatartottak szimbolikusan teszik jóvá tettüket, vagyis a jóvátétel kedvezményezettje nem maga a sértett, hanem a helyi közösség. Az ilyen jóvátételi programok igen hasznosak lehetnek a fogvatartottak reintegrációja szempontjából, hiszen interakciós terepet nyitnak a fogvatartottak, valamint a helyi közösségek között. A jóvátétel számtalan formát ölthet, a megvalósult akciók között sor került már fogyatékkal élők és diákok kollégiumának festésére, egy városi fürdő kerítésének rendbetételére³³, zenés-szórakoztató vagy ünnepi műsorra helyi közösségek számára³⁴, valamint parkrendezésre³⁵. A harmadlagos bűnmegelőzés szempontjából a legfontosabb, hogy megtörténjen a közösségekhez történő visszacsatolás, továbbá hogy a fogvatartottak részvétele mindenképpen önkéntes legyen. A programok hatékonyságát jelentős mértékben fokozhatja, ha adott keretek között (lásd büntetés-végrehajtási intézetek biztonsági szabályainak, az őrzés és szállítás biztosíthatóságának figyelembe vételével) a fogvatartottak maguk találhatják ki, hogy tettüket mivel és hogyan teszik jóvá.

A szociális városrehabilitációs programok keretében megvalósított beavatkozások között bőven találhatóak olyan elemek, melyek megvalósítása akár helyi jóvátételi programmal is összekapcsolható. **A reintegrációs programok különösen azokon az akcióterületeken lehetnek hasznos elemei a szociális városrehabilitációs fejlesztéseknek, ahol magas a bűnelkövetők lakóhelye szerinti regisztrált bűncselekmények aránya, illetve ahol büntetés-végrehajtási intézet található a közelben.**

A reintegrációs programokkal ellentétben inkább az elsődleges és másodlagos bűnmegelőzés területén érvényesíthető, a kockázatközpontú elemek helyett inkább közösségi megelőzésen alapuló eszközzel képviselnek a **közösségi rendészeti kezdeményezések**, így például a szomszédsági rendőrség. *„A közösségi rendészeti tevékenység az adott település rendőrségének olyan működése, amely egy új filozófia alapján törekszik a helyi közösség legszélesebb bevonásával a biztonságérzet megteremtésére, a rendőrség és a lakosság közötti bizalom kialakítására és a közbiztonság megteremtésére, és ezáltal az életminőség javítására.”* (Szabó, 2013)³⁶

A **közösségi rendőrség** intézménye nagyban hozzájárulhat a lakosság biztonságérzetének növeléséhez, valamint a rendőrség iránti bizalom erősítéséhez. A közösségi rendőr mindig egy jól lehatárolható területet lát el, így jóval nagyobb helyismerettel rendelkezik, ami a bűnmegelőzés területén különösen hasznos.

³³ <http://www.szon.hu/nyiregyhaza/returjegyet-valtottak-a-tarsadalomba-a-volt-eliteltek/2100232>

³⁴ <http://www.szoljon.hu/jasz-nagykun-szolnok/bulvar/siri-csend-volt-amikor-megjelent-a-ket-rab-549301>

³⁵ <http://www.pecsma.hu/pecs-aktual/eliteltek-tettek-rendbe-a-kalvariat/>

³⁶ http://www.rendeszetelmelet.hu/Graphics/pdf/Szabo_Henrik_eloadas_vazlat_20131016.pdf

A közösségi rendészet elvein alapuló beavatkozások lényegi eleme tehát a bizalom kiépítése a helyi közösséggel, a rendszeres kommunikáció és információcsere, továbbá a felvilágosítás és segítségnyújtás. A közösségi rendészeti modell ideális részét képezheti az integrált szociális városrehabilitációs programoknak, a megfelelő megvalósítást azonban jó néhány tényező hátráltathatja, amivel már a tervezés során is számolni kell. A közösségi rendészet elsősorban kevésbé centralizált és kevésbé hierarchikus szervezeti keretek között tud jól működni, amit meglehetősen nehéz összehangolni a jelenlegi magyar rendőrség struktúrájával és működési elveivel. Ez a disszonancia sok esetben vezethet konfliktusos helyzetekhez. A modell helyi szintű bevezetéséhez a hazai kontextusban ideális kiindulási pont lehet a nemrégiben újjáélesztett körzeti megbízotti rendszer közösségi rendészeti elemekkel történő felruházása. A cél, hogy a közösségi rendészet ne elszigetelten, rendszeridegen elemként működjön, hanem valóban sikerüljön elérnie a társadalmi beágyazottságnak azt a fokát, amely alapján már joggal nevezhető „közösséginek”.

Példa:

Szomszédsági rendőrség – Budapest, Józsefváros

(A Magdolna Negyed Bűnmegelőzési Program)

„A szomszédsági és közösségi rendőri modellek kiindulópontja a szolgáltatóként működő rendőrség és az ügyfeleknek tekintett állampolgárok közötti párbeszéd és bizalmon alapuló együttműködése. Távlati célja pedig az, hogy a közbiztonsággal kapcsolatos problémákat helyi szinten, a lakosság részvételével határozzák meg és kezeljék a szakemberek. E kooperáció alapfeltétele, hogy az adott területen szolgálatot teljesítő rendőr jól ismerje a helyi viszonyokat, a városrész sajátos mikrokultúráját, legyen ismerőse az embereknek és mindezek alapján párbeszédet tudjon kezdeményezni az ott élőkkel. A józsefvárosi szomszédsági rendőr program angol, holland és olasz minták alapján került kialakításra, gyakorlati bevezetésében pedig támaszkodik a pécsi „Mi rendőrünk” programra. A Magdolna-negyedben gyalogos járőrszolgálatot teljesítő rendőrök rendszeres kommunikációs-konfliktuskezelési képzéseken vesznek részt, annak érdekében, hogy ismerjék, értsék az itt élők szociális helyzetét, problémáit és könnyebben legyenek képesek kapcsolatot teremteni velük.”

Bővebb leírás:

ifj. Erdősi S. (2009): Közbiztonság és városrehabilitáció a Magdolna-negyedben. In: Falu, Város, Régió 2009/2. pp. 54-62.

<http://goo.gl/usMJnv>

További torzító hatást jelenthet, hogy a közösségi rendészet keretein belül, a lakossággal való aktív kapcsolatból kifolyólag nagyobb szerepet kap a szubjektív biztonságérzet. Ennek következtében túlzott kapacitásokat köthet le az antiszociális viselkedésformákkal, valamint a kisebb súlyú, de a nagyobb érdekérvényesítő képességgel rendelkező lakossági csoportok számára zavaró („nem kriminális, de nem is semleges”) cselekményekkel szembeni fellépés, ami alapvetően nem biztos, hogy a rendvédelmi szervek feladata kellene, hogy legyen. A veszély kivédését leginkább az biztosíthatja, ha az adott területen illetékes közösségi rendőr szoros kapcsolatot ápol a kerületi szociális ellátórendszer intézményeivel, iskolákkal, közterület-felügyelettel, így a nem rendészeti hatáskörbe tartozó problémákat a megfelelő szintre és ellátó területre tudja delegálni.

Továbbá fontos még megjegyezni, hogy a közösségi rendészeti eszközök alkalmazása esetén feltétlenül számolni kell azzal, hogy a klasszikus technikákkal (pl. lakossági fórum keretei között) nem egyformán érhetőek el a különböző lakossági csoportok. A hagyományos elérési utak alkalmazása esetén így fennáll annak a veszélye, hogy az egyes csoportok problémái nem egyenlően artikulálódnak, ami egy szociális városrehabilitációs program esetében fokozott veszélyforrást jelenthet. Ráadásul a közösségi rendőr számára a már kiépített kapcsolatok ápolása és fenntartása is jelentős kihívásokat jelenthet, így egy közösségi rendészeti elemeket tartalmazó bűnmegelőzési programnak feltétlenül részét kell, hogy képezze a résztvevő rendőrségi állomány speciális képzése (különös tekintettel a kommunikációs, konfliktuskezelési, mediációs továbbképzésekre).

Példa:

„Mi rendőrünk” modellprogram

Pécsett 2004-ben indult közösségi rendészeti modellprogram, melynek keretében 25 önkéntes rendőr vállalt közösségi rendőri szolgálatot. A program fő céljai közé tartozott a szorosabb lakossági kapcsolatok kiépítése, az aktívabb kommunikáció és a lakossági-rendőri együttműködés javítása.

Bővebb leírás:

Cserép A. – Molnár K.: Egy helyi közösségi rendőrségi projekt kezdeti lépései. *Magyar Rendészet*, 2005/2. szám, pp. 99–119.

<http://goo.gl/KwhBla>

További példák a Budapesti Corvinus Egyetem szociálpolitikai képzéséhez kapcsolódó blogján:

<http://goo.gl/YglTXJ>

A büntető igazságszolgáltatáson keresztül a szituációs megelőzés területén alkalmazott egyik legismertebb eszköz a **térfigyelő kamerarendszer**. A kamerarendszert jellemzően az önkormányzat finanszírozza és a rendőrség (gyakran a közterület-felügyelettel együtt) működteti. A kamerás megfigyelés a szituációs bűnmegelőzés klasszikus eleme, amit – habár széles körben csodaszernek hitt eszköznek számít – kizárólag más irányú beavatkozásokkal kiegészítve érdemes alkalmazni. A térfigyelő kamerák ugyanis elsősorban tüneti szinten hatnak, amit jól jelez, hogy a megfigyelt területen elkövetett bűncselekmények számának csökkenése mellett, a bűncselekmények számában gyakran mutatkozik növekedés a szomszédos területeken. A térfigyelő kamerák alkalmazása tehát jellemzően a bűncselekmények térbeli áthelyeződését, nem pedig megszűnését eredményezi. Mivel a kamerarendszerek kiépítése igen költséges, továbbá mert alkalmazásuk számos etikai és személyiségi jogi kérdéseket is felvet, a kamerás megfigyelés kizárólagos alkalmazása nem javasolt.

Kockázatközpontú megelőzés

A kockázatközpontú megelőzési módszerek esetében a fókusz a veszélyeztetett csoportokra helyeződik. Az ide sorolható programok skálája igen széles, példaként említhetőek a problémás fiatalok számára szervezett drámapedagógiai foglalkozások vagy konfliktuskezelési gyakorlatokra épülő bemutató tréningek, a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott szülők gyermekei számára tartott speciális programok, de a gyakorlatban a legelterjedtebbek talán a drogprevenciós és egyéb addikciókat megelőző szolgáltatások.

A jól működő drogprevenciós programok hatékony megvalósításának alapfeltétele a problématerületen érintett különböző intézményi szereplők kooperációja, valamint a prevenciós tevékenység alapját jelentő

kerületi drogstratégia kidolgozása. A **drogstratégia kidolgozása és a helyi intézményi szereplők minél szorosabb együttműködése** céljából javasolt a helyi Kábítószerügyi Egyeztető Fórum létrehozása, melynek tagja minden olyan intézmény és szervezet, amely érintett lehet a kábítószerrel összefüggő problémák különböző irányokból történő kezelésében. Amennyiben a projektgazda/kerület nem rendelkezik ilyen egyeztető fórummal és stratégiával, úgy bármely további drogprobléma kezelésére irányuló beavatkozás mellé javasolt a testületet felállítani és a stratégiát kidolgozni.

A **drogprevenációs és egyéb addikciókat megelőző programok** a krízisterületeken élő rizikócsoportok veszélyeztetettségének csökkentését célozzák, méghozzá átfogó egészségügyi és tájékoztató programokkal, akkreditált, előírt ajánlással rendelkező iskolai prevenációs programokkal, egészségfejlesztéssel, a szermentes életmód és értékvilág megerősítését támogató programokkal, illetve drogprevenációval és egyéb addikciók megelőzését segítő kulturális közvetítő tartalmakkal. Ezen eszközök célja a droghasználat terjedésének visszafogása, különösen a kemény drogok esetében, a függővé/áldozattá válás, a droghasználathoz kapcsolódó bűnözés megelőzése. Egyben cél a rossz környezeti minták és a kilátástalanság hatására kialakuló egyéb addikciók megelőzése is.

Példa:

Kőbányai Kábítószerügyi Egyeztető Fórum

Kőbányán számos, a problématerületen érintett helyi intézmény és szervezet részvételével 2006 februárja óta Kábítószerügyi Egyeztető Fórum működik. A kerület 2009 óta helyi drogstratégiával is rendelkezik. A fórum célja „egy olyan együttműködési rendszer létrehozása, amely a legális és illegális szerhasználat valamennyi aspektusát figyelembe veszi és holisztikusan szemléli. A hatékony és eredményes munkavégzés érdekében valamennyi kábítószer-fogyasztás problémájával foglalkozó, vagy abban érintett intézmény és társadalmi szervezet tevékenységét megpróbálja koordinálni és működését összefogni”. A tagság azon munkálkodik, hogy együttműködésen alapuló kutatásokon, programokon, képzéseken keresztül javítsa a drogprobléma helyi szintű kezelését, a szolgáltatásokat, továbbá az ellátórendszert a helyi sajátosságokhoz és igényekhez igazítsák. Fontos feladatának érzi a helyi közösség szemléletformálását, s az ehhez szükséges információk összegyűjtését és átadását.

<http://goo.gl/cVbm7i>

A Fórum internetes oldalán a szakmai anyagok között a tagszervezetek által megvalósított prevenációs „jó gyakorlatok” gyűjteménye is olvasható.

Az addikciókat kezelő és megelőző programok vonatkozásában javasolt külön figyelmet fordítani a fiatalkori túlzott alkoholfogyasztásra, illetve a felnőttkori alkoholizmusra. A megelőzési programok tervezésénél ajánlott figyelembe venni, hogy az adott jelenségek jellemzően milyen közrendet zavaró cselekményekkel és magatartásformákkal függenek össze, és javasolt ennek fényében kidolgozni a beavatkozás mikéntjét. Így a fiatalkori túlzott alkoholfogyasztást megelőző programokat – a fiatalkori túlzott alkoholfogyasztás rongálással és garázda cselekményekkel való összefüggéseire tekintettel – javasolt közösségfejlesztő elemekkel is kombinálni, míg a felnőttkori alkoholizmust kezelő és megelőző eszközöket – figyelembe véve a családon belül erőszakkal való összefüggéseit – tanácsos családgondozói segítségnyújtással is kiegészíteni.

A kockázatközpontú megelőzéshez sorolható több olyan szolgáltatás is, melyek ugyan nem bűnmegelőzési céllal valósulnak meg, a veszélyeztetett csoportok elérése, és a számukra nyújtott szolgáltatások révén azonban mégis jelentős bűnmegelőzési funkciót töltenek be. Ide sorolhatóak például az alacsony küszöbű szolgáltatások, vagy éppen az utcai szociális munka.

Példa:

„NE TEDD!” bűnmegelőzési program Esztergomban

„Az Alapítvány által működtetett Fényközpont drogprevenációs iroda kortárssegítő képzésében külön témakörként szerepelt a társadalmi integráció és az esélyegyenlőség kérdése, valamint a diszkrimináció és a társadalmi előítéletek elleni fellépés. ... A fiatalok bűncselekménytípusokat (lopás, kábítószerrel és prostitúcióval kapcsolatos cselekmények, családon belüli erőszak, garázdaság, betöréses lopás, emberölés) modelleztek, és azokról saját maguk által közösen készített forgatókönyv és zene mellett, saját szereplésükkel kisfilmeket forgattak. Azaz közös alkotófolyamatban dolgoztak például a katolikus leánygimnázium tanulói és a drogfogyasztás miatt pártfogó felügyelet alatt álló fiatalok, valamint a rendőrök és az adott esetben nehéz körülmények között élő roma fiatalok. A gyerekek részben a saját tapasztalataikat dolgozták fel a filmekben, ahol rendszerint sajátjukkal ellentétes attitűddel rendelkező szerepeket játszottak A projekt segítségével a heterogén szociális összetételű, illetve a veszélyeztetett kortárscsoportok tagjai egymással együttműködve és különböző szakmák (szociális szakemberek, pedagógusok, rendőrök, igazságügyi szakemberek) képviselőivel találkozáva élték át az adott helyzetben hozott döntés, értékvalasztás élményét, megérthették a döntés jelentőségét és szembesülhettek annak következményeivel.”

<http://goo.gl/jpbQlq>

Bővebb leírás:

<http://goo.gl/GF9KcY>

Az **alacsony küszöbű szolgáltatások** a drogfogyasztókat, ex-drogfogyasztókat, magas kockázatú csoportokat, kábítószerrel kipróbálókat és egyéb addiktív életvitelt folytató személyeket egyaránt célozzák. Ez a szolgáltatás különösen fontos lehet a kábítószerrel összefüggő bűncselekmények megelőzésében, de még fontosabb szerepet tölthet be a drogfogyasztás ártalmainak, valamint a közösségeket zavaró megnyilvánulásainak kezelésében. Az alacsony küszöbű programok az ellátórendszer felé tett első lépéseket jelenthetik, hiszen az okmányok felmutatása, a szermentesség nem feltétele a szolgáltatás igénybevételének. Bevezetésük esetén a szolgáltatások legyenek ingyenesek, nyitva tartásuk és megközelíthetőségük pedig jól alkalmazkodjon a drogproblémák megjelenésének területi jellemzőihez, valamint a célcsoport sajátosságaihoz. Az egyik legelterjedtebb alacsony küszöbű, ártalomcsökkentést célzó szolgáltatás drogfogyasztók számára a tűcsereprogram. A tűcsereprogram keretében a fogyasztóknak lehetőségük nyílik arra, hogy steril eszközökhöz (tű, fecskendő, szűrő stb.) jussanak, miközben a használt eszközeiket is leadhatják, mindez jelentős mértékben csökkenti a vírusfertőzések terjedését. A tűcsereprogramok gyakran kapcsolódnak össze szűrővizsgálatokkal (HIV, hepatitis C), valamint a biztonságos injektlásra és a szexuális egészségfejlesztésre irányuló elemekkel. A

túcsereprogramokon belül léteznek állandó telephelyű, mobil és utcai megkeresésen alapuló túcsereprogramok (utcai szociális munkán keresztül), valamint túcsere-automaták.³⁷

Az **utcai szociális munka** esetében a kábítószer fogyasztók mellett a veszélyeztetett, utcán csellengő fiatalok, gyermekek, illetve hajléktalan emberek alkotják a beavatkozás célcsoportját. Alkalmazásának javasolt eszközei között szerepelnek az utcai segítők, a felderítés, információ- és segítségnyújtás, kapcsolattartás, a jelzőrendszerben való részvétel, krízisintervenció kezdeményezése, illetve az ügyintézésben való segítség. Az utcai szociális munka alkalmazása segíti a közszolgáltatásokkal szembeni bizalom építését, a figyelem hiánya és a tájékozatlanság okozta problémák mérséklését.

A kockázatközpontú megelőzési irányról is elmondható, hogy módszerei számos ponton kapcsolód(hat)nak más fókuszú megelőzési módszerekhez, így például az előző alfejezetben bemutatott rendőrségi keretek között szervezett prevenció programok esetében (pl. rendőrök által tartott iskolai drogprevenció programok).

A veszélyeztetett csoportokra fókuszáló megelőzési programok hatékonyságát jelentős mértékben fokozhatja, ha azok közösségi megelőzési eszközökkel párosulnak. Jól példázza ezt az esztergomi Szent Jakab Alapítvány és a Fényközpont komplex, fiatalokra fókuszáló megelőzési programja, általánosságban pedig ide sorolhatóak a hátrányos helyzetű gyerekeknek szóló közösségi és tanodaprogramok, valamint a fogvatartottak szabadulás utáni boldogulását segítő reintegrációs projektek is.

³⁷ Forrás: Nemzeti Kábítószer Adatgyűjtő és Kapcsolattartó Központ:

<http://drogfokuszpont.hu/szakteruleteink/artalomcsokkentek/artalomcsokkentek-tenyek-es-szamok/>

Példa:

Baptista Szeretszolgálat – Utcafront: Alacsonyküszöbű Mobil Kontakt Program

„Túcsereprogramunk önkéntesen, személyi adatok megadása nélkül és ingyenesen vehető igénybe, mely az intravénás droghasználók lakókönyezetében történő gondozását biztosítja. Ennek célja az intravénás drogfogyasztásból adódó egyéni és társadalmi károsodások csökkentése, az életmódváltozás elindítása, segítése és nyomon követése. Ezen belül is H.I.V. / Hepatitis prevenció, steril felszerelés biztosítása, a biztonságosabb droghasználat elérése kommunikációval és illetve a használt fecskendő, szűrő, kanál szakszerű cseréje, közterületről történő begyűjtése és megsemmisítése.

További segítő tevékenységünkhöz, a korai kezelésbe vételhez a konzultáció, a segítő beszélgetés, a motiváció, az egyéni esetkezelés és a szociális ügyintézés áll rendelkezésünkre. Túcsere programunkba gyakran bekapcsolódnak sorstársak is, akik mint „kapuőrök” komoly segítséget jelentenek. Vannak ugyanis olyan drogfogyasztói helyszínek, ahová csak rajtuk keresztül tudunk eljutni. A meglévő társintézményeinkkel kialakított jól működő szakmai kapcsolataink adnak lehetőséget arra, hogy változtatási szándék esetén klienseinket azonnal kórházba, rehabilitációs otthonba tudjuk irányítani. Tevékenységünk lehetővé teszi a drogfogyasztókkal történő rendszeres kapcsolattartást, a további egészségügyi és szociális szolgáltatásokhoz való könnyű hozzáférést és a drogfogyasztás abbahagyásának elősegítését.”

<http://goo.gl/gvKxCD>

Kék Pont – Józsefvárosi kontakt program

(a túcsere program 2006 és 2014 augusztusa között működött a kerületben)

„A program célul tűzte ki az intézményi kapcsolatot nem preferáló szerhasználókkal való kapcsolatépítést, a droghasználók széles rétegének elérését, és a velük való rendszeres kapcsolaton keresztül az egészségmagatartásukban történő változást (kiszűrtek kezelésbe vonása, biztonságos szerhasználat, biztonságos szex). Távlati lehetőség a korai kezelésbe kerülés, ezáltal a rehabilitáció esélyének növelése.

Ártalomcsökkentő tanácsadással, túcserével, szűréssel, egyéni estkezeléssel, eltereléssel a droghasználóknak nyújtunk eseti, vagy rendszeres segítséget. Aktív szerhasználóknak nyújtunk segítséget munka és szálláskeresésben, szociális ügyintézésben.”

<http://goo.gl/amKPJ9>

Közösségi megelőzési programok

A korábbi alfejezetekben (7.3.1 és 7.3.2.) már érintettünk alapvetően más irányultságú megelőzési eszközöket mozgósító, de közösségi megelőzési elemeket is tartalmazó módszereket (pl. közösségi rendészet, fogvatartottak reintegrációs programjai, közösségfejlesztő programok hátrányos helyzetű városrészekben). A következőkben két olyan megelőzési eszközt fogunk bemutatni, amelyek kifejezetten a közösségek erejére támaszkodva fejtik ki bűnmegelőző hatásukat.

A közösségi rendészet kapcsán említettük, hogy a modell bevezetése következtében a lakossággal való aktív kapcsolatból kifolyólag nagyobb szerepet kap a szubjektív biztonságérzet. Ennek következtében túlzott kapacitásokat köthet le az antiszociális viselkedésformákkal, valamint a kisebb súlyú, de a nagyobb érdekérvényesítő képességgel rendelkező lakossági csoportok számára zavaró („nem kriminális, de nem is semleges”) cselekményekkel szembeni fellépés, ami alapvetően nem biztos, hogy a rendvédelmi szervek feladata kellene, hogy legyen. Ráadásul a közösségi rendőr számára a már kiépített

kapcsolatok ápolása és fenntartása, valamint a fellépő lakossági konfliktusok és érdekellentétek kezelése is jelentős kihívásokat jelenthet. Tekintettel a közösségi rendőrségi programok megvalósításának nehézségeire (lásd a jelenlegi, eltérő szellemiségű rendészeti szervezeti struktúrába való integráció, és fenntarthatóságának nehézségei) lokális szinten a közösségi rendőrségi programok alternatívája lehet a **települési mediáció** alkalmazása. A módszer ideális eszköz az akcióterületen élők kisebb konfliktusainak és érdekellentéteinek saját körben történő rendezéséhez, ráadásul amellet, hogy közösségfejlesztő hatásai is vannak, hozzájárul a hátrányos helyzetben élők érdekérvényesítésének erősítéséhez. A települési mediáció során az érintettek közösen végzik el a problémafeltárást, azonosítják az egymásnak esetlegesen ellentmondó érdekeket, feltárlják az érdekkonfliktusok okait, és kísérletet tesznek a probléma közös kezelésére.

Példa:

Közösségi mediáció modellprojekt Kőszárhegyen

A kőszárhegyi program a közbiztonság növelését az ifjúsági bűnözés okozta települési konfliktusok erőszakmentes megoldásával, és az ebből fakadó feszültségek napvilágra hozásával igyekezett elérni. Konkrét célként szerepelt az érintett lakosok és szakemberek attitűdjeinek változtatása, illetve a mediáció révén a konfliktusok közvetlen békés rendezése. A projekt közvetlen célcsoportját a település roma és nem roma ifjúsági közössége, valamint a velük kapcsolatba kerülő hatósági, önkormányzati és civil szervezetek szakemberei képezték.

<http://goo.gl/fuszPH>

Bővebb leírás:

<http://goo.gl/fdgz95>

További települési mediáción alapuló bűnmegelőzési programok, az Országos Bűnmegelőzési Bizottság által 2008-2009-ben támogatott projektek listáján:

<http://goo.gl/osddg7>

Példa:

Települési mediáció Nagybörzsönyben

A Foresee Kutatócsoport a „Települési mediáció Nagybörzsönyben” című projekt keretében egy erőszakmentes kommunikációra épülő közösségépítő bűnmegelőző modellprogram kidolgozását és megvalósítását tűzte ki célul. A projekt kiemelt célcsoportjai közé tartoztak az iskoláskorú fiatalok és az aktív korú felnőtt lakosság, a program célja pedig a döntéshozók, civilek és a helyi lakosság együttes aktivizálása volt. Fontos szempont volt a program megvalósítása során, hogy a hatalmon levők és azon kívüliek egyaránt tájékozódjanak a programról, illetve bevonódjanak abba.

<http://www.jogiforum.hu/hirek/20280>

Bővebb leírás:

<http://goo.gl/577IUw>

A **Szomszédok Egymásért Mozgalom (SZEM)** ugyanazt szolgálja, mint a települési mediáció – vagyis a lakókörnyezetben megvalósuló deviáns, antiszociális viselkedések és bűncselekmények megelőzését – csak épp meglehetősen más eszközökkel. Míg a települési mediáció közösségfejlesztő funkciója révén visszahat a valódi okokra és az azokra ható konszenzusos megoldások megtalálását tűzi ki célul, addig a

Szomszédok Egymásért Mozgalom típusú kezdeményezések sokkal inkább a védekezésre, a már meglévő erőforrások mozgósítására épülnek. Így elsősorban olyan területeken célszerű alkalmazni, ahol már eleve szorosak a szomszédsági viszonyok. A módszer alapja, a helyi közösségek önvédelmi képességének és felelősségvállalásának fokozása. Gyakran hangoztatott érv, hogy a mozgalom elindításának anyagi feltételei viszonylag minimálisak. Azonban arról már ritkábban esik szó, hogy pontosan a felsorolt alapvetések miatt a leginkább hátrányos helyzetű területeken nehezen meghonosítható a program.

„A Szomszédok Egymásért Mozgalom (SZEM) egy, a lakosságból szervezett mozgalom, amely kifejezetten a lakókörnyezetben megvalósuló deviáns, antiszociális viselkedések és bűncselekmények megelőzését szolgálja. A hálózatként működő mozgalomban alapfeltétel a makroközösségi szinten történő éberség. Ennek feltétele, hogy a szomszédok ismerjék egymást (még ha csak látásból is, de tudják, hogy ki tartózkodik ott illetéktelenül). ... Ha működik egy környéken ilyen SZEM együttműködés, csakúgy, mint a polgárőrök vagy a térfigyelők kamerák esetében, világosan jelzik az idegenek számára: itt a lakosok figyelnek egymás vagyontárgyaira, lakására, és állandó személyes, „láthatatlan” kontroll van a területen. Ez egy kiváló, viszonylag kis befektetést igénylő, nagyon hatékony bűnmegelőzési módszer.” (Windt, 2011)³⁸

Példa:

SZEM Törökszentmiklóson

„Az egésznek az lenne a lényege, hogy a szomszédok, ha furcsa dolgot észlelnek, azt jelezzék felénk, illetve a rendőrségnek. A tábla jelzi a kívülállóknak, hogy a polgárőrök és a rendőrök is figyelnek ezekre az ingatlanokra. A járőrözés során a táblával ellátott házakhoz egy papír cetlit szoktunk bedobni. Ezen tájékoztatjuk a tulajdonost, hogy mikor jártunk ott és mit észleltünk, s a szolgálatban lévő három polgárőr látja el azt kézjeggyével. Biztosan állíthatom, hogy a SZEM révén érezhetően javult a lakosok biztonságérzete. Tudomásom szerint jó néhány kisebb bűncselekménynek sikerült így elejét venni.”

(Márton János, a Törökszentmiklósi Polgárőrség vezetője)

Forrás:

<http://goo.gl/2xYx74>

Bővebb leírás:

Szituációs megelőzési programok

Egy korábbi alfejezetben (8.2.1), a büntető igazságszolgáltatáson keresztüli megelőzés kapcsán már szót ejtettünk a szituációs megelőzés egyik legnépszerűbb eszközéről, a **kamerás megfigyelésről**. A térfigyelők kamerákon kívül azonban jó néhány olyan eszköz létezik még, ami a konkrét bűnelkövetési szituáció kontrolljával célozza a bűnelkövetési gyakoriság csökkentését és a közbiztonság javítását. A szituációs megelőzési formák egyik legmeghatározóbb iránya az **építészeti bűnmegelőzés**. Ez az irányzat „olyan építészeti, településfejlesztési, táj- és kertépítészeti, forgalomtechnikai, fénytechnikai, pszichológiai és kommunikációs módszerek összessége és együttes alkalmazása, amelyek az épített

³⁸: http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tamop_tk_1_alt+gyfk.pdf

környezet utólagos átalakításával, valamint az építendő tudatos tervezésével és megvalósításával a bűnelkövetés lehetőségeit csökkentik, illetve megszüntetik" (Dallos, 2011)³⁹. Ide sorolható tehát többek között a lakó- és kereskedelmi épületek bűnmegelőzési szempontokat is figyelembe vevő tervezése, a megfelelő közvilágítás, a közterületek funkcióbővítése, a parkok növényzetének rendszeres gondozása, vagy éppen a biztonságos kapualjak kialakítása.

A közterületek a szituációs bűnmegelőzés legfőbb szinterei. A közterületi, szituációs bűnmegelőzési szempontokat is érvényesítő beavatkozások célja általában a **rossz minőségű és struktúrájú közterületek átalakítása, a funkcióhiányok kezelése, a nem kielégítő világítás és a biztonsági eszközök hiányának pótlása**, javítása. A közterületek biztonságos (újra)tervezésénél célszerű az érintett lakosságot is bevonni, hiszen ők azok, akik az adott területet a legaktívabban használják. Érdemes azonban szem előtt tartani, hogy a hagyományos részvételen alapuló tervezési folyamatban egyenlőtlenül jelennek meg az eltérő érdekérvényesítési képességgel bíró lakossági csoportok, így ajánlott figyelni arra, hogy a lehető legtöbb vélemény és álláspont megjelenhessen mind az igényfelmérő szakaszban, mind pedig a tervezési folyamatban.

A fizikai környezet átalakításával megvalósuló bűnmegelőzési gyakorlatokra is igaz, hogy csak akkor lehetnek tartósan sikeresek, ha azok közösségi, a mélyebb okokra ható elemekkel is kiegészülnek. Pusztán a fizikai környezet alakításán keresztül érvényesülő bűnmegelőzési módszerekkel (pl. „erődítés”) hosszú távon ugyanis nem lehet célt érni, mivel ezek önmagukban pusztán tüneti szinten kezelik a problémát. Ahogy az a következő példából is jól látszik, a közösségi elemek jelentősen növelhetik a szituációs módszerek hatékonyságát, így beépítésük fokozottan ajánlott.

Példa:

Kirkholt Program – Nagy-Britannia

„A sikeres szituációs és áldozatközpontú megelőzési programok egyik példája az angliai ún. Kirkholt Program. A lakótelepen élők több éven keresztül az országos átlagot többszörösen meghaladó lakásbetörési rátával küzdöttek, és egyértelmű volt a többszörös viktimizáció jelensége is: az áldozatok jelentős része nem egyszer vált lakásbetörés sértettjévé. A megelőzési projekt elsősorban szituációs elemekre épült: az áldozattá vált lakosok védelmére szomszédfigyelő mozgalmat hoztak létre, a lakókat szakemberek készítették fel a lakásvédelmi technikákra, különböző építészeti megoldásokkal nehezebben megközelíthetőbbé és jobban átláthatóvá tették a lakótelep környékét. A projekt hároméves távlatban 75 százalékos csökkenést eredményezett a lakásbetörések számában”. (Borbíró, 2009)

Forrás:

<http://goo.gl/jpbQlq>

³⁹ Biztonságos város. Kézikönyv a városi bűnmegelőzés lehetőségeiről. in Borbíró-Kerezsi (2009)

Példa:

ELEVEN közösségi program az élhetőbb lakótelepért” – Pécs

„A projekt fontos eleme volt az ifjúsági programok, kiállítások szervezése a környezeti és természeti értékek megbecsülésére. A rendszeresen szervezett lakótelepi környezetszépítő akciókba, egy-egy „firkátlanító”, padmázoló közösségi megmozdulásba sikerült bevonni azokat a fiatalokat, akik maguk is tevőlegesen részt vettek a rongálásban. Az ELEVEN Ifjúsági Közösségi Tér központjaként funkcionáló, lelakott állapotban lévő korábbi diszkont áruház felújítását ugyancsak ilyen „problémás” helyi fiatalok végezték, angol önkéntesekkel közösen. Ez a „munkaterápia” része volt a programnak, amelyben a fiatalok alkotó, építő csapatként, az értékteremtést tulajdonképpen szabadidős tevékenységként megélve vettek részt, nem utolsósorban a környezeti értékek védelmében. A bűnmegelőzési program hatására a résztvevők a környezetet magukénak érezhetik, felelősséget vállalhatnak annak megóvásáért, fejlesztéséért. A programnak köszönhetően csökkent a közterületi bűnözés, nőtt a lakosok biztonságérzete, a fiatalok nagyobb felelősséget vállalnak környezetükért, munkájukat pedig elismerik.” (Borbíró, 2009)

Forrás:

<http://goo.gl/jpbQlq>

Záró gondolatok

Ahogy azt a fentiekben láthattuk, a szociális városrehabilitációs programokban potenciálisan alkalmazható bűnmegelőzési elemek tárháza igen széles. Univerzálisan alkalmazható módszerek nincsenek, a megfelelő eszközt mindig a helyi sajátosságokhoz mérten, az adott akcióterületre jellemző fizikai-környezeti sajátosságokra és szociális problémákra tekintettel kell kiválasztani. A fejezetben vázolt bűnmegelőzési mátrix, valamint a bűnmegelőzési eszközök példákkal illusztrált rövid leírásával olyan vonalvezetőt szeretünk volna nyújtani, ami segít eligazodni a bűnözés csökkentését, és a közbiztonság javítását célzó bűnmegelőzési eszközök sűrűjében.

8. Közösségépítés, közösségfejlesztés

A közösségfejlesztés szerepe a szociális városrehabilitációban

„Rolland L. Warren amerikai szociológus funkcionális elmélete (1957) szerint **a közösség** az a társadalmi alakzat, amely az alábbi öt funkciónak felel meg:

1. A szocializáció, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba;
2. A gazdasági boldogulás funkciója – a közösség megélhetési lehetőséget biztosít tagjainak;
3. Társadalmi részvétel, teljesítve a társasági és társadalmi élet iránti általános igényt;
4. Társadalmi kontroll, megkövetelve a közösség értékeinek betartását;
5. Kölcsönös támogatás, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok, vagy túl sürgősek ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja.

Warren szerint egy tanyabokortól a nagy városokig ez az öt funkció fordul elő számtalan formában, hol formálisan, hol informálisan.”⁴⁰

A **közösségfejlesztés** a helyi emberekből, a humán-, természeti és gazdasági erőforrásokból, alulról építkezve, közösségi úton, a civil szervezetekkel és az aktív helyi polgárokkal együttműködve tárja fel a helyi közösség szükségleteit, azok kielégítésének lehetséges módjait és elkötelezi a helyieket saját problémáik közösségi megoldása, a helyi cselekvés mellett.

A szociális városrehabilitációs programok célterületein romló vagy leromlott épített környezetben szociális problémák és egyéb negatív társadalmi jelenségek (pl. bűnözés, devianciák) koncentrált jelenléte jellemző, problémáik miatt az élet számos területéről kiszorult és helyi közösségbe sem szerveződő, közösségi integritás nélküli egyénekké, családokká. Ezért a rehabilitálandó területen élők (legyen fiatal vagy öreg, régóta ott lakó vagy most beköltöző) helyzetének javítását célként kitűző szociális városrehabilitáció nem nélkülözheti a helyi közösségek kialakítását, fejlesztését célzó elemeket. A helyi közösségek létrejötte erősítheti az akcióterületen élők identitását, a közösséghez való tartozás értékeit közvetíthet és növelheti a közösség tagjainak biztonságérzetét és csökkenti kiszolgáltatottság-érzetét. Az emberek egy közösség tagjaiként figyelmesebbé és megértőbbé válhatnak, nőhet a segítségnyújtás gyakorisága, csökkenhet a konfliktusok száma. A közösség, a helyi identitás és az egymásra figyelem – akár fizikai beavatkozások nélkül is – javítja a városrész élhetőségét, a helyi kisközösségek pedig megóvhatják – közösségi vagy épített környezeti – értékeiket, így a közösségfejlesztés fontos eleme az építéssel járó beavatkozások eredményeinek fenntartásában.

A közösségfejlesztés számos pozitív hatása miatt a szociális városrehabilitációs programok keretében kívánatos:

- alulról, az egyén felől építkező szemléletben megtalálni azokat az eszközöket, szereplőket, szervezeteket, amelyek segítségével el lehet érni a – közösségekben nem részt vevő – egyéneket, családokat;

⁴⁰ Vercseg (1998)

- a valamilyen szempontból azonosítható és a beavatkozások által érintett közösség – lakóház, illetve lakónegyed – minden tagjának esélyt adni a programba való bekapcsolódásra, a közösségben való részvételre;
- a közösségek szerveződését feladatok, aktivitási lehetőségek létrehozásával ösztönözni, majd fokozatosan a közösség célját és fennmaradását biztosító feladatokat, felelősséget adni számára;
- programokat szervezni, illetve helyet, infrastruktúrát biztosítani közösségi programokhoz;
- az önszerveződő közösségek tevékenységeinek folytatását, a közösség fennmaradását és működését segítő, ahhoz szükséges helyszínt, teret, infrastruktúrát biztosítani.

Helyi kisközösségek létrehozását, erősítését segítő intézkedések jellemzői

A helyi kisközösségek szerepe különösen azokon a területeken jelentős, ahol a társadalmi szövet szétszakadt, ahol az emberek közötti bizalom és az egymás iránti szolidaritás megszűnt, ahol az emberek kapcsolatok nélkül nem, vagy sokkal nehezebben tudnak megbirkózni a szociális és mentális problémáikkal. A magára maradt, kiszolgáltatott ember – legyen fiatal vagy öreg – kevésbé képes változtatni a helyzetén, könnyebben válik áldozattá vagy bűnelkövetővé. Ezért is fontos, hogy jöjjenek létre olyan közösségi helyek, amelyek biztonságot és védelmet nyújtanak számukra, és alakuljanak olyan közösségek, amelyek befogadóak és segítséget nyújtanak, alternatívát jelenthetnek például a fiatalok esetében a bandázásnak.

A leghitelesebbek azon kisközösségek és szervezetek, amelyek önszerveződő módon tudtak létrejönni, (mint pl. némely klub vagy egyesület), de éppen a krízisterületeken, ahol a legnagyobb a bizalmatlanság és a szolidaritás hiánya, ott külső segítség nélkül szinte aligha alakulnak egymást segítő közösségek. A külső segítség pedig gyakran többféle feltétel együttes megvalósulásával érhet csak el eredményt, ilyenek például az alábbiak:

- **Közösségi tér:** kell egy olyan közösségi hely (legyen az egy helyiség, szoba vagy egy egész épület), ahová a közösség tagjai rendszeresen el tudnak menni, ahol „otthon” érzik magukat, ahová be lehet térni, ahol lehet beszélgetni, játszani, lehet segítséget kérni, ahol biztonságban vannak. Ha a helyiség egy másik intézményhez tartozik, akkor lehessen önállóan megközelíteni. A helyiség lehet egy használaton kívüli ingatlan, pince vagy akár raktár is, mely az önkormányzat tulajdonában van, és amelyet az önkormányzat a közösség részére használatba ad. Jobb, ha egy kerületben több kisebb közösségi tér alakul ki, elsősorban a célterületeken (krízisterületek, akcióterületek), és ezek a közösségi terek egymással együttműködve hálózatot hoznak létre. Fiatalokat befogadó közösségi terek esetében a klubhelyiségek mellett szabadtéri és/vagy fedett sporttermekre, sportpályákra van a legnagyobb igény.
- **A szervezet:** közösségszervezés elindításához szükséges egy szakmai tapasztalatokkal rendelkező, hiteles személy vagy szervezet. Ezt a funkciót betöltheti civil szervezet, önálló nonprofit társaság, önkormányzati intézmény vagy annak egy részlege (jellemzően hozzáértő szakember alkalmazásával). A közösségszervező feladata, hogy megszervezze a lakókkal, egyénekekkel való kapcsolattartást, közösséggé szervezze őket, ha kell, tanácsot adjon, információt is nyújtson, programot szervezzen. A közösségszervező szervezet felel a közösségi tér használatáért, a programokért. Célszerű feltérképezni, hogy a kerületben milyen intézmények, civil szervezetek látnak el közösségi szolgáltatást, és velük együttműködve végiggondolni, hogy szükséges-e újabb szervezetet létrehozni, vagy valamelyik működő szervezet, intézmény tudja ellátni az új szolgáltatást.

- **A szakember:** aki szervezi a közösségi programokat és/vagy a közösségi teret – legyen elhivatott, nyitott gondolkodású, szociálisan érzékeny, jó kommunikációs készséggel rendelkező, lelkes, és ki tudja alakítani a bizalmat kialakítani az ügyfelekkel, illetve megszervezni az új bázist. Jó, ha van már tapasztalata, helyismerete az adott környéken vagy a célcsoportban.
- **Forrás biztosítása** a hosszú távú fenntartáshoz, ugyanis a közösségépítés lassú folyamat, az emberek bizalmának megszerzése és megtartása csak kis lépésekben tud megvalósulni. Ha egy szervezetnek vagy egy személynek sikerült bizalmat kialakítani, akkor arra vigyázni kell, fenn kell tudni tartani, mert ha megszűnik, akkor helyette sokkal nehezebb újból kiépíteni a kapcsolatot.
- **Programok, foglalkozások, aktivitások, szolgáltatások:** a bevonás, a közösségszervezés akkor működik, és akkor eredményes, ha találkozik az egyén érdekeivel is. Ehhez meg kell találni, létre kell hozni azokat az ügyeket, aktivitásokat, amelyek felkeltik az egyén érdeklődését és vonzóak számára annyira, hogy bekapcsolódjon: azért, mert élményt vagy védelmet kap, vagy esetleg ezáltal tudja jobban érvényesíteni saját érdekeit. A szervezet küldetése, feladata határozza meg, hogy milyen eszközöket használ a célcsoport bevonására, kapcsolatépítésre, közösségszervezésre. A továbbiakban bemutatunk egy-két példát.

A szociális városrehabilitációs projektek jellemző közösségfejlesztési célcsoportjai az akcióterületeken

Fiatalok – jellemzően a 10-16 éves korosztály

A kallódó fiatalok problémája, különösen szegregált, hátrányos helyzetű, gettósodó területeken, alacsony státuszú lakótelepeken halmozottan jelenik meg (pl. alacsony szintű oktatás, iskolából való kimaradás, korán jelentkező munkanélküliség, droghasználat, alkoholfogyasztás, bandázás, szülői segítség hiánya), így a velük való foglalkozás is összetettebb. A közösségfejlesztés a keretet, a bázist adja, hogy más segítő programok is megtalálják a fiatalokat, vagy a fiatalok megtaláljanak más programokat, szervezeteket.

Sok ifjúsági szakember véleménye szerint a fiatalok speciális megközelítést igényelnek számos területen, sajátos életkörülményeik következtében. Ez részben abból fakad, hogy a hagyományos közösségek nem rendelkeznek olyan erős megtartó erővel, mint az korábban általános volt. A társadalomba való integrálásuk egyik előfeltétele, hogy számukra is elsajátíthatók legyenek azon értékek és normák, melyek a társadalmi együttélés és a sikeres önmegvalósítás előfeltételei. Ehhez segíthetik őket a kortárssegítő, érdekérvényesítő képzések, foglalkozások.

A legfontosabb, hogy a lakókörnyezetük szomszédságában legyen egy közösségi tér, mely szabad, de ellenőrzött környezet, ahol civil szervezetek tagjai és önkéntesei – szociális munkások, ifjúsági segítők – állnak rendelkezésre, programot szerveznek.

A közösségi tér kialakítása egyszerű eszközökkel is megoldható, nem igényel nagy beruházást, legjobb, ha a felújításban vagy az átalakításban a civil szervezetek önkéntesek segítségével maguk is részt vesznek. Megfelelő egy üresen álló ingatlan vagy helyiség, egy iskola használaton kívüli melléképülete. A fiatalok fokozott mozgásigénye és energiatöbblete miatt fontos lenne, ha közösségi sportudvar, focipálya, esetleg tornaterem is tudna kapcsolódni a közösségi térhez. Akkor jó a közösségi tér, ha önállóan, és nem más intézmény részeként működik.

Jobb, ha ezek a terek – ifjúsági klubok – nem egy központi helyre koncentrálnak, hanem több, kisebb egység jön létre azokon a helyeken, ahol a fiatalok erre igényt tartanak. Sokszor az egyes konkrét területeken kialakult társaságok, bandák nem vegyülnek a szomszédos terület fiataljaival, amiatt is fontos

helyi klubokat létrehozni. Klubok hálózatba szervezése növeli a célcsoportok elérésének és bevonásának valószínűségét. Egy szervezetnek is lehet több helyi klubja, de lehet minden egyes területen egy saját civil szervezete is – a lényeg, hogy tudjanak egymással együttműködni. Ha többen vannak, akkor könnyebb megszervezni, hogy legyen mindig egy nyitva tartó közösségi hely, ahová be lehet térni, akár egész éjjel is.

Ha új közösségi tér – közösségi ház, klub – jön létre a programban, akkor célszerű olyan civil szervezeteket bevonni a ház beüzemeltetésénél, akiknek már van tapasztalatuk ilyen típusú munkában, akiknek már van bázisközönségük, akik hirdetik az új helyet.

A fiatalok életében döntő fontosságúak a családi, baráti, párkapcsolati vonatkozású konfliktusok, krízishelyzetek, melyek megoldása kiemelten fontos. A közös programok – mint társasjáték, foci, kirándulás – mellett pszichológiai, életvezetési, mentálhigiénés tanácsadást érdemes tartani, utóbbi valójában egy kötetlen beszélgetés, mely átalakul segítős beszélgetéssé. Fontos a bizalom elnyerése, a megnyugtató, megértő közeg megteremtése. A munkatársak és a kortárssegítő önkéntesek részéről a türelem, a kivárást (Török Tamás, Radar Ifjúsági Klub, Kőbánya).

Mentorprogramok keretében személyes segítségnyújtás biztosítható például azoknak a fiataloknak, akik részt vesznek a tanoda- vagy a tehetségátmozgató programokban. A mentorok feladata a mentoráltak képességei fejlesztését segítő motivációinak és kitartásának erősítése, közvetítés a szülők, illetve az iskola felé, egyéni problémák kezelésében történő segítségnyújtás.

Kapcsolatok más intézményekkel, szervezetekkel:

- A családsegítő és gyermekjóléti irodák szolgáltatásait civil szervezetek által működtetett közösségi szolgáltatások is kiegészíthetik. Mivel esetenként ugyanazon célközönség számára nyújtanak szolgáltatást, kívánatos egyeztetni tevékenységeiket, megosztani információikat és tapasztalataikat egymással, hogy a különböző szervezetek szolgáltatásai egymásra épülve jobb eredményeket érhessenek el.
- Hasonlóan fontos a szorosabb kapcsolat kiépítése, fenntartása és a rendszeres tapasztalatcsere az utcai szociális munkásokkal.
- Civil szervezetek és iskolák tevékenységei több területen – korrepetálás, tehetséggondozás, sport, közösségi programok – is kapcsolódhatnak egymáshoz, ezért elengedhetetlen az iskolákkal, tanárokkal való intenzív kapcsolattartás és az ehhez szükséges csatornák kiépítése, fenntartása.

Nők, asszonyok

Tapasztalatok azt mutatják, hogy a nők, asszonyok aktívabbak a közösségi szerepvállalásban, inkább lehet rájuk építeni, rajtuk keresztül jobban elérhetőek a család további tagjai és a szomszédok, ismerősök. Szegény családokban, és különösen a roma családoknál, jellemzően a nők azok, akik nagyobb hangsúlyt fektetnek az életminőségre, és mindig a családot helyezik előbbre. Érdemes lehet ezért külön női/asszonyklubot létrehozni, ahol a közösségi programok között tréningeket, felzárkóztatást, kompetencia alapú oktatást, életviteli tanácsadást (pl. háztartás-gazdálkodást, pénzügyi ismereteket) lehet tartani. A női klubok továbbá teret adhatnak gyermeknevelési, gyermekgondozási, egészségnevelési tanácsadásra irányuló programoknak is. Homogénebb, védett kisközösségeken keresztül más szociális szolgáltatók is (pl. családsegítő, gyermekvédelem, védőnők) nagyobb eséllyel érik el a segítségre szoruló anyákat, asszonyokat.

Nyugdíjasok, idősek

Idős emberek általában szorosabb kapcsolatot építenek ki közvetlen környezetükkel, mint a még aktív korcsoportok tagjai. Megfigyelhető, hogy az idősebb korosztály felülreprezentált a szervezett közösségi programokon, lakógyűléseken. Felmérések eredményei azt mutatják, hogy az idős emberek elsősorban a természetes kapcsolati hálójukra támaszkodnak (szomszéd, család), de jelentős mértékben számítanak az önkormányzat támogatására⁴¹ is. A fejlett társadalmakban már évtizedek óta trend, hogy a lakóközösségben történő segítségnyújtást helyezik előtérbe, a nappali intézmények, klubok, közösségi ellátások is ezt az igényt igyekeznek kielégíteni. A klubokat üzemeltethetik az önkormányzatok vagy civil szervezetek, fontos, hogy egymással együttműködve, hálózatban tegyék. A klubokat általában a közvetlen lakókörnyezetben élők veszik igénybe, ezért fontos, hogy minden kis szomszédságban legyen legalább egy idősek klubja. Ha az akcióterületen még nem alakult meg, akkor a program keretében érdemes létrehozni. A felmérések eredményei szerint ugyanakkor a klubokat a legelesettebbek, a szociálisan leginkább rászorulóknak nem veszik igénybe, ezért szükséges olyan segítő szolgáltatást megszervezni, ahol önkéntesek vagy szociális munkások egyénileg megkeresik a magukra maradt, segítségre szoruló időseket, és megpróbálják bevonni a klubokba, közösségi, nappali intézetekbe.

Lakók közötti kapcsolat erősítése az akcióterületen felújítással érintett társasházakban, bérházakban

A „részvétel” fokozza a közösség eredményességét, azon egyszerű tényből kiindulva, hogy mindenki a legjobb ismerője saját szükségleteinek.

Lakóházakban, legyen az társasház vagy bérház a legtöbb esetben kényszerközösségként élnek meg az emberek az együttélést, általában ritkán fordul elő a segítség, az odafigyelés a másokra vagy akár a közösségi terekre. Egy-egy lakóház felújítási programja jó alkalmat teremthet arra, hogy a lakók megismerjék egymást, és a felújításban való részvétel által több felelősséget érezzenek környezetük fenntartásában. Egy-egy konkrét akció segíthet eljutni a családokig és megismerni az egyéni élethelyzeteket, szükségleteket, továbbá segíthet felmérni a lakóházban fennálló viszonyokat. A lakók szociális helyzete és a közöttük lévő kapcsolatok ismeretében lehet csak eredményes közösségfejlesztést megvalósítani, ezen információk fontosak annak megtervezéséhez, hogy milyen típusú segítő programokat lehet/célszerű elindítani.

A közösségépítés bizalmon alapuló tevékenység, a bizalom kiépüléséhez pedig elengedhetetlen a megbízhatóság és a következetesség, az ígéretek pontos betartása. A be nem tartott ígéretek azonnali bizalomvesztéshez vezethetnek, hosszú hetek/hónapok kitaró közösségépítési munkája vesztet kárba miatta. Ezért nagyon fontos szabály, hogy csak akkor és annyit szabad ígérni, amennyit biztosan be is lehet tartani. Különösen igaz ez konkrétumokra, mint dátum, összeg, a felújítási munkák tartalma stb. Azokkal a programokkal szemben, amelyek közvetlenül is érintik a lakókat (pl. épületfelújítás), sokszor túlzott elvárásokkal lépnek fel, szeretnék azt hinni, hogy ezzel minden problémájuk megoldódik (pl. legyen felújítva a lakásuk, de ne kelljen többet fizetni érte). Ezért is fontos az elején tisztázni a lakókkal, hogy a program mely problémákat tudja megoldani és melyeket nem, mert ha ez nem történik meg, akkor a bizalom nagyon hamar elveszik és csak az elégedetlenség marad.

⁴¹ Csanádi – Csizmady – Tausz: Szociális térkép, Kőbánya, 2010.

A lakók közötti kapcsolatok fejlesztésére irányuló programok, illetve minden, a lakókat közvetlenül érintő program elindítását megelőzően, feltétlenül tisztázni kell az alábbiakat:

- kompetenciák: ki kit képvisel, kinek milyen szerepe van a programban;
- mi valósul meg biztosan és mi az, ami bizonyosan nem fog megtörténni;
- lakók részvételének jelentősége: miért jó a lakóknak, ha részt vesznek a közösségi programokban, konkrét akciókban;
- kommunikáció, kapcsolattartás: létre kell hozni a kapcsolattartás szabályozott formáját, meg kell állapodni a kapcsolattartók személyében mindkét fél részéről, a kapcsolattartás módjában és gyakoriságában (pl. legyen-e a lakóknak képviselője, vagy ne: célszerű, ha a projektmegvalósító részéről van minden háznak saját felelőse, viszont a lakóházaknál nem a program elején, hanem a program végén, a közreműködési hajlandóság ismeretében, a lakók maguk válasszanak ki egy személyt vagy néhány személyből álló magot);
- mindenkinek azonos esélyt kell biztosítani a programba való bekapcsolódásra, nem lehet kivételeket tenni és nem lehet alkudozni.

A lakók bevonásának folyamata a felújításban részt vevő házakban

- Lakók és véleményük megismerése

A lakók megismerését személyes interjúk vagy a kiválasztott házakban az összes lakó kérdőíves megkérdezése segíthetik leginkább. A megkérdezések – akár interjúzás, akár kérdőív lekérdezés formájában történik – remek alkalmat teremtenek arra, hogy megismerjük a lakókat és környezetüket, a lakók közötti viszonyokat, konfliktusokat. A megkérdezés során kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy a megkérdezettek őszintén elmondhassák problémáikat, terveiket, vágyaikat, igényeiket. Hasznos, ha a kérdezést már azok a – szociális munkások vagy a rehabilitációs projektben dolgozó – munkatársak végzik el, akik a későbbiekben is kapcsolatban fognak állni a lakókkal. Az interjúk és a kérdőívészés elkészítése előtt érdemes minden lakónak előzetesen egy levelet írni, melyben tájékoztatást kap a programról, majd egy lakossági fórumot tartani, lehetőleg a ház udvarán vagy a ház közelében lévő közösségi térben (minden fórumot a házban vagy ugyanazon külső helyszínen kívánatos megtartani).

Az információgyűjtés – interjúk és/vagy kérdőívek – kiértékelését is be kell mutatni a lakóknak, hogy mindenki számára látható legyen a közösségi álláspont (de fontos, hogy összefoglaló értékelést adjunk, ne lakónkénti elemzést). A megkérdezést a rehabilitáció/közösségi program végén érdemes megismételni, és az eredményeket, elégedettséget értékelni, ez jó visszajelzés a program szervezőinek és a lakóknak is.

- Részvétel a felújításban

A felmérést követően lehet előkészíteni a közösség részvételének formáját. A felújításban való részvétel önkéntes alapon szerveződik, nem jár többlétszolgálat a résztvevőknek. Célja a közösség építése és a lakók környezetük iránti felelősségvállalásának kialakítása, erősítése. Ilyen típusú munkák lehetnek például a pincetakarítás, udvar zöldítése, függőfolyosók felvirágoztatása. Ha a lakók tulajdonosok, akkor költségmegtakarítás céljából maguk is átvállalhatnak munkákat (pl. festés, mázolás, bontás).

- Részvétel a lakóház üzemeltetésében

Inkább bérházaknál van jelentősége, de társasházaknál is meg lehet valósítani. A részvétel valójában a tudatosság erősítését jelenti a lakók számára, hogy megismerjék egy ház vagy akár a saját lakásuk

működését, energiafelhasználást, a felmerülő költségek eloszlását, stb. A lakóház kezelőjével a lakóközösség meg tud állapodni, akár szerződéses formában is, hogy milyen feladatok ellátásában tudnak szerepet vállalni a lakók (pl. a ház takarítása, növények gondozása, jelzőrendszer kiépítése).

- Közösségi programokkal a jobb lakóközösségért

Erősíti a lakók közötti kohéziót, ha a rehabilitációt megvalósító szervezet vagy közösség, szociális munkások, civil szervezetek külön programokat szerveznek a ház lakói részére (pl. közös sütés-főzés; gyermekprogramok; a lakóház/lakóközösség részvétele, bemutatkozása a szomszédsági programokon).

- Egyedi esetek kezelése

Az intenzív közös munka, a kialakult bizalom által nagyobb az esélye annak, hogy az egyének saját problémáikkal is megkeresik a ház felelős szociális munkását, aki egyénileg tudja kezelni az ügyet (ügyintézés, tanácsadás, stb.).

- Kommunikáció

Az egyik legérzékenyebb eszköz, mely a siker eléréséhez és megéléséhez feltétlenül szükséges, mind a lakók részéről, mind a megvalósítók részéről. A kommunikációnak érthetőnek és egyértelműnek kell lennie, erről mindig meg kell győződni a későbbi félreértéseket elkerülendő. Mivel a rehabilitáció egy nagyon sokszereplős folyamat, ezért a kommunikációba minden egyes szereplőt be kell vonni. Ez nagyon sok egyeztetést, türelmet és dokumentálást igényel, de éppen a program jellege miatt ezt nem lehet kihagyni vagy leegyszerűsíteni. Fontos a folyamatos tájékoztatás a projekt állásáról, esetleges késésekről, változásokról. A lakossági fórumok valódi fórumok legyenek, ahol mindenki elmondhatja véleményét, olyan időpontban és olyan helyen kell megszervezni, hogy lehetőleg a legtöbb lakó részt tudjon venni rajta. Számolni kell azzal, hogy nem tud vagy nem akar mindenki részt venni ezeken a fórumokon, és lesznek dominánsabb lakók, akik viszont megpróbálják átvenni az irányítást és a lakók képviselőit. Ezért jobb, ha az elején a lakóközösség a projektszervezettel közösen létrehozza a kommunikációs szabályokat. Ha projektszervezet munkatársa nem tudja kezelni a ház lakói között felmerült konfliktusokat, akkor célszerű külső mediátort bevonni.

- Bizalom nélkül nem fog sikerülni

Az érintett lakosság bizalma és együttműködése nélkül nem valósítható meg sikeres városrehabilitáció. A bizalom a közösségek létrejöttének és működésének alapja, a közösségek e csatornán keresztül előmozdíthatják a szociális városrehabilitációt, ugyanakkor ez csak akkor lehetséges, ha kialakul és tartósan fennmarad a közösségek és a program irányítói közötti bizalom.

A deprivált közösségek tagjai nemcsak atomizáltak, de akut bizalomhiánytól is szenvednek – bizalmatlanság egymás iránt éppúgy, mint a külső segítség lehetőségével szemben, továbbá a segítség megjelenésekor a segítséget képviselő emberek iránt is. A segítő szervezetek munkatársainak minden esetben roppant erőfeszítést kell tenniük a bizalom elnyerése érdekében, ismerniük kell nemcsak a szegénytársadalmat, de a bizalomépítő és bizalomfenntartó technikákat is. Deprivált társadalmi közegben ugyanis még abban az esetben sem lehet érdemi segítséget nyújtani a masszívan kialakult bizalom hiányában, amikor egyébként a segítség egyértelmű előnyt jelent az érintetteknek.

Szomszédsági közösségfejlesztés az akcióterületen

A közösségek életében az emberek aktív bevonása mindig is a tudáshoz, a készségekhez és az önbizalomhoz vezető utat jelentette a személy számára, függetlenül attól, hogy a közösségi bevonódás a

lakásügyet, netán valamilyen játéklehetőséget vagy valamilyen más témát érintett (W. W. Biddle – L. J. Biddle, 1988).

Az érintett terület lakóinak többsége nagyon sokszor közönyös, passzív, érdektelen a tervezett rehabilitációs programokkal szemben (házak, közterületek felújítása, új intézmények létrehozása, hiányzó szolgáltatások megteremtése). Részben emiatt a program tervezői sokszor nem ismerik a lakosság valós problémáit, szükségleteit, kapcsolati rendszerét, és a lakók sem ismerik a lehetőségeket, korlátokat, feltételrendszereket, ezen ismeretek hiánya pedig visszahat a megvalósítás hatékonyságára, eredményességére és a résztvevő elégedettségére. Helyi érintettek bevonása nélkül csökken az eredmények fenntarthatóságának esélye, különösen a közösségi beruházások esetében. Ahhoz, hogy a tervezők megismerhessék a lakók véleményét, és kialakíthassanak egy közös interaktív tervezési folyamatot, el kell tudni érni és meg kell nyerni a program számára azokat a lakókat, akik nagyobb affinitást éreznek a közösség ügyei iránt.

A közösségépítés és -fejlesztés alapja az önkéntesség, első lépésben meg kell teremteni a bizalmat az egyén és az intézmények között, illetve a bizalmat az egyének között. Megismerni, felfedezni azokat a közösségi sejteket, kezdeményezéseket, szerveződések, amelyek a területen már működnek, meghatározni azokat a szolgáltatásokat, programokat, amelyek elég érdekesek, hogy közösségépítőként tudjanak működni. Mindenkinek azonos esélyt és súlyt kell biztosítani a közösségi programokban való részvételhez. A közösségépítés, -fejlesztés akkor tud sikeres lenni, ha az egyén a közösség által pozitív élményhez jut, ha erősebbé válik általa.

A szomszédsági közösségfejlesztésnek két megközelítését mutatjuk be. Az egyik a lakók aktivitásán alapuló önszerveződési folyamat elindítása, a másik pedig egy, a területen letelepülő és szociális szolgáltatást is ellátó közösségi központ létrehozása. A két közösségi eszköz nem zárja ki egymást, hanem inkább kiegészítik. Ugyanakkor míg az első inkább a heterogénebb lakóközösségekben tud sikerrel megvalósulni, addig a közösségi központ inkább krízisterületen, a legszegényebbek által lakott területeken tud hatékonyabb lenni.

Lakók önszerveződésének elősegítése – szomszédsági tanács létrehozása

A szomszédsági tanács létrehozásának célja, hogy a lakók megismerjék a környezetükben zajló folyamatokat, terveket, hogy legyen lehetőségük és esélyük beleszólni, részt venni a folyamatban. Az egyik hatékonyabb részvételi forma a tanács, mely egyben a lakók érdekképviseleti szervezetét is jelenti. A tanács a rehabilitációs projekt befejezését követően is aktívan működik. A Magdolna Negyedi Szomszédsági Tanács, illetve Kőbányán a Kis-Pongrác Szomszédsági Tanács is a szociális városrehabilitációs programok keretében jött létre. Az alábbi keretes írás a Maneszota küldetését írja le:

„A közösségfejlesztési folyamat egy településen a lakosság és/vagy szervezeteinek megszólításával és bevonásával – aktivizálásával – kezdődik, majd a problémák felismerésével és azok nyilvánossá tételével folytatódik, melynek során mind többen kapcsolódnak a folyamathoz, és jutnak el a közösségben megfogalmazódó feladatok felismeréséhez és közösségi megoldásához, mégpedig ismereteik és képességeik fejlesztése útján, a lehetséges partnerekkel együttműködve.” (Varga, 1988) A közösségfejlesztői munka lépései – Varga A. Tamás és Vercseg Ilona ⁴²által kidolgozott módszer alapján.

A Magdolna Negyedi Szomszédsági Tanács

A Szomszédsági Tanács a negyedbeli lakosok érdekképviselői szervezete, amely azon munkálkodik, hogy a környezetünk élhetőbb, barátságosabb, egészségesebb legyen. Ennek jegyében a Tanács:

- *Kezdeményez, alkot, véleményez. Saját döntése alapján kezdeményez partnerei felé, kidolgoz javaslatokat, állásfoglalásokat, és véleményez mindent, ami a lakossággal, környezetünkkel kapcsolatos.*
- *Alulról szerveződik – bár létrejöttének kezdeményezéséért partnereié a dicsőség.*
- *Partnereitől független, csak a helyi lakosoktól függ.*
- *Partnerei elsősorban az önkormányzat és annak illetékes szervei/intézményei/képviselői, szakhatóságok helyi szervei, a helyi civil szerveződések, a helyi vállalkozók, szolgáltatók, és bárki, aki együttműködik a helyi lakossággal.*
- *Elsősorban munkacsoportjaiban működik – ahol az érdemi munka zajlik (a munkacsoportok a szükségleteknek megfelelően jönnek létre, alakulnak át, olvadnak össze vagy szűnnek meg).*

Nyitott szervezet, mivel munkacsoportjainak ülései teljesen nyilvánosak, a Szomszédsági Tanács weboldalán és a levelezőlistákra jelentkezők részére elektronikusan előre meghirdetett napirendűek, és ezekre az ülésekre akár az "utcáról" is bárki bejöhet, aktívan részt vehet – tiszteletben tartva az ülés típusának jellegzetességeit.

A fejlesztői munka **első fázisában** tehát először is új mozgásokat kell létrehozunk. Ez elsősorban a lakosság és szervezeteinek bevonását jelenti: az érintett körzet megszervezését, a kapcsolatfelvételt, majd a kommunikáció kereteinek kialakítását.

A **második fázis** (ez persze történhet egyidejűleg is az első fázissal) az adott terület mintegy lefényképezése, a helyzet feltárása. Ezt a fázist hívjuk társadalmi-gazdasági diagnózisnak, de olyannak, amelynek felállításában a közösség nem-szakember tagjai is aktív szerepet vállalnak, hiszen e tudást elsősorban nekik kell birtokba venniük. A legfontosabb a közösség önmagáról való tudásának feltárása és a problémák azonosítása, de fontosak a helytörténeti, településszociológiai, statisztika, valamint a szakterületi és fejlesztési anyagok feltárása, s e tudás közösségi használatba vétele is.

A **harmadik fázis** a közösség véleményének, késztetéseinek és cselekvési potenciáljának feltárása és a problémák mellé rendelése. Itt az a lényeg, hogy ezt a folyamatot nem a fejlesztő, hanem – szükség esetén, az ő segítségével - a közösség maga végzi.

A **negyedik fázis** a feltáruló feladatok közös rangsorolása, a problémamegoldó folyamatok tervezése, a cselekvési terv és az önszorgató projektek készítése.

⁴² Varga - Vercseg (1998)

Ötödik fázis: Intézményépítés, új szervezetek életre segítése a helyi közösségben, új közösségi szervezetek megalakulása, képzések, a cselekvéshez szükséges attitűd kialakítása és a technikák elsajátítása, különböző helyi tevékenységek (projektek) beindulása, információs rendszer kialakítása, a nyilvánosság fórumainak létrehozása. A nyilvánosság érdeklődésének felkeltése, PR tevékenység. Az önszervező folyamatok életben tartása, segítése.

A **hatodik fázis** a belső és külső partnerek megkeresése és aktivizálása: kapcsolatszervezés, hálózatépítés a helyi,

A **hetedik fázis** a szerteágazóvá vált munka koordinálása, az esetleg elakadó megvalósítások továbblendítése, a megvalósult folyamatok értékelésének és a továbblépés tervezésének segítése, szakmai segítségnyújtás a lokális társadalomfejlesztés szellemi infrastruktúrájának megteremtésében, a döntéshozók és a jogalkotás befolyásolása.

Infrastrukturális eszközök – közösségi helyek létrehozása

A közösségépítés, közösségfejlesztés nehezen valósítható meg, ha nincs olyan hely, ahol a kisebb-nagyobb közösség tagjai rendszeresen találkozhatnak. A közösségi ház általában egy szomszédság, egy városrész lakóinak a közösségi igényeit tudja kielégíteni, egy-egy klub pedig az azonos érdeklődésű vagy azonos generációkhoz tartozó személyek találkozási helye.

A klubok létrehozása segíthető azzal, hogy használaton kívüli helyiségeket, ingatlanokat ad át az önkormányzat civil szervezeteknek használatba, kedvező feltételekkel (pl. az üzemeltetési költségek átvállalásával, a működéshez szükséges eszközök, berendezés előteremtésével, szükség esetén személyes felügyelet/őrzés biztosításával – de az ehhez szükséges források támogatás formájában is eljuttathatók a szervezetek számára). Krízisterületeken egy-egy kisebb klub létrehozása és működése már képes elindítani egy közösségépítési folyamatot, mint például a RADAR Ifjúsági egyesület Kőbányán, vagy a Kontúr csoport a Hős utcában. A civil szervezeteknek általában támogatás szükséges a tevékenységük elindításához és fenntartásához (pl. a klubok működtetéséhez, programok szervezéséhez). A programok megszervezésébe hatékonyan tudnak önkénteseket bevonni, mint például a középiskolásokat a KKSZ keretében.

A közösségi ház létrehozása akkor éri el a célját, ha nyitott és befogadó, ha képes a bizalmat kiépíteni a környezetében élők körében. Ha elég nagy, akkor helyet tud adni a kis klubok rendezvényeinek, be tudja fogadni a civil szervezetek programjait, együttműködve az iskolákkal szabadidős foglalkozásokat tud szervezni gyermekeknek. A közösségi ház része annak a szociális hálózatnak, amely a kerület szociális, közösségi és civil szervezeteiből áll össze. Az együttműködésük alapvető a szociális rehabilitációs folyamatban.

Lásd még:

Mini segédlet a közösségtervezéshez

<http://goo.gl/dqes8Q>

9. Problémák és eszközök összekötése

Az eszközök kiválasztásának javasolt logikája

A kulcsproblémák azonosítását és kiválasztását követően érdemes sort keríteni az adott problémák kezelésére leginkább alkalmas eszközök kiválasztására. E szakasz az összepárosítás folyamatához kíván segítséget nyújtani. A kézikönyvben szerepel számos lehetséges problémátípus, amelyek a lehetséges beavatkozási eszközök kidolgozásának alapjaiként szolgáltak. Ennek megfelelően a javasolt projektterv-összeállítási logika magja, hogy a pályázó keresse ki azokat a problémákat, amelyek tartalmukban a leginkább egyeznek a saját problémafeltárása során nevesített tételekkel. Mindez **lépésekre bontva** a következőféleképpen nézhet ki:

1. Problémák feltárása és **kulcsproblémák kiválasztása**, a 6. fejezetben (Helyzetelemzés és problémafeltárás) foglaltaknak megfelelően.
2. A feltárt problémák **megfeleltetése** a következő alfejezetben olvasható **problémáknak**.
3. A megfelelő problémákhoz rendelt **eszközök összegyűjtése**.

Amennyiben egy, a pályázó problémafeltárása által definiált probléma, illetve eszköz nem feleltethető meg a kézikönyv vonatkozó listáiban szereplő problémáknak, illetve eszközöknek, lehetséges **újonnan definiáltakat** is bevonni. Az újonnan definiált **eszközök** esetén alaposabb alátámasztás szükséges: megírandó, milyen hazai vagy nemzetközi példák állnak rendelkezésre az újonnan definiálni szándékozott eszközről, és hogy e példák milyen tapasztalatokkal jártak. Amennyiben a definiálni kívánt eszköznek nincs előzménye, úgy példák helyett a várt hatásmechanizmus részletes leírása, a várt eredmény kvalitatív és kvantitatív leírása, valamint a becsült – pozitív vagy negatív – externális hatások megadása szükséges. Problémák és eszközök összepárosítása.

Tematikus problémák és célok összekötése

Szociális szféra

	Családsegítés és gyermekjóléti szolgáltatások erősítése	Intenzív családmegtartó szolgáltatás krízishelyzetben lévő családok számára	Adósságkezelési tanácsadás megerősítése, háztartás-gazdálkodási tanácsadás	Képzési, foglalkoztatási programokra felkészítő és képessé tevő programok, foglalkoztatási mentor	Utcai szociális munka fiatalokkal	A kisgyermek és anyák kompetenciájának javítására irányuló komplex programok	Ifjúsági közösségi munka közösségi tereken, ifjúsági információs és tanácsadó irodák	Iskolai szociális munka	Területi alapon szerveződő közösségi szociális munka	Intézményi együttműködés erősítése
Gyenge egyéni problémamegoldó képesség	X	X	X	X			X			
Családi krízishelyzetek	X	X	X							
A halmozottan hátrányos helyzetűek nem képesek csatlakozni a „mainstream” ágazati programokba	X	X	X	X						X
Beszűkült társadalmi kapcsolatok, elszigetelődés	X	X		X	X		X	X	X	
Adósságspirál, lakhatás elvesztésének kockázata a jövedelem és a takarékosággal kapcsolatos technikák hiánya miatt			X							

A rendszeres munkavégzéshez szükséges életviteli minták, képességek (pl. konfliktuskezelési), motiváció elvesztése				X						
A hátrányos helyzetű, szabadidejüket az utcán töltő fiatalok esetében a deviáns viselkedési formák megjelenésének, áldozattá vagy bűnözővé válásnak a magas kockázata					X					
A kisgyermekes családok gyermekeinél a szegénység újratermelődésének kockázata a megfelelő kompetenciák kialakítása hiányában						X				
Tanuló-iskola-család nexusokban kialakuló konfliktusok							X			X
Fiatalok pályaválasztási problémái							X			X
Egy területen élő csoportok közötti ellentétek kialakulása										
Infrastrukturális városfejlesztés eredményeinek fenntarthatatlansága										
Az egyes célcsoportoknak nyújtott szolgáltatások összehangolatlansága, koordinációjuk hiánya										X

Foglalkoztatás

	Vállalkozások megtelepedésének ösztönzése az akcióterületen a helyi gazdaság fejlődésének érdekében	Az akcióterületen élők vállalkozóvá válásának támogatása	Az akcióterületen élő, munkaerő-piaci hátrányokkal rendelkező emberek foglalkoztatásának elősegítése	Az akcióterületen élők aktivitásának ösztönzése és a munkaerő-piacra történő visszavezetése
Az akcióterületen lévő ingatlanok rossz hasznosítása	X			
Az ingatlanok leromlott állapota	X			
A terület alacsony presztízséből, az alacsony értékű ingatlanállományból fakadó leszakadás, zárványosodás	X			
Az akcióterületen élő emberek munkanélkülisége, inaktivitása, alacsony és nem rendszeres jövedelme	X	X	X	X
Vállalkozásindításhoz kötődő nehézségek (tudás, készségek, likviditás hiánya)		X		
Munkaerő-piaci hátrányokkal rendelkezők munkahelyi helytállásával, eredményes munkavégzésével kapcsolatos nehézségek			X	X
A "mainstream" munkaerő-piaci szolgáltatások és civil kapacitások által nyújtott lehetőségek kiaknázatlansága			X	
Munkaerő-piaci tapasztalat hiánya pályakezdők esetében			X	
Releváns, piacképes szaktudás hiánya			X	X

A munkavégzést megnehezítő körülmények, pl. egészségügyi problémák, utazás, munkavégzési alapkompenciák hiánya, gyermeknevelés utáni távollétből való visszatérés, kisgyermek nevelése			X	X
Információhiány az elérhető munkahelyekkel, kedvezményekkel és szolgáltatásokkal kapcsolatban			X	X
Alacsony álláskeresési aktivitás, az álláskeresési motiváció fennmaradását veszélyeztető kudarçok			X	X
Térbeli, társadalmi mozgástér beszűkülése, információs hálózatokból való kimaradás				X
Szociális kompetenciák gyengülése				X
Munkavállaláshoz és munkakereséshez szükséges alapvető készségek hiánya			X	X
Közösségi feladatellátási szükségletek, pl. idősgondozás kielégítetlensége, a tevékenységek megszervezésének hiánya				X

Egészség

	Egészségügyi szűrőprogramok	Egészségnapok szervezése az egészséges életmód terjesztése érdekében	Kisgyermekes családokat, várandós anyákat célzó programok	Gyermekeket, fiatalokat célzó programok	Pszichiátriai és szenvedélybetegeket célzó programok	Mentálhigiénés és lelki egészség helyreállítását célzó programok	Aktív testmozgást ösztönző beavatkozások
A hátrányos helyzetűek körében megfigyelhető alacsonyabb átlagéletkor	X	X					X
Az egészségtelen életmóddal bizonyos betegségek magasabb előfordulási aránya	X	X					X
Gyakoribb a rossz mentális állapot és pszichés betegségek (depresszió) előfordulása	X	X			X	X	X
Dohányzás és szenvedélybetegségek, illetve ezekből fakadó betegségek gyakoribb előfordulása	X	X		X			
Egészségtelen lakókörnyezet és lakáskörülmények miatt gyakoribb légzőszervi megbetegedések	X						
Gondozatlan terhességek, koraszülések és annak következményei			X				
A zsúfolt lakáskörülmények, életmódbeli problémák negatív hatásai a kisgyermekek fejlődésére	X	X		X		X	X
Anyagi okok miatt a szükséges gyógyszereket nem mindig tudják kiváltani, illetve a szükséges orvosi kezeléseket nem tudják igénybe venni	X	X					

A társadalmilag legleromlottabb területek ellátórendszerei túlterheltek, betöltetlen állások leginkább itt jelennek meg					X		
Jellemzően a házi orvosokkal gyengébb az együttműködése a szociális, gyermekvédelmi, oktatási rendszernek		X	X	X	X		

Oktatás

	Tanodaprogram	Korrepetálás, fejlesztő programok	Tehetséges gyerekek mentorálása	Esélyegyenlőség biztosítása a különböző programokban	„Szeretet iskolája”	Korai fejlesztőprogram	Tanodaprogram	Korrepetálás, fejlesztő programok
HH és HHH tanulók rossz iskolai teljesítménye	X	X		X	X	X	X	X
Magas lemorzsolódás a HH és HHH tanulók körében	X				X	X	X	
Iskolai szegregáció	X			X			X	
SNI tanulók helyzete			X			X		
Anyagi depriváció okozta beilleszkedési és önértékelési problémák		X	X			X		X
A családok anyagi helyzete miatt nem képesek finanszírozni az esetleges különórákat, sportfelszereléseket			X	X				
Alacsony iskolázottsági szint	X	X	X		X		X	X
Esélyegyenlőség hiánya	X		X			X	X	
Deviáns magatartásforma	X	X			X	X	X	X

Lakhatás

	Lakás-, lakóépület minőséget szolgáló fő beavatkozások	Energia-, költségtakarékos lakáshasználatot célzó felvilágosító programok	Tanácsadás a hátralekos társasházak számára	Intenzív adósságkezelési program	Az önkormányzati bérlakásszektorban „szociális szállások” létrehozása	Kártyás mérőórák felszerelése	Tisztázatlan lakhatási jogviszonyok rendezése	Mobilitási program	Lakbér-támogatási rendszer kialakítása az önkormányzati bérlési szektorban	Magánbérlési szektorhoz kapcsolódó helyi szociális bérlakás-politika kialakítása	Magánbérlési szektorban élők önkormányzati lakbér-támogatási programjai	Szociális Lakásügynökség
Rossz lakhatási körülmények, alacsony komfortfokozat	X		X					X		X		X
Megfizethetetlen lakhatás	X		X	X	X	X			X	X		X
Illegális lakásfoglalás							X					
Jogcím nélküli lakásbérlés, önkormányzati bérlakásállomány problémái							X	X				
Energetikailag korszerűtlen épületek	X	X	X							X	X	X
Közüzemi hátralék, adósság			X	X	X	X	X		X			X
Hajléktalanság újratermelődése					X							

Épített környezet

	A településszerkezeti zárványhelyzet oldása	Közterületek megújítása	Közintézmények megújítása, közösségi terek létrehozása	Lakóingatlanok megújítása	Lakóösszetétel javítása
A városi munkahelyek nehezen elérhetőek	X				
A közterületek, a potenciális közösségi helyszínek veszélyesek	X	X		X	X
A lakások jelentős része rossz minőségű, alacsony komfortfokozatú				X	X
Jobb lehetőségekkel rendelkező családok elköltözése, szegény háztartások halmozódása, slumosodási spirál	X			X	X
Közterületek rossz állapota		X	X		
Lakókörnyezet alacsony presztízse			X	X	X
Magas lakásfenntartási terhek				X	
A terület átjárhatóságával kapcsolatos problémák	X				
A közterületek használata során konfliktusok alakulnak ki a különböző csoportok között		X			
A közterületekkel kapcsolatos tulajdonosi szemlélet hiánya		X			

A társadalmi kapcsolatok kialakításához szükséges megfelelő tér hiánya			X		
Helyi identitás, kötődés hiánya a lakosság körében			X		
Kielégítetlen közösségi ellátási, szolgáltatási igények			X		
Kisközösségek kialakulásának, újraformálásának akadályoztatása a rossz lakókörnyezet által				X	

Bűnmegelőzés, közbiztonság

	Térfigyelő rendszer bővítése, fenntartása	Közösségi rendőrség	Jóvátéti programok	Reintegrációs programok	Drogprevenció	Rendőrségi prevenció programok iskolákban	Utcai szociális munka	Szomszédok Egymásért Mozgalom	Építészeti bűnmegelőzéshez kapcsolódó megoldások
Alacsony objektív és szubjektív biztonságérzet	X	X					X	X	X
Bűncselekmények elkövetésének magasabb valószínűsége	X	X						X	X
Szabálysértések magas száma	X	X					X		X
Áldozattá válás problémaköre				X		X		X	X
Veszélyeztetett társadalmi csoportok			X	X		X	X	X	
Bűnismétlés		X	X						
Rendőrséggel szembeni alacsony bizalom		X				X			
Droghasználat					X				
Szenvedélybetegségek magas előfordulási valószínűsége					X				

Közösségépítés, közösségfejlesztés

	Közösségi terek kialakítása	Mentorprogramok	Tréningeket, életviteli tanácsadást, közösségi programokat nyújtó és időseknek szóló klubok kialakítása	Lakók közötti kapcsolat erősítése, lakók bevonása az akcióterületen felújítással érintett társasházakban, bérházakban folyó munkálatokba	Szomszéd-sági közösségfejlesztés az akcióterületen
Szociális problémák, devianciák koncentrált jelenléte a leromlott területeken		X	X		
Közösségi integritás hiánya	X	X		X	
A lakók közönye a rehabilitációs beavatkozások iránt, érdekeik artikulálásának hiánya, ebből adódóan a megvalósítás alacsony eredményessége és fenntarthatósága				X	X
Közösségi tér hiánya	X		X		X
A fiatalok nem integrálódnak a közösségekbe	X	X	X		
Az anyák segítségre szorulnak a háztartás-gazdálkodásban, gyermeknevelésben stb.			X		
Az idősek különböző szolgáltatások iránti igényei kielégítetlenek vagy nem veszik igénybe őket			X		

1. Javasolt projektmenedzsment-struktúra

A **projektek végrehajtásának** szervezeti kereteit a **projektgazda feladata és kompetenciája** kialakítani. Jelen kézikönyv, ennek megfelelően, csupán javaslatot tesz néhány célszerű megoldásra, illetve olyan ajánlásokat fogalmaz meg, amelyek elősegíthetik a projekt rugalmas és eredményes megvalósítását.

A szociális városrehabilitációs projektek komplexitása indokolja, hogy a szükséges információk „egy kézben” fussanak össze, a projektek integrált jellege miatt elengedhetetlen a központi koordináció, a végrehajtás hatékonysága nagyban növelhető, a szükséges döntések meghozatalának időigénye pedig csökkenthető, ha a projektet egy olyan szervezet koordinálja, amely integráltan képes ellátni a szociális rehabilitációs beavatkozások kapcsán felmerülő feladatok teljes vertikumát, leszámítva azokat, amelyeket jogszabály egyéb, szakosodott intézmény részére delegál. Amennyiben a kerületi önkormányzatnál már működik városrehabilitációs tevékenységet végző, illetve ilyen tapasztalattal rendelkező **projektmenedzsment-szervezet**(i egység), célszerű a szociális városrehabilitációs projekt előkészítését és menedzsmentjét is e szervezethez rendelni, ugyanis a már meglévő kapacitások és tapasztalatok hasznosításával, illetve kialakult információs csatornák és döntési mechanizmusok használatával nagymértékben leegyszerűsíthető az előkészítés, gyorsabban meghozhatóak a szükséges döntések, így jobb minőségű előkészítés mellett hamarabb indulhat el a projekt végrehajtása. Amennyiben nem működik ilyen szakosodott szervezet, szervezeti egység a kerületben, ajánlott azt megszervezni, létrehozni akár önálló szervezetként, akár az önkormányzat, hivatal részeként.

A projektmenedzsment-szervezet akkor tudja hatékonyan és professzionálisan segíteni a projekt végrehajtását, ha **megfelelő tudás** van jelen **az összes**, a projekt szempontjából **releváns szakterületen**. Ehhez már a projekt tervezésének időszakában meg kell találni és be kell vonni a **kompetens szakemberállományt**, ugyanis nagymértékben megkönnyíti a végrehajtást, ha azt olyan emberek koordinálják, akik a tervezés időszakától kezdődően ismerik a projektet, ideértve a tervezés során felmerülő dilemmákat és azokra adott válaszok, megoldások indokait. A hatékony működéshez és feladatellátáshoz nem feltétlenül szükséges természetesen, hogy az összes szaktudást külön-külön alkalmazottak képviseljék, elegendő lehet az is, ha az önkormányzat szakosodott szervezeti egységeinek dolgozói feladatkörébe bekerül a projektben való közreműködés. Elengedhetetlen azonban, hogy minimálisan egy tapasztalt projektmenedzser és egy szociális szakember jelen legyen a megfelelő kapacitással a szociális városrehabilitációs projekt menedzsmentjében, a többi szakterületet igény és szükség szerint lehet kifejezetten ehhez a feladathoz rendelt vagy akár munkakörének részeként a projekt bizonyos feladataiért felelős munkatársakkal is ellátni.

A szociális városrehabilitációs projekt komplexitása, integrált szemlélete megköveteli a szoros, lehetőség szerint intézményesített **kooperációt** a projektben érintett összes fél – de leginkább a döntéshozók, a projektmenedzsment és a megvalósításban közreműködő szervezetek – között. A szociális jelleg miatt több, közvetlenül nem az önkormányzat irányítása alatt működő, de a szociális városrehabilitációs projekt beavatkozásaihoz kapcsolódó, azok által érintett közszolgáltató szervezetre is ki kell terjeszteni az együttműködés rendszerét. Alább egy lista a leggyakrabban érintett ilyen szervezetekről, szervezeti egységekről (természetesen nem minden szervezettípus érintett minden beavatkozásban, de a projekt tartalomtól függően e szervezetek mellett továbbiak érintettsége is megállapítható és így azok bevonása is kívánatos):

- Az önkormányzat lakásügyekért felelős osztálya
- Az önkormányzat szociális ügyekért felelős osztálya
- Az önkormányzat építési ügyekért felelős osztálya
- Bölcsődék
- Óvodák
- Általános iskolák
- Középiskolák
- Klebelsberg Intézményfenntartó Központ kerületi kirendeltsége
- Házi orvosok
- Szakorvosi rendelők
- Kórházak, klinikák
- Közösségi házak
- Gyermekjóléti szolgálat
- Családsegítő szolgálat
- Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei
- Munkaügyi kirendeltség
- Kerületi rendőrkapitányság
- Fővárosi Rendőr-főkapitányság
- Kerületi közterület-felügyelet
- Fővárosi Önkormányzati Rendészeti Igazgatóság
- Budapesti Városüzemeltetési Központ
- Budapesti Közlekedési Központ
- Budapest Főváros Önkormányzata

A kooperáció nem öncélú, nagyban elősegítheti az információcserét, hasznos tapasztalatok átadását, megkönnyíti az egyes projekttevékenységek és a szervezetek koordinációját. Mivel a tevékenység célja a projekt végrehajtásának elősegítése, ezért a kooperációt kívánatos kiterjeszteni minden olyan további (pl. civil, egyházi) szervezetre is, amelyek célzottan vagy közvetetten befolyásolhatják a projekt, illetve egyes tevékenységeinek a sikerét. Ilyen szervezetek lehetnek (a teljesség igénye nélkül):

- általános célokkal működő szomszédsági és kerületi (érdekvédelmi) civil szervezetek;
- a projekt tevékenységeinek céljaihoz hasonló célok megvalósítását szolgáló szomszédsági, kerületi és budapesti civil szervezetek, többek között (szintén a teljesség igénye nélkül):
 - városvédők,
 - kulturális szervezetek,
 - szociális segítségnyújtó szervezetek,
 - nemzetiségi szervezetek,
 - szenvedélybetegeket támogató szervezetek,

- sportegyesületek;
- Máltai Szeretetszolgálat;
- egyházak szociális akciói.

A felsorolt szervezetek kooperációjának biztosítására számos lehetőség (pl. tematikus munkacsoportok, az információ-megosztás különféle csatornáinak alkalmazása) adott, a kerület és a projekt jellegéhez leginkább illeszkedő modell kidolgozása és működtetése a pályázó kompetenciája. A kooperáció minőségét és intenzitását növeli, ha rendszeres az információáramlás, illetve az egyes szereplőknek véleményezési, vagy akár döntési jogköre is van bizonyos kérdésekben. Az érintett szervezetek tervezési folyamatba történő bevonása elősegítheti a projekt céljainak és beavatkozásainak elfogadtatását mind a kerületi szervezetek, mind a projekt célcsoportja körében, egyben még a végrehajtás megkezdése előtt felszínre hozhat olyan lehetséges érdekellentéteket, konfliktusokat, illetve a végrehajtást akadályozó egyéb helyzeteket, amelyek akár el is lehetetlenítik a projektet, ha csak a végrehajtás során kerülnek felszínre és nincs lehetőség még a tervezési időszakban kidolgozni a minden szempontból megvalósítható alternatívákat.

A szervezeti struktúra, a menedzsmentszervezet, a bevonás és partnerség kialakításához, megvalósításához a 4. fejezetben bemutatott tapasztalatok szolgálnak további hasznos információkkal.

2. Nyomon követési és visszacsatolási javaslatok

A nyomon követési, visszacsatolási rendszer részleteinek kialakítása – a projektmenedzsment-struktúrához hasonlóan – a pályázó kompetenciája. Egy jó nyomon követési (monitoring) és visszacsatolási rendszer hozzájárul ahhoz, hogy a projekt végrehajtása során a tervezetthez képest azonosított eltéréseket mihamarabb észlelhessük és – amennyiben azok beavatkozás nélkül a projekt elvárt eredményeinek elérését veszélyeztetik – a kompetens döntéshozók a lehető leghamarabb meghozhassák a szükséges döntéseket. Jó monitoring és visszacsatolási rendszer feltételezi, hogy a projekthez és egyes tevékenységeihez mérhető célokat rendeljünk; az előrehaladás nyomon követésére a célokhoz kapcsolódó adat- és információszolgáltató mechanizmusok, csatornák kerüljenek kiépítésre; legyen az információk gyűjtésének, feldolgozásának felelőse; továbbá az információk megfelelő módon és rendszerességgel jussanak el a döntéshozókhoz.

Az alábbiakban e rendszer kialakítását és működtetését segítő ajánlásokat, javaslatokat fogalmazunk meg.

Mérhető célok

- A projekt tervezése során érdemes minden egyes beavatkozáshoz mérhető célokat rendelni.
- A célokhoz célértéket, illetve kapcsolódó céldátumot kell rendelni, továbbá meg kell határozni pontosan azt a célcsoportot, amelyre a kívánt cél vonatkozik.
- A célok teljesülésének méréséhez minden beavatkozás esetén azonosítani kell az információk forrását. Amennyiben nem áll rendelkezésre ilyen, egyedi adatfelvételt vagy meglévő adatbázisokból történő adatlekérést kell végezni a beavatkozás tevékenységeinek megkezdését megelőzően, illetve a beavatkozás lezárulását követően. A projekt költségvetésében erre külön pénzügyi és humán erőforrásokat kell biztosítani.

- Ha több beavatkozás is ugyanazon célcsoportot célozza, a célértékeket összehangoltan kell meghatározni és a mérésükre is közös rendszert kell kidolgozni. Különösen körültekintően kell eljárni, ha a projekt szintű cél elérését az egyes beavatkozások eredményeinek aggregálásával kívánjuk mérni.
- A projekt célrendszerének meghatározása során egyértelműen meg kell határozni (kívánatos lerajzolni, majd szövegesen is bemutatni), hogyan kapcsolódnak az egyes beavatkozások egymáshoz, illetve a projekt fő céljaihoz, hogyan, milyen mechanizmuson keresztül járulnak hozzá azok megvalósulásához.

Mérföldkövek

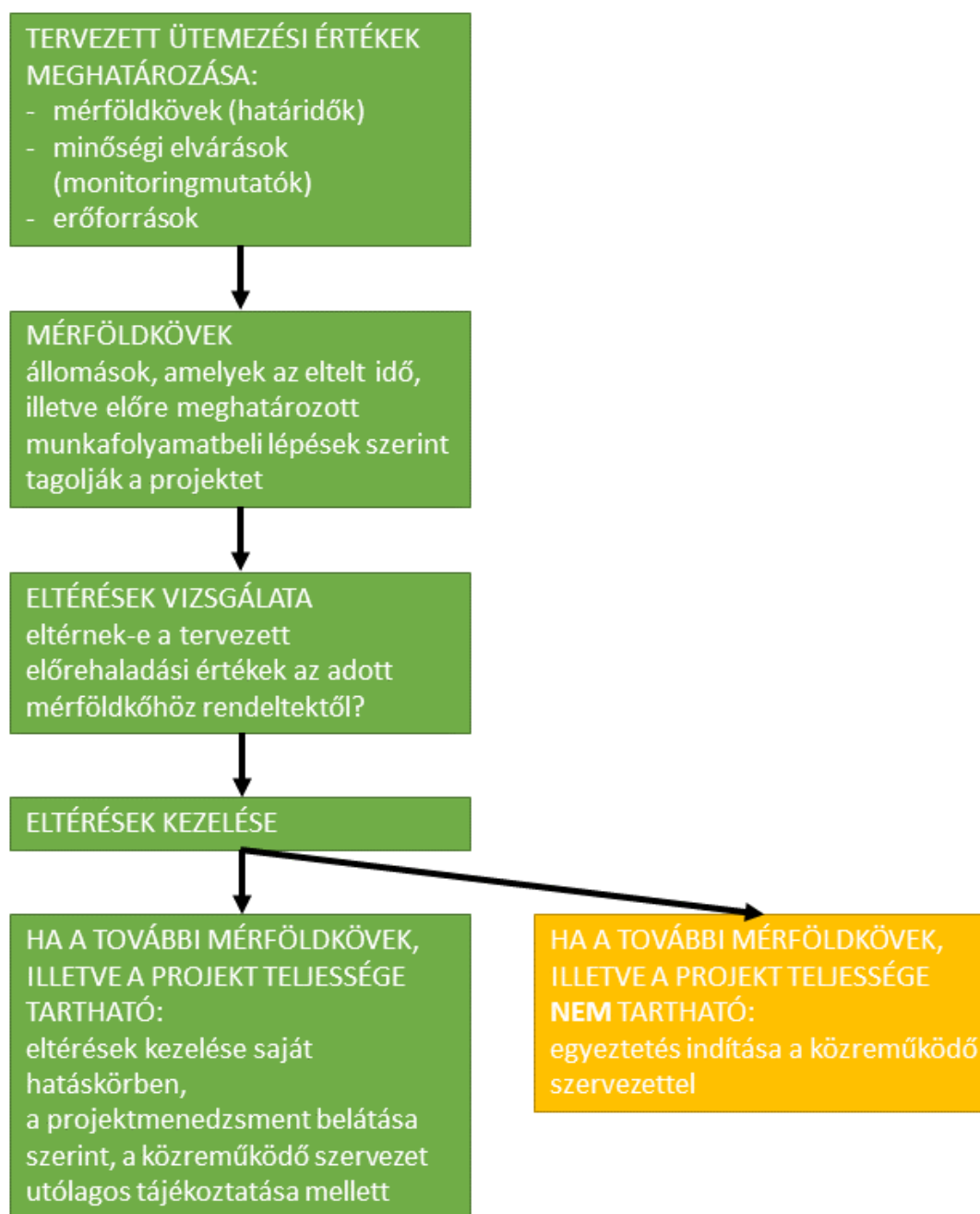
- Hosszabb időszak alatt megvalósuló beavatkozások esetében kívánatos évenként/kétévenként tervezett időszakos célokat is kitűzni (amelyek megfelelnek a mérhető célokra vonatkozóan a fentiekben megfogalmazott elvárásoknak).
- Ha több beavatkozás esetén is ugyanazon célcsoport és/vagy mérhető cél adódik, nemcsak az adat/információgyűjtés módját, de a közbenső, időszakos célok által lefedett időszakokat is érdemes egymáshoz igazítani.
- Az időszakos célok mérési időpontjait a teljes projekt mérföldköveihez igazítva kell meghatározni.
- A projekt végrehajtásának előrehaladását a projekt legfontosabb céljaihoz, illetve azok elérését előmozdító legfontosabb tevékenységekhez rendelt mérföldkövek segítenek láttatni. Ezen mérföldkövek többsége a projekt jellemzőinek ismeretében a projektgazda egyedi döntése alapján határozhatóak meg, ezért a projektgazda felelőssége az is, hogy reális, tartható ütemezést alakítson ki (ugyanis a mérföldkövek teljesítéséhez kapcsolódó csúszások gyakorta hosszú egyeztetéseket, vagy akár a támogatási szerződés módosítását is igényelhetik, amely folyamat bonyodalmakat okozhat a végrehajtásban).
- Mérföldkövek kétféleképpen definiálhatóak:
 - adott időpontra az egyes projektelemegek milyen fokú készülsége, megvalósulása elvárt,
 - egymásra épülő projektelemegeknek milyen belső határidőkre kell elkészülniük, megvalósulniuk.

Monitoring

- A monitoring célja láttatni, hogy a projekt a tervezett ütemezés szerint halad-e. Amennyiben a tervezett ütemezéshez képest eltérés mutatkozik, a projektmenedzsment, illetve nagyobb jelentőségű ügyekben a projekthez kapcsolódó döntéseket meghozni jogosult önkormányzat és/vagy IH időben értesülhet és határozhat a szükséges beavatkozásokról, módosításokról.
- A projektmenedzsment feladata az egyes tevékenységek, beavatkozások előrehaladását rendszeresen (havonta, negyedévenként, évente) figyelni – előre kialakított információszolgáltatási és adatgyűjtési rendszer segítségével.
- A monitoring során nyert információkat a projektmenedzsment monitoring tevékenységért felelős munkatársai rendszerezik, aggregálják és azok alapján meghatározott struktúrájú, tartalmú jelentéseket készítenek és juttatnak el a projekt végrehajtásában érdekelt szervezetek – elsősorban az önkormányzat, a közreműködő szervezet, az irányító hatóság, illetve a Főváros által működtetett koordinációs szervezet – részére.
- A monitoring jelentések célja a projekt előrehaladásáról szóló rendszeres tájékoztatás, illetve ahol szükséges, döntést igénylő helyzetek bemutatása és döntési javaslatok megfogalmazása.

- Amennyiben a tervezett ütemezéstől, mérföldkő-értékektől azonosított eltérések a további mérföldkövek tarthatóságát, illetve a projekt tartalom megvalósulását veszélyeztetik, a pályázó a közreműködő szervezettel közösen vizsgálja felül a projekt további előrehaladását, a szükséges erőforrás-, illetve célbeli változtatásokat.

Előfordulhat, hogy a monitoring rendszer által jelzett, a megvalósítás tervezett ütemezésétől való eltérések okai, illetve a szükséges változtatások, beavatkozások nem egyértelműek, a rendelkezésre álló adatok és információk csatornák nem szolgáltatnak ehhez megfelelő minőségű, mélységű információt. Ilyen esetekben célszerű a problémák okait azonosító és a lehetséges, célravezető változtatási, módosítási javaslatokat is kidolgozó értékelést lefolytatni.

IRODALOMJEGYZÉK

Ádány Róza – Szentés Tamás (szerk, 2014): Budapesti Népegészségügy. Budapest lakossága, egészségi állapota és népegészségügyi programja. Medicina, 2014.

Almásy Judit - Nagy Kriszta (2010): Közösségi szociális munka Darmstadtban; Háló : a Szociális Szakmai Szövetség hírlevele, 2010. (16. évf.) 10. sz. 15-18. old.

Ambrus-Martonné-Rózsa (2007): A szerhasználattal összefüggő rizikótényezők állapotfelmérése kőbányai iskolások körében. Kutatási beszámoló 2007. A kutatás az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztériumtámogatásával készült /KAB-KEF-06-B/.

Angyal Árpád - Ószi Viktória (2012): Mentori szolgáltatás és közfoglalkoztatás; Munkaügyi szemle, 2012. (56. évf.) 3. sz. 85-96. old.

Bényei Zoltán (2011): Javaslat a lakásfenntartást segítő támogatások átalakítására II. : - Adósságkezelési szolgáltatás; Kapocs, 2011. (10. évf.) 4. [51]. sz. 18-27. old.

Biddle, William-Biddle, Loureide J (1988): A közösségfejlesztési folyamat: a helyi kezdeményezés újrafelfedezése (részletek). Országos Közművelődési Központ, Budapest, 1988

Borbíró Andrea -Kerecsi Klára (2009): A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium.

Forrás: http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tamop_tk_1_alt+gyfk.pdf (1. kötet)

Forrás: http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tamop_tk_2_aldseg+reintegr.pdf (2. kötet)

Bűnmegelőzési ajánlások önkormányzatoknak. Bűnmegelőzési Kiskönyvtár. Országos Bűnmegelőzési Központ. Budapest, 2003.

Christián László (2010): Alternatív rendészet. PhD-értekezés, PPKE JÁK Doktori Iskola.

Forrás:

<https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Christi%C3%A1n%20L%C3%A1szl%C3%B3%20PhD.pdf>

Csanádi Gábor – Csizmadia Adrienne – Tausz Katalin: Szociális térkép, Kőbánya, 2010.

Cserép Attila - Molnár Katalin (2005): Egy helyi közösségi rendőrségi projekt kezdeti lépései. Magyar Rendészet, 2.

Forrás:

http://www.nyelvilektoralas.hu/publikacio/egy_helyi_kozossegi_rendorsegi_projekt_kezdeti_lepesei.pdf

Csizmadia Zoltán (2012): Együttműködés, társadalmi bevonás, felelősségvállalás (Két kötet a szociális és közösségi munkához); Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 2012. (23. évf.) 5. sz. 110-112. old.

Dávid Beáta - Magvas Mária (2011): "A munkakapcsolat határozza meg a jelzőrendszert". Az észlelő- és jelzőrendszer működése Veszprémben; Esély : társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 2011. (22. évf.) 5. sz. 11-29. old.

ELTE TÁTK MKK (2012): Közbiztonság Budapesten - Budapesti adatok. Készítette: ELTE Társadalomtudományi Kar Módszertani Kutatóközpont, 2012. augusztus.

Forrás: <http://budapest.hu/Lapok/K%C3%B6zvez%C3%A9lem%C3%A9ny-kutat%C3%A1s-Budapest-k%C3%B6zbiztons%C3%A1g%C3%A1r%C3%B3l.aspx>

ifj. Erdősi Sándor (2007): A közbiztonság helyzete a józsefvárosi Magdolna-negyedben 2005-2006-ban. Kiadó, hol.

Forrás:http://samac.nl/EUKN2015/www.eukn.org/Hungary/hu_hu/E_k%C3%B6nyvt%C3%A1r/K%C3%B6zbiztons%C3%A1g_%C3%A9s_b%C5%B1nmegel%C5%91z%C3%A9s/A_k%C3%B6zbiztons%C3%A1g_helyzete_a_j%C3%B3zsefv%C3%A1rosi_Magdolna_negyedben_2005_2006_ban.html

Farkasné Kristóf Zsuzsanna (2002): Oktatási reformterv a tanulási problémákkal küszködő, hátrányos családi háttérű gyermekek megsegítésére az alapfokú oktatásban; Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 2002. (13. évf.) 1. sz. 89-102. old.

Fejes József Balázs (2012): A mentorálás hatása a tanulási motivációra és a szövegértésre hátrányos helyzetű tanulók körében; Iskolakultúra, 2012. (22. évf.) 7-8. sz. 80-95. old.

Fellegi (2009): Út a megbékéléshez – a helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon. Napvilág Kiadó, Budapest.

Gellén Márton - Komáromi Róbert (2010): A munkaügyi és a szociális intézményrendszer integrációjáról. Három modell összehasonlítása - a továbblépés lehetőségei; Munkaügyi szemle, 2010. (54. évf.) 2. sz. 82-94. old.

Gosztonyi Géza (2003): Közösségi szociális munka; Háló: a Szociális Szakmai Szövetség hírlevele, 2003. (9. évf.) 8-9. sz. 14-17. old.

Gosztonyi-Kerecsi (1994): A családsegítő központ és a pártfogó szolgálat lehetséges szerepe a bűnmegelőzésben. In: Kriminológiai Évkönyv. BM Könyvkiadó, Budapest, pp. 5-28.

Hajdu Tamás, Hermann Zoltán, Horn Dániel, Kertesi Gábor, Kézdi Gábor, Köllő János és Varga Júlia: Az érettségi védelmében, 10. oldal. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek - Bwp – 2015/1. <http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1501.pdf>

Hős Nikolett (2007): A közösségi szociális politika ötven éve; lustum, aequum, salutare: jogtudományi folyóirat, 2007. (3. évf.) 4. sz. 103-124. old.

Ifj. Erdősi Sándor (2009): Közbiztonság és városrehabilitáció a Magdolna-negyedben. Falu-Város-Régió, 2.

Forrás: http://www.vati.hu/files/sharedUploads/docs/FVR/fvr_2009_2.pdf

Jenei György - Kuti Éva (2011): Versenyképesség és civil szerepvállalás a közigazgatás és a közszolgáltatások fejlesztésében; Vezetéstudomány, 2011. (42. évf.) Klnsz 1. 15-23. old.

JKEF(2012): Budapest VIII. kerület Józsefvárosi Önkormányzat Józsefvárosi stratégia a kábítószer-probléma kezelésére, „Nyersanyag”. Készítette: Prof. Dr. Rácz József, ifj. Erdősi Sándor, Dávid Ferenc, Mach József, Kálmándy-Pap Ágnes, Dr. Petke Zsolt, Olasz Csaba, Olah Zsolt, Oberth József.

Jó példák az Országos Bűnmegelőzési Bizottság Gyakorlatában.

Forrás: http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/jo_peldak_080521.pdf

Kalmár Margit - Nagy Éva (2012): Resztoratív technikák egy iskola életében; Új pedagógiai szemle, 2012. (62. évf.) 7-8. sz. 143-157. old.

Katonáné Nemes Gyöngyi (2011): A kompetenciaalapú oktatás a kooperatív technikák tükrében; Módszertani közlemények, 2011. (51. évf.) 2. sz. 45-47. old.

Kecskeméti Mária - Csomortáni Zoltán - Petróczi Erzsébet - Polyák Ferenc - Tóth Gyula Ernő (2012): Resztoratív eljárások az osztályban; Új pedagógiai szemle, 2012. (62. évf.) 7-8. sz. 158-173. old.

Kecskés Éva (2010): Közösségi szociális munka egy hátrányos helyzetű kistelepülésen. A Szécsényi Gyermekprogram (SZGYEP) lakhatási programja; Háló : a Szociális Szakmai Szövetség hírlevele, 2010. (16. évf.) 8. sz. 11-15. old.

Kerezsi Klára (2001): Közösség és bűnmegelőzés: közösségi bűnmegelőzés. *Magyar Tudomány*, 2001 (8) pp. 926-946. Forrás: <http://www.matud.iif.hu/01aug/kerezsi.html>

Kó József (2004): A kutatás módszertani eredményei. In: Irk Ferenc (szerk.): Áldozatok és vélemények. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet (OKRI), 25-56.

Kocsis Erzsébet (2010): Gondolatok a közösségi szociális munka oktatásáról; Háló: a Szociális Szakmai Szövetség hírlevele, 2010. (16. évf.) 10. sz. 10-14. old.

Koltay Tibor (2009): A kompetenciaalapú pedagógusképzés és az információs műveltség; Pedagógusképzés, 2009. (7. évf.) 1. sz. 53-60. old.

Kovácsné Koós Judit (2012): Kovácsné Koós Judit rendőr őrnagy - BRFK X. kerületi Rendőrkapitányság. „Drogtérképes” adatgyűjtés tapasztalatai 2010. május – 2011. december - Kőbányai Kábítószerügyi Egyeztető Fórum.

Kőnig Éva (2006): Adósságkezelés: sikerek és kudarcok; Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 2006. (17. évf.) 1. sz. 3-29. old.

Krémer András (2008): Alternatív vitarendezés és resztoratív eljárások az oktatásügyben; Új pedagógiai szemle, 2008. (58. évf.) 6-7. sz. 189-199. old.

Loványi Eszter - Piczkó Katalin (2013): Társadalmi szemléletformálás és integráció támogatása segítőkettyák bevonásával, avagy a négy lábú segítő társak; Gyógypedagógiai szemle, 2013. (41. évf.) 2. sz. 95-111. old.

Lukács-Nagy-Szilágyiné (2004): A bűnmegelőzés lehetőségei a helyi bűnügyi problémák kezelésében. Belügyi Szemle, 2004 (10).

Lynch, James P. – Addington, Lynn A. (2006): *Understanding Crime Statistics. Revisiting the Divergence of the NCVS and the UCR.* Cambridge: Cambridge University Press (CUP).

Forrás: <http://www.cambridge.org/ca/academic/subjects/sociology/criminology/understanding-crime-statistics-revisiting-divergence-ncvs-and-ucr>

Lynn, Peter –Elliot, Dave (2000): The British Crime Survey: A Review of Methodology Prepared for The Home Office P.1974 March 2000.

<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110218135832/http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs08/bcs-methodology-review-2000.pdf>, letöltés ideje: 2015.01.29.

Marián Andor - Balázs Bálint - Bujdosó Bori - Lencse Menyhért - Rácz József (2004): Terápiás és alacsony küszöbű programok kvalitatív értékelése a kliensek szemszögéből; Addiktológia: addictologia hungarica, 2004. (3. évf.) 2. sz. 160-190. old.

Márványkövi Ferenc - Rácz József (2005): Alacsony-küszöbű, droghasználókat ellátó szolgáltatások jellemzői Magyarországon, 2004-ben; Addiktológia: addictologia hungarica, 2005. (4. évf.) 4. sz. 431-459. old.

Medve Judit (2014): A bűnmegelőzés leghatékonyabb eszközei hazánkban és külföldön. Forrás: http://www.rendeszetelmelet.hu/Graphics/pdf/e-konyvtar/Medve_Judit_NKE_palyazat.pdf

Nagy Zita Éva (2014): Van-e út a munkába? A rokkantellátásban résztvevő emberek munkaerő-piaci esélyeinek vizsgálata, különös tekintettel a személyes jellemzőikre; Metszetek, 2014. (3. évf.) 1. sz. 238-264. old.

Negrea Vídia (2007): A resztoratív párbeszéd az iskolában; Szakoktatás : az Országos Pedagógiai Intézet Szakképzési Igazgatóságának pedagógiai folyóirata, 2007. (57. évf.) 5. sz. 34-41. old.

Rézműves Gabriella (2007): Lakótelepi szociális munka az Avason – muníció a helyi rendészeti tevékenységhez; Magyar rendészet: a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának szakmai, tudományos folyóirata, 2007. (7. évf.) 1-2 sz. 170-191. old.

Rogerson (2004): Crime Incidence, Prevalence and Concentration in NDCs: Implications for Practice. Sheffield: Hallam University & Applied Criminology Group, University of Huddersfield.

Lásd: <http://extra.shu.ac.uk/ndc/downloads/reports/RR45.pdf>

Sain Mátyás (2011): Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért; Falu Város Régió, 2011. (18. évf.) 2. sz. 77-79. old.

Sári Éva (2010): Kompetenciaalapú oktatás adaptív tanulásszervezéssel; Tanító : módszertani folyóirat, 2010. (48. évf.) 5. sz. 10-11. old.

Sikó-Schnellbach Dóra - Kőpatakiné Mészáros Mária - Mayer József - Varga Attila (2014): Az egész napos iskola nevelés-oktatási programjának részvételi alapú fejlesztése; Új pedagógiai szemle, 2014. (64. évf.) 1-2. sz. 65-88. old.

Somogyi Ildikó (2012): Az iskolai szociális munka rendszerintegrációs kérdései; Metszetek, 2012. (1. évf.) 2-3. sz. 108-114. old.

Szabó Ágnes (2008): Szociális munka általános és szakiskolában; Háló : a Szociális Szakmai Szövetség hírlevele, 2008. (14. évf.) 3. sz. 16-17. old.

Szabó Csaba (2009): ELEVEN közösség - élhetőbb lakótelep : 11 bekezdés a társadalmi bűnmegelőzés és az ifjúsági közösségfejlesztés kapcsolatáról; Falu Város Régió, 2009. 2. sz. 73-74. old.

Szabóné Bánfalvi Katalin - Hunyadi Krisztina (2012): A resztoratív (helyreállító) eljárások létjogosultsága az oktatási intézményekben; Modern iskola : oktatás módszertani magazin, 2012. (6. évf.) 8. sz. 50-52. old.

Szepesi Krisztina (2009): Bűnmegelőzés iskolai fokon; Modern iskola : oktatás módszertani magazin, 2009. (3. évf.) 5. sz. 12-13. old.

Tanoda program sztenderd.

Lásd: http://palyazat.gov.hu/download/40591/Tanoda_program_sztenderd.doc

TÁRKI(2014): TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. „Bűnmegelőzés és áldozatsegítés Budapesten Józsefvárosi modellprogrammal” Közvélemény-kutatás a kerületi lakosság és a kerületi szakértők körében, Záró kutatási jelentés, 2015. január, készült a TÁMOP-5.6.1-C-11/1-2011-0002 azonosító számú projekt keretében.

Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája

Forrás: bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tars_bunmeg_nemz_strat.doc

Tésits Róbert - Alpek Levente (2013a): Új módszerek a leghátrányosabb helyzetű álláskeresőknél strukturális és területi jellegzetességeinek feltárásában (1. rész) - Az esélyhátrányok halmozódása; Humánpolitikai szemle, 2013. 3-4. sz. 18-28. old.

Tésits Róbert - Alpek Levente (2013b): Új módszerek a leghátrányosabb helyzetű álláskeresőknél strukturális és területi jellegzetességeinek feltárásában (2. rész) Preferenciák és aggregált rugalmasság; Humánpolitikai szemle, 2013. 5-6. sz. 17-31. old.

Tésits Róbert - Alpek Levente (2013c): Új módszerek a leghátrányosabb helyzetű álláskeresőknél strukturális és területi jellegzetességeinek feltárásában 3.; Humánpolitikai szemle, 2013. 7-8. sz. 22-32. old.

Tomcsányi Teodóra - Török Péter (2010): Van-e szükség mentálhigiénés közösség- és kapcsolatépítő szakemberre?; Új ifjúsági szemle : ifjúságtudományi folyóirat, 2010. (8. évf.) 2. sz. 97-102. old.

Tóth, Antal (2007): A bűnözés térbeli aspektusainak szociálgeográfiai vizsgálata Hajdú-Bihar megyében (PhD). Debreceni Egyetem.

Lásd: http://adatbazis.ttk.ektf.hu/uploads/papers/thesis_784.pdf

Varga A. Tamás (1988): Lépésjavaslatok a helyi közösségfejlesztés kialakításához. Kultúra és Közösség, Budapest, 1988. 3. 104–109. p.

Varga A. Tamás, Vercseg Ilona dr (1998): Közösségfejlesztés, 1998, Magyar Művelődési Intézet http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0/ec68caea967c3c04c125679f005b84b7?OpenDocument

Vercseg Ilona dr, Közösségfejlesztés, módszertani füzetek, 1998,

